

Амин Маалуф

Кръстоносните походи през
погледа на арабите

На Андрея

ПРЕДГОВОР

Тази книга се роди от една проста идея – да се разкаже историята на кръстоносните походи така както е била видяна, преживяна и предадена от „другия лагер“, т.е. от арабска страна. Съдържанието ѝ почива почти изцяло на свидетелствата на арабски историци и летописци от епохата.

Те не говорят за кръстоносни походи, а за войни или франкски нашествия. Думата, която означава франки, е изписвана по различен начин според областите, авторите, периодите: фарандж, фаранджат, ифрандж, ифранджат... За да ги обединим, избрахме най-кратката форма, с която впрочем и днес в народния говор се назовават хората от Запада и по-точно французите: франджи.

В старанието си да не утежним разказа с многобройни, но необходими бележки – библиографски, исторически и други – предпочетохме да ги дадем накрая, където са подредени по глави. Онези, които искат да научат повече, ще ги прочетат и ще извлекат полза, но сами по себе си те не са задължителни за възприемането на разказа, който е общодостъпен. Защото целта ни бе да създадем не просто още една историческа книга, а да напишем – от една досега пренебрегвана гледна точка – „истинския роман“ на кръстоносните походи, на онези два смутни века, които оформиха Запада и арабския свят и които и до ден днешен все още определят техните отношения.

ПРОЛОГ

Багдад, август 1099

Без тюрбан, с глава обръсната в знак на траур, преподобният кадия Абу Саад ал-Харауи се втурва с викове в обширния диван на халиф ал-Мустазхир-биллах. След него върви тълпа от млади и стари придружители. Те шумно одобряват всяка от думите му и също като него са с гъсти бради и бръснати глави. Неколцина придворни велможи се опитват да го успокоят, но като ги отстранява с презрителен жест, той тръгва стремително към средата на залата и с пламенното красноречие на проповедник от своята катедра нахква всички присъстващи без оглед на сана им:

– Как смеете да дремете под сянката на щастливата ви сигурност и да водите живот безгрижен като цветята в градината, когато на вашите братя в Сирия не им е останала вече друга обител освен седлата на камилите и утробата на лешоядите? Колко кръв се проля! Колко млади красавици трябваше от срам да закрийт с ръце кротките си лица! Нима храбрите араби ще се примирят с обидата, а безстрашните перси ще приемат позора?

Думите му караха очите да плачат и сърцата да се вълнуват, ще отбележат арабските летописци. Степания и вопли разтърсват всички присъстващи. Но ал-Харауи нехае за техния плач:

– Най-лошото оръжие за мъжа – казва той предизвикателно – е да рони сълзи, когато копия разпалват огъня на войната.

Той е извървял пътя от Дамаск до Багдад в продължение на три дълги летни седмици, под палещото слънце на сирийската пустиня, не за да проси съжаление, а за да предупреди най-висшата власт на исляма за бедствието, сполетяло правоверните, и да поиска нейната незабавна намеса, за да бъде спряно клането. „Никога досега мюсюлманите не са били така унижавани, повтаря ал-Харауи, никога преди техните страни не са били толкова жестоко опустошавани“. Хората, които го придружават, са избягали от разорените от завоевателя градове. Някои от тях са измежду малцината оцелили от Ерусалим. Довел ги е със себе си, за да могат те сами да разкажат, със собствените си уста, драмата, която са преживели месец по-рано.

В петък, 22 шаабан на лето 492 от егира, или 15 юли 1099 година, франджите превземат свещения град след четиридесетдневна обсада.

Изгнаниците все още потреперват, когато говорят за случилото се, а погледът им замръзва, като че виждат отново пред себе си руси воители, облечени в ризници, втурнали се по улиците с извадени саби да обезглавяват мъже, жени и деца, да грабят къщи, да плячкосват джамии.

Когато два дни по-късно клането привършва, зад стените на града не остава нито един мюсюлманин. Някои успяват да се възползват от суматохата, за да се измъкнат навън през разбитите от завоевателя порти. Останалите лежат с хиляди в локви кръв на прага на домовете си или в близост до джамиите. Между тях има множество имами, улеми и аскети суфи, напуснали страната си, за да заживеят в благочестиво отшелничество по светите места. Последните оцелели са заставени да свършат най-лошата работа: да пренесат на гръб трупове на своите, да ги натрупат без гроб върху незастроени места, а след туй да ги изгорят, преди да бъдат на свой ред заклани или продадени в робство.

Съдбата на евреите от Ерусалим е не по-малко жестока. В първите часове на битката много от тях се включват в отбраната на квартала си – Еврейския квартал – разположен в северната част на града. Но когато издигащата се над къщите им стена рухва и русокоси рицари започват да изпълват улиците, евреите изпадат в ужас. Подобно на дедите цялата общност се събира в Голямата синагога за молитва. Тогава франджите завардват всички изходи, натрупват наръчи клони наоколо и ги подпалват. Онези, които се опитват да избягат, са довършвани из близките улички. Останалите са изгорени живи.

Няколко дни след драмата първите бегълци от Палестина стигат до Дамаск, носейки със себе си с изключителна предпазливост Корана на Осман, един от най-ценните екземпляри на свещената книга. По-късно оцелелите от Ерусалим на свой ред достигат до сирийската столица. Още щом забелязват силуетите на трите минарета върху джамията на Омаядите, очертали се над четвъртитата крепостна стена, те посылат молитвените си килимчета и се хвърлят ничком, за да благодарят на Всевишния, че е удължил по този начин живота им, който те считали за приключил. В качеството си на велик кадия на Дамаск Абу Саад ал-Харауи посреща бежанците с доброжелателност. Магистратът от афгански произход е най-уважаваната личност в града. Той дарява палестинците със съвет и утеха. Според него никой мюсюлманин не трябва да се черви от срам, че е избягал от дома си. Нима самият пророк Мохамед не е първият бежанец на исляма, принуден да напусне родния си град Мека заради враждебността на населението му към него, и да потърси убежище в Медина, където новата религия се посреща по-добре? Нали именно

от мястото, където живее в изгнание, той предприема свещената война, джихад, за да освободи родината си от идолопоклонството? Тъй че бежанците трябва да се чувстват като воини на свещената война, първокласни муджахидини, дотолкова почитани от исляма, че изгнанието на Пророка е избрано за отправна точка на мюсюлманското летоброене.

За много правоверни изгнанието е дори дълг и повеля в случай, че страната им е завзета. Големият пътешественик Ибн Джубайр, арабин от Испания, посетил Палестина един век след франкското нашествие, е възмутен, когато вижда, че някои мюсюлмани, в плен на любовта си към родината, приемат да живеят в завзета страна. За мюсюлманина, пише той, няма никакво извинение пред Бога да живее в град на неверници, освен ако само минава оттам. В земята на исляма ние сме защитени от мъките и горчилките, на които сме подложени в страните на християните – например да слушаме отблъскващи слова по отношение на Пророка, особено от устата на най-скудоумните, да не бъдем в състояние да се пречистим и да живеем сред свине, както и много други непозволенни работи. Внимавайте, внимавайте да не попаднете в техните страни! Трябва да молите Господ за прошка и снизхождение за подобен грях. Една от ужасиите, които се набиват в очите на всеки, който живее в християнска страна, е гледката на мюсюлманските затворници, оковани във вериги, принудени да работят непосилен труд като роби, както и на мюсюлманските пленнички, носещи на краката си железни пръстени. Сърцето се къса при вида им, но съжалението не им е от полза.

Пресилени от гледна точка на учението, думите на Ибн Джубайр отразяват все пак чувствата на хилядите бежанци от Палестина и Северна Сирия, събрали се в Дамаск през онзи юли на 1099 година. Защото те са напуснали със свита душа домовете си и са готови да не се върнат в тях до окончателното заминаване на завоевателя, твърдо решени да пробудят съвестта на своите братя във всички ислямски страни.

Ако не, защо са дошли в Багдад, водени от ал-Харауи? Нали в труден час мюсюлманите трябва да се обърнат към халифа, наместника на Пророка? Нали към повелителя на правоверните трябва да отправят своите тъжби и жалби?

В Багдад разочарованието на бежанците ще бъде равно на надеждите им. Отначало халиф ал-Мустанзир-биллах изразява дълбокото си съчувствие към тях и безкрайното си състрадание, а след това натоварва шестима висши придворни да разследват скандалните събития. Трябва ли да уточняваме, че повече никой не чул да се говори за съвета на мъдреците?

Опустошаването на Ерусалим, изходна точка на хилядолетна вражда между исляма и Запада, за момента не предизвиква никакъв бунт. Ще трябва да измине близо половин век преди Арабският Изток да се мобилизира срещу завоевателя, както и отпавеният от кадията на Дамаск в дивана на халифа повик за джихад да бъде отбелязан като първа официална проява на съпротива.

В началото на нашествието малцина са онези араби, които – подобно на ал-Харауи – оценяват сериозността на дошлата от Запад заплаха. Някои дори прекалено бързо се приспособяват към новата ситуация. Повечето, огорчени и примирени, се интересуват само как да оцелеят. Други заемат позата на повече или по-малко проникателни наблюдатели и се опитват да проумеят неочакваните и непознати събития. Най-привлекателен измежду тях е летописецът от Дамаск Ибн ал-Каланиси, млад и образован, произхождащ от знатно семейство. Очевидец на най-първите събития – двадесет и три годишен през 1096 година, когато франджите идват на Изток – той редовно отбелязва писмено събитията, които научава. Хрониката му разказва вярно, без излишна страст, за придвижването на завоевателите според отзвук, достигащ до града му.

За него всичко започва през онези дни на отчаяние, когато до Дамаск достигат първите слухове...

ПЪРВА ЧАСТ НАШЕСТВИЕТО (1096–1100)

Вижте франджите! Вижте колко яростно се бият за вратата си, докато ние, мюсюлманите, не показваме никакъв плам в свещената война.

САЛАДИН

ГЛАВА I ПРИСТИГАНЕТО НА ФРАНДЖИТЕ

През онази година започнаха да пристигат сведения, че многочислени франкски войски са се появили и прииждат откъм Мраморно море. Хората се уплашиха. Новините бяха потвърдени от цар Килидж Арслан, чиито земи се намираха най-близо до франджите.

„Цар Килидж Арслан“, за когото говори тук Ибн ал-Каланиси, е едва седемнайсетгодишен, когато се появяват нашествениците. Пръв мюсюлмански владетел, информиран за приближаването им, младият турски султан с леко дръпнати очи е и първият, нанесъл им разгром, както и първият, победен от страшните рицари.

Още през юли 1096 година Килидж Арслан научава, че огромна тълпа франджи е тръгнала към Константинопол. Веднага предумеща най-лошото. Разбира се, той няма никаква представа за истинските цели, преследвани от тези хора, но появата им на Изток за него не предвещава нищо добро.

Султанството, което управлява, се простира върху голяма част от Мала Азия – територия, която турците наскоро са изтръгнали от гърците. Всъщност бащата на Килидж Арслан, Сюлейман, е първият турчин, завзел земята, която векове по-късно ще бъде наречена Турция. В Никея, престолния град на младата мюсюлманска държава, византийските църкви са повече от джамиите. Градският гарнизон е съставен от турски конници, но по-голямата част от населението е гръцко. Килидж Арслан не храни никакви илюзии относно истинските чувства на своите поданици – за тях той винаги ще си остане главатар на варварска банда. Единственият владетел, когото те признават и чието име шепнешком споменават във всички молитви, е василевсът Алексий Комнин,

ромейски император. Всъщност Алексей е по-скоро император на гърците, провъзгласили се за наследници на Римската империя. Това им качество впрочем е признато от арабите, които през XI, както и през XX век, наричат гърците с думата „рум“ – „римляни“. Владението, завоювано от бащата на Килидж Арслан за сметка на гръцката империя, е наречено дори Румско султанство.

По онова време Алексей е една от най-влиятелните личности на Изтока. Петдесетгодишен, дребен на ръст, с очи, в които припламват лукави пламъчета, с добре поддържана брада и изискани маниери, винаги окичен със злато и загърнат в богати сини одежди, Алексей предизвиква истинско възхищение у Килидж Арслан. Именно той властва над Константинопол, над приказната Византия, намираща се на по-малко от три дни път от Никея. Близост, която поражда смесени чувства у младия султан. Подобно на всички номадски воители той мечтае за завоевания и плячка. Усещането, че легендарните богатства на Византия са досами ръката му, е приятно. Но същевременно чувства и заплаха – той знае, че Алексей никога не се е отказвал от намерението да си възвърне Никея, не само защото тя е изконно гръцки град, но и защото присъствието на турски воители толкова близо до Константинопол представлява постоянна угроза за сигурността на империята.

И макар разкъсаната от години от вътрешни кризи византийска армия да е неспособна сама да поведе освободителна война, всички знаят, че Алексей може винаги да потърси чужда помощ. Византийците никога не са се колебали да прибегват до услугите на рицари, пристигнали от Запад. Не са малко франджите, които посещават Изтока – наемници с тежки доспехи или поклонници на път за Палестина. Така че през 1096 година те не са непознати за мюсюлманите. Двайсетина години по-рано – Килидж Арслан все още не е бил роден, но старите емири от армията са му разказвали за това – един от русокосите авантюристи, някой си Русел дьо Байол, след като успял да създаде независима държавица в Мала Азия, си позволил да тръгне срещу Константинопол. На обезумелите византийци не останало друго, освен да се обърнат към бащата на Килидж Арслан, който не повярвал на ушите си, когато нарочен пратеник на василевса го помолил да им се притече на помощ. Така турските конници се отправили към Константинопол и успели да надвият Русел. В замяна Сюлейман бил богато възнаграден със злато, коне и земи.

Оттогава византийците са недоверчиви към франджите, но имперските войски изпитват непрекъснато нужда от опитни воители и са принудени да търсят наемници. Впрочем не само измежду франджите.

Многобройни са турските воители под знамената на християнската империя. И именно чрез свои сънародници, служещи във византийската армия, през юли 1096 година Килидж Арслан научава, че хиляди франджи приближават Константинопол. Картината, която му описват осведомителите, го обърква. Западните пришълци приличат твърде малко на обикновено срещаните наемници. Между тях има, разбира се, няколкостотин рицари и голям брой въоръжени пешаци, но и хиляди жени, деца и дрипави старци – сякаш човешко племе е прогонено от земите му от някой завоевател. Говори се още, че всички носят на гърбовете си платнени ивици, пришити във формата на кръст.

Младият султан, комуто е трудно да прецени опасността, нарежда на съгледвачите си да удвоят бдителността и непрекъснато да го държат в течение на „подвижите“ на новите нашественици. За всеки случай заповядва да се проверят и укрепленията на престолния град. Над крепостните стени на Никея, дълги повече от фарсах (шест хиляди метра), стърчат двеста и четиридесет кули. На югозапад от града спокойните води на езерото Асканион осигуряват свършена естествена защита.

В първите дни на август опасността добива очертания. Франджите пресичат Босфора, конвоирани от византийски кораби, и независимо от жаркото слънце започват да напредват покрай брега. Навсякъде – въпреки, че ги виждат пътно да плякосват не една гръцка църква – те крещат, че идват, за да изтребят мюсюлманите. Водач им е един отшелник на име Петър. Осведомителите преброяват няколко десетки хиляди души, но никой не е в състояние да каже накъде са се запътили. Изглежда, император Алексей е решил да ги настани в Цивитот – лагер, създаден от него за други наемници, намиращ се на един ден път от Никея.

В двореца на султана кипи трескаво оживление. Докато турските конници са готови всеки миг да скочат на конете си, шпиони и съгледвачи непрекъснато сноват и донасят и за най-малките придвижвания на франджите. Говори се, че всяка сутрин хиляди орди напускат отредения им лагер, за да тършуват из околността. Разграбват едни чифлици, а други опожаряват, след което се връщат в Цивитот, където клановете им си оспорват плодовете от набезите. Войниците на султана не виждат нищо шокиращо в това. Нищо обезпокоително и за техния господар. В продължение на месец нещата не се променят.

Но ето че един ден, към средата на септември, франджите внезапно променят навигацията си. След като очевидно вече няма какво да оберат из околността, те тръгват – както се чува – към Никея, преминават през няколко изцяло християнски села и слагат ръка на току-що ожънатата и

прибрана реколта, като безмилостно избиват дръзналите да им се противопоставят селяни. Дори невръстни деца са изгаряни живи.

Килидж Арслан е изненадан. Когато първите сведения достигат до него, обсадителите са вече пред стените на престолния град и преди още слънцето да се е издигнало на хоризонта, градските жители виждат дима от пожарите. Султанът веднага изпраща конен патрул, който влиза в сблъсък с франджите. Надвити от по-многочисления враг, турците са напълно разбити. Единици са оцелелите, които, окървавени, се връщат в Никея. Килидж Арслан смята, че авторитетът му е заплашен и иска незабавно да се втурне в бой, но емирите от армията му го разубеждават. Нощта скоро ще настъпи, а и франджите се оттеглят бързо-бързо към лагера си. Отмъщението трябва да почака.

Но не задълго. Сякаш окуражени от успеха си, западните пришълци повтарят набега две седмици по-късно. Този път синът на Сюлейман, предупреден на-време, следи крачка по крачка придвижването им. Франкска войска, наброяваща няколко рицари и главно хиляди опърпани грабителни поема към Никея, след което, като заобикаля града, се отправя на изток и изненадващо превзема крепостта Ксеригордон.

Младият султан се решава. Начело на своите хора той препуска в галоп към укрепеното градче, където франджите са се отдали на пианство, за да отпразнуват победата си, без да подозират, че дните им са преброени. Защото Ксеригордон крие тайна, добре позната на войниците на Килидж Арслан, но още неразкрита от неопитните чужденци – снабдяването с вода става отвън, от място, доста отдалечено от крепостните стени. Турците бързо прекъсват достъпа до него. Остава им само да заемат позиции около крепостта и да не мърдат оттам. Жаждата воюва вместо тях.

За обсадените започва жестоко мъчение. Стигат дотам, че пият кръвта на конете и собствената си урина. Човек може да ги види как през онези първи дни на октомври гледат отчаяно към небето в очакване на няколко капки дъжд. Напразно. Само след седмица водачът на експедицията, рицарят Реналд, е готов да капитулира при условие, че животът му бъде запазен. Килидж Арслан, който настоява франджите публично да се откажат от вярата си, не се изненадва, когато Реналд заявява, че е готов не само да приеме исляма, но и да се бие на страната на турците срещу собствените си другари. Мнозина от приближените му, приели същите условия, са изпратени в пленничество в градовете на Сирия и Средна Азия. Останалите са посечени.

Младият султан е горд с подвига си, но не губи разсъдък. Дава

отдых на хората си за традиционната подялба на плячката и още на следващия ден ги призовава към ред. Франджите са загубили близо шест хиляди души, но остават шест пъти повече и именно сега или никога е моментът да се отърват от тях. За да успее, той прибегва до хитрост: Изпраща шпиони гърци в лагера Цивитот, за да съобщят, че хората на Реналд са в отлично състояние, че са успели да превземат дори Никея и че са твърдо решени да не делят богатствата ѝ със своите едновременци. През това време турската армия приготвя огромна засада.

Грижливо разпространените слухове предизвикват очакваното брожение в лагера Цивитот. Хората се трупат, проклинат Реналд и воините му и решават незабавно да тръгнат, за да участват в разграбването на Никея. Но ето че изведнъж, незнаяно как, един оцелял от похода към Ксери-гордон пристига и разкрива истината за съдбата на другарите си. Шпионите на Килидж Арслан мислят, че мисията им е провалена, защото най-мъдрите сред франджите настояват за спокойствие. Но едва отминал моментът на униние, възбудата се завръща. Тълпата се вълнува и крещи, иска да тръгне незабавно вече не за да участва в грабежа, а за да „отмъсти за мъчениците“. Колебаещите се са наречени страхливци. Накрая най-разярените успяват да се наложат и тръгването е определено за сутринта. Шпионите на султана, чиято хитрост е разкрита, но целта е постигната, тържествуват. Те изпращат съобщение на господаря си да се готви за бой.

Призори на 21 октомври 1096 година западните пришълци напускат лагера си. Килидж Арслан е наблизко. Прекарал е нощта на хълмовете край Цивитот. Хората му са по местата си, добре прикрити. Самият той, от мястото, където се намира, вижда в далечината франкската колона, обгърната от облак прах. Няколкостотин рицари, повечето от които без доспехи, вървят начело, следвани от безредна тълпа пешаци. Изминал е по-малко от час откакто са тръгнали, а султанът вече чува приближаващия грохот. Изгрялото зад гърба му слънце ги удря право в лицето. Затаявайки дъх, Килидж Арслан дава знак на емирите си да бъдат готови. Настава съдбовният миг. Едва доловим жест, няколко заповеди, промълвени тук-там, и ето че стрелците бавно обтягат лъковете си. Внезапно хиляди стрели изсвистяват пронизително като една. Повечето рицари се строполяват в първите минути. След тях са пометени и пешаците.

Когато започва ръкопашният бой, франджите са вече обърнати в бяг. Последните се втурват обратно към лагера, където неучаствалите в битката едва стават от сън. Стар свещеник отслужва утринна молитва,

няколко жени приготвят храна. Пристигането на бегълците, следвани по петите от турците, всява смут. Франджите се разбягват на всички страни. Едни, опитали се да стигнат до близките горички, са бързо застигнати. Други, по-находчиви, се барикадират в една изоставена крепост, чието предимство е, че опира досама морето. Като не желае да рискува излишно, султанът се отказва от мисълта за обсада. Византийската флота, своевременно известена, пристига, за да ги отведе. Две-три хиляди души се спасяват така. Петър Пустинника, който от няколко дни е в Константинопол, също оцелява. Но сподвижниците му не са така късметлии. Най-младите жени са отвлечени от конниците на султана, за да бъдат раздадени на емирите или продадени на тържищата за роби. Неколцина младежи са сполетени от същата участ. Останалите франджи, на брой около двадесет хиляди, са избити.

Килидж Арслан ликува. Току-що е разгромил страшната франкска армия, а собствените му загуби са незначителни. Като съзерцава огромната плячка, струпана в нозете му, той има чувството, че изживява най-хубавата си победа.

Но рядко в историята една победа се оказва толкова скъпа за победителите.

Опиянен от успеха, Килидж Арслан нехае за сведенията, които през цялата зима достигат до него и съобщават за пристигането на нови групи франджи в Константинопол. За него, както впрочем и за най-мъдрите измежду емирите му, вече няма нищо обезпокоително. Ако други наемници на Алексий се осмелят пак да преминат Босфора, ще бъдат посечени като онези преди тях. Султанът счита, че вече е време да се върне към главните тревоги на деня, т.е. към безопащадната борба, която извечно води срещу турските князе, негови съседи. Точно тук и никъде другаде ще се реши собствената му съдба и тази на владението. Сблъсъците с руми-те или със странните им съюзници, франджите, няма да бъдат никога нищо повече от интермедия.

Младият султан го знае много добре. Нали именно в една от онези битки между владетели баща му Сюлейман изгубва живота си през 1086 година? Тогава Килидж Арслан е едва на седем години и се налага да поеме наследството под регентството на няколко верни емири, но е отстранен от власт и отведен в Персия под претекст, че животът му е в опасност. Ласкан, обграден с внимание, обслужван от рожак усърдни роби, той е следен отблизо и изрично му е забранено да посещава царството си. Домакините му, т.е. неговите тъмничари, са членове на собствения му клан – този на Селджукидите.

Ако през XI век има име, което да е познато на всеки от Китай до далечната страна на франджите, то това е името на Селджукидите. Дошли от Средна Азия с хилядите конници номади с дълги сплетени коси, селджукските турци за няколко години успяват да завладеят цялата територия, простираща се от Афганистан до Средиземно море. След 1055 година багдадският халиф, наместник на Пророка и потомък на внушителната империя на Абасидите, е само покорна кукла в ръцете им. От Исфахан до Дамаск, от Никея до Ерусалим се чува единствено думата на техните емири. За първи път от три века насам целият мюсюлмански Изток се намира под властта на една единствена династия, която заявява волята си да възвърне отминалата слава на исляма. Румите, разгромени от Селджукидите през 1071 година, не успяват да се възстановят. Мала Азия, най-голямата от провинциите им, е превзета. Престолният им град вече не е сигурно място. Императорите им, между които и самият Алексий, пращат делегация след делегация до римския папа, върховния глава на Запада, молейки да бъде обявена свещена война срещу възраждането на исляма.

Килидж Арслан е горд с принадлежността си към един толкова славен род, но не е сляп за онова, което се крие зад привидната сплотеност на турската империя. Солидарността е непозната между селджукските братовчеди – трябва да убиваш, за да оцелееш. Баща му, завзел Мала Азия – обширния Анадол – без подкрепата на братята си, е убит от свой братовчед, защото дръзнал да настъпи на юг, към Сирия. А докато Килидж Арслан е силом държан в Исфахан, бащините му владения са раздробени. Когато през 1092 година, в резултат на избухналата свада между тъмничарите, го пускат на свобода, властта му не се простира извън стените на Никея. Той е едва тринадесетгодишен.

След това успява, благодарение на съветите на емирите от войската, да си възвърне част от бащиното наследство чрез войни, убийства или хитрости. Днес може да се похвали, че е прекарал повече време на седлото на коня си, отколкото в двореца. При все това в момента, когато франджи-те се появяват, все още нищо не е изгубено. Съперниците в Мала Азия са все така могъщи, дори и ако – твърде добре за него – селджукските му братовчеди в Сирия и Персия са погълнати от собствениците си ежби.

Именно на изток, върху обрулените хълмове на Анадолското плато, в тази несигурна епоха царува една странна личност на име Данишменд, „Мъдрец“, авантюрист с неясен произход, който за разлика от другите турски емири, повечето неграмотни, е образован в най-различни науки.

Много скоро той ще стане герой на славна епопея, наречена Песента на цар Данишменд, в която се описва превземането на Малатия, арменски град, разположен на югоизток от Анкара, чието падане се приема от авторите на песента за решителен обрат в ислямизирането на бъдеща Турция. През първите месеци на 1097 година, когато на Килидж Арслан съобщават за пристигането на нова франкска експедиция в Константинопол, битката за Малатия вече е започнала. Данишменд обсажда града, а младият султан не иска да приеме мисълта, че съперникът, възползвал се от смъртта на баща му, за да завладее целия Североизточен Анадол, може да спечели подобна внушителна победа. Твърдо решен да му попречи, той се отправя начело на конницата си към околностите на Малатия и се установява близо до лагера на Данишменд, за да всее страх у него. Напрежението расте, стълкновенията се множат едно от друго по-смъртоносни.

През април 1097 година сблъсъкът изглежда неизбежен. Килидж Арслан се готви за него. Основната част на армията му вече се събира пред стените на Малатия, когато пристига смъртно уморен конник. Задъхан, той предава посланието си: франджите са тук, отново са преминали Босфора, по-многобройни от предишната година. Килидж Арслан остава спокоен. Нищо не оправдава тази тревога. Вече си е имал работа с франджите, знае как да постъпи. Накрая, за успокоение на жителите на Никея и най-вече на съпругата си, младата султанка, която скоро ще ражда, той нарежда на няколко конни отряда да подсилят столичния гарнизон. Самият той ще се върне веднага щом приключи с Данишменд.

Килидж Арслан отново е погълнат телом и духом от битката за Малатия, когато в първите дни на май пристига нов пратеник, треперещ от умора и страх. Думите му хвърлят в ужас лагера на султана. Франджите са пред вратите на Никея и започват обсада. Това вече не са както през лятото банди дрипави грабителни, а истинска армия от хиляди тежковъоръжени рицари. Този път ги придружават войници на василевса. Килидж Арслан се опитва да успокои хората си, но самият той е измъчван от тревога. Трябва ли да изостави Малатия на своя съперник и да се върне в Никея? Сигурен ли е, че все още може да спаси престолния град? Няма ли да загуби и на двата фронта? След дълго съвещание с най-преданите от емирите разрешението добива формата на компромис – ще отиде при Данишменд, който е човек на честта, ще го извести за завоевателските намерения на румите и техните наемници, както и за заплахата, надвиснала над всички мюсюлмани в Мала Азия, и ще му предложи да сложат край на военните действия. Още преди Данишменд да е

дал своя отговор, султанът изпраща част от армията си към престолния град.

След няколко дни е сключено примирие, а Килидж Арслан се отправя незабавно на запад. Но когато стига до височините край Никея, пред очите му се разкрива гледка, която смразява кръвта във вените му. Завещаният от баща му великолепен град е обсаден от всички страни; множество войници издигат подвижни кули, катапулти и стълби, необходими за последната атака. Емирите са категорични – нищо не може да се направи. Трябва да се изтеглят към вътрешността на страната преди да е станало прекалено късно. На младия султан му е трудно да се примири и отстъпи столицата си. Той настоява да опитат да пробият за последно от юг, там където обсадителите изглеждат недотам силни. Битката започва на 21 май при зори. Килидж Арслан се хвърля яростно в боя, продължил да бушува до залез слънце. Загубите са тежки и за двете страни, но всяка от тях запазва позициите си. Султанът се отказва. Вече е разбрал, че не ще успее по никакъв начин да разкъса обръча. Ако се заинати и хвърли всичките си сили в една толкова зле започнала битка, би удължил обсадата с няколко седмици, дори с няколко месеца, но би поставил под въпрос и самото съществуване на султанството. Потомък на изключително номадски народ, Килидж Арслан знае, че изворът на мощта му се крие в няколкото хиляди воители, верни само нему, а не в притежанието на един град, колкото и привлекателен да е той. Не след дълго той ще избере за нова столица град Кония, разположен доста по на изток, който наследниците му ще опазят до началото на XIV век. И никога вече няма да види Никея...

Преди да се отдалечи, Килидж Арслан отправя прощално послание към защитниците на града, с което ги уведомява за своето болезнено решение и им заръчва да действат „според интересите си“. Значението на тези думи е ясно както за турския гарнизон, така и за гръцкото население: градът трябва да се предаде на Алексий Комнин, а не на франкските му съюзници. Започват преговори с василевса, който, начело на войските си, е заел позиции западно от Никея. Хората на султана се опитват да печелят време, като очевидно се надяват, че господарят им ще успее да се завърне с подкрепления. Но Алексий бърза. Западните воители, заплашва той, се готвят за последна атака и в такъв случай той не отговаря за нищо. Като си припомнят стореното от франджите предишната година в околностите на Никея, преговарящите са обхванати от ужас. Вече виждат града разграбен, мъжете избити, жените изнасилени. Без повече да се колебаят, те приемат да предадат съдбата си в ръцете на василевса,

който лично определя условията на капитулацията.

През нощта на 18 срещу 19 юни войници от византийската армия, повечето от които турци, влизат в града с помощта на лодки, които тихо прекосяват езерото Асканион. Гарнизонът се предава без бой. Когато слънцето изгрява, над крепостните стени вече се веят синьо-златните знамена на императора. Франджите се отказват да нападнат. В нещастие-то си Килидж Арслан получава и една утеха – знатните люде на султанството са пощадени, а младата султанка, придружена от новороденото си дете, е посрещната в Константинопол с царски почести за най-голямо неудоволствие на франджите.

Младата жена на Килидж Арслан е дъщеря на Чака, гениален авантюрист и известен турски емир в навечерието на франкското нашествие. Хвърлен в затвор от румите след грабителския си набег в Мала Азия, той впечатлява тъмничарите с лекотата, с която заучава гръцки – само след няколко месеца говори свободно на този език. Блестящ, находчив, сладкодумен, той става редовен посетител на императорския дворец и дори получава благородническа титла. Но подобно изненадващо издигане не му е достатъчно. Чака се цели по-високо, доста по-високо – иска да стане император на Византия!

За целта емир Чака има строен план. Установява се в Смирна, пристанищен град на Бяло море, където с помощта на гръцки корабовладелец успява да създаде истинска бойна флота, включваща леки бригантини, кораби с весла, дромони, биреми и триреми, общо около стотина съда. На първо време завладява няколко острова, между които Родос, Хиос и Самос, и разпростира властта си над цялото беломорско крайбрежие. Така след като създава морска империя, той се провъзгласява за василевс и организира двореца си в Смирна по подобие на императорския двор. След което хвърля флотата си в атака срещу Константинопол. Огромни усилия са необходими на Алексий, за да отблъсне нападението и разруши част от турските кораби.

Без ни най-малко да се отчае, бащата на бъдещата султанка подновява, изпълнен с решителност, строежа на бойни кораби. Към края на 1092 година, в момента, когато Килидж Арслан се завръща от изгнание, Чака си казва, че младият син на Сюлейман би бил превъзходен съюзник срещу румите. И му предлага ръката на дъщеря си. Но сметките на младия султан са доста по-различни от тези на тъста му. Превземането на Константинопол му се струва абсурдно. Напротив, за никого от свитата му не е тайна, че той иска да премахне турските емири, опитващи се да изкопчат за себе си земи в Мала Азия – на първо място

Данишменд и твърде амбициозния Чака. Султанът не се колебае дълго. Няколко месеца преди идването на франджите той поканва тъста си на угощение и след като го напива, го убива с кама – вероятно със собствената си ръка. Чака има син, който получава бащиното наследство, но не притежава нито интелигентността, нито амбициите на баща си. Братът на султанката се задоволява да управлява морското емирство до онзи летен ден на 1097 година, когато флотата на румите се появява внезапно край Смирна, водейки на един от корабите неочакван гост – собствената му сестра.

Тя късно успява да разбере причините за голямото внимание, оказано ѝ от страна на императора, но докато я водят към Смирна, града, в който е преминало детството ѝ, всичко ѝ става ясно. От нея се иска да обясни на брат си, че Алексей е превзел Никея, че Килидж Арслан е победен и че мощна армия от руми и франджи се готви да нападне Смирна с помощта на огромна флота. За да спаси живота си, синът на Чака трябва да отведе сестра си при съпруга ѝ, някъде из Анадола.

Предложението е прието и Смирненското емирство престава да съществува. С падането на Никея цялото беломорско крайбрежие, всички острови, цялата западна част на Мала Азия се изплъзват от ръцете на турците. Румите, подкрепени от франкските си съюзници, изглеждат решени да продължат по-нататък.

В планинското си убежище Килидж Арслан не се предава.

След като преминава първоначалната изненада, султанът започва усилено да се готви за ответен удар. Той започна да събира войска, да записва опълченци и провъзгласи джихад, отбелязва Ибн ал-Каланиси. Летописецът от Дамаск добавя: Килидж Арслан поиска от всички турци да му се притекат на помощ и много бяха онези, които се отзоваха на призива му.

Първата цел на султана е да сключи съюз с Данишменд. Обикновено примирие вече не е достатъчно. Сега е наложително турските сили в Мала Азия да са задружни като една армия. Килидж Арслан е уверен в отговора на съперника си. Фанатичен мюсюлманин, но и стратег реалист, Данишменд вижда заплахата от напредването на румите и франкските им съюзници. Той предпочита да ги нападне върху територията на съседа си, а не в своите земи и без да чака, пристига в лагера на султана с хиляди конници. Побратимяват се, допитват се един до друг, кроят планове. Гледката, която представляват множеството воители и коне, покрити хълмовете, вдъхва увереност на двамата предводители. Ще нападнат врага при първа възможност.

Килидж Арслан дебне жертвата си. Внедрени сред румите осведомители му изпращат ценни сведения. Франджите тръбят нависоко, че са решени да продължат пътя си отвъд Никея и да стигнат чак до Палестина. Известен е дори маршрутът им – ще слязат на югоизток по посока на Кония, единствения голям град, който е все още в ръцете на султана. По протежение на цялата планинска зона, която трябва да преминат, западните пришълци ще изложат фланга си на атаки. Трябва само да се избере място за засада. Емирите, които добре познават местността, не се колебаят. Близко до град Дорилеон, разположен на четири дни път от Никея, има едно място, където пътят се спуска надолу към недълбока долина. Ако турските бойци се съберат зад хълмовете, ще трябва само да изчакат.

В последните дни на юни 1097 година, когато Килидж Арслан научава, че придружените от малка румска войска западни воини са напуснали Никея, капанът вече е заложен. На 1 юли призори франджите се появяват на хоризонта. Рицари и пешаци напредват спокойно, без ни най-малко да подозират какво ги очаква. Напрасно султанът се е страхувал чужди шпиони да не разкрият намеренията му. Друг повод за задоволството на селджукския монарх е, че франджите изглеждат не така многобройни, както е било съобщено. Може би част от тях са останали в Никея? Султанът тъне в неведение. Във всеки случай на пръв поглед той има числено превъзходство. Ако се прибави и предимството на изненадата, денят обещава да му донесе сполука. Килидж Арслан е нервен, но самоуверен. Мъдрият Данишменд, който разполага с двадесетгодишен по-голям опит от него, също.

Слънцето едва се е подало иззад хълмовете, когато е даден сигнал за атака. Тактиката на турските воини е добре изпитана. Именно тя им е осигурявала в продължение на половин век военно господство на Изток. Армията им се състои почти изключително от леки конници, които чудесно владеят лъка. Приближават се, изсипват срещу неприятеля дъжд от смъртоносни стрели и се отдалечават в галоп, за да отстъпят място на нова редица нападатели. По принцип няколко последователни вълни са достатъчни, за да доведат жертвата до агония. Тогава започва и финалната ръкопашна схватка.

Но в деня на битката при Дорилеон султанът, застанал с щаба си на една издадена скала, установява с безпокойство, че старите турски методи не са така ефикасни както обикновено. Истина е, че франджите са трудно подвижни и изглежда не бързат да отговарят на следващите една след друга атаки. Но те владеят безпогрешно изкуството на отбраната.

Главната сила на тяхната армия се крие в непробиваемите доспехи, които покриват изцяло телата на рицарите, а понякога и конете им. Макар и да напредват бавно и тромаво, хората са отлично защитени срещу стрелите. След няколко часа бой този ден турските стрелци успяват, разбира се, да вземат много жертви, особено измежду пешаците, но основната част от франкската армия остава непокътната. Трябва ли да се премине към ръкопашен бой? Изглежда рисковано – в безбройните престрелки около бойното поле степните конници изглеждат жалко, изправени срещу истински човешки крепости. Трябва ли да продължат да нападат до безкрай? След като ефектът от изненадата премине, инициативата би могла да дойде и от противниковия лагер.

Отделни емири вече съветват да се изтеглят, когато в далечината се появява облак прах. Нова франкска армия се приближава – също толкова многобройна, както и предната. Войниците, срещу които се бият от сутринта, са само авангард. Султанът няма избор. Принуден е да заповяда отстъпление. Но преди още да го е направил му донасят, че трета франкска армия се задава иззад турските линии, откъм надвесения над шатрата на главния шаб хълм.

Този път Килидж Арслан се поддава на страха. Скача върху коня си и препуска по посока на планините, като изоставя дори прословутото си съкровище, което винаги носи със себе си, за да плаща на войските. Данишменд го следва по петите, както и повечето от емирите. Като се възползват от единственото предимство, което им остава – бързината, много конници успяват да се отдалечат на свой ред, преди победителите да се втурнат след тях. Но голямата част от войниците остават на място, обкръжени от всички страни. Ибн ал-Каланиси ще отбележи: Франджиите изпоклаха турската армия. Те убиваха, грабежа и взеха много пленници, които продадоха в робство.

При бягството си Килидж Арслан среща група конници, които идват от Сирия, за да се бият на негова страна. Прекалено късно е, признава им той, франджиите са толкова много и толкова силни, че нищо не може да се направи, за да бъдат спрени. Победеният султан потвърждава думите си на дело и, решен да остави бурята да отmine, потъва в безкрайността на анадолското плато. Ще изчака да минат четири години, преди да потърси разплата.

Единствено природата сякаш продължава да се съпротивлява на нашественика. Безводната земя, тесните планински пътеки и летният пек по голите пътища забавят до известна степен придвижването на франджиите. Прекосяването на Анадола след Дорилеон им отнема сто дни

вместо месец. Междувременно вестта за турското отстъпление обхожда целия Изток. Когато се разчу това срамно за исляма дело, настъпи истинска паника, отбелязва летописецът от Дамаск. Страхът и тревогата придобиха огромни размери.

Непрестанно се носят слухове за неизбежното пристигане на страшните рицари. В края на юли се чува, че те се приближават към село ал-Балана, разположено в самия северен край на Сирия. Хиляди конници се събират, за да им се противопоставят. Тревогата е фалшива. Франджите не се появяват на хоризонта. Най-оптимистично настроените се питат дали завоевателите не са си тръгнали. Ибн ал-Каланиси дава отглас на това настроение в една от астрологичните си притчи, по която са луди неговите съвременници: През онова лято се появи комета откъм запад, възкачването ѝ трая двадесет дни, след което изчезна и никога вече не се появи.

На 21 октомври 1097 година от върха на цитаделата в Антиохия, най-големия сирийски град, се понасят викове: „Тук са!“ Неколцина зяпачи се втурват към крепостните стени, но забелязват само неясен облак прах в далечината, накрай равнината, досами Антиохийското езеро. Франджите са още на ден път, а може би и повече и всичко подсказва, че те ще решат да спрат за отдых след дългия поход. Но предпазливостта налага веднага да се затворят петте тежки порти на града.

Сутрешната глъчка замлъква по суковете, търговци и купувачи са смразени. Жени шепнат молитви. Страх завладява града.

ГЛАВА II ЕДИН ПРОКЪЛНАТ МАЙСТОР НА РИЗНИЦИ

Когато съобщиха на господаря на Антиохия, Яги Сиян, за приближаването на франджите, той се уплаши да не би християните в града да се вдигнат на бунт. Ето защо реши да ги изгони.

За събитията ще разкаже арабският историк Ибн ал-Атир, който повече от век след началото на франкското нашествие се позовава на свидетелства, оставени от очевидци:

През първия ден Яги Сиян заповяда на мюсюлманите да излязат, за да почистят рововете, които опасват града. На следващия ден за същата ангария бяха изпратени само християните. Накара ги да се трудят до вечерта, а когато те поискаха да се приберат, им попречи с думите: „Антиохия е ваша, но вие трябва да ми я оставите докато уредя въпроса с

франджите“. Те го попитаха: „Кой ще защитава нашите деца и жени?“ Емирът отговори: „Аз ще се заема с това вместо вас“. И наистина той защити семействата на изгонените и не позволи и косъм да падне от главите им.

През октомври 1097 година старият Яги Сиян, служил в продължение на четиридесет години на селджукските султани, живее обсебен от мисълта за предателство. Той е убеден, че събраните пред Антиохия франкски войски никога не ще успеят да проникнат в града, освен ако не намерят съюзници зад стените му. Градът му не може да бъде превзет с атака, още по-малко пък да бъде доведен до гладна смърт чрез блокада. Войниците, с които разполага този турски емир с прошарена брада, са само шест-седем хиляди, докато франджите са строили близо тридесет хиляди бойци. Но Антиохия е практически непревземаема. Крепостната ѝ стена е дълга близо два фарсаха (дванадесет хиляди метра). На три различни нива по нея се издигат над триста и шестдесет кули. Самата стена, здраво строена от дялан камък и тухли върху зидана основа, тича нагоре по хълма Хабиб ан-Наджар, чийто връх е увенчан от непревземаема цитадела. На запад е река Оронт, наречена от сирийците ал-Аси, „реката бунтар“, поради впечатлението, което понякога създава, че тече обратно – от Средиземно море към вътрешността на страната. Коритото ѝ минава край стените на Антиохия, като създава естествено и трудно за преодоляване препятствие. На юг укрепленията са надвесени над долина, чийто стръмен склон е сякаш продължение на стената. Ето защо никой завоевател не може да обкръжи града от всички страни, а защитниците не изпитват никаква трудност да поддържат връзка с външния свят и да се снабдяват с храна.

Хранителните запаси са достатъчно обилни, тъй като крепостните стени обгръщат не само сгради и градини, но и обширни обработваеми парцели. Преди „фатх“, мюсюлманското нашествие, Антиохия е двестахиляден римски град. През 1097 година тя наброява едва четиридесет хиляди души, а доста от многолюдните в миналото квартали са превърнати в полета и овощни градини. Макар и загубила част от миналото си великолепие, тя си остава град, който впечатлява. Всички пътешественици, дори онези, които идват от Багдад или Константинопол, остават заслепени още от пръв взор от града, разстлал докъдето поглед стига своите минарета, църкви, покрити пазари и луксозни вили, сякаш инкрустирани върху залесените склонове на цитаделата.

Яги Сиян не се притеснява за здравината на укрепленията или снабдяването с храна. Но всички отбранителни съоръжения биха се оказали

ненужни, ако обсадителите успеят да намерят съучастник, който да им отвори някоя врата или да улесни достъпа им до някоя кула, както това се е случвало в миналото. Оттам идва решението му да изгони повечето християни, намиращи се под негова власт. В Антиохия, както и другаде, източните християни – гърци, арменци, маронити, яковити – с идването на франджите се оказват подложени на двоен натиск: от страна на своите западни едновеерци, които ги подозират в симпатия към сарацините и се отнасят с тях като с по-низши поданици, и от страна на мюсюлманските си сънародници, които често виждат в тях естествен съюзник на нашественика. Практически не съществува граница между верска и народностна принадлежност. Една и съща дума, „рум“, се отнася за византийци и сирийци от гръцко вероизповедание, които впрочем неизменно считат себе си за поданици на василевса. Определението „арменски“ се отнася едновременно за една църква и един народ, а когато някой мюсюлманин говори за народност, „ал-умма“, той има предвид религиозната община. От гледна точка на Яги Сиян изгонването на християните е не толкова акт на религиозна дискриминация, колкото мярка, наложена по време на война на поданиците на една вражеска сила, Константинопол, към която Антиохия е принадлежала дълго и която още не се е отказала от намерението да си възвърне града.

От всички големи градове на арабска Азия Антиохия е последният, паднал под властта на селджукските турци. През 1084 година тя все още е подчинена на Константинопол. Когато тринадесет години по-късно пристигат франкските рицари и я обсаждат, Яги Сиян е, разбира се, убеден, че това е опит да бъде възстановена властта на румите в съучастие с местното, предимно християнско население. Изправен пред подобна опасност, емирът не изпитва никакви скрупули. Той изгонва така наречените „назара“, привържениците на Назареца, както назовават християните, и се заема с разпределянето на продоволствията от жито, растително масло и мед, инспектира ежедневно укрепленията и сурово наказва всяко нехайство. Достатъчно ли е това? Няма нищо по-несигурно. Но взетите мерки би трябвало да им позволят да издържат до пристигането на подкрепления. А кога ще дойдат те? Всеки жител на Антиохия настойчиво си задава въпроса, а Яги Сиян знае отговора толкова, колкото и случайният минавач. През лятото, когато франджите са още далече, той изпраща сина си при мюсюлманските управници в Сирия, за да ги предупреди за надвисналата над града опасност. В Дамаск, както ни съобщава Ибн ал-Каланиси, синът на Яги Сиян говори за свещена война. Но през XI век в Сирия думата „джихад“ е само лозунг, развяван от

изпаднали в затруднение князе. За да помогне един емир на друг, трябва да има личен интерес. Само в такъв случай той би се позовал на свой ред на великите принципи.

През есента на 1097 година нито един владетел, с изключение на Яги Сиян, не се чувства пряко заплашен от франкското нашествие. Императорските наемници искат да си върнат Антиохия и в това няма нищо ненормално, защото градът е бил винаги византийски. Във всеки случай, си казва всеки, румите няма да отидат по-далече. А фактът, че Яги Сиян има проблеми, сам по себе си не означава неприятности и за съседите му. От десет години той си играе с тях като създава дразги, разпалва вражди, проваля съюзи. Нима е учуден Яги Сиян, че сега, когато ги моли да забравят омразата и да му се притекат на помощ, те не бързат?

Човек реалист, Яги Сиян знае, че ще го накарат да чака, да проси за помощ, да плати за своите хитрости, интриги и предателства. Но все пак се надява, че няма да стигнат дотам да го предадат с вързани ръце и крака на наемниците на василевса. В края на краищата той просто се е опитвал да оцелее в гнездото от безмилостни оси. В света, в който живее – този на селджукските князе, кървавите борби никога не спират, а господарят на Антиохия подобно на всички останали местни емири е принуден да взема нечия страна. Ако се окаже в лагера на губещия, го очаква смърт или най-малкото тъмница и поругание. Ако има късмет да избере страната на победителя, известно време се радва на победата и получава за награда няколко красиви наложници, преди отново да се окаже въввлечен в конфликт с риск за живота си. За да устоиш, трябва да заложиш на добрия кон и да не се инатиш да играеш само с него. Всяка грешка е фатална. Рядкост са емирите, умрели в леглото си.

При пристигането на франджите политическият живот в Сирия е буквално отровен от „войната на двамата братя“, две странни личности, сякаш излезли из въображението на някой народен разказвач. Редуан, цар на Алеп, и по-малкият му брат Дукак, цар на Дамаск, изпитват един към друг такава непримирима омраза, че нищо, дори и общата заплаха, не би ги накарало да помислят за помирение. През 1097 година Редуан е малко над двадесетте, но вече е обгърнат от аура на загадъчност. Най-ужасяващи легенди се разказват за него. Дребен, слаб, със суров, но често страхлив поглед, той попаднал – ни разказва Ибн ал-Каланиси – под влиянието на лекар-астролог, принадлежащ към Ордена на асасините, секта, създадена малко преди това и призвана да играе важна роля в епохата на франкското нашествие. Обвиняват царя на Алеп не без

основание че използва фанатичите, за да очисти противниците си. Убийства, безчестие, магьосничество... Редуан предизвиква недоверие у всеки, но се радва на най-голяма омраза в собственото си семейство. При възкачването си на престола през 1095 година той нарежда да удущат двама от по-малките му братя от страх някой ден да не оспорят властта му. Третият му брат успява да се спаси, бягайки от Алеп в нощта, когато силните ръце на робите на Редуан търсят да го стиснат за гърлото. Оцелелият е Дукак, който от този ден нататък храни неистова омраза към по-големия си брат. След бягството намира подслон в Дамаск, чийто гарнизон го провъзгласява за цар. Слабоволевият и холеричен младеж с крехко здраве живее с натрапчивата мисъл, че брат му иска да го убие. Оказал се между двамата почти луди князе, на Яги Сиян не му е лесно. Непосредствен негов съсед е Редуан, чиято столица Алеп, един от най-древните градове в света, се намира на по-малко от три дни път от Антиохия. Две години преди идването на франджите Яги Сиян му дава дъщеря си за жена. Но много скоро разбира, че зет му се лакоми за владението му и на свой ред започва да се страхува за живота си. Подобно на Дукак, мисълта за сектата на асасините не го напуска. И тъй като общата омраза сближава, когато франджите напредват към Антиохия, Яги Сиян се обръща именно към царя на Дамаск.

Но Дукак се колебае. Не че изпитва страх от франджите, уверява той, но не би искал да докара армията си край Алеп и да даде повод на брат си за отмъщение. Яги Сиян, който знае колко мъчно е да накара своя съюзник да вземе решение, настоява да му изпрати сина си Шамс ад-Даула, „Слънцето на държавата“, блестящ младеж, кипящ от енергия и ентузиазъм, който никога не се отказва от започнатото. Шамс е неотлъчно в царския дворец, не оставя на спокойствие Дукак и съветниците му, служи си ту с ласкателства, ту със закани. Въпреки това едва през декември 1097 година, два месеца след началото на битката край Антиохия, владетелят на Дамаск се съгласява със свито сърце да се отправи с армията си на север. Шамс го придружава. Той знае, че пътят трае седмица и че Дукак ще има достатъчно време да се откаже. И наистина колкото по напредва, толкова по-нервен става младият цар. На 31 декември, когато армията от Дамаск е изминала вече две трети от пътя, тя попада на франкски отряд, тръгнал да мародерства из околността. Въпреки категоричното си числено превъзходство и относителната лекота, с която е успял да обкръжи врага, Дукак се отказва да даде заповед за нападение. Което означава да остави на обърканите за минута франджи време да дойдат на себе си и да се измъкнат. Когато слънцето залязва, няма

нито победител, нито победени, но дамаскчани са загубили повече войници от противника си – факт, достатъчен да обезкуражи Дукак, който въпреки отчаяните молби на Шамс, заповядва на хората си незабавно да потеглят обратно.

В Антиохия поражението на Дукак предизвиква голямо разочарование, но защитниците не се отчайват. Странно, но през онези първи дни на 1098 година объркаността завладява лагера на обсадителите. Множество шпиони на Яги Сиян са успели да се промъкнат всред врага. Едни от осведомителите са водени от омраза към румите, но повечето от тях са християни от града, които се надяват по този начин да спечелят благосклонността на емира. Оставили са семействата си в Антиохия и искат сигурността им да е гарантирана. Сведенията, които те донасят, са утешителни за населението – докато хранителните запаси на обсадените са в изобилие, франджите стават жертва на глада. Стотици от тях са вече мъртви, повечето от конете са изклани. Експедицията, сблъскала се с армията от Дамаск, имала за цел именно да докара няколко овни и кози, както и да изпразни хамбарите. Към глада се прибавят и други бедствия, които всеки ден допълнително отслабват духа на завоевателите. Непрекъснато вали, което обяснява тривиалното определение „пиклив град“, дадено от сирийците на Антиохия. Лагерът на обсадителите тъне в кал. Освен това земята непрестанно се тресе. Местните хора са свикнали, но франджите са уплашени – чак в града отекват високогласните им молитви, когато се събират, за да призовават на помощ небесата, смятайки себе си за жертва на Божие наказание. Разправят, че за да успокоят гнева на Всевишния, дори решили да изгонят проститутките от лагера си, да затворят кръчмите и да забранят играта на зарове. Дезертърствата са чести, даже измежду предводителите им.

Разбира се, подобни новини укрепват войнствеността на бранителите и дръзките им нападения зачестяват. Както ще отбележи Ибн ал-Атир, „Яги Сиян показва смелост, мъдрост и забележителна твърдост“. Въодушевен, арабският историк продължава: По-голямата част от франджите загинаха. Ако бяха се запазили така многобройни, както при пристигането си, щяха да завладеят всички ислямски страни! Подигравателно преувеличение, но то отдава заслужена почит на героизма на антиохийския гарнизон, който поема сам, в продължение на дълги месеци, цялата тежест на нашествието.

Защото помощ все още не идва. През януари 1098 година, наранен от малодушието на Дукак, Яги Сиян се вижда принуден да се обърне към Редуан. И отново на Шамс ад-Даула се пада тежката мисия да

поднесе най-смирениите си извинения на царя на Алеп, да изслуша, без да трепне, всички подигравки и коленопреклонно да го помоли, в името на исляма и на роднинството, да благоволи да прати войските си, за да бъде спасена Антиохия. Шамс знае много добре, че царственият му зет е напълно безчувствен към подобни аргументи и че по-скоро предпочита да отреже ръката си, отколкото да я подаде на Яги Сиян. Но събитията са неумолими. Франджите, чието изхранване става все по-драматично, току-що са нахлули в земите на селджукския владетел, грабейки и опустошавайки околностите на Алеп. Редуан за първи път усеща, че опасността е надвиснала над собственото му владение. По-скоро за да се защити, отколкото за да помогне на Антиохия, той решава да изпрати армията си срещу франджите. Шамс ликува. Той съобщава на баща си за датата на алепската офанзива и иска от него и той да нападне масирано, за да хванат в обръч обсадителите.

Намесата на Редуан е толкова неочаквана, че идва като дар от небето за Антиохия. Дошъл ли е решителният обрат на продължилата над сто дни битка?

На 9 февруари 1098 година, в ранния следобед, съгледвачите, застанали на пост на цитаделата, сигнализират за приближаването на армията от Алеп. Тя наброява няколко хиляди конници, срещу които франджите могат да изправят едва седемстотин-осемстотин ездачи, до такава степен гладът е повалил конете им. Обсадените, които живеят нащрек от дълги дни, искат боя да започне незабавно. Но тъй като войската на Редуан спира и започва да издига палатки, заповедта за бой е отложена за другия ден. Пригответленията продължават през цялата нощ. Всеки войник знае точно кога и къде да действа. Яги Сиян вярва в хората си и е убеден, че ще изпълнят своята част от договора.

Но онова, което никой не знае, е, че битката е загубена преди още да започне. Изплашен до смърт от говорещото се за войските качества на франджите, Редуан не се осмелява да се възползва от численото си превъзходство. Вместо да разгърне войските си, той търси единствено как да ги защити. За да избегне и най-малкия риск от обкръжение, ги настанява за през нощта върху тясна ивица земя, заключена между река Оронт и Антиохийското езеро. Когато призори франджите нападат, алепчани са като парализирани. Върху безкрайно малката площ е невъзможна каквато и да е маневра. Конете се изправят на задните си крака, а падналите ездачи са стъпквани от събратята си преди да успеят да се вдигнат. Разбира се, вече и дума не може да става да се приложи традиционната тактика и да се хвърлят последователно конните стрелци

срещу врага. Войниците на Редуан са принудени да завържат ръкопашен бой, в който облечените с доспехи рицари с лекота постигат смазвачо превъзходство. Настава истинска сеч. Преследвани от франджите, владетелят и армията му мислят само как да се спасят в неопишуемо безредие.

Пред стените на Антиохия битката протича по-различно. Още при първите слънчеви лъчи защитниците организират масиран набег и принуждават обсадителите да отстъпят. Борбата е ожесточена, но войниците на Яги Сиян са в отлична позиция. Малко преди обяд те започват да нахлуват в лагера на франджите, но ето че пристига вестта за поражението на алепчани. Със свито сърце емирът нарежда на хората си да се върнат в града. Изтеглянето им току-що е завършило, когато рицарите, смазали Редуан, пристигат, натоварени със зловещи трофеи. Скоро жителите на Антиохия дочуват кълтящи смехове и няколко глухи подсвирвания, след което виждат да се приземяват изстреляни с катапулти ужасно обезобразени глави на алепчани. В града настава мъртвешка тишина.

Напразно Яги Сиян раздава окуражителни думи около себе си. Самият той усеща за първи път, че обръчът около града се затяга. След разгрома на двамата враждуващи братя той няма какво повече да очаква от владетелите на Сирия. Остава му една единствена възможност – управителят на Мосул, могъщият емир Карбука, който за зла участ се намира на повече от две седмици път от Антиохия.

Мосул, родината на историка Ибн ал-Атир, е престолният град на „Джезира“, Месопотамия, плодородната долина, напоявана от двете велики реки Тигър и Ефрат. Градът е първостепенен политически, културен и стопански център. Арабите възхвалят сочните му плодове – ябълки, круши, грозде, нарове. Целият свят свързва името на Мосул с финото платно, което градът изнася – „муселин“. При идването на франджите върху земите на емир Карбука е започнало използването и на друго богатство, което няколко десетки години по-късно ще опише възхитеният пътешественик Ибн Джубайр: нефтените извори. Ценната кафява течност, която един ден ще донесе богатство на тази част от света, вече може да бъде видяна от минаващите оттам:

Преминаваме през едно селище, наречено ал-Каяра, битумницата, близо до река Тигър. Вдясно от пътя, който води към Мосул, има една низина, почерняла, сякаш облак я е покрил. Господ кара там да бликат извори, големи и малки, които дават битум. Понякога някой от тези извори изхвърля нагоре, сякаш ври, парчета битум. Хората строят

басейни, в които ги събират. Край изворите има черно езеро, върху чиято повърхност се стели лека черна пяна – водите я изхвърлят на брега, където тя се сгъстява в битум. Този продукт наподобява много лепкава, гладка, блестяща и силно миризлива кал. Така успяхме да видим със собствените си очи едно чудо, за което бяхме чували да се говори и чието описание ни се бе сторило крайно необикновено. Там наблизко, по бреговете на река Тигър, се намира друг голям извор, чийто дим забелязваме отдалече. Обясняват ни, че го запалват, когато искат да извлекат битум. Пламъкът поглъща течните съставки. След това режат битума на парчета и го превозват. Познат е из онези страни, чак до Сирия, в Акра и по всички крайбрежни краища. Аллах създава онова, което му е угодно. Хвала Нему!

Жителите на Мосул приписват на кафявата течност лечебни свойства и се топят в нея при болест. Полученият от нефта битум се използва и в строителството за „циментиране“ на тухлите. Заради непроницаемостта си, той служи за боядисване стените на хамамите, върху които наподобява черен полиран мрамор. Но както ще видим нефтът е най-често използван във военното дело.

Независимо от обещаващите земни богатства в началото на франкското нашествие Мосул играе главно стратегическа роля. Амбициозният Карбука възнамерява да упражни правото си на контрол върху делата на Сирия, извоювано от управителите на града. Той вижда в зова за помощ на Яги Сиян мечтаната възможност да разшири влиянието си. Без да се колебае, емирът обещава да вдигне на крак огромна армия. От този момент нататък Антиохия заживява в очакване на Карбука.

Човекът на providението е бивш роб – факт, в който няма нищо позорно за турските емири. И наистина селджукските князе от край време назначават най-верните си и надарени роби на отговорни длъжности. Пълководците и управителите на градовете са често роби, „мамелюци“, а властта, с която разполагат, е толкова голяма, че не изпитват нужда да бъдат официално провъзгласявани за свободни. Преди още да е завършило франкското завоевание целият мюсюлмански Изток ще бъде управляван от султани мамелюци. През 1098 година най-влиятелните мъже в Дамаск, Кайро и в много други големи градове са роби или синове на роби.

Карбука е един измежду най-могъщите. Властният офицер със сивееща брада носи турското прозвище атабек, „баща на княза“. В селджукската империя членовете на царското семейство измират лесно – битки, убийства, екзекуции – и често оставят след себе си невръстни

наследници. За да бъдат защитени интересите им, се назначава настойник, който – изпълнявайки докрай ролята си на баща осиновител – най-често се жени за майката на своя питомец. Така атабекът става по силата на логиката истински властелин и често предава властта на собствените си синове. Законният княз се превръща в кукла на конци в ръцете му, а понякога и в заложник. Но външната страна на нещата е съблюдувана до най-малките подробности. Така например армиите официално се командват от деца на три-четири години, които „отдават“ правомощията си на своя атабек.

Точно такава необичайно зрелище се разиграва в последните дни на април 1098 година, когато тридесет хиляди воители се събират на изхода на град Мосул. Официалният ферман известява, че храбрите бойци ще тръгнат на джихад срещу неверниците под предводителството на никому неизвестен потомък на Селджукидите, който поверява командването на войската на атабек Карбука.

Историкът Ибн ал-Атир, прекарал живота си в служба на атабековете на Мосул, разказва: Франджите бяха обхванати от страх, когато чуха, че армията на Карбука се насочва към Антиохия, защото бяха много отслабени и хранителните им запаси не достигаха. Бранителите, напротив, възвръщат надеждата си. Отново се готвят да нападнат, щом приближи мюсюлманската войска. Със същата упоритост Яги Сиян, подкрепян от сина си Шамс ад-Даула, проверява запасите от жито, инспектира укрепленията и окуражава войските като им обещава, „ако Бог даде“, близък край на обсадата.

Но публично демонстрираната самоувереност е само привидна. От няколко седмици положението чувствително се е влошило. Градът е стегнат много по-здраво в обръча на блокадата, снабдяването е станало по-трудно, а има и едно още по-обезпокоително обстоятелство – пристигащите от вражеския лагер сведенията оредяват. Франджите, които очевидно са си дали сметка, че всичко, което говорят или вършат, веднага се донася на Яги Сиян, са решили да действат безпощадно. Осведомителите на емира са станали свидетели как един човек е бил убит, изпечен на шиш и изяден сред гръмогласни викове, че такава ще бъде съдбата на всеки заловен шпионин. Ужасени, съгледвачите са се разбягали и Яги Сиян не научава вече кой знае колко за обсадителите. Опитен военен, той усеща, че положението е изключително тревожно.

Единствената му утеха е, че Карбука е на път. Очакват го да пристигне към средата на май начело на десетки хиляди бойци. В Антиохия всеки следи за този момент. Ежедневие стават слуховете,

разпространявани от граждани, които вземат желаното за действителност. Хората шушукат, спускат се към крепостните стени, старици майчински разпитват голобради войници. Отговорът е един и същ: не, спасителните отряди още не се виждат, но няма да закъснеят.

Величествена е гледката на мюсюлманската армия на излизане от Мосул – безброй копия отразяват слънчевите лъчи, черни знамена, емблема на Абасидите и Селджукидите, се развяват сред морето от конници, облечени в бяло. Въпреки горещината ходът е равномерен. С такъв ритъм ще пристигнат в Антиохия за по-малко от две седмици. Но Карбука е загрижен. Малко преди да потеглят, е получил тревожни новини. Отряд франджии е успял да превземе Едеса, арабската Ар-Руха, голям арменски град, разположен на север от пътя, водещ от Мосул за Антиохия. И атабекът няма как да не мисли, че когато наближи обсадения град, франджите от Едеса ще се окажат зад гърба му. Не рискува ли да бъде обграден? В първите дни на май той събира главните си емири, за да им съобщи, че е решил да промени пътя си. Ще се отправи на север, ще реши за няколко дни въпроса с Едеса, след което ще може без риск да нападне обсадителите на Антиохия. Неколцина възразяват, напомняйки за тревожното послание на Яги Сиян. Но Карбука ги застава да млъкнат. Веднъж решил, той е упорит като козел. Емирите, мърморейки, се подчиняват и войската поема по водещите към Едеса планински пътеки.

Положението на арменския град е тревожно. Информацията идва от неколцина мюсюлмани, успели да го напуснат. Франкски предводител на име Балдуин пристигнал през февруари начело на няколкостотин рицари и над две хиляди пешаци. Помощта му потърсил господарят на града, старият арменски княз Торос, за да подсили градския гарнизон срещу постоянните турски нападения. Но Балдуин отказал да бъде само наемник. Поискал да бъде обявен за законен наследник на Торос, който поради възрастта си и тъй като нямал деца, приел. Състояла се официална церемония по осиновяването според арменския обичай. Торос бил облечен с широка бяла роба, а Балдуин, разсъблечен до кръста, се пхнал под дрехата на „баща си“ и прилепил тялото си до неговото. След това дошъл ред на „майката“, т.е. на жената на Торос, под чиято роба, до голата плът, се пхнал отново Балдуин под закачливите погледи на присъстващите, които шушукали, че създаденият за осиновяване на деца обичай е до известна степен не на място, когато „синът“ е едър космат рицар!

Представяйки си разказаната сцена, войниците от мюсюлманската армия се разсмиват гръмогласно. Но продължението на разказа ги кара

да изтръпнат: няколко дни след церемонията „бащата“ и „майката“ били линчувани от подстрекавана от „сина“ тълпа. Балдуин присъствал невъзмутим на смъртта им, а след това се провъзгласил за „граф“ на Едеса и поверил на франкските си другари всички по-важни длъжности в армията и управата на града.

Като вижда, че страховете му се потвърждават, Карбука се готви за обсада на града. Емирите му отново се опитват да го разубедят. Трите хиляди франкски бойци в Едеса никога не биха се осмелили да нападнат няколко десетки хилядната мюсюлманска армия. За сметка на това броят им е напълно достатъчен да защитават Едеса и съществува опасност обсадата да се проточи месеци наред. Междувременно Яги Сиян, изоставен на съдбата си, би могъл да отстъпи под натиска на завоевателите. Атабекът не иска и да чуе. Едва след като прахосва три седмици под стените на Едеса, той признава грешката си и поема обратно в бърз ход пътя за Антиохия.

В обсадения град надеждата от първите дни на май е отстъпила място на най-голям смут. В двореца, както и по улиците, никой не разбира защо толкова се бавят войските от Мосул. Яги Сиян е отчаян.

Напрежението достига връхната си точка, когато на 2 юни, малко преди залез слънце, часовете съобщават, че франджите са събрали всичките си сили и се отправят на североизток. За емирите и войниците има само едно обяснение – Карбука е наблизил и обсадителите са тръгнали срещу него. За няколко минути вестта се разнася от уста на уста и вдига на крак хората по домовете и защитниците по крепостните стени. Градът отново си поема дъх. Още на следващия ден атабекът ще го освободи. Още на следващия ден кошмарът ще свърши. Вечерта е хладна и влажна. Хората прекарват дълги часове в обсъждания на прага на домовете си с изгасени светлини. Най-накрая Антиохия заспива, изтощена, но изпълнена с вяра.

Четири часа сутринта. В южната част на града се чува неясен шум, сякаш въже стърже по камък. Един мъж се навежда от висока петоъгълна кула и прави знаци с ръце. Цяла нощ не е мигнал, брадата му е разрошена. Името му е Фируз, производител на ризници и началник на отбраната на кулите, както ще отбележи Ибн ал-Атир. Мюсюлманин от арменски произход, Фируз дълго време живее в обкръжението на Яги Сиян, който наскоро го обвинил в нелегална търговия и го накарал да заплати тежка глоба. Търсейки отмъщение, Фируз се свързал с обсадителите. Той знае, казал им, как се стига до едно малко прозорче с изглед към долината, в южната част на града, и е готов да ги прекара оттам. Нещо

повече, за да им докаже, че не им готви клопка, ще им изпрати собствения си син за заложник. От своя страна обсадителите му обещали злато и земи. Планът бил подготвен. Ще действат призори на 3 юни. Предната вечер, за да приспят бдителността на гарнизона, завоевателите се престорили, че се отдалечават:

След като бе сключен договорът между франджите и онзи прокълнат майстор на ризници, ще разкаже Ибн ал-Атир, те се покатериха до прозорчето, отвориха го и много войници се изкачиха по въжета до него. Когато броят им надвиши петстотин, те надуха призори тръба, точно когато защитниците спяха изтощени от дългото бодърстване. Стана и Яги Сиян и попита какво става. Отговориха му, че звукът на тръбата се чува откъм цитаделата, която вероятно е била завзета.

Шумът идва откъм Кулата на двете сестри. Но Яги Сиян не си прави труда да провери. Решава, че всичко е загубено. Поддавайки се на ужаса, той нарежда да отворят една от портите на града и придружен от няколко телохранители, побягва. Обезумял, той препуска в продължение на два часа, неспособен да дойде на себе си. След двестадневна съпротива господарят на Антиохия рухва. Въпреки че го упреква за слабостта му, Ибн ал-Атир разказва развълнувано за неговия край:

Заплакал, че е изоставил семейството си, синовете си и мюсюлманите и от болка паднал безпамятен от коня си. Придружителите му се опитали отново да го качат на седлото, но той не можел да стои прав. Умирал. Тогава го оставили и се отдалечили. Един арменски дървар, който минавал оттам, го разпознал. Отрязал главата му и я занесъл на франджите в Антиохия.

Самият град е в пламъци и кръв. Мъже, жени и деца се опитват да избягат по калните улички, но рицарите лесно ги настигат и убиват на място. Малко по малко заглъхват ужасените викове и на последните оцелели и вместо тях се понасят гърлените гласове на няколко вече пияни франкски грабители. Дим се издига над опожарените къщи. По обяд траурен воал обгръща града.

Всред кървавата лудост на онзи 3 юни 1098 година един единствен човек успява да запази разсъдъка си. Това е неуморният Шамс ад-Даула. Още щом нахлуват обсадителите, синът на Яги Сиян се барикадира с група воители в цитаделата. Франджите опитват няколкократно да го принудят да изостави позициите си, но при всеки опит биват отблъснати и понасят тежки жертви. Най-големият от франкските военачалници, Боемунд, великан с дълги руси коси, е ранен по време на едно от нападенията. Извлякъл поука от прежеждието си, той изпраща послание на

Шамс, в което му предлага да напусне цитаделата в замяна на безпрепятствено оттегляне. Но младият емир високомерно отказва. Антиохия е владението, за чийто законен наследник винаги се е считал: ще се бие до последен дъх. Има достатъчно храна и остри стрели. Царуваща величествено на върха на планината Хабиб-ан-Наджар, цитаделата може да устои в продължение на месеци на франджите. Те рискуват да загубят хиляди войници, ако упорстват да се катерят по стените ѝ.

Решителността на последните защитници се оказва печеливша. Рикарите се отказват да нападнат цитаделата и се задоволяват единствено да я опашат със защитен кордон. Три дни след падането на Антиохия те научават от радостните крясъци на Шамс и другарите му, че войската на Карбука се е появила на хоризонта. За Шамс и шепата несломими бойци в появата на воините на исляма има нещо нереално. Те търкат очи, плачат, молят се, прегръщат се. Викове „Аллаху акбар!“ („Бог е велик!“) достигат до цитаделата като неспирно бучене. Франджите се стаяват зад стените на Антиохия. От обсадители се превръщат в обсадени.

Шамс е щастлив, но щастието му е горчиво. Първите емири от дошлото подкрепление едва стигат до него и той ги засипва с хиляди въпроси. Защо толкова закъсняха? Защо оставиха на франджите време да завземат Антиохия и да избият жителите ѝ? За негова най-голяма почуда, събеседниците му до един не само не оправдават поведението на армията си, но и обвиняват за всички злини Карбука, надменния, превзет, бездарен и подъл Карбука.

Не става въпрос само за лична неприязън, а за истински заговор, чийто подстрекател е не друг, а Дукак, владетелят на Дамаск, слял се с войската от Мосул още при влизането ѝ в Сирия. Мюсюлманската армия в никакъв случай не е монолитна. Тя е коалиция на князе с често противоречиви интереси. Териториалните амбиции на атабека не са тайна за никого и Дукак не среща никаква трудност да убеди равните нему, че истинският им враг е самият Карбука. Ако той победи в битката срещу неверниците, ще се провъзгласи за спасител и никой град в Сирия не би успял да избяга от властта му. Но ако, напротив, Карбука бъде победен, надвисналата над сирийските градове опасност ще бъде отстранена. Пред подобна заплаха франкската угроза изглежда като по-малкото зло. Нека румите превземат с помощта на наемниците си Антиохия – в това няма нищо трагично, тъй като е недопустимо те да се втурнат да създават свои собствени държави в Сирия. Както ще отбележи Ибн ал-Атир, атабекът разтревожи толкова много мюсюлманите със своите претенции, че те решиха да го предадат в най-решителния момент на битката.

Така внушителната армия се оказва великан с глинени крака, готов да рухне само при докосване с пръст! На път да преглътне, че изоставянето на Антиохия е предрешено, Шамс се опитва да се справи с цялото това тесногърдие. Не е време за разчистване на сметки, смята той. Но надеждите му се оказват мимолетни. Още на следващия ден след пристигането си Карбука го привиква при себе си, за да му съобщи, че ръководството на цитаделата му е отнето. Шамс е възмутен. Нима не се е бил като истински храбрец? Нима не е устоял на всички франкски рицари? Нима не е наследник на господаря на Антиохия? Атабекът не желае да спори. Той е вождът, а другите трябва да му се подчинят.

Синът на Яги Сиян вече е убеден, че мюсюлманската армия, въпреки впечатляващата си численост, е неспособна да победи. Единствената му утеха е фактът, че и в противниковия лагер положението не е по-добро. Както пише Ибн ал-Атир, след като завзеха Антиохия, франджите прекараха дванайсет дни без никаква храна. Благородниците ядяха конете си, а бедняците – леш и листа. През изтеклите месеци франджите неведнъж познават що е глад, но поне са свободни да извършват набези из околността, за да си набавят храна. Новото им положение на обсадени не позволява това. А запасите на Яги Сиян, на които са разчитали, практически са изчерпани. Отново започват дезертёрства.

Провидението сякаш не знае към коя измежду двете изтощени, деморализирани армии, които през юни 1098 воюват за Антиохия, да наклони везните, когато едно необикновено събитие предопределя нещата. Западните рицари повярвали, че това е чудо, но в разказа на Ибн ал-Атир за случилото се няма и следа от чудеса:

Между франджите беше Боемунд, предводител на всички, но имаше и един крайно хитър монах, който разправяше, че копието на Месията, мир Нему!, е зарито в земята близо до Кусиян, една от представителните сгради на Антиохия. „Ако го намерите, ще победите, им казваше той, ако не – чака ви сигурна смърт“. Самият той беше предварително заровил едно копие в земята на Кусиян, като бе заличил всички следи. Заповяда им да постят и да се покаят в продължение на три дни; на четвъртия ден ги отведе в сградата, придружен от слуги и работници, които разкопаха навсякъде и намериха копието. Тогава монахът се провикна: „Радвайте се, защото победата ни е сигурна!“ На петия ден те заизлизаха от града през една от портите на малки групи от по пет-шест души. Мюсюлманите рекоха на Карбука: „Трябва да застанем близо до портата и да убиваме всеки, който се покаже. Ще бъде лесно, защото излизат поотделно!“ Но Карбука отговори: „Не! Изчакайте да излязат всички

навън и тогава ще ги избием до крак!“

Сметката, която си прави атабекът, не е толкова абсурдна, колкото изглежда. С недисциплинирани войски като неговите, с емири, чакащи първия удобен случай, за да побягнат, той не може да удължи обсадата. Ако франджите искат да започнат битка, не би следвало да бъдат подплатени с прекалено масирана атака, която ще ги накара да се върнат отново в града. Но това, което Карбука не е предвидил е, че решението му да протака ще бъде незабавно използвано от онези, които търсят да го погубят. Докато франджите продължават да излизат, в мюсюлманския лагер започва дезертиране. Всеки обвинява другия в страхливост и предателство. Като усеща, че контролът на войските му се изплъзва от ръцете и че вероятно е подценил числеността на обсадените, Карбука се обръща към последните с искане за примирие. С това изгубва напълно уважението на своите и засилва самоувереността на враговете си. Франджите започват да стрелят, без дори да отговорят на предложението му, с което го принуждават да изпрати срещу тях вълна от конни стрелци. В същото време Дукак и повечето емири спокойно се отдалечават с войските си. Оказал се изолиран, атабекът заповядва общо изтегляне, което мигновено се превръща в масово бягство.

Така могъщата мюсюлманска армия се разпада, без да е нанесла нито един удар с меч или копие, без да е изстреляла нито една стрела. Историкът от Мосул почти не преувеличава: Самите франджии се страхуваха да не би тук да се крие някаква хитрост, тъй като нямаше още битка, която да обърне армия в такова бягство. Ето защо се отказаха да преследват мюсюлманите! Карбука успява да се върне жив и здрав в Мосул с остатъците от армията си. Всичките му амбиции завинаги се стопяват пред стените на Антиохия, а градът, който се е заклел да спаси, вече е твърдо в ръцете на франджите. И то за години напред.

Но най-страшното след онзи ден на позор е, че вече няма в Сирия сила, способна да възпре напредването на завоевателите.

ГЛАВА III ЧОВЕКОВАДЦИТЕ ОТ МААРРА

Не знам дали е туй пасбище на диви зверове или моят дом, родната ми стряха!

Викът на покрусата, нададен от неизвестен поет от Маарра, не е само словесен похват. За нещастие, принудени сме да приемем думите му

буквално и да се запитаме заедно с него: какво толкова чудовишно се е случило в сирийския град Маарра в края на 1098 година?

До идването на франджите жителите му живеели мирно, защитени от описващите кръг крепостни стени. Лозята, подобно на маслиновите и смокинови горички, им осигурявали скромно благоденствие. Градските дела били поверени в добрите ръце на не твърде амбициозни местни първенци, които се намирали под пряката власт на Редуан Алепски. Маарра се гордеела, че е родина на един от най-великите представители на арабската литература: Абул-Ала ал-Маарри, починал през 1057 година. Слепият, но свободомислещ поет се осмелявал да се опълчи срещу нравите на своето време и не се съобразявал със забраните. Необходима е била смелост, за да напишеш:

Жителите на земята се делят на две, Едните имат ум, но нямат религия, Другите имат религия, но нямат ум.

Четиридесет години след смъртта му довеяният отдалеко фанатизъм щял очевидно да признае правотата на сина на Маарра както по отношение на неверието му, така и на прословутия му песимизъм:

Съдбата ни руши сякаш сме от стъкло, нашите останки нивга не ще се съединят в едно.

И наистина градът му ще бъде разрушен до основи, а недоверието, което поетът толкова често е проявявал към своите съграждани, ще намери своето най-жестоко потвърждение.

В първите месеци на 1098 година жителите на Маарра следят с безпокойство битката за Антиохия, която се води на три дни път северозападно от града им. След победата си франджите нападат и ограбват няколко близки села. Маарра е пощадена, но отделни семейства предпочитат да потърсят по-сигурно място – Алеп, Хомс или Хама. Страховете им се оправдават, когато в края на ноември хиляди франкски воители обкръжават града. Макар и неколцина граждани да успяват да избягат, мнозинството са хванати в капан. Маарра не разполага с войска, а само с обикновена градска стража, към която бързо се присъединяват няколкостотин младежи без военен опит. Цели две седмици те храбро се съпротивляват на страшните рицари, като дори хвърлят от крепостните стени върху обсадителите кошери с пчели.

Като видяха колко упорити са, ще напише Ибн ал-Атир, франджите издигнаха дървена кула, която стигаше до върха на стените. Някои мюсюлмани, обхванати от страх и обезсърчени, си казаха, че ще могат по-добре да се защитават, ако се укрепят в най-високите сгради на града. Така те изоставиха стените и оголиха позициите, които дотогава

държача. Други последваха примера им и друга част от стената също беше изоставена. Скоро цялата крепостна стена остана без защитници. Франджите се покатериха с помощта на стълби, а когато мюсюлманите ги видяха на върха на стената, изгубиха кураж.

Настъпва вечерта на 11 декември. Тъмно е и франджите все още не се осмеляват да проникнат в града. Градските първенци влизат във връзка с Боемунд, новия властелин на Антиохия, който е начело на обсадителите. Франкският военачалник обещава животът на гражданите да бъде запазен, ако те прекратят боя и напуснат някои от сградите. Вкопчвайки се отчаяно в думите му, семействата се събират заедно в къщите и избите на града и треперещи, прекарват цяла нощ в очакване.

Призори идват франджите. Настава сеч. В продължение на три дни те убиваха, посякоха над сто хиляди души и много плениха. Цифрите, посочени от Ибн ал-Атир, са очевидно измислени, тъй като населението на града преди превземането му е наброявало вероятно не повече от десет хиляди души. Но ужасът идва не толкова от броя на жертвите, колкото от отредената им съдба, която човек е трудно да си представи.

В Маарра, нашите варяха възрастните езичници в казани, набучваха децата на шишове, печаха ги и ги ядяха. Признанието на франкския хронист Раул дьо Кан не ще бъде прочетено от жителите на съседните на Маарра селища, но до края на живота си те ще помнят онова, което са видели и чули. Защото споменът за жестокостите, предаван от местните поети и устното творчество, ще запечати в душите един трудно заличим образ на франджите. Летописецът Усама Ибн Мункиз, роден три години преди събитията в съседния град Шайзар, ще напише един ден:

Всички, които научиха за франджите, видяха в тяхно лице зверове, които притежават превъзходството на смелостта и разпалеността в боя и нищо друго, както зверовете имат превъзходството на силата и агресивността.

Подобна лишена от благосклонност присъда обобщава добре впечатлението, оставено от франджите при идването им в Сирия: смесица от страх и презрение, добре разбираема от страна на една арабска народност, превъзхождаща ги с културата си, но загубила своята борбеност. Турците няма никога да забравят проявения от западните рицари канибализъм. В цялата им епическа литература франджите неизменно ще бъдат описвани като човекоядци.

Несправедлива ли е подобна представа за франджите? Може би западните нашественици са яли жители на града-мъченик с единствената

мисъл да оцелеят? Предводителите им го твърдят на следващата година в официално писмо до папата: Ужасен глад нападна армията в Маарра и я изправи пред жестоката необходимост да се храни с трупове на сарацините. Но подобно обяснение изглежда прибързано. Защото в продължение на цялата зловеща зима обитателите на района на Маарра стават свидетели на постъпки, трудно обясними единствено с глада. Шайки фанатизирани франджи, наречени тафури, шетат из полето, крещейки гръмогласно, че им се яде сарацинско месо. Вечер същите се събират край огъня и изяждат плячката си. Човекоядци по необходимост? Човекоядци от фанатизъм? Изглежда нереално, но свидетелствата са красноречиви както по отношение на описаните факти, така и по отношение на атмосферата на смърт, вееща от тях. В този смисъл едно изречение на франкския хронист Алберт д'Екс, който лично участва в битката край Маарра, остава ненадминато по своя ужас: Нашите не изпитваха отвращение да ядат не само убитите турци и сарацини, но и кучета!

Наказанието на града на Абул-Ала свършва едва на 13 януари 1099 година, когато стотици въоръжени с факли франджи препускат по улиците и подпалват всеки дом. Преди това крепостната стена е разрушена камък по камък.

Случилото се в Маарра ще издълбае такава пропаст между араби и франджи, която няма да бъде запълнена в продължение на векове. Но по онова време парализираното от ужас население престава да се съпротивлява, освен ако не е принудено. И когато нашествениците, оставили след себе си само димящи развалини, поемат отново своя път на юг, сирийските емири бързат да им изпратят натоварени с дарове емисари, за да им засвидетелстват своята добра воля и да им предложат помощ, в случай, че се нуждаят от нещо.

Първи е Султан Ибн Мункиз, чичо на летописеца Усама, владеещ малкото емирство Шайзар. Франджите достигат земите му ден след като напускат Маарра. Предвожда ги Сен-Жил, един от най-често споменаваните от арабските хронисти военачалници. Емирът праща делегация и двамата бързо сключват договор. Султанът се задължава не само да снабдява франджите с храни, но им разрешава и да закупуват коне от пазара в Шайзар, обещава да им даде и водачи, за да прекосят безпрепятствено останалата част от Сирия.

Всички в областта вече са в течение на придвижването на франджите, маршрутът им е известен. Нали крещят гръмогласно, че главната им цел е Ерусалим, където ще завладеят гроба Исусов? Всички, попаднали на пътя, водещ към свещения град, се опитват да се предпазят от бича

на франджите. Най-бедните се изпокриват в близките гори, макар и обитавани от диви зверове, лъвове, вълци, мечки и хиени. Онези, които могат да си го позволят, заминават навътре в страната. Други се подслоняват в най-близката крепост. Именно подобно решение избират селяните от богатата долина Букая, когато в последната седмица на януари 1099 година научават, че наблизо има франкски войски. Като подкарват добитъка си и понасят запаси от растително масло и жито, те тръгват нагоре към Хосн ел-Акрад, „Кюрдската цитадела“, която от трудно достижимия планински връх се възвисява над цялата долина, чак до Средиземно море. Въпреки че крепостта е от дълго време изоставена, стените ѝ са здрави и селяните смятат, че там ще бъдат защитени. Но франджите, отново са останали без провизии, ги обкръжават. На 28 януари воините им започват да се катерят по крепостните стени на Хосн ел-Акрад. Предусещайки края, селяните прибегват до хитрост. Разтварят внезапно портите на цитаделата и оставят да излязат навън част от стадата. Забравили боя, всички франджи се втурват към добитъка, за да грабнат по нещо. В редовете им настъпва такава суматоха, че окуражените защитници нападат, стигат до шатрата на Сен-Жил и малко остава да пленят франкския предводител, изоставен от телохранителите си, втурнали се да получат и те част от плячката.

Селяните са горди с подвига си. Но те знаят, че обсадителите ще се върнат, за да си отмъстят. На другия ден, когато Сен-Жил хвърля войниците си срещу крепостта, те не се показват. Нападателят се питат каква ли нова хитрост са измислили. Наистина, избрали са най-доброто: възползвайки се от нощта, те безшумно са излезли и изчезнали в далечината. Четиридесет години по-късно, на мястото на Хосн ел-Акрад, франджите ще издигнат една от най-страшните си крепости. Името ще остане почти същото – „Акрад“ се променя на „Крат“, а после на „Крак“. „Рицарският Крак“ възвисява все още величествената си осанка и днес, през XX век, над долината Букая.

През февруари 1099 година цитаделата се превръща за няколко дни в главна квартира на франкската армия. В нея може да бъде видяно смайващо зрелище. От всички съседни градове и дори от някои села пристигат делегации, водещи след себе си мулета, натоварени със злато, платове, храни. Политическата раздробеност на Сирия е такава, че и най-малкото градче се държи като независимо емирство. Всеки съзнава, че може да разчита единствено на собствените си сили, за да се защити и да преговаря със завоевателите. Никой княз, никой кадия, никой първенец не може да направи и най-малкия опит за съпротива, без да

изложи на опасност цялата си общност. Така че всеки оставя настрани патриотичните си чувства и отива, с престорена усмивка, да поднесе дарове и почитания. Ръката, която не можеш да пречупиш, целуни и моли Бога той да я пречупи, казва една местна пословица.

Именно тази примиренческа мъдрост диктува и поведението на емир Джанах ад-Даула, господар на град Хомс. Само седем месеца преди това известният с храбростта си воин е бил най-верният съюзник на атабек Карбука. Ибн ал-Атир уточнява, че Джанах ад-Даула беше последният, който избяга при Антиохия. Но вече не е време за воинско или верско усърдие и емирът се показва особено внимателен спрямо Сен-Жил, комуто поднася, освен обичайните дарове, и голям брой коне, защото – уточняват със сладникав глас посланиците от Хомс – Джанах ад-Даула е научил, че рицарите имат нужда от коне.

От всички делегации, преминали през огромните голи зали на Хосн ел-Акрад, най-щедра е тази от Триполи. Изваждайки една по една прекрасните скъпоценности, излезли изпод ръцете на еврейски майстори-занаятчии от града, посланиците пожелават на франджите добре дошли от името на най-уважавания княз по сирийското крайбрежие, кадията Джалал ел-Мулк. Той принадлежи на рода Бану Амар, превърнал Триполи в перлата на Арабския Изток. В никакъв случай не става въпрос за някой от безбройните военни кланове, завоювали земята си със силата на оръжието, а за династия от учени хора, чийто основател бил магистрат, кадия, титла, запазена от владетелите на града.

Когато франджите приближават, Триполи и околността живеят, благодарение на мъдростта на кадиите, във век на мир и благоденствие, за което съседите им завиждат. Гордост за жителите на града е огромният „дом на знанието“, Дар-ел-Илм, приютил библиотека със сто хиляди тома – една от най-големите за времето си. Градът е заобиколен от полета с маслинови дръвчета, рожкови, захарна тръстика и най-различни овощни насаждения, даващи изобилна реколта. Пристанището се радва на оживена търговия.

Именно богатството на града става причина за първите неприятности с нашествениците. В посланието, което изпраща в Хосн ел-Акрад, Джалал ел-Мулк кани Сен-Жил да изпрати делегация в Триполи, за да бъде сключен съюз. Непростима грешка. Франкските емисари са до такава степен впечатлени от градините, дворците, пристанището и златарския сук, че вече не чуват предложенията на кадията. Мислят все повече за онова, което биха могли да плякосат, ако превземат града. И по всичко изглежда, че още със завръщането си при своя главатар са

направили всичко възможно да разпалят алчността му. Джалал ал-Мулк, който наивно очаква отговора на Сен-Жил на предложението си за съюз, е доста изненадан, когато научава, че на 14 февруари франджите са обсадили Арка, вторият по големина град в княжество Триполи. Не само разочарован, но и ужасен, той вярва, че действията на нашествениците са само първа крачка към превземането на собствената му столица. Как да не си спомни за съдбата на Антиохия? Джалал ал-Мулк вече се вижда на мястото на нещастния Яги Сиян, препускащ позорно към смъртта или към забравата. В Триполи се запасяват с храни в очакване на дълга обсада. Жителите се питат с тревога колко ли време завоевателите ще се бавят пред Арка. Всеки отминал ден носи неочаквана отсрочка.

Минава февруари, минават март и април. Както всяка година, ухаенията на цъфналите овощни градини обгръщат Триполи. Времето изглежда още по-хубаво, тъй като новините са утешителни: франджите все още не са успели да превземат Арка, чиито бранители са не по-малко учудени от самите обсадители. Вярно е, че крепостните стени са яки, но не по-яки от стените на други градове, превзети от франджите. Силата на Арка идва от факта, че от първия миг на битката жителите ѝ са убедени, че дори един единствен пробив да бъде направен, всички ще бъдат изклани подобно на братята им от Маарра или Антиохия. Ден и нощ те бдят, отблъскват атаките, възпират и най-малкия опит да се проникне. Накрая завоевателите се уморяват. До обсадения град достига шумът от кавгите им. На 13 май 1099 година те вдигат своя лагер и се отдалечават с наведени глави. След тримесечна изтощителна борба упоритостта на защитниците е възнаградена. Арка ликува.

Франджите поемат отново пътя си на юг. Минават пред Триполи обезпокоително бавно. Джалал ел-Мулк, който знае, че са раздразнени, бърза да им изпрати най-добрите си пожелания за добър път. Погрижва се да прибави към тях и храни, злато, няколко коня, както и водачи, които да ги преведат по тесния крайбрежен път, водещ към Бейрут. Скоро към придружителите от Триполи се присъединяват и християни маронити, живеещи в ливанските планини, които, подобно на мюсюлманските емири, предлагат своята помощ на западните воители.

Без повече да се занимават с владенията на рода Бану Амар, между които Джбейл, античният Библос, завоевателите достигат до Нахр ел-Калб, „Кучешката река“.

Преминавайки я, те влизат във война с Египет, фатимидския халифат.

Най-влиятелният човек в Кайро, могъщият и снажен везир ал-Афдал Шахиншах, не скрива задоволството си, когато през април 1097 година пратеници на Алексий Комнин идват да му съобщят за пристигането на множество франкски рицари в Константинопол и за началото на офанзивата им в Мала Азия. Ал-Афдал, „Най-добрият“, тридесет и пет годишен, бивш роб, управляващ еднолично седеммилионния египетски народ, предава на императора пожеланията си за успех и поисква да бъде информиран, в качеството си на приятел, за напредването на експедицията:

Някои говорят, че когато господарите на Египет видели разширяването на селджукската империя, били обхванати от такъв страх, че поискали от франджите да тръгнат срещу Сирия и да създадат буфер между тях и мюсюлманите. Само Бог знае истината.

Особеното обяснение, дадено от Ибн ал-Атир за началото на франкското нашествие, говори красноречиво за разделението, което царува сред мюсюлманския свят между сунити, считащи себе си за потомци на Багдадския абасидски халифат, и шиити, припознаващи Каирския фатимидски халифат. Схизмата, датираща от VII век и свързана с конфликт в рода на Пророка, е била винаги източник на ожесточени борби между мюсюлманите. Дори за държавници като Саладин, борбата срещу шиитите ще изглежда толкова важна, колкото и войната срещу франджите. „Разколниците“ са редовно обвинявани за всички злини, които сполетяват исляма, и нищо чудно, че дори самото франкско нашествие се приписва на техните интриги. Но даже повикването на франджите от Фатимидите да е напълно измислено, то радостта на каирските управници при пристигането на западните воители е напълно истинска.

След падането на Никея везир ал-Афдал топло поздравява василевса, а три месеца преди нашествениците да превземат Антиохия натоварена с дарове египетска делегация посещава лагера на франджите, за да им пожелае скорозна победа и да им предложи съюз. Военен от арменски произход, господарят на Кайро не изпитва никаква симпатия към турците и в това личните му чувства съпадат с интересите на Египет. От средата на века напредването на селджуките къса територии от фатимидския халифат, така както и от византийската империя. Докато румите гледат как им се изплъзват Антиохия и Мала Азия, египтяните загубват Дамаск и Ерусалим, принадлежали им в продължение на век. Между Кайро и Константинопол, както и между ал-Афдал и Алексий, се установява здраво приятелство. Редовно се допитват един до друг, разменят сведения, кроят общи планове. Малко преди идването на франджите

двамата мъже установяват с удовлетворение, че селджукската империя се разкъсва от вътрешни междуособици. Както в Мала Азия, така и в Сирия се появяват много съперничаещи си държавици. Настъпил ли е час за реванш срещу турците? Не е ли време египтяни и руми да си възвърнат загубените земи? Ал-Афдал мечтае за общи действия на двете съюзнически сили и когато научава, че василевсът е получил от страните на франджите голямо подкрепление от войски, той предусеща, че реваншът е близък.

Делегацията, която изпраща в Антиохия, не споменава за договор за ненападение. За везира това се разбира от само себе си. Онова, което предлага на франджите, е справедлива подялба – за тях Северна Сирия, за него Южна, т.е. Палестина, Дамаск и крайбрежните градове чак до Бейрут. Той държи да направи предложението си възможно най-рано, в момент, когато франджите все още не са сигурни в превземането на Антиохия. Убеден е, че те ще бързат да приемат.

Но странно, отговорът им е уклончив. Те искат обяснения, уточнения, особено що се отнася до бъдещата съдба на Ерусалим. Държат се, разбира се, приятелски с египетските дипломати, дори им показват отрязаните глави на триста турци, убити край Антиохия. Но отказват да сключат каквото и да е споразумение. Ал-Афдал недоумява. Нима предложението му не е реалистично, не е щедро? Да не би румите и франкските им съюзници да имат сериозно намерение да завземат Ерусалим, с каквото впечатление са останали пратениците му? Нима Алексий го е излъгал?

Силният човек на Кайро все още се колебае каква политика да следва, когато през юни 1098 година до него достига вестта за падането на Антиохия, последвана три седмици по-късно от новината за унищителното поражение на Карбука. Везирът решава мигновено да действа, за да изненада и противниците, и съюзниците си. През юли, отбелязва Ибн ал-Каланиси, съобщиха, че генералисимус ал-Афдал, емир на войските, е напуснал Египет начело на многобройна армия и обсадил Ерусалим, където се намираха емирите Сокман и Илгази, синове на Орток. Той нападна града и разположи катапулти. Двамата братя турци, които властват над Ерусалим, току-що са се върнали от север, където са взели участие в зловещата експедиция на Карбука. След четиридесетдневна обсада градът капитулира. Ал-Афдал се отнесе щедро към двамата емири и ги пусна на свобода заедно с приближените им.

Месеци наред събитията сякаш потвърждават правотата на господаря на Кайро. Всичко се развива така, като че ли франджите, поставени

пред свършен факт, са се отказали да продължат по-нататък. Поетите от фатимидския двор сякаш не намират достатъчно хвалебствени думи, за да възпеят подвига на държавника, изтръгнал Палестина от ръцете на „разколниците“ сунити. Но когато през януари 1099 година франджите поемат решително пътя си на юг, ал-Афдал е обезпокоен.

Той прожда един от доверените си хора в Константинопол, за да се допита до Алексей, който тогава, в едно известно писмо, прави трогателното признание: василевсът няма вече никакъв контрол над франджите. Колкото и невероятно да звучи, те правят каквото решат, искат да създадат собствени държави, отказват да върнат Антиохия на империята, въпреки че са се клеели да го сторят, и изглеждат решени да превземат Ерусалим с всички средства. Папата ги е призовал на свещена война за освобождението на Христовия гроб и нищо не може да ги отклони от целта им. Алексей добавя, че той самият не одобрява действията им и спазва стриктно съюза си с Кайро.

Въпреки последното уточнение, ал-Афдал има впечатлението, че е попаднал в смъртоносна клопка. Самият той е от християнски произход и не му е трудно да разбере, че франджите, които наивно и пламенно вярват в своя Бог, са решени да стигнат до края на въоръженото поклонничество. Вече съжالياва, че се е хвърлил в палестинската авантюра. Нямаше ли да е по-добре да остави франджи и турци да се бият за Ерусалим, вместо самият той да се изпречи безполезно на пътя на едни колкото смели, толкова и фанатични рицари?

Знаейки, че му е необходим цял месец, за да вдигне на крак армия, способна да се бие с франджите, той пише на Алексей и го заклева да направи всичко възможно, за да забави напредването на завоевателите. И така, през април 1099 година, по време на обсадата на Арка, василевсът им праща послание, в което ги моли да забавят тръгването си за Палестина, защото, споменава той като предлог, скоро лично ще пристигне и ще се присъедини към тях. От своя страна каирският господар изпраща нови предложения за споразумение на франджите. Освен подялбата на Сирия, той уточнява и своята политика по отношение на свещения град – стриктно съблюдувана свобода на вероизповеданията и възможност поклонниците да го посещават винаги, когато поискат, при условие, разбира се, че това ще става на малки невъоръжени групи. Отговорът на франджите е оскърбителен: „Ще отидем в Ерусалим всички заедно, в боен ред, с вдигнати копия!“

Звучи като обявяване на война. На 19 май 1099 година, преминавайки от думи към дела, нашествениците пресичат решително Нахр ел-

Калб, северната граница на фатимидското владение.

Но „Кучешката река“ е фиктивна граница, защото ал-Афдал е предпочел да подсили гарнизона на Ерусалим, като изостави египетските владения по крайбрежието на собствената им съдба. Така всички приморски градове, с едно изключение, бързат да сключат мир със завоевателя.

Първият град е Бейрут, на четири часа път от Нахр ел-Калб. Жителите му изпращат делегация да пресрещне рицарите, като им обещават злато, храни и водачи при условие, че не пипат реколтата в долината. Бейрутчани добавят, че са готови да признаят властта на франджите, в случай че последните успеят да превземат Ерусалим. Сайда, античният Сидон, реагира по друг начин. Гарнизонът извършва няколко дръзки нападения срещу нашествениците, които си откъщават, като опустошават овощните градини и оплячкосват близките села. Това е единственият случай на съпротива. Пристанищните градове Тир и Акра, въпреки че са лесно защитими, следват примера на Бейрут. В Палестина повечето от градовете и селата са напуснати от жителите си още преди идването на франджите. В нито един момент нашествениците не срещат истинска съпротива и сутринта на 7 юни 1099 година жителите на Ерусалим ги виждат в далечината, долу, на хълма, близо до джамията на пророк Самуил. Почти чуват виковете им. Надвечер те вече са разпънали стан пред стените на града.

Генерал Ифтихар ад-Даула, „Гордост на държавата“, който командва египетския гарнизон, ги наблюдава, изпълнен със спокойствие, от върха на Кулата на Давид. В течение на няколко месеца той е взел всички необходими мерки, за да издържи на дълга обсада. Поправил е част от стената, пострадала предишното лято по време на похода на ал-Афдал срещу турците. Натрупал е огромни запаси от храна, за да избегне и най-малката опасност от хранителен недостиг докато чака везира, обещал да пристигне до края на юли, за да освободи града. За още по-сигурно е последвал примера на Яги Сиян и е изгонил извън града християните, способни да сътрудничат на франкските си едновременци. В последните дни дори е отровил водата в близките извори и кладенци, за да не позволи на врага да ги използва. Под юнското слънце, всред безводния планински пейзаж, осян тук-там с маслинови дръвчета, животът на обсадителите няма да бъде лек.

За Ифтихар се очертава борбата да започне в добри условия. Благодарение на арабските конници и суданските стрелци, настанили се здраво зад пълзящите по хълмовете и спускащи се в долините дебели стени,

той е сигурен, че ще издържи. Вярно е, че западните рицари са известни с храбростта си, но поведението им пред стените на Ерусалим изглежда някак странно в очите на един опитен военен. Ифтихар очаква те да започнат още с пристигането си да строят подвижни кули и разни обсадни машини, да копаят траншеи, за да се защитят от набезите на гарнизона. Но франджите не само не предприемат подобни действия, ами организират шествие около крепостта, водено от свещеници. Те гръмогласно пеят и се молят, а след това като полудели се втурват към стените, без да разполагат с каквато и да е стълба. Напразно ал-Афдал му е обяснявал, че франджите искат да завземат града поради верски причини. За Ифтихар подобен сляп фанатизъм е учудващ. Самият той е вярващ мюсюлманин, но ако се бие в Палестина, то е, за да защити египетските интереси и – защо да го отрича – за да изгради собствената си военна кариера.

Той знае, че градът не е като другите. Ифтихар винаги го е наричал с обикновеното му име, Елия, но улемите, докторите по ислямско право, го наричат ал-Кудс, Бейт-ел-Макдес или ал-Бейт ал-Мукаддас, „свято място“. Казват, че това е третият свещен град на исляма след Мека и Медина, защото тук Бог довел Пророка през една чудотворна нощ, за да го срещне с Мойсей и Исус, сина на Мария. Оттогава за всеки мюсюлманин ал-Кудс е символ на приемствеността на Божието послание. Много вярващи идват, за да се помолят в джамията ал-Акса, под огромния блестящ купол, който величествено се извишава над четвъртитите къщи на града.

Макар и небето да присъства на всеки уличен тъгъл, Ифтихар е здраво стъпил на земята. Военните техники, смята той, са едни и същи независимо от града. Пеещите шествия на франджите го дразнят, но не го тревожат. Едва след втората седмица на обсадата той започва да усеща как у него се заражда безпокойство, когато врагът се втурва разпалено да строи две огромни дървени кули. В началото на юли те вече са вдигнати, готови да пренесат стотици бойци до върха на крепостните стени. Силуетите им стърчат заплашително в средата на вражеския лагер.

Заповедите на Ифтихар са точни: ако някое от тези съоръжения направи и най-малкото движение по посока на стените, да го удавят под дъжд от стрели. Ако въпреки всичко кулата успее да се доближи, да използват гръцки огън, смес от петрол и сяра, която изсипват в стомни и я хвърлят запалена срещу обсадителите. Разпръсквайки се, течността предизвиква трудни за потушаване пожари. Страшното оръжие ще позволи на войниците на Ифтихар да отблъснат множество последователни

нападения през втората седмица на юли, въпреки че, за да се предпазят от пламъците, обсадителите покриват подвижните кули с прясно одрани животински кожи, напоени с оцет. През това време плъзват мълви, че ал-Афдал ще пристигне всеки миг. Обсадителите, които се опасяват да не попаднат между два огъня, удвояват усилията си:

От двете подвижни кули, построени от франджите, разказва Ибн ал-Атир, едната бе насочена към Цион, на юг, а другата – на север. Мюсюлманите успяха да изпепелят първата, като убиха всички онези, които бяха вътре. Но тъкмо свършиха с унищожаването ѝ, ето че пристигна пратеник със зов за помощ, тъй като градът бе нападен от другата страна. Въсщност той бе превзет от север един петък сутринта, седем дни преди края на месец шаабан 492 година.

През онзи ужасен ден на юли 1099 година, Ифтихар се е отдръпнал в Кулата на Давид, осмоъгълна цитадела, чиито основи са споени с олово и която е най-здравото място по крепостната стена. Може да издържи още дни наред, но знае, че битката е изгубена. Еврейският квартал е завзет, улиците са пълни с трупове и боят вече се води близо до голямата джамия. Скоро той и хората му ще бъдат обкръжени от всички страни. При все това той продължава да се бие. Какво друго му остава? След обяд боевете в центъра на града практически приключват. Бялото знаме на Фатимидите остава да се вее само над Кулата на Давид.

Изведнъж атаките на франджите спират, приближава се пратеник. Той идва от страна на Сен-Жил и предлага на египетския генерал и хората му да се оттеглят невредими, ако предадат кулата. Ифтихар се колебае. Много пъти вече франджите не са удържали на обещанията си и нищо не говори, че Сен-Жил ще го направи този път. Казват, че бил около шестдесетгодишен, с побелели коси и че всеки го поздравявал с уважение, от което може да се предполага, че той би държал на дадената дума. Във всеки случай, знае се, че на него му е необходимо да се споразумее с гарнизона, защото дървената кула е разрушена, а всички атаки отблъснати. От сутринта марширува под стените, докато неговите събратя, останалите франкски предводители, вече грабят из града и спорят за къщите. Като премерва доводите за и против, Ифтихар най-накрая съобщава, че е готов да капитулира, при условие, че Сен-Жил обещае, като се закълне в честта си, че ще гарантира неговата сигурност и тази на хората му.

Франджите удържаха на думата си и ги оставиха да излязат през нощта по посока на пристанищния град Аскалон, където се установиха, ще отбележи съвместно Ибн-Ал-Атир. След което ще добави:

Населението на свещения град бе избито, франджите клаха мюсюлманите в продължение на седмица. В джамията ал-Акса те убиха повече от седемдесет хиляди души. А Ибн ал-Каланиси, който избягва да споменава непотвърдени цифри, уточнява: Много хора бяха избити. Евреите бяха събрани в синагогата и франджите ги изгориха живи. Те разрушиха също така паметниците на светиите и гроба на Авраам – мир на праху!

Измежду съборените от завоевателите паметници е Джамията на Омар, издигната в памет на втория наместник на Пророка, халиф Омар Ибн ал-Хатаб, завоювал Ерусалим от румите през февруари 638 година. Впоследствие арабите не пропускат често да отбелязват това събитие, изтъквайки разликата между собственото си поведение и това на франджите. Омар влязъл на гърба на прочутата си бяла камила, посрещнат от гръцкия патриарх на Свещения град. Халифът първо го уверил, че животът и имотът на всички жители ще бъдат запазени, а след това го помолил да му покаже светите места на християнството. Докато били в църквата Кияма, гроба Господен, настанал час за молитва и Омар попитал домакина си къде може да постеле килимчето си, за да се помоли. Патриархът му отговорил, че може да остане там, където е, но халифът възразил: „Ако го направя, утре мюсюлманите ще поискат това място да стане тяхно с думите: Омар се е молил тук“. И като взел килимчето си, той излязъл да коленичи навън. Той бил прав, защото именно на това място щяла да бъде построена джамията, носеща името му. Франкските военачалници, уви, нямат неговото великодушие! Те отбелязват победата си с неописуемо клане, след което дивашки разграбват града, който твърдят, че почитат.

Едноверците им също не са пощадени. Една от първите мерки, предприети от франджите, е да изхвърлят от църквата на Божи Гроб всички свещеници от източното вероизповедание – гърци, грузинци, арменци, копти и сирийци – които служат заедно там по силата на древна традиция, спазвана от всички завоеватели дотогава. Изумени от толкова фанатизъм, първослужителите на източнохристиянските общности решават да се съпротивляват. Те отказват да открият пред завоевателя мястото, където са скрили истинския кръст, на който е умрял Христос. За тези хора религиозната преданост към реликвата е съпроводена от патриотична гордост. Нима не са съграждани на Назарееца? Но нашествениците не са никак впечатлени от този факт. След като арестуват свещениците, на които е поверено пазенето на кръста, и ги подлагат на мъчения, за да изтръгнат тайната, те успяват чрез сила да лишат

християните в Свещения град от най-ценната им реликва.

Докато западните рицари избиват и последните укрили се жители и слагат ръка на всички богатства на Ерусалим, събраната от ал-Афдал армия напредва бавно през Синай. Тя стига в Палестина едва двадесет дни след трагедията. Везирът, който лично я предвожда, се колебае дали да тръгне направо към Свещения град. Въпреки че разполага с близо тридесет хиляди войници, той не се чувства силен, защото няма обсадна техника, а и решителността на франкските рицари го плаши. Така че решава да се настани с войската си в околностите на Аскалон и да изпрати делегация в Ерусалим, която да проучи намеренията на врага. В окупирания град египетските пратеници са отведени при едър рицар с дълги коси и руса брада, който им е представен като Готфрид Булонски, новия господар на Ерусалим. Именно нему те предават посланието на везира, който обвинява франджите в злоупотреба с доверието му и им предлага споразумение, ако обещаят да напуснат Палестина. Вместо отговор западните рицари събират силите си и незабавно се втурват към Аскалон.

Напредват толкова бързо, че успяват да стигнат досами мюсюлманския лагер, без съгледвачите да предупредят за това. Още при първия сблъсък египетската армия отстъпи и се оттегли по посока на пристанището на Аскалон, разказва Ибн ал-Каланиси. Ал-Афдал също се оттегли. Мечовете на франджите победиха мюсюлманите. Клането не пощади нито пешаците, нито опълченците, нито градските жители. Близо десет хиляди души загинаха, а лагерът бе разграбен.

Няма съмнение, че само няколко дни след разгрома на египтяните в Багдад пристига групата бежанци, предвождана от Абу Саад ал-Харауи. Кадията на Дамаск не знае още, че франджите току-що са постигнали нова победа, но вече е известен, че завоевателите са станали господари на Ерусалим, Антиохия и Едеса, че са разбили Килидж Арслан и Данишменд, че са прекосили цяла Сирия от север на юг, убивайки и грабейки както си искат, необезпокоявани от никого. Той чувства, че народът и вярата му са жестоко оскърбени и унижени и му се иска да извика с пълно гърло на мюсюлманите да се пробудят най-сетне. Иска да разтърси братята си, да ги предизвика, да ги накара да се възмутят.

В петък, 19 август 1099 година, той отвежда дошлите с него в голямата джамия на Багдад и по обяд, когато от всички страни се стичат вярващи за молитва, започва предизвикателно да яде, макар че е рамазан, месецът за задължителен пост. За няколко минути сърдита тълпа се скупчва около него, идват войници, за да го арестуват. Но Абу Саад се изправя и спокойно запитва хората около себе си как могат да се

разстройват до такава степен от неспазването на един пост, а клането на хиляди мюсюлмани и разрушаването на светите места на исляма да са им напълно безразлични. След като накарва тълпата да замълчи, той описва с подробности злините, сполетели Сирия, „Билад еш-Шам“, и особено онези, струпали се над Ерусалим. Бежанците заплакаха и накараха и другите да заплачат, ще отбележи Ибн ал-Атир.

От улицата ал-Харауи пренася скандала в двореца. „Виждам, че устоите на вярата са слаби!“, провиква се той в дивана на повелителя на правоверните, ал-Мустазхир-биллах, млад двадесет и две годишен халиф. Със светло закръглено лице и къса брадичка, той е жизнерадостен и ленив, гневните му изблици са кратки, а заплахите му рядко стигат до изпълнение. В една епоха, когато жестокостта се смята едва ли не за първостепенен атрибут на управниците, младият арабски халиф се хвали, че никога и никому не е сторил зло. Той изпитваше истинска радост, когато му казваха, че народът е щастлив, ще отбележи чистосърдечно Ибн ал-Атир. Чувствителен, изискан, словоохотлив, ал-Мустазхир има вкус към изкуствата. Страстен почитател на архитектурата, той лично наблюдава строежа на крепостната стена около квартала, където се намира резиденцията му – Харема – разположена в източната част на Багдад. А в свободното си време, което е доста много, пише любовни стихове: Когато протегнах ръка, за да кажа сбогом на моята любима, пламъкът на страстта ми стопи леда.

За нещастие на поданиците му този добър човек, комуто бе чужд и най-малкият тираничен жест, както го описва Ибн ал-Каланиси, не разполага с никаква власт, въпреки че е заобиколен във всеки един момент от сложен церемониал на почитание и че името му се споменава с уважение от хронистите. Бежанците от Ерусалим, които се уповават изцяло на него, сякаш забравят, че властта му се простира само до стените на неговия дворец и че във всеки случай политиката го отегчава.

Въпреки всичко зад гърба си има славна история. Халифите, негови предшественици, цели два века след смъртта на Пророка (632–833) са духовни и земни водачи на една огромна империя, която в звездния си миг се простира от река Инд до Пиренеите и дори по-нагоре, към долините на реките Рона и Лоара. А династията на Абасидите, към която принадлежи ал-Мустазхир, превръща Багдад в приказния град от Хиляда и една нощ. В началото на IX век, по времето, когато царува предшественикът му Харун ал-Рашид, халифатът е най-богатата и най-могъща държава на земята, а столицата ѝ е център на най-развитата цивилизация. Там има хиляда дипломирани лекари, голяма безплатна болница,

редовни пощенски съобщения, много банки, някои от които имат свои клонове в Китай, отлична водоснабдителна система, канализация, както и фабрика за производство на хартия. Жителите на Запада, които до идването си на Изток си служат само с пергамент, се запознават в Сирия с изкуството да се произвежда хартия от житна слама.

Но през кървавото лято на 1099 година, когато ал-Харауи отива да съобщи в дивана на ал-Мустазхир за падането на Ерусалим, златният век е отдавна отминал. Харун умира през 809 година. Четвърт век по-късно наследниците му вече са изгубили реално властта, Багдад е наполовина разрушен и империята се е разпаднала. Останал е единствено митът за епохата на единение, величие и благоденствие, който винаги ще спохожда сънищата на арабите. Вярно е, че Абасидите ще царуват още в продължение на четири века. Но без да управляват. Те ще бъдат заложенници в ръцете на своите турски или персийски войници, способни да възкачват или свалят владетели по свое усмотрение, като най-често прибегват до убийство. И именно за да избегнат подобна съдба, повечето от халифите ще се откажат от каквато и да е политическа дейност. Затворени в харема си, те ще се отдават единствено на удоволствието от живота, ще стават поети или музиканти, ще колекционират красиви и ухаещи робини.

Повелителят на правоверните, възплъщавал дълго славата на арабите, се превръща в жив символ на упадък. А ал-Мустазхир, от когото бежанците от Ерусалим очакват чудо, е най-типичният представител на породата лениви халифи. Дори и да поиска, той не би могъл да се притече на помощ на Свещения град, защото единствената армия, с която разполага, е личната му гвардия от няколкостотин черни и бели евнуси. Но не войници липсват в Багдад. Хиляди от тях се разхождат неспирно по улиците, често пияни. За да се предпазят от произвола им, жителите са свикнали да преграждат всяка нощ достъпа до кварталите си с тежки дървени или железни бариери.

Разбира се, униформеното бедствие, обрекло суковете на разорение чрез системни грабежи, не се подчинява на заповедите на ал-Мустазхир. Началникът на войниците въобще не говори арабски. Защото подобно на всички градове в мюсюлманска Азия Багдад живее вече над четиридесет години под чехъла на селджукските турци. Най-влиятелният човек в столицата на Абасидите, младият султан Баркярук, братовчед на Килидж Арслан, е на теория съюзен на всички владетели в областта. Но в действителност всяка провинция в селджукската империя е практически независима, а членовете на царското семейство са изцяло погълнати от

династични ежби.

Когато през септември 1099 година ал-Харауи напуска абасидската столица, той не е успял да се срещне с Баркярук, защото султанът воюва в Северна Персия срещу собствения си брат Мохамед – борба, обърнала се в полза на Мохамед, който през октомври превзема и самия Багдад. Но абсурдният конфликт не приключва. Дори придобива напълно смехотворен обрат под учудените погледи на арабите, които вече даже не се опитват да го разберат. Съдете сами! През януари 1100 година Мохамед напуска набързо Багдад, а Баркярук се завръща победоносно. Но не задълго, защото през пролетта отново го загубва. През април 1101 година се завръща със сила и след година отсъствие разгромява брат си. В джамиите на абасидската столица започват отново да споменават името му в петъчните молитви, докато през септември положението за пореден път се променя. Победен от коалиция, сключена между двама от братята му, Баркярук изглежда завинаги отстранен. Но не ако го познаваш – въпреки поражението си, той се връща ненадейно в Багдад и владее града в продължение на няколко дни, преди отново да бъде отстранен през октомври. Но този път отсъствието му е кратко, защото още през декември е сключено споразумение, с което градът му е върнат. Така в разстояние на тридесет месеца Багдад преминава осем пъти от едни ръце в други. Т.е. нов господар на всеки сто дни! В същото време западните нашественици укрепват присъствието си в завоюваните територии.

Султаните не се разбираха, ще отбележи Ибн ал-Атир, използвайки тази хубава литота, и затова франджите успяха да завладеят страната.

ВТОРА ЧАСТ ЗАВЛАДЯВАНЕТО (1100–1128)

Всеки път, след като превземат някоя крепост, франджите нападат и следващата. Мощта им ще продължава да расте докато завладеят цяла Сирия и прогонят мюсюлманите от страната.

ФАХР ЕЛ-МУЛК ИБН АМАР

Кмет на Триполи

ГЛАВА IV ДВЕ ХИЛЯДИТЕ ДНИ НА ТРИПОЛИ

След толкоз непрекъснати разгроми, разочарования и унижения трите неочаквани известия, които достигат до Дамаск през лятото на 1100 година, поражат доста надежди. И то не само сред воините за вярата, насъбрани около кадията ал-Харауи, но и по пазарищата, под сводовете на Правата улица, където търговци на сурова коприна, позлатен брокат, дамаски тъкани и мебели, приседнали под сянката на пълзящите лози, си подвикват от един дюкян на друг през главите на минавачите, както през щастливите дни.

В началото на юли се понася първата мълва, скоро след това потвърдена: старият Сен-Жил, който от никого не криел апетитите си спрямо Триполи, Хомс и цяла Средна Сирия, изведнъж бил отплавал за Константинопол след конфликт с останалите франкски вождове. Говори се, че повече няма и да се върне.

В края на юли пристига втора вест, още по-необичайна от първата, която прелита за няколко минути от джамия на джамия, от уличка на уличка. По време на обсадата на град Акра, Готфрид, господар на Ерусалим, бил поразен от стрела, която го убила, разказва Ибн ал-Каланиси. Говори се също и за някакви отровни плодове, които палестински първенец поднесъл на франкския военачалник. Други мислят, че е било естествена смърт, предизвикана от епидемия. Но на публиката най-й харесва версията, отбелязана от летописеца от Дамаск: Готфрид загинал под ударите на защитниците на Акра. Не означава ли подобна победа, само година след падането на Ерусалим, че вятърът започва да се променя?

Впечатлението сякаш се потвърждава няколко дни по-късно, когато става известно, че Боемунд, най-страшният от франджите, е заловен. „Мъдрият“ Данишменд се справя с него. Както и три години преди това, при битката край Никея, турският вожд е обсадил арменския град Малатия. Като научи това, пише Ибн ал-Каланиси, Боемунд, крал на франджите и господар на Антиохия, събра хората си и тръгна срещу мюсюлманската армия. Безразсъдно начинание, защото, за да стигне до обсадения град, франкският военачалник трябва да язди цяла седмица през планинска местност, здраво владяна от турците. Осведомен за приближаването му, Данишменд подготвя засада. Боемунд и петстотинте рицари, които го придружават, са посрещнати с преграден огън от стрели, сипещи се върху им в тесния проход, където им е невъзможно да се разгърнат. Бог отсъди победа на мюсюлманите и те убиха голям брой франджи. Боемунд и неколцина от другарите му бяха пленени. Отвеждат ги оковани по посока на Никсар, в Северен Анадол.

Последователното отстраняване на Сен-Жил, Готфрид и Боемунд, тримата главни архитекти на франкското нашествие, е схванато от всички като Божи знак. Хората, доскоро смазани от привидната непобедимост на западните рицари, отново добиват смелост. Не е ли това моментът да им нанесат решителен удар? Един човек, във всеки случай, го желае силно. Дукак.

Да не се лъжем, младият владетел на Дамаск няма нищо общо с ревностните бранители на исляма. Нима не доказва по време на битката за Антиохия, че е готов да предаде своите, заради местните си амбиции? Едва през пролетта на 1100 година селджукският владетел внезапно вижда необходимостта от свещена война срещу неверниците. Един от васалите му, бедуински владетел от Голанското плато, се оплаква от честите нахлувания на франджите от Ерусалим, които опустошават реколтата и крадат стадата му. Дукак решава да ги спласи. През един майски ден, когато Готфрид и дясната му ръка Танкред, племенник на Боемунд, се връщат с хората си от поредния набег, оказал се особено плодосен, армията от Дамаск ги напада. Натезали от плячката, франджите са неспособни да завържат бой. Затова предпочитат да побягнат, като оставят след себе си много мъртвци. Самият Танкред едва успява да се спаси. За да отмъсти, той организира ответно нападение досами околностите на сирийската столица. Овощните градини са опустошени, селата оплячкосани и опожарени. Изненадан от мащабите и бързината на ответния удар, Дукак не се осмелява да се намеси. С обичайното си непостоянство, горчиво съжалявайки за действията си в Голан, той

стига дори дотам да предложи на Танкред да му заплати голяма сума пари, ако се отдалечи. Разбира се, подобно предложение само засилва решителността на франкския княз. Като преценява съвсем логично, че владетелят се намира в безизходно положение, той му изпраща делегация от шестима души, която го приканва или да приеме християнството, или да предаде Дамаск. Нищо по-малко. Възмутен от подобно нахалство, селджукът заповядва пратениците да бъдат задържани и заеквайки от ярост, на свой ред им нарежда да приемат исляма. Един от тях се съгласява. Останалите петима тозчас са обезглавени.

Едва научил за случилото се, Готфрид се присъединява към Танкред. Начело на всички хора, с които разполагат, в продължение на десет дни двамата системно опустошават околностите на сирийската столица. Богатата равнина Гута, която обгръща Дамаск както светлият кръг обгръща луната, според израза на Ибн Джубайр, изглежда плачевно. Дукак не мърда. Затворен в двореца си в Дамаск, той изчаква бурята да отmine. Още повече, че васалът от Голан е отхвърлил сюзеренството му и е приел да плаща годишен данък на господарите на Ерусалим. Но онова, което е по-сериозно, е, че населението на сирийската столица започва да се оплаква от неспособността на управниците да го защитават. Хората недоволстват срещу турските войници, които се разхождат като пауни из суковете, но изчезват вдън земя щом врагът се подаде край градските порти. Дукак е обсебен от една едничка мисъл: да си отмъсти колкото се може по-скоро, дори и само за да се реабилитира в очите на собствените си поданици.

Представяме си при тези обстоятелства каква огромна радост доставя смъртта на Готфрид на селджукския владетел, който само три месеца преди това би се отнесъл безразлично към нея. Залавянето на Боемунд няколко дни по-късно му дава кураж да предприеме бляскав ход.

Удобен случай се представя през октомври. Когато Готфрид бе убит, разказва Ибн ал-Каланиси, неговият брат граф Балдуин, господар на Едеса, пое към Ерусалим с петстотин рицари и пешаци. При вестта за преминаването му, Дукак събра войските си и тръгна срещу него. Пресрещна го близо до крайбрежието на Бейрут. Очевидно Балдуин иска да наследи Готфрид. Рицарят е известен с грубостта си и отсъствието на всякакви скрупули, както го показва убийството на „осиновителите“ му в Едеса. Но той е и храбър и хитър воин – присъствието му в Ерусалим би представлявало постоянна заплаха за Дамаск и цяла мюсюлманска Сирия. Убийството или залавянето му в този критичен момент би значело да бъде обезглавена армията на нашественика и да бъде поставено

под въпрос самото присъствие на франджите на Изток. И ако датата е така добре избрана, то и мястото на атаката не е случайно.

Идвайки от север, по продължение на средиземноморския бряг, Балдуин се очаква да стигне в Бейрут около 24 октомври. Преди това трябва да пресече Нахр ел-Калб, старата фатимидска граница. Близко до устието на Кучешката река пътят се стеснява и над него надвисват отвесни и стръмни скали. Идеално място за засада. Именно там е решил Дукак да изчака франджите, като скрие хората си в пещерите и гористите склонове. Съгледвачите редовно му съобщават за придвижването на врага.

От най-дълбока древност Нахр ел-Калб е фикс идея за завоевателите. Когато някой от тях успее да премине прохода, изпитва такава гордост, че издълбава върху скалите разказа за своя подвиг. По времето на Дукак човек вече може да се възхити на много от тези свидетелства – от йероглифите на фараон Рамзес II и клинописното писмо на вавилонца Навуходоносор до латинските хвалебствия, които римският император от сирийски произход Септимий Север някога отправил към храбрите галски легионери. Но в сравнение с шепата победители, колко воини са видели мечтите си разбити в тези скали без да оставят следа! За владетеля на Дамаск няма никакво съмнение, че „проклетият Балдуин“ скоро ще се присъедини към кохортата на победените. Дукак има пълно основание да се чувства оптимист. Войските му са шест или седем пъти по-многобройни от тези на франкския вожд. Но най-вече на негова страна е ефектът от изненадата. Не само че ще измие нанесената му обида, но ще си възвърне първенството между сирийските князе и отново ще властва както допреди нахълтването на франджите.

Ако има човек, комуто не убягва залогът на битката, това е новият господар на Триполи, кадията Фахр ел-Мулк, наследил година преди това брат си Джалал ел-Мулк. Градът му е обект на апетитите на дамаския владетел още преди идването на западните рицари. Ето защо той има не една причина да се страхува от разгрома на Балдуин, тъй като тогава Дукак би се провъзгласил за първенец на исляма и освободител на сирийската земя и би се наложило да се признае съюзеренството му и да бъдат търпени приумиците му.

За да избегне това, Фахр ел-Мулк е далеч от всякакви скрупули. Когато научава, че Балдуин приближава Триполи на път за Бейрут и оттам за Ерусалим, той нарежда да му изпратят вино, мед, хляб и месо, както и богати златни и сребърни дарове; един пратеник настоява да се срещне с франкския вожд насаме и му съобщава за засадата, приготвена

от Дукак, като същевременно му дава подробни сведения за разположението на армията от Дамаск и съвети за най-добрата тактика, която може да се използва. Франкският предводител изпраща благодарности на кадията за толкова ценното сътрудничество и поема отново пътя си към Нахр ел-Калб.

Без да изпитва ни най-малко съмнение, Дукак се готви да нападне франджите веднага щом стъпят на тясната брегова ивица, взета на прицел от стрелците му. Рицарите се появяват от страната на селището Джуни и се придвижват напълно спокойно. Още няколко крачки и ще паднат в клопката. Но изведнъж спират и бавно започват да отстъпват. Нищо още не е изгубено, но като вижда, че врагът не се е хванал на въдицата му, Дукак се обърква. Тормозен от емирите си, той най-накрая заповядва на стрелците да изпатят няколко залпа стрели, без да се осмели да хвърли конницата срещу франджите. Когато настъпва нощта, мюсюлманските войски са изцяло паднали духом. Араби и турци взаимно се обвиняват в страхливост. Избухват сбивания. На сутринта след кратък сблъсък войските от Дамаск се изтеглят по посока на Ливанската планина, а франджите спокойно продължават пътя си към Палестина.

Кадията на Триполи решава умишлено да спаси Балдуин, като преценява, че главната заплаха за града му идва от Дукак, който две години преди това е постъпил по същия начин спрямо Карбука. За единия, както и за другия, в решителния момент франкската опасност изглежда помалкото зло. Но злото плъзва много бързо. Три седмици след неуспялата засада край Нахр ел-Калб Балдуин се провъзгласява за крал на Ерусалим и се захваща с двойно дело на организатор и завоевател с цел да заздрави придобивките от нашествието. Опитвайки се, един век по-късно, да проумее какво кара франджите да дойдат на Изток, Ибн ал-Атир приписва инициативата на крал Балдуин, „ал-Бардауил“, когото смята в известен смисъл за вожда на Запада. И той не греша, защото макар и само един от многото виновници за нашествието, рицарят е справедливо сочен за главен архитект на завладяването. В сравнение с безнадеждната раздробеност на арабския свят франкските държави веднага се налагат със своята решителност, воински качества и относителна сплотеност като истинска регионална сила.

При все това мюсюлманите разполагат със значителен коз: изключителната числена слабост на противника. След падането на Ерусалим повечето от франджите се връщат по родните си места. При възкачването си на трона Балдуин разчита само на няколкостотин рицари. Но привидният недостатък се стопява, когато през пролетта на 1101 година

става известно, че нови франкски войски, доста по-многобройни от предишните, са се събрали в Константинопол.

Първите разтревожени са естествено Килидж Арслан и Данишменд, които още не са забравили последното преминаване на франджите през Мала Азия. Без колебание те решават да обединят силите си, за да се опитат да препречат пътя на новите нашественици. Турците вече не се осмеляват да се появяват по посока на Никея и Дорилеон, държани здраво от румите. Ето защо решават да зложат новата засада доста подалече, в югоизточен Анадол. Килидж Арслан, възмъжал и помъдрял, нарежда да бъдат отровени всички водоизточници, разположени по пътя на предишната експедиция.

През май 1101 година султанът научава, че около сто хиляди души са преминали Босфора, предвождани от Сен-Жил, който от година живее във Византия. Опитва се да следи стъпка по стъпка придвижването им, за да знае в кой момент да ги изненада. Първата им спирка вероятно ще бъде Никея. Но странно нещо, оставените на пост край старата султанска столица съгледвачи не ги виждат да се приближават. Откъм Мраморно море и дори в Константинопол нищо не се знае за тях. Килидж Арслан попада отново на следите им чак в края на юни, когато те внезапно се появяват под стените на град, който му принадлежи – Анкара, разположен в центъра на Анадола, в сърцето на турските земи. Той нито за миг не е допускал, че градът може да бъде атакуван. Преди още да е успял да стигне дотам, франджите го превземат. Килидж Арслан се връща сякаш четири години назад, по времето на падането на Никея. Но не е време за хленчене, защото западните рицари заплашват вече самия център на владенията му. Решава да им пригответи засада още щом излязат извън Анкара и поемат пътя си на юг. Но отново греша: нашествениците обръщат гръб на Сирия и тръгват решително на североизток, по посока на Никсар, могъщата цитадела, в която Данишменд държи Боемунд. Ето за какво ставало въпрос! Франджите се опитват да освободят господаря на Антиохия!

Султанът и неговият съюзник започват малко по-малко да проумяват, все още недоверчиви, странния маршрут на завоевателите. В известен смисъл се чувстват успокоени, защото вече могат да изберат място за засада. Това е село Мерзифун, до което западните пришълци ще стигнат през първите дни на август, оскотели под оловното слънце. Армията им не впечатлява с нищо. Няколкостотин рицари, които се придвижват тежко, огъвайки се под парещите доспехи, а зад тях пъстра тълпа, в която можеш да преброиш повече жени и деца, отколкото бойци.

Франджите отстъпват още пред първата вълна турски конници. Настава не битка, а клане, продължило цял ден. Когато пада нощта, Сен-Жил побягва с приближените си, без дори да предупреди армията. На другия ден и последните оцелели намират смъртта. Хиляди млади жени са взети в плен, за да бъдат изпратени в азиатските хареми.

Клането в Мерзифун току-що е завършило и ето че пратеници съобщават на Килидж Арслан тревожната вест: нова франкска експедиция напредва в Мала Азия. Този път маршрутът не крие изненада. Кръстоносците поемат на юг и едва след дълги дни път си дават сметка, че пътят е осеян с клопки. Когато в края на август султанът пристига от североизток с конницата си, мъчените от жажда франджи са вече в агония. Избиват ги, без те да окажат съпротива.

Но това не е краят. Една седмица по-късно трета франкска експедиция следва втората, по същия път. Рицари, пешаци, жени и деца пристигат напълно обезводнени близо до град Хераклея. Там виждат река да блести и всички вкупом се хвърлят към нея. Но именно на брега на реката ги чака Килидж Арслан...

Франджите не ще се възстановят от тройното клане. Като се има предвид владеещата ги в онези решителни години воля за експанзия, притокът на толкова голям брой нови участници, били те воини или не, несъмнено е можел да им позволи да колонизират целия Арабски Изток, без да му оставят време да се съвземе. Макар че именно недостигът на хора стои в основата на най-трайното и най-впечатляващото франкско творение в арабските земи – строителството на крепости. Именно за да избягнат своята малочисленост, франджите ще трябва да издигат добре защитени крепости, така че шепа бранители да устояват на многобройни обсадители. Но в подкрепа на неизгодната си численост, в продължение на дълги години рицарите ще разполагат и с още едно оръжие, много по-страшно от собствените им крепости – заспалостта на арабския свят. Нищо не разкрива по-добре състоянието на нещата от описанието, дадено от Ибн ал-Атир на необикновената битка, разразила се край Триполи в началото на април 1102 година:

Сен-Жил, да бъде проклет от Господа, се върна в Сирия след като бе смазан от Килидж Арслан. Разполагаше с не повече от триста воини. Тогава Фахр ел-Мулк, господар на Триполи, изпрати послание до цар Дукак и до управника на Хомс: „Сега или никога трябва да свършим със Сен-Жил, защото има твърде малко войска!“ Дукак проводи две хиляди души, а управникът на Хомс се яви лично. Армията от Триполи се присъедини към тях пред портите на града и всички заедно нападнаха. Сен-

Жил хвърли сто от войниците си срещу хората от Триполи, сто други срещу тези от Дамаск, петдесет срещу тези от Хомс и запази петдесет до себе си. Още при вида на врага, хората от Хомс побягнаха, не след дълго последвани от дамаскчани. Само триполци се държаха и Сен-Жил, като видя това, ги нападна с другите двеста войници, надви ги и изби седем хиляди души.

Триста франджи успяват да се справят с няколко хиляди мюсюлмани? Разказът на арабския историк изглежда напълно правдоподобен. Вероятното обяснение е, че Дукак е поискал да накаже кадията на Триполи за поведението му по време на засадата край Нахр ел-Калб. Предателството на Фахр ел-Мулк осуетява отстраняването на основателя на Ерусалимското кралство. Реваншът на дамаския владетел ще доведе до създаването на четвърта франкска държава – графство Триполи.

Шест седмици след унизителния разгром ставаме свидетели на нова демонстрация на нехайство от страна на местните владетели, които, макар и по-многочислени, се оказват неспособни като победители да се възползват от победата си.

Случката се разиграва през май 1102 година. Близко двадесетхилядна египетска армия, предвождана от Шараф, син на везир ал-Афдал, пристига в Палестина и успява да изненада армията на Балдуин в Рамле, близо до пристанищния град Яфа. Самият крал едва успява да се спаси от плен, като се скрива, легнал по корем, в тръстиките. Повечето от рицарите му са избити или пленени. В този ден армията от Кайро е напълно в състояние да превземе Ерусалим, защото – както ще отбележи Ибн ал-Атир – градът е останал без бранители, а франкският крал е побягнал:

Едни от хората на Шараф му рекоха: „Хайде да превземем Свещения град!“ Други му казаха: „По-скоро да превземем Яфа!“ Шараф не знаеше какво да реши. Докато се колебаеше по този начин, франджите получиха подкрепления по море и Шараф трябваше да се върне при баща си в Египет.

Като вижда, че победата му се е разминала на косъм, господарят на Кайро решава да предприеме нова офанзива на следващата и по-следващата година. Но при всеки опит някакво непредвидено събитие се изправя между него и победата. Първия път това е неразбирателството между египетската флота и сухопътната армия. Втория път случайно загива предводителят на експедицията и загубата му хвърля в смут войските. Ибн ал-Атир разказва, че той бил храбър генерал, но изключително суеверен. Бяха му предсказали, че ще умре при падане от кон и

когато го назначиха за управител на Бейрут, заповяда да махнат всички плочи от улиците на града от страх да не би конят му да се подхлъзне. Но предпазливостта не ни помага срещу съдбата.

По време на битката конят му се изправя на задните си крака, без да е нападнат, а генералът се строполява мъртъв всред армията си. Липса на късмет, липса на въображение, липса на смелост, но всички походи на ал-Афдал един след друг завършват плачевно. През това време франджите продължават спокойно завладяването на Палестина.

След като превземат Хайфа и Яфа, през май 1104 година те атакуват пристанищния град Акра, който благодарение на естествения си залив е единственото място, където корабите могат да акостират и лете, и зиме. Като изгуби всякаква надежда, че ще получи помощ, египетският управител поиска да бъде запазен собственият му живот и този на съгражданите му, пише Ибн ал-Каланиси. Балдуин му обещава, че няма да бъдат застрашени. Но веднага щом мюсюлманите напускат града, отнасяйки със себе си имуществото си, франджите се нахвърлят върху тях, ограбват ги и избиват мнозина. Ал-Афдал се заклева да отмъсти за новото унижение. Всяка година той ще изпраща мощна армия срещу франджите, но всеки път ще следва ново поражение. Пропуснатият шанс край Рамле през май 1102 година няма да се повтори.

На север нехайството на мюсюлманските емири също спасява франджите от унищожение. След пленяването на Боемунд през август 1100 година, основаното от него княжество Антиохия остава в продължение на седем месеца без владетел и практически без армия, но никой от съседните монарси – нито Редуан, нито Килидж Арслан, нито Данишменд – не помисля да се възползва от това. Те оставят време на франджите да изберат регент на Антиохия, в случая Танкред, племенник на Боемунд, който поема владението през март 1102 година и за да затвърди присъствието си, започва да опустошава околностите на Алеп, както година преди това е опустошил и тези на Дамаск. Редуан се показва по-малодушен и от брат си Дукак. Той нарежда да предадат на Танкред, че е готов да удовлетвори всичките му прищевки, ако последният се съгласи да се отдалечи. По-нагъл от всякога, франджът поисква да бъде поставен голям кръст върху минарето на най-голямата джамия в Алеп. Редуан изпълнява. Унижение, което, както ще видим, няма да мине без последствия!

През пролетта на 1103 година Данишменд, комуто са известни амбициите на Боемунд, решава при все това да го пусне на свобода, без да поставя каквото и да е политическо условие. Той поиска от него сто

хиляди динара откуп и освобождаването на пленената дъщеря на Яги Сиян, предишния господар на Антиохия. Ибн ал-Атир е възмутен от постъпката:

Като излезе от затвора, Боемунд се върна в Антиохия, с което вдъхна смелост на хората си и не закъсня да накара жителите на околните градове да платят цената на откупа. Така мюсюлманите претърпяха ущърб, който ги накара да забравят ползата от държането в плен на Боемунд.

След като се „разплаща“ по този начин за сметка на местното население, франкският княз започва да уголемява владението си. През пролетта на 1104 година са предприети съвместни действия на франджите от Антиохия и Едеса срещу укрепения град Харан, издигнат над обширна долина на брега на река Ефрат и практически контролиращ съобщенията между Ирак и Северна Сирия.

Самият град не представлява интерес. Ибн Джубайр, минал оттам няколко години по-късно, го описва с особено обезсърчителни думи:

В Харан водата нивга не знае що е свежест, а непрестанно лъхашцата из пещта му горещина изгаря земята. Не ще намерите там сенчесто място, където да отдъхнете; човек диша измъчено. Харан създава впечатление на изоставен в сред голата равнина. Той няма блясък на град и покрайнините му не са изящно накичени.

Но стратегическото значение на града е голямо. Ако завземат Харан, франджите ще могат в бъдеще да тръгнат по посока на Мосул и самия Багдад. На първо време падането на града би обрело Алепското царство на обкръжение. Целта е амбициозна, но на завоевателите не липсва смелост. Още повече, че междуособиците в арабския свят окуражават действията им. Кървавата борба между враждуващите братя Баркярук и Мохамед е избухнала отново с още по-голяма сила и Багдад преминава за пореден път от ръцете на един селджукски султан в тези на друг. В Мосул атабек Карбука току-що се е споминал и неговият наследник, турският емир Йекермиш, изпитва трудности да се наложи.

В самия Харан положението е обръкано. Управителят е убит от един от офицерите си по време на пиански гуляй и градът е в огън и кръв. Точно в този момент франджите се отправиха срещу Харан, обяснява Ибн ал-Атир. Когато Йекермиш, новият господар на Мосул, и неговият съсед Сокман, бивш управител на Ерусалим, научават за това, те са във война помежду си:

Сокман искаше да отмъсти за един от племенниците си, убит от Йекермиш, и те се готвеха взаимно да се нападнат. Но изправени пред

новия факт, се споразумяха да обединят силите си, за да спасят положението в Харан, като всеки изрази своята готовност да жертва живота си в името на Бога и да търси единствено славата на Всевишния. Те се обединиха, скрепиха съюза си и тръгнаха срещу франджите, Сокман със своите седем хиляди туркменски конници, а Йекермиш начело на три хиляди души.

На брега на река Балих, приток на Ефрат, двамата съюзници се сблъскват с врага през май 1104 година. Мюсюлманите се престорват, че бягат и оставят франджите да ги преследват повече от час. След това, по сигнал на емирите си, се обръщат, обграждат преследвачите си и ги избиват:

Боемунд и Танкред се бяха отделили от войската и укрили зад един хълм, за да нападнат мюсюлманите отстрани. Но когато видяха, че хората им са победени, те решиха да се спотаят. Така изчакаха нощта и избягаха, преследвани от мюсюлманите, които избиха и плениха много от другарите им. Самите те успяха да се спасят с още шестима конници.

Измежду участващите в битката край Харан франкски вождове е и Балдуин II, братовчед на краля на Ерусалим, който го наследява на трона на Едеското графство. Той също се опитва да избяга, но докато преминава река Балих през един брод, конят му затъва в калта. Войниците на Сокман го пленяват и отвеждат до шатрата на господаря си, с което предизвикват, според разказаното от Ибн ал-Атир, ревността на съюзниците си:

Хората на Йекермиш му казаха: „На какво ще заприличаме, ако другите вземат цялата плячка, а ние останем с празни ръце?“ И те го убедиха да отиде и доведе графа от шатрата на Сокман. Когато Сокман се върна, остана силно огорчен от случилото се. Другарите му вече бяха на конете си, готови за бой, но той ги възпря с думите: „Нека радостта, която победата ни ще породи у мюсюлманите, да не бъде помрачена от препирните ни. Не искам да утоля гнева си, като дам удовлетворение на врага за сметка на мюсюлманите“. Тогава той събра всички оръжия и знамена, взети от франджите, облече хората си с техните дрехи, накара ги да възседнат техните коне и се отправи към държаните от франджите крепости. Франджите мислеха, че другарите им се връщат победители и всеки път излизаха да ги посрещнат. Сокман ги избиваше и превземаше крепостта. Той повтори тази хитрост на много места.

Отзвукът от победата край Харан е огромен, за което свидетелства необичайно приповдигнатият тон на Ибн ал-Каланиси:

За мюсюлманите това бе триумф, който нямаше равен на себе си.

Духът на франджите помръкна, броят им намаля, способността им да нападат отслабна, както и въоръжението им. Духът на мюсюлманите укрепна, пламенното им желание да бранят вярата си се засили. Хората се поздравяваха за победата и добиваха увереност, че късметът е изневерил на франджите.

Един франдж, и то не кой да е, ще се почувства наистина деморализиран от разгрома – Боемунд. Няколко месеца по-късно той се качва на един кораб. Повече няма да бъде видян на арабска земя.

Така битката при Харан сваля от сцената, този път за добро, главния архитект на нашествието. Но най-важното е, че тя спира завинаги напредването на франджите на изток. И отново, подобно на египтяните през 1102 година, победителите се оказват неспособни да оберат плодовете на своя успех. Вместо заедно да се насочат към Едеса, на два дни път от бойното поле, те се разделят като врагове. И докато хитростта на Сокман му позволява да превземе няколко крепости без голямо значение, то Йекермиш бива изненадан скоро след това от Танкред, който успява да плени много хора от свитата му, между които и една млада и рядко красива княгиня. Господарят на Мосул държи толкова много на нея, че изпраща да кажат на Боемунд и Танкред, че е готов да я размени срещу Балдуин II Едески или да я откупи за петнадесет хиляди златни динара. Чичо и племенник се съветват взаимно и съобщават на Йекермиш, че след като добре са размислили, предпочитат да вземат парите и да оставят другаря си в плен – който ще продължи три години. Не знаем нищо за чувството, изпитано от емира, след един толкова нерицарски отговор от страна на франкските вождове. Той им заплаща уговорената сума, получава обратно княгинята и задържа Балдуин при себе си.

Но нещата не свършват дотук. От тях води началото си един от най-любопитните епизоди по време на франкските войни.

Събитието се разиграва четири години по-късно, в началото на октомври 1108 година, всред една сливова градина, където още се чернеят последните плодове. Наоколо се простират безкрайни хълмове, покрити с редки горички. Върху един от тях се издигат величествените стени на Тел Башер, край които две воюващи армии предлагат необичайна гледка.

В единия лагер е Танкред Антиохийски, заобиколен от хиляда и петстотин франкски рицари и пешаци, които носят шлемове на главите си, покриващи чак носовете им, и стискат здраво в ръце мечове, боздугани или наострени секири. До тях са изправени шестстотин турски конници с дълги сплетени коси, изпратени от Редуан Алепски.

В другия лагер е емирът на Мосул, Джауали, облечен с ризница под дълга роба с везани ръкави – армията му наброява три хиляди бойци, разделени на три батальона: отляво арабите, отдясно турците, а в средата франкските рицари, между които Балдуин Едески и братовчед му Жоселин, господар на Тел Башер.

Можели ли са участниците в гигантската битка край Антиохия да си представят, че десет години по-късно един управник на Мосул, наследник на атабек Карбука, ще сключи съюз с франкския граф на Едеса и че двамата ще себият рамо до рамо срещу коалиция на франкския княз на Антиохия и селджукския владетел на Алеп? Несъмнено на франджиците не им е било необходимо много време, за да станат пълноправни съдружници на мюсюлманските владетели в братоубийствената им война! Хронистите не изглеждат никак учудени от това. Само у Ибн ал-Атир откриваме лека закачлива усмивка, но той изброява споровете между франджиците и техните съюзници със същия тон, с който разказва в цялата си Съвършена история за безбройните конфликти между мюсюлманските князе. Докато Балдуин е пленник в Мосул, ни обяснява арабският историк, Танкред слага ръка на Едеса, което означава, че той никак не бърза да види другаря си отново на свобода. Дори интригантства, за да остане в плен при Йекермиш възможно най-дълго.

Но през 1107 година, след падането от власт на емира, графът се оказва в ръцете на новия господар на Мосул, Джауали, забележително интелигентен турски авантюрист, начаса проумял ползата, която може да изтегли от враждата между двамата франкски предводители. Той освобождава Балдуин, дарява го с почетни дрехи и сключва с него съюз. „Едеса, вашето владение, е заплашено – му казва той буквално. – Моето положение в Мосул също не е сигурно. Да си помогнем взаимно.“

Веднага щом бе освободен, разказва Ибн ал-Атир, граф Балдуин, ал-Комес Бардауил, отиде да се срещне с „Танкри“ в Антиохия и поиска от него да му върне Едеса. Танкред му предложи тридесет хиляди динара, коне, оръжие, дрехи и много други неща, но отказа да му върне града. А когато Балдуин напусна Антиохия вбесен, Танкред се опита да го преследва, за да му попречи да се свърже със съюзника си Джауали. Между тях станаха няколко сблъсъка, но след всеки бой те се събираха, за да хапнат и побъбрят заедно!

Тези франджи са луди, сякаш ни казва историкът от Мосул. След което продължава:

Като не успяха да уредят въпроса, повикаха за посредник патриарха, който за тях е като имам. Последният назначи комисия от епископи

и свещеници, които засвидетелстваха, че Боемунд, чичо на Танкред, преди да отпътува за родината си, бил поръчал Едеса да бъде върната на Балдуин, ако се завърне от пленничество. Господарят на Антиохия прие арбитража и графът възстанови властта си над владението.

Преценявайки, че победата му се дължи не толкова на добрата воля на Танкред, колкото на страха му от намесата на Джауали, Балдуин незабавно освобождава всички мюсюлмански пленници на своя територия, като дори екзекутира един от своите християнски служители, който публично хулел исляма.

Танкред не е единственият владетел, отчаян от странния съюз между графа и емира. Цар Редуан пише на господаря на Антиохия, за да го предупреди за амбициите и коварността на Джауали. Казва му, че емирът иска да завземе Антиохия и че ако успее, франджите не биха могли повече да се задържат в Сирия. Загрижеността на селджукския цар за сигурността на франджите е доста забавна, но между князе човек се разбира с половин дума въпреки верските и културни бариери. Така се ражда нова ислямо-франкска коалиция в отговор на първата. Оттам и двете армии, изправени една срещу друга през октомври 1108 година, край стените на Тел Башер.

Войниците от Антиохия и Алеп бързо взимат преднина. Джауали избяга и много от мюсюлманите потърсиха убежище в Тел Башер, където Балдуин и братовчед му Жоселин ги приеха благосклонно. Те се погрижиха за ранените, дадоха им дрехи и ги върнаха по родните им места. Почитта, засвидетелствана от арабския историк на Балдуин за рицарското му рицарското му поведение, контрастира с мнението на християнските жители на Едеса за графа. Като научават, че той е победен и вероятно е загинал, арменците от града решават, че е дошъл моментът да отхвърлят франкското робство. Когато се връща, Балдуин заварва столицата управлявана от нещо като комуна. Обезпокоен от тежненията за независимост на своите поданици, той нарежда да бъдат арестувани главните първенци, между които и много свещеници, и заповядва да им бъдат избодени очите.

Съюзникът му Джауали би искал да постъпи по същия начин с първенците на Мосул, които също са се възползвали от отсъствието му, за да се разбунтуват, но е принуден да се откаже, защото поражението му го е дискредитирало докрай. Съдбата, която го очаква, не е за завидане – загубил е владението, армията, хазната, а султан Мохамед е обявил награда за главата му. Но Джауали не се признава за победен. Предрешен като търговец, той пристига в двореца в Исфахан и внезапно и

смирено коленичи пред трона на султана, носейки в ръце саван. Развълнуван, Мохамед решава да му прости. Малко по-късно го назначава за управител на провинция в Персия.

Що се отнася до Танкред, победата през 1108 година го е издигнала на върха на славата му. Княжество Антиохия се е превърнало в регионална сила, от която се страхуват всички съседи, били те турци, араби, арменци или франджи. Цар Редуан е само един уплашен до смърт васал. Племенникът на Боемунд започва да се нарича „велик емир“!

Само няколко седмици след битката край Тел Башер, ознаменувала присъствието на франджите в Северна Сирия, идва ред на Дамаското царство да подпише примирие с Ерусалим: доходите от земеделските земи, разположени между двете столици, ще бъдат делени на три части – една трета за турците, една трета за франджите, една трета за селяните, отбелязва Ибн ал-Каланиси. На тази основа бе съставен протокол. Няколко месеца по-късно сирийската столица признава чрез нов договор загубата на още по-важна зона – богатата долина Бекаа, разположена на изток от Ливанската планина. Бекаа на свой ред е поделена с Ерусалимското кралство. Дамаскчани са на практика доведени до безпомощност. Реколтите им са в ръцете на франджите, а търговията им минава през пристанището на Акра, където вече се разпореждат генуезките търговци. В южните, както и в северните части на Сирия, франкското владичество е всекидневна реалност.

Но франджите не спират дотук. През 1108 година те са в навечерието на най-обширната териториална експанзия, предприета след падането на Ерусалим. Всички големи крайбрежни градове са заплашени, а местните управници нямат вече нито сила, нито воля да се отбраняват.

Първата набелязана жертва е Триполи. От 1103 година Сен-Жил се е настанил в околностите на града и е наредил да бъде издигната крепост, която градските жители наричат веднага с неговото име. Добре запазена, „Калаат Сен-Жил“ може още да се види през XX век в центъра на съвременния град Триполи. При пристигането на франджите градът стига до пристанищния квартал ал-Мина, разположен в края на полуостров, достъпът до който се контролира от прочутата крепост. Нито един керван не може да стигне до Триполи, нито да излезе оттам, без да бъде пресрещнат от хората на Сен-Жил.

Кадията Фахр ел-Мулк иска на всяка цена да разруши цитаделата, която заплашва да задуши столицата му. Всяка нощ войниците му правят безстрашни опити да убият някой от стражите и да разрушат строежа, но най-мощната операция е предприета през септември 1104

година. Целият триполски гарнизон извършва масиран набег под предводителството на кадията, избива много франкски бойци и опожарява едно от крилата на крепостта. Самият Сен-Жил е изненадан върху един от горящите покриви. Тежко обгорен, той умира пет месеца по-късно в страшни мъки. По време на агонията си пожелава да са срещне с пратеници на Фахр ел-Мулк и им предлага следното споразумение: триполци ще спрат да атакуват цитаделата, в замяна на което франкският предводител ще се задължи да не пречи повече на движението на пътници и стоки. Кадията приема.

Странен компромис! Нима целта на всяка обсада не е да бъде възпрепятствано движението на хора и храни? А ето че човек добива впечатлението, че между обсадители и обсадени се установяват почти нормални отношения. Изведнъж пристанището на Триполи се оживява, керваните влизат и излизат като заплащат такса на франджите, триполските първенци пресичат вражеските позиции, снабдени с разрешително! Всъщност, двете воюващи сили изчакват. Франджите се надяват, че ще пристигне християнска флота от Генуа или Константинопол, която да им позволи да атакуват обсадения град. Триполци, които се досещат за това, чакат също някоя мюсюлманска армия да им се притече на помощ. Най-ефикасната подкрепа би могла да дойде от Египет. Фатимидският халифат е велика морска сила и намесата му би била достатъчна да обезкуражи франджите. Но отношенията между господаря на Триполи и този на Кайро са отново катастрофални. Башата на ал-Афдал е бил роб в семейството на кадията и изглежда отношенията му с господарите са били доста лоши. Везирът никога не е крил неприязънта си и желанието да унижи Фахр, който, от своя страна, би предпочел по-скоро да изостави града на Сен-Жил отколкото да остави съдбата си в ръцете на ал-Афдал. В Сирия също кадията няма съюзник, на когото да разчита. Налага се да потърси помощ другаде.

Когато до него достига вестта за победата при Харан, през юни 1104 година, той веднага изпраща послание на емир Сокман, в което го моли да довърши триумфа си като изгони франджите от Триполи. В подкрепа на молбата си той изпраща голямо количество злато и се задължава да покрие всички разходи по експедицията. Победителят от Харан се чувства изкушен. Той събира силна армия и се отправя към Сирия. Но само на четири дни път от Триполи е повален от пристъп на ангина. Войските му се разпръсват. Бойният дух на кадията и поданиците му рухва.

Въпреки това през 1105 година се появява светлинка на надежда.

Султан Баркярук умира от туберкулоза и смъртта му слага край на безкрайната братоубийствена война, парализирала селджукската империя от началото на франкското нашествие. Отсега нататък Ирак, Сирия и Западна Персия следва да имат само един господар, султанът спасител на света и вярата, Мохамед Ибн Маликшах. Титлата на осемдесетгодишния селджукски монарх е приета буквално от триполци. Фахр ел-Мулк изпраща на султана послание след послание и получава обещание след обещание. Но никаква спасителна армия не се появява.

Междувременно блокадата на града се затяга. На мястото на Сен-Жил застава един от неговите братовчеди, „ал-Сердани“, граф дьо Сердан, който засилва натиска над обсадените. Храни пристигат все потрудно по суша. Цените на хранителните стоки се покачват с главозамайваща бързина: ливра фурми се продава за един златен динар, монета която обикновено стига за прехраната на цяло семейство в продължение на седмици. Много от жителите на града се опитват да се изселят в Тир, Хомс или Дамаск. Гладът води до предателства. Един ден триполски първенци се срещат с ал-Сердани и за да получат благосклонността му, го известяват за начините, чрез които градът все още успява да получава провизии. Фахр ел-Мулк предлага на противника си баснословна сума, за да му върне предателите. Но графът отказва. На следващата сутрин откриват първенците с прерязани гърла в самия вражески лагер.

Въпреки подвига положението в Триполи продължава да се влошава. Помощ все така не идва и се носи упорита мълва за приближаването на франкска флота. В отчаянието си Фахр ел-Мулк решава да отиде лично в Багдад и защити каузата си пред султан Мохамед и халиф ал-Мустазхир-биллах. Един от братовчедите му е натоварен да управлява временно в негово отсъствие, а войските получават предварително възнаграждение за шест месеца. Ел-Мулк приготвя сериозен ескорт от петстотин конници и пешаци, както и много слуги, носещи най-различни дарове: гравирани саби, чистокръвни коне, везани церемониални роби, както и златни изделия, донесли славата на Триполи. В края на март 1108 година той напуска града начело на дългия си кортеж. Напусна Триполи по суша, уточнява недвусмислено Ибн ал-Каланиси, единственият летописец, свидетел на събитията, с което намеква, че кадията вероятно е получил разрешение от франджите да пресече укрепените им линии, за да отиде да призовава за свещена война срещу тях! Като се имат предвид странните отношения, които съществуват между обсадители и обсадени, това е напълно допустимо. Но по-правдоподобно изглежда кадията да е стигнал до Бейрут с кораб и след това да е поел по

суша.

Фахр ел-Мулк спира първо в Дамаск. Господарят на Триполи е хранел неприкрита омраза към Дукак, но негодният селджукски владетел е мъртъв, вероятно отровен малко преди това, и градът вече се намира в ръцете на неговия настойник, атабек Тогтекин, бивш куц роб, чиито неясни взаимоотношения с франджите ще доминират сирийската политическа сцена в продължение на повече от двадесет години. Амбициозен, хитър, безскрупулен, този турски военачалник е подобно на Фахр ел-Мулк човек зрял и реалист. Сложил край на отмъстителното поведение от времето на Дукак, той топло посреща господаря на Триполи, организира голям пир в негова чест и дори го кани в личния си хамам. Кадията оценява жестовете на внимание, но предпочита да прекара нощта извън стените – доверието си има граници!

В Багдад посрещането е още по-пищно. Към кадията се отнасят като към могъщ монарх – толкова голям е престижът на Триполи в мюсюлманския свят. Султан Мохамед му изпраща собствената си ладия, за да прекоси Тигър. Служителите от протокола повеждат господаря на Триполи към този истински плаващ дворец – на единия му край е поставена бродирана възглавница, на която обикновено сядат султанът. Фахр ел-Мулк се настанява встрани, на мястото, отредено за гости, но служителите се втурват и го хващат за раменете – монархът лично е настоял гостът да заеме неговото място върху собствената му възглавница. Приет от дворец в дворец, кадията е разпитван от султана, халифа и техните съветници за обсадата на града. Целият Багдад хвали неговата смелост в джихада му срещу франджите.

Но когато стигат до политическите въпроси и Фахр ел-Мулк моли Мохамед да изпрати армия, която да освободи Триполи, султанът, разказва с насмешка Ибн ал-Каланиси, заповяда на неколцина от главните си емири да заминат с Фахр ел-Мулк, за да му помогнат да отблъсне враговете, обсадили града му. Той нареди наказателният отряд да спре за малко в Мосул, за да го изтръгне от ръцете на Джауали и щом направи това, да отиде в Триполи.

Фахр ел-Мулк е поразен. Положението в Мосул е толкова заплетено, че ще са нужни години, за да бъде оправено. Но което е по-важно, градът се намира северно от Багдад, докато Триполи лежи съвсем на запад. Ако армията направи подобно отклонение, тя никога няма да стигне навреме, за да спаси столицата му. Триполи може да падне днес или утре, настоява той. Но султанът не иска да чуе. Интересите на селджукската империя изискват да се реши с предимство въпросът с Мосул.

Кадията напразно опитва различни начини, като например да подкупи със злато някои от съветниците на монарха, нищо не помага – армията ще иде първо в Мосул. Когато след четири месеца Фахр ел-Мулк поема по обратния път, всичко става без излишни церемонии. Убеден е, че няма да може да запази града. Онова, което все още не знае, е, че вече го е загубил.

Още при пристигането му в Дамаск през август 1108 година му съобщават тъжната новина. Деморализирани от твърде дългото му отсъствие, триполските първенци решили да поверят града на господаря на Египет, който обещал да го защитава срещу франджите. Ал-Афдал изпратил кораби с хранителни запаси, както и управител, който да поеме градските дела. Първото му задължение било да задържи семейството на Фахр ел-Мулк и верните му хора, да сложи ръка на хазната, мебелите и личните му вещи, както и да изпрати всичко това с кораб за Египет!

Докато везирът се разправя по този начин с нещастния кадия, франджите се готвят за последна атака срещу Триполи. Вождовете им пристигат един след друг под стените на обсадения град. Там е крал Балдуин Ерусалимски, господар на всички. Там са и Балдуин Едески и Танкред Антиохийски, които са се одобрили по този повод. Там са и двама представители на семейството на Сен-Жил – ал-Сердани и синът на починалия граф, наричан от хронистите Ибн Сен-Жил, току-що пристигнал от родината си с десетки генуезки кораби. И двамата ламтят за Триполи, но кралят на Ерусалим ще ги накара да забравят раздорите. А Ибн Сен-Жил ще изчака края на битката, за да убие съперника си.

През март 1109 година всичко изглежда готово за съгласувано нападение по суша и вода. Триполци наблюдават със страх приготвянето, но не губят надежда. Нали ал-Афдал им е обещал да изпрати флота, много по-могъща от всички онези, които са виждали досега, снабдена с достатъчно храни, бойци и бойна техника, така че да издържи година?

Триполци са убедени, че генуезките кораби ще побягнат още щом фатимидската флота се появи на хоризонта. Остава все пак тя да пристигне навреме!

В началото на лятото, разказва Ибн ал-Каланиси, франджите нападناха Триполи с всичка сила, като тикаха подвижните си кули към крепостните стени. Когато хората от града видяха какви яростни атаки трябва да отбиват, загубиха смелост, защото разбраха, че гибелта им е неминуема. Хранителните запаси бяха изчерпани, а египетската флота се бавеше. По Божия воля ветровете не бяха попътни, а Бог решава сетнините на света. Франджите удвоиха усилията си и превзеха града с

ожесточение на 12 юли 1109 година. След две хиляди дни съпротива градът на златарството и библиотеките, на безстрашните мореплаватели и образованите кадии е разрушен от западните воители. Сто хилядите тома на Дар-ел-Илм са разграбени и после изпепелени, за да бъдат унищожени „безбожните“ писания. Според летописеца от Дамаск, франджите решиха една трета от града да бъде даден на генуезците, а другите две трети на сина на Сен-Жил. За крал Балдуин бе заделено всичко, което му се понарави. Повечето жители са продадени в робство, останалите са лишени от имот и пропъдени. Мнозина ще се насочат към пристанищния град Тир. Фахр ел-Мулк ще завърши живота си в околностите на Дамаск.

А египетската флота? Тя пристигна в Тир осем дни след падането на Триполи, разказва Ибн ал-Каланиси, когато всичко бе свършено по Божие наказание, стоварило се върху жителите му.

За втора жертва франджите избират Бейрут. Опрян на Ливанската планина, градът е заобиколен от борови гори, особено откъм предградията Мазраат ал-Араб и Рас ел-Набаа, откъдето нашествениците взимат дървен материал за построяването на обсадните машини. Бейрут не може да съперничи по разкош на Триполи, а скромните му къщи трудно биха издържали сравнение с римските дворци, чиито мраморни останки все още покриват земята на древния Бе-ритус. Но все пак това е процъфтяващ град благодарение на пристанището, разположено под навесен крайбрежен път, където според преданието Свети Георги убил змея. Силно желан от дамаскчани, немарливо управляван от египтяни, градът най-накрая се изправя със собствени сили срещу франджите през февруари 1110 година. Петте му хиляди жители се бият енергично и отчаяно, като разрушават една след друга дървените кули на обсадителите. Франджите не знаеха по-жестоката битка от тази нито преди, нито след това!, възкликва Ибн ал-Каланиси. Завоевателите няма да им го простят. След превземането на града на 13 май те започват безогледно клане. За назидание.

Поуката е добре запомнена. На следващото лято един франкски крал (можем ли да се сърдим на летописеца от Дамаск, че не е разпознал Сигурд, владетеля от далечна Норвегия?) пристигна по море с повече от шестдесет кораби, натоварени с бойци, за да стане поклонник и да воюва в ислямската земя. Тъкмо се запъти към Ерусалим и ето че Балдуин се появи насреща му и двамата заедно обсадиха по суша и вода пристанищния град Сайда, древния финикийски Сидон. Крепостната стена на града, многократно разрушавана и възстановявана в течение на

историческите епохи, все още стои и впечатлява с огромните си каменни блокове, постоянно блъскани от вълните на Средиземно море. Но жителите, показали голяма смелост в началото на франкското нашествие, вече нямат сърце да се бият, защото, според Ибн ал-Каланиси, се страхуваха от съдба, подобна на бейрутската. Така те проводиха при франджите своя кадия с делегация от първенци, които да измолят от Балдуин животът им да бъде запазен. Той се съгласи. Градът капитулира на 4 септември 1110 година. Този път, вместо клане, започва масово изселване по посока на Тир и Дамаск, които вече са препълнени от бежанци.

За седемнадесет месеца Триполи, Бейрут и Сайда, трите най-прочути града на арабския свят, са завзети и опустошени, жителите им – изклани или пропъдени, емирите, кадиите, законотворците – избити или принудени да приемат изгнаничеството, джамиите – осквернени. Има ли сила, която може все още да спре франджите, преди да са стигнали до Тир, Алеп, Дамаск, Кайро, Мосул и – защо не? – Багдад?

Има ли още воля за съпротива? Вероятно не, що се отнася до мюсюлманските владетели. Но всред населението на най-заstraшените градове войната за вярата, водена от западните поклонници-воини без прекъсване в течение на последните тринадесет години, започва да дава резултат. Джихадът, превърнал се от дълго време само в пусти думи за украса на официалните речи, се завръща. За него отново заговорват няколко групи бежанци, неколцина поети, неколцина духовници.

Именно един от тях, Абду-Фадл Ибн ал-Хашаб, кадия на Алеп, дребен на ръст и високогласен, решава чрез упоритостта си и силата на своя характер да събуди заспалия великан, на какъвто е заприличал арабският свят. Първият му публичен акт е да предизвика наново, след дванадесетгодишна пауза, скандал, подобен на вдигнатия от ал-Харауи по улиците на Багдад. Този път се стига до истинска буна.

ГЛАВА V СЪПРОТИВЛЕНЕЦЪТ С ТЮРБАН

В петък, 17 февруари 1111 година, кадията Ибн ал-Хашаб се втурва в джамията на султана в Багдад, придружен от голяма група алепчани, между които и един хашемитски шериф, потомък на Пророка, както и от суфи-аскети, имами, търговци:

Те накараха проповедника да слезе от катедрата, разказва Ибн ал-

Каланиси, разбиха я и започнаха да викат и да оплакват нещастията, сполетели исляма по вина на франджите, които убиваха мъжете и поробваха жените и децата. Тъй като не позволяваха на правоверните да се молят, присъстващите там първенци им обещаха от името на султана и за да ги успокоят, че ще бъдат пратени армии, които да защитят исляма от франджите и всички неверници.

Но добрите думи не стигат, за да успокоят разбунтувалите се. На следващия петък те отново се появяват, този път в джамията на халифа. Когато стражите се опитват да им препречат пътя, те грубо ги повалят на земята, изпочупват украсената с арабески и стихове от Корана дървена катедра и започват да хулят самия повелител на правоверните. Багдад изживява голям смут:

Точно в този момент, разказва летописецът от Дамаск с престорено наивен тон, е Багдад пристигна принцесата, сестра на султан Мохамед и съпруга на халифа, заедно с великолепната си свита – скъпоценни камъни, разкошни дрехи, най-разнообразни конски амуниции и впрегатни животни, слуги, роби и от двата пола, придворни дами и толкоз други неща, които трудно се поддават на описание и изброяване. Пристигането ѝ съвпадна с гореописаните сцени. Последните смутиха радостта и безопасността на височайшето завръщане. Халиф ал-Мустанзир-биллах не скри недоволството си. Той се опита да преследва виновниците за инцидента, за да ги накаже строго. Но султанът го възпря, извини постъпката на тези хора и нареди на емирите и военачалниците да се завърнат в провинциите си и да се готвят за джихад срещу неверниците, божиите врагове.

Ако добродушният ал-Мустанзир-биллах е така ядосан, то не е само заради неприятностите, причинени на младата му съпруга, но и заради ужасните думи, скандирани гръмогласно из улиците на неговата столица: „Кралят на румите е по мюсюлманин от повелителя на правоверните!“ Защото знае, че обвинението не е отправено току-така от водените от Ибн ал-Хашаб хора, а е намек за полученото няколко седмици преди това послание в дивана на халифа. В него император Алексей Комнин настоятелно умолява мюсюлманите да се обединят с румите за борба срещу франджите и прогонването им от нашите страни.

Парадоксално, но постъпките, направени в Багдад от могъщия владетел на Константинопол и от дребния кадия на Алеп, съвпадат, тъй както съвпада и нанесеното им от Танк-ред унижение. „Великият емир“ на франджите бил нахално изпъдил византийските посланици, дошли, за да му напомнят, че западните рицари са дали клетва да върнат

Антиохия на василевса ѝ и че тринадесет години след падането на града, те все още не са изпълнили обещанието си. Що се отнася до алепчани, Танкред им бил наложил в последно време крайно унизителен договор – да му плащат годишен данък от двадесет хиляди динара, да му предадат две важни крепости, намиращи се в непосредствена близост до града им, и да му дарят в знак на вярност десетте си най-хубави коня. Все така страхлив, цар Редуан не се бил осмелил да откаже. Но щом условията на договора се разчули, столицата закипяла.

В критичните моменти от своята история алепчани винаги са имали навика да се скупчват, за да обсъждат оживено надвисналите над главите им опасности. Първенците се събират често в Голямата джамия, седнали по турски върху червените килими, или на двора, под сянката на минарето, възвисяващо се над градските къщи в цвят охра. Търговците се срещат през деня по протежение на старата улица с колонади, строена от римляните, която пресича Алеп от запад на изток, от Антиохийската порта до неприкосновения квартал на Цитаделата, където живее мрачният Редуан. Централната улица е отдавна затворена за коли и шествия. Тя е завзета от стотици магазинчета, затрупани с платове, амбра, дрънкулки, фурми, шамфъстък, подправки. За подслон на минувачите при слънце и дъжд служи дървен потон, покрил изцяло улицата и съседните преки; над всяка пресечка той преминава във висок купол, чиято мазилка наподобява мрамор. По ъглите на пресечките, особено на онези, които отвеждат до суковете на рогозарите, ковачите и търговците на дърва, алепчани беседват пред многобройните кръчми, които, обгърнати от трайната миризма на врящо масло, пържено месо и подправки, предлагат ядене срещу скромна сума: овчи кюфтета, баници, леща. Победните семейства си купуват готова храна от сука; само богатите могат да си позволят да готвят у дома си. Недалече от кръчмите се носи характерно звънтене, долитащо от продавачите на „шараб“ – онези гъсти напитки от пресни плодове, които франджите ще заемат от арабите в течен („сироп“) или замразен („шербет“¹) вид.

Следобед хора от всички съсловия се срещат в хамамите – места, определени специално за срещи – където човек се пречиства преди вечерната молитва. След това, когато падне нощта, гражданите напускат центъра на Алеп и се прибират в кварталите си, на сигурно място от пианите войници. Тук отново жени и мъже разменят новини и мълви,

1. На френски sorbet (на английски sorbet, sherbet) означава лек плодов сладолед (бел.прев.)

раждат идеи. Ярост, ентузиазъм или страх разтърсват всекидневно този кошер, който жужи по един и същи начин от три хилядолетия насам.

Ибн ал-Хашаб е човекът, чиято дума се чува най-много из кварталите на Алеп. Произхождащ от семейство на богати търговци на дървен материал, той играе първостепенна роля в управлението на града. В качеството си на шиитски кадия се ползва с голям религиозен и морален авторитет и е натоварен със задължението да решава споровете, отнасящи се до хора и имущество от неговата общност, най-голямата в Алеп. Освен това, той е раис, с други думи градоначалник, което го прави едновременно управител на търговците, представител на интересите на населението пред царя и началник на градската стража.

Но дейността на Ибн ал-Хашаб излиза извън и без това доста широките рамки на официалните му задължения. Заобиколен от многобройни съратници, от пристигането на франджите той е начело на едно патриотично и аскетично обществено течение, което настоява за по-твърда политика срещу нашествениците. Той не се страхува да заявява пред цар Редуан какво мисли за неговата примиренческа и дори сервилна политика. Когато Танкред принуждава селджукския монарх да издигне кръст върху минарето на Голямата джамия, кадията организира бунт и успява да издейства преместването на кръста в катедралата „Света Елена“. Оттогава Редуан избягва да влиза в конфликт със сприхавия кадия. Барикадирал се в Цитаделата между своя харем, своята охрана, своята джамия, своя извор и своя зелен хиподром, турският цар предпочита да не предизвиква поданиците си. Докато собствената му власт не е поставена под въпрос, той е толерантен към общественото мнение.

През 1111 година Ибн ал-Хашаб се явява в Цитаделата, за да изрази за пореден път пред Редуан крайното недоволство на гражданите. Правоверните, му обяснява той, са възмутени, че трябва да плащат данък на настанилите се върху земята на исляма неверници, а търговците са свидетели как търговията им запада, откакто нетърпимият княз на Антиохия контролира всички пътища, водещи от Алеп към Средиземно море, и иска откупи от керваните. Щом градът не е вече в състояние да се защитава със собствени средства, кадията предлага делегация, включваща шиитски и сунитски първенци, търговци и духовници, да отиде да поиска помощ в Багдад от султан Мохамед. Редуан няма никакво желание да намесва селджукския си братовчед в делата на царството. По-скоро би предпочел да се споразумее с Танкред. Но като има предвид безполезността на мисиите, проваждани в столицата на Абасидите, той смята, че не рискува нищо, ако изпълни молбата на поданиците си.

Но се лъже. Защото съвсем неочаквано през февруари 1111 година демонстрациите в Багдад предизвикват ефекта, очакван от Ибн ал-Хашаб. Султанът, осведомен за падането на Сайда и за договора, наложен на алепчани, се разтре-вожва от амбициите на франджите. В отговор на настойчивите молби на Ибн ал-Хашаб, той заповядва на последния от управителите на Мосул, емир Маудуд, да тръгне незабавно начело на голяма армия и да помогне на Алеп. Когато при завръщането си Ибн ал-Хашаб съобщава на Редуан за успеха на мисията, царят, молейки се това да не е вярно, привидно изразява радостта си. Дори уведомява братовчед си за своето нетърпение да вземе участие рамо до рамо с него в джихада. Но когато през юли му известяват, че войските на султана действително се приближават към града му, вече не крие смущението си. Като нарежда да барикадират всички порти, той арестува Ибн ал-Хашаб и главните му съратници и ги хвърля в затвора на Цитаделата. На турските войници е наредено да кръстосват денонощно из кварталите на града, за да не позволят какъвто и да е контакт на населението с „врага“. Последвалите събития донякъде ще оправдаят рязката му промяна. Лишени от хранителни продукти, които царят е трябвало да им достави, войските на султана си отмъщават като жестоко опустошават околностите на Алеп. После, вследствие на неразбирателство между Маудуд и останалите емири, армията се разпада, преди да е влязла в бой.

Маудуд се връща в Сирия две години по-късно, натоварен от султана да събере всички мюсюлмански князе с изключение на Редуан срещу франджите. Тъй като не може да влезе в Алеп, той съвсем естествено избира другия голям град, Дамаск, и там настанява генералния си щаб, за да подготви мащабна офанзива срещу Ерусалимското кралство. Домакинът му, атабек Тогтекин, се преструва на поласкан от голямата чест, оказана му от пратеника на султана, но и той изпитва същия страх като Редуан. Страхува се, че Маудуд иска да му вземе столицата и всеки жест на емира в бъдеще ще бъде тълкуван като заплаха.

На 2 октомври 1113 година, ни разказва летописецът от Дамаск, емир Маудуд напуска лагера си, разположен близо до Ферската врата, една от осемте градски порти, за да отиде, както всеки ден, в джамията на Омаядите, придружен от куция атабек:

Когато свърши молитвата и Маудуд се помоли допълнително, двамата си тръгнаха, като Тогтекин вървеше напред, за да окаже чест на емира. Те бяха заобиколени от войници, охрана и милиция, всички въоръжени с най-различни оръжия: дълги и тънки саби, остри мечове, ятагани и голи ками, които създаваха впечатление за гъста гора. Около тях

се блъскаше тълпа, за да се любува на разкоша и великолепието им. Когато излязоха навън, в двора на джамията, един мъж изскочи из тълпата и се приближи до емир Маудуд, сякаш искаше да се помоли Богу за него и да получи милостиня. Изведнъж го сграбчи за пояса на дрехата му и на два пъти го прободe с кама над пъпа. Атабек Тогтекин направи няколко крачки назад и придружителите му го наобиколиха. А Маудуд, напълно владеещ се, извървя пътя до северния вход на джамията и се свлече. Повикаха хирург, който успя да зашие част от раните, но след няколко часа емирът почина, Бог да се смили над него!

Кой е убиецът на управника на Мосул в навечерието на неговата офанзива срещу франджите? Тогтекин бърза да обвини Редуан и приятелите му от сектата на асасините. Но за повечето от съвременниците единствен господарят на Дамаск е способен да въоръжи ръката на убиеца. Според Ибн ал-Атир, крал Балдуин, шокиран от убийството, изпратил на Тогтекин едно крайно презрително послание: Народ, пишел той, който убива водителя си в Божия дом, заслужава да бъде изтребен! Що се отнася до султан Мохамед, той изревава от ярост, когато му съобщават за смъртта на наместника му. Като се счита лично засегнат от подобно деяние, той решава веднъж завинаги да постави на място сирийските управници, както тези в Алеп, така и онези в Дамаск, вдига на крак армия от няколко десетки хиляди войници, командвана от най-добрите офицери от селджукския клан, и сухо заповядва на всички мюсюлмански князе да се присъединят към него, за да изпълнят свещения дълг за джихад срещу франджите.

Когато през пролетта на 1115 година могъщата султанска експедиция пристига в Средна Сирия, я очаква сериозна изненада. Балдуин Ерусалимски и Тогтекин от Дамаск са тук, рамо до рамо, заобиколени от войските си, както и от армиите на Антиохия, Алеп и Триполи. Сирийските владетели, и мюсюлмани, и франджи, се чувстват еднакво заплашени от султана и са решили да се съюзят. На селджукската армия ѝ се налага след няколко месеца да се оттегли посрамено. Тогава Мохамед се заклева повече никога да не се занимава с франкския въпрос. И ще удържи думата си.

Докато мюсюлманските князе дават поредни доказателства за пълната си безотговорност, два арабски града ще покажат в разстояние на няколко месеца, че все още е възможно да се окаже съпротива на чуждия завоевател. След капитулацията на Сайда през декември 1110 година франджите са господари на цялото крайбрежие, целия „сахел“ – от Синай до „страната на сина на Арменец“, северно от Антиохия. С

изключение все пак на две ивици земя, вклинени в морето: Аскалон и Тир. Окуражен от последователните си победи, Балдуин решава да се справи незабавно и с тях. Областта на Аскалон е известна с отглежданя там дребен червен лук, наречен „аскалонски“, дума, която франджите ще преиначат на „ешалот“². Но значението на града е предимно военно, защото той е сборен пункт на египетските войски при всеки от походите им срещу Ерусалимското кралство.

През 1111 година Балдуин строява армията си пред градските стени. Фатимидският управник на Аскалон, Шамс ал-Хилафа, „Слънце на Халифата“, който, както отбелязва Ибн ал-Каланиси, разбира повече от търговия, отколкото от война, веднага се стряска от демонстрацията на сила на западните рицари. Без да се опита да им окаже и най-малката съпротива, той приема да плаща данък от седем хиляди динара. Палестинското население на града, почувствало се унижено от подобна неочаквана капитулация, изпраща пратеници в Кайро, за да поиска свалянето на управителя. Научил за това и обхванат от ужас да не би везир ал-Афдал да го накаже за страхливостта му, Шамс ал-Хилафа прогонва египетските чиновници и се поставя изцяло под протекцията на франджите. Балдуин му изпраща триста войници, които слагат ръка на аскалонската цитадела.

Възмутени, жителите на града не се отчайват. Свикват се тайни събрания в джамиите, изготвят се планове и в един юлски ден на 1111 година, когато Шамс ал-Хилафа излиза на кон от резиденцията си, група съзаклятници го обграждат и му нанасят безброй удари с кама. Сигналът за бунт е даден. Въоръжени граждани, към които се присъединяват берберски войници от гвардията на управителя, се втурват да превземат цитаделата. Франкските бойци са преследвани по кулите и покрай стените. Нито един от тристата войника на Балдуин не успява да се спаси. Още над четиридесет години градът ще живее без франкска власт.

За да отмъсти за унижението, нанесено му от аскалонската съпротива, Балдуин се обръща срещу Тир, древния финикийски град, откъдето някога тръгнал, за да разпространи азбуката по цялото Средиземноморие цар Кадъм, брат на Европа, дала името си на континента на франджите. Внушителната крепостна стена на Тир все още напомня за славната му история. Градът граничи с морето от три страни, само тесен скалист път, прокаран от Александър Македонски, го свързва със сушата.

2. На френски *echalote* (на английски *shallot*) – вид дребен зеленчук, близък до лука и употребяван като подправка (бел.прев.)

Известен като непревземаем, през 1111 година Тир подслонява много бежанци, придошли от наскоро завзетите земи. Те ще изиграят главна роля при защитата както свидетелства Ибн ал-Каланиси, чийто разказ очевидно се основава на сведения от първа ръка:

Франджите издигнаха подвижна кула, към която бе прикрепен изключително ефикасен таран. Стените се затресоха, част от камъните се разлетяха на парчета, а обсадените се почувстваха на ръба на катастрофата. Тогава един моряк, родом от Триполи, който имаше познания по металургия и опит във военните дела, започна да прави железни куки, предназначени да се захванат за тарана отпред и отстрани с помощта на държани от бранителите въжета. Те започнаха да теглят толкова силно, че дървената кула излезе от равновесие. На няколко пъти франджите трябваше сами да разрушават тарана си, за да не падне кулата.

След многократни опити обсадителите успяват да избутат подвижната кула досама стената и укрепленията и започват да ги блъскат с нов таран, дълъг шестдесет лакътя, чиято предна част е чугунена и тежи над двадесет ливри. Но морякът от Триполи не се предава:

С помощта на сърчно поставени греди, продължава летописецът от Дамаск, той изкачи делви, пълни с нечистотии, които изсипа върху франджите. Задушени от миризмите, които ги заляха, те не успяваха да управляват тарана. Тогава морякът взе кошници за грозде и кошове, напълни ги с масло, битум, дърва, смола и тръстикова кора. След това ги запали и хвърли над франкската кула. В горната ѝ част избухна пожар и докато франджите се суетяха да го гасят с оцет и вода, триполецът побърза да хвърли други кошници, пълни с врящо масло, за да разпали пламъците. Огънят лумна по цялата горна част на кулата и малко по малко обхвана и долните етажи като се разпространяваше по дървените части на съоръжението.

Неспособни да се справят с пожара, обсадителите най-накрая изоставят кулата и побягват. Защитниците се възползват от това, излизат навън и обират голямо количество изоставени оръжия.

Като видяха това, заключава триумфално Ибн ал-Каланиси, франджите изгубиха смелост и отстъпиха назад, запалвайки постройките, които бяха издигнали в лагера си.

Датата е 10 април 1112 година. След сто тридесет и три дни обсада населението на Тир нанася на франджите нечуван разгром.

След размириците в Багдад, въстанието в Аскалон и съпротивата в Тир започва да духа вятърът на бунта. Расте броят на арабите, които изпитват една и съща омраза към нашествениците и към повечето от

мюсюлманските управници, обвинявани в нехайство, дори в предателство. В Алеп например едно такова поведение надраства бързо рамките на обикновено обществено настроение. Под водачеството на кадията Ибн ал-Хашаб гражданите решават да вземат в ръце собствената си съдба. Те ще изберат сами ръководителите си и ще им наложат каква политика да водят.

Разбира се, ще има много поражения и много разочарования. Експанзията на франджите не е завършила, а наглостта им не знае граници. Но вече сме свидетели на раждането на могъща вълна, тръгнала от улиците на Алеп, която малко по малко ще залее Арабския Изток и един ден ще издигне на власт хора справедливи, доблестни, предани, способни да възвърнат изгубената територия.

Но преди да се стигне дотам, Алеп ще преживее най-метежния период от своята дълга история. В края на ноември 1113 година Ибн ал-Хашаб научава, че Редуан е тежко болен в двореца си в Цитаделата, събира другарите си и ги моли да бъдат готови за действие. На 10 декември царят умира. Щом новината се разчува, из кварталите на града плъзват въоръжени милиции, завземат главните сгради и задържат много от хората на Редуан, преди всичко привърженици на сектата на асасините, които веднага са осъдени на смърт за съглашателство с франкския враг.

Целта на кадията е не той да вземе властта, а да стресне новия цар, Алп Арслан, син на Редуан, и да го накара да води политика, различна от бащината. В първите дни шестнадесетгодишният младеж, който заеква така силно, че го наричат „Немия“, сякаш одобрява войнствеността на Ибн ал-Хашаб. Той нарежда да бъдат задържани всички сподвижници на Редуан и на часа им отсича главите с нескрита радост. Кадията е обезпокоен. Той съветва младия монарх да не потапя града в кръв, а само да накаже предателите за назидание. Алп Арслан не иска и да чуе. Екзекутира двама от собствените си братя, мнозина военни, известен брой слуги и общо взето всички, които не му се нравят. Малко по малко жителите на града откриват ужасната истина: царят е луд! Най-добрият извор, който ни позволява да разберем тази епоха, е хрониката на един алепски дипломат и писател, Камаледдин, написана век след събитията въз основа на свидетелства, оставени от съвременници:

Един ден, разказва той, Алп Арслан събрал известен брой емири и знатни хора и им показал нещо като подземие, издълбано в цитаделата. Когато те влезли вътре, той ги попитал:

– Какво ще кажете, ако прережа гърлата на всинца ви още тук?

– Ние сме роби, подчинени на заповедите на Ваше Величество –

отговорили нещастниците, като се престрували, че приемат заплахата като хубава шега.

И така се спасили от смърт.

Не минава много време и всички се отдръпват от умопобъркания младеж. Само един човек все още се осмелява да се доближава до него, евнухът му Лулу („Бисери“). Но и той започва да се страхува за живота си. През септември 1114 година, докато господарят му спи, го умъртвява и поставя на престола друг син на Редуан, едва шестгодишен.

С всеки изминат ден Алеп затъва все повече в анархията. Докато в цитаделата безконтролни групи от роби и войници взаимно се разкъсват, по улиците на града патрулират въоръжени жители, за да се защитават от грабителите. На първо време франджите от Антиохия не се опитват да се възползват от хаоса, парализирал Алеп. Танкред е починал година преди Редуан, а наследникът му, сир Роже, когото Камаледдин нарича в хрониката си Сирджал, все още не е достатъчно самоуверен, за да предприеме мащабни действия. Но отсрочката е кратка. През 1116 година Роже Антиохийски, осигурил си контрол над всички пътища, водещи за Алеп, завзема една след друга главните крепости около града и, несрещнал съпротива, започва да събира такса от всеки поклонник, тръгнал за Мека.

През април 1117 година евнухът Лулу е убит. Според Камаледдин, войници от ескорта му направили заговор срещу него. Докато се разхождал на изток от града, те изведнъж опънали лъкове с викове: „Заек! Заек!“, за да го заблудят, че ще стрелят по някое животно. А всъщност обсипали със стрели самия Лулу. След смъртта му властта преминава в ръцете на друг роб, който, неспособен да се наложи, повиква на помощ Роже. Хаосът става неописуем. Докато франджите се готвят за обсада на града, военните продължават да се бият кой да контролира Цитаделата. В този момент Ибн ал-Хашаб решава да действа незабавно. Той събира главните първенци и им предлага план, който ще повлече много последствия. Като крайграничен град, им обяснява той, Алеп трябва да застане на гребена на джихада срещу франджите и следователно, трябва да повери управлението си на могъщ емир, може би дори на самия султан, така че повече никога да не бъде управляван от някое местно царче, издигащо собствените си интереси над тези на исляма. Предложението на кадията е одобрено, но не без възражения, защото алепчани са ревностно привързани към своята независимост. Започва изброяване на евентуалните кандидати. Султанът? Той вече не иска и да чуе за Сирия. Тогтекин? Това е единственият сирийски княз с известен замах, но алепчани

никога няма да приемат човек от Дамаск. Тогава Ибн ал-Хашаб споме-нава името на турския емир Илгази, управител на Мардин в Месопота-мия. Поведението му не винаги е било за пример. Две години по-рано той е подкрепил ислямо-франкския съюз срещу султана, а освен това е известен с пиянството си. Когато пиеше вино, ни съобщава Ибн ал-Ка-ланиси, Илгази биваше като оглупял в продължение на дни и не можеше да си събере ума, когато се налагаше да даде заповед или нареждане. Но търсенето би било безкрайно, ако целта е да се намери трезв военен. Ос-вен това, настоява Ибн ал-Хашаб, Илгази е храбър боец, семейството му е управлявало дълго време Ерусалим, а брат му Сокман извоюва побе-дата срещу франджите край Харан. След като повечето от присъстващи-те подкрепят това мнение, на Илгази е изпратена покана да дойде и са-мият кадия му отваря портите на Алеп през лятото на 1118 година. Пър-вата стъпка на емира е да се ожени за дъщерята на цар Редуан, жест, който символизира съюза между града и новия му владетел и същевре-менно утвърждава легитимността на последния. Илгази свиква войските си.

Двадесет години след началото на франкското нашествие, столица-та на Северна Сирия има за пръв път вожд, който желае да се бие. Ре-зултатът е съкрушителен. В събота, 28 юни 1119 година, армията на гос-подаря на Алеп се сблъсква с антиохийската войска в равнината Сарма-да, по средата между двата града. Хамсинът, сух и топъл вятър, който довява пясък, духа в очите на бойците. Камаледдин ще ни опише сцената:

Илгази накара емирите си да се закълнат, че ще се бият храбро, ще издържат, не ще отстъпят и ще дадат живота си за джихада. След това мюсюлманите се разпръснаха на малки вълни и застанаха за през нощта близо до войските на сир Роже. Изведнъж, на зазоряване, франджите ви-дыха към тях да се приближават знамената на мюсюлманите, които ги обкръжаваха от вси страни. Възседнал кобилата си, кадията Ибн ал-Ха-шаб излезе напред и с копие в ръка подтикна нашите за бой. Като го ви-дя, един от войниците извика презрително: „Да не сме дошли от родина-та си, за да вървим след един тюрбан?“ Но кадията тръгна към частите, премина през редиците и за да възбуди енергията им и повдигне духа им, се обърна към тях с толкова красноречиви думи, че войниците зап-лакаха от вълнение и му се възхитиха. След това нападнаха от всички страни. Стрелите летяха като рояк скакалци.

Антиохийската армия е разбита. Самият сир Роже е открит между трупите с глава, разцепена до носа.

Пратеникът с вестта за победата стигна в Алеп точно когато застаналите в редица мюсюлмани довършваха обедната молитва в Голямата джамия. Тогава се чу силен шум от запад, но нито един боец не влезе в града преди следобедната молитва.

В продължение на дни Алеп празнува победата. Хората пеят, пият, колят овни, блъскат се, за да разгледат знамената с кръстовете, шлемовете и ризниците, донесени от войската, или за да присъстват на обезглавяването на някой пленник бедняк – богатите ги разменят срещу откуп. По площадите декламираат импровизирани стихове, прославящи Илгази: След Господ, в теб е нашата надежда! Години наред алепчани са живели в страх от Боемунд, от Танкред, после от Роже Антиохийски, мнозина започнали да очакват като някаква неизбежност деня, когато, подобно на братята си от Триполи, ще бъдат принудени да избират между смъртта и изгнанието. Но с победата при Сармада те сякаш се възраждат за живот. Подвигът на Илгази повдига ентузиазма в целия арабски свят. Никога в предишните години, провиква се Ибн ал-Каланиси, подобен триумф не бе присъждан на исляма!

Крайните слова издават крайното деморализиране, което царува в навечерието на победата на Илгази. И наистина наглостта на франджите е достигнала границите на абсурда: в началото на март 1118 година, крал Балдуин, начело на точно двеста и шестнадесет рицари и четиристотин пешаци тръгва да завладява... Египет! С жалката си войска той прекосява Синай, окупира, без да срещне съпротива, град Фа-рама и стига чак до бреговете на Нил, където се изкъпва, уточнява подигравателно Ибн ал-Атир. Дори би стигнал още по-далеч, ако внезапно не ляга болен. Изпратен по най-бързия начин за Палестина, той умира по пътя в ел-Ариш, в североизточната част на Синай. Въпреки смъртта на Балдуин, ал-Афдал не ще успее никога да се възстанови от новото унижение. Губейки бързо контрол над положението, той ще бъде убит три години по-късно на една каирска улица. Що се отнася до краля на франджите, то той ще бъде наследен от своя братовчед Балдуин II Едески.

Извоювана малко след сензационния поход през Синай, победата при Сармада е възприета като реванш, а от някои оптимисти – като начало на възвръщането на отнетите земи. Очакват Илгази да тръгне незабавно срещу Антиохия, останала без княз и без армия. Впрочем франджите се готвят да издържат на евентуална обсада. Първото им решение е да отнемат оръжието от живеещите в града християни сирийци, арменци и гърци и да им забранят да напускат домовете си от страх да не би те да се съюзат с алепчани. Наистина голямо е напрежението между

западните рицари и техните източни едновърци, които ги обвиняват за презрението към ритуалите им и за отредените им низши длъжности в собствения им град. Но предпазните мерки на франджите се оказват безполезни. Илгази въобще не смята да се възползва от предимството си. Мъртво пиян, той не напуска бившата резиденция на Редуан и непрестанно празнува победата. От постоянното поглъщане на ферментирани питиета го хваща силна треска. Оздравява двадесет дни по-късно, точно навреме, за да научи, че ерусалимската армия, предвождана от новия крал Балдуин II, току-що е пристигнала в Антиохия.

Разсипан от алкохола, Илгази угасва три години по-късно, без да съумее да се възползва от успеха си. Алепчани ще му бъдат благодарни, че е отстранил от града им франкската опасност, но в никакъв случай няма да жалят за загубата му, защото погледите им вече се насочват към неговия наследник, един изключителен човек, чието име е в устата на всички: Балак. Племенник на Илгази, но от съвсем друга закваска. За няколко месеца той ще се превърне в герой, боготворен в целия арабски свят, и подвизите му ще бъдат споменавани в джамиите и по площадите.

През септември 1122 година, Балак успява чрез умел ход да плени Жоселин, наследил Балдуин II като граф на Едеса. Според Ибн ал-Атир, той го обви с камилска кожа, накара да я зашият и след това, като отказа всички предложения за откуп, го затвори в една крепост. След смъртта на Роже Антиохийски, ето че втора франкска държава остава без водител. Кралят на Ерусалим, обезпокоен, решава сам да отиде на север. Едески рицари му показват мястото, където е бил заловен Жоселин – една блатиста местност на брега на Ефрат. Балдуин II прави кратка разузнавателна обиколка и заповядва да разпънат палатки за ношуване. На следващия ден става рано, за да се посвети на любимия си спорт, научен от източните князе – лова със соколи, когато изведнъж Балак и хората му, неусетно приближили се, обкръжават лагера. Кралят на Ерусалим слага оръжие. На свой ред е отведен в плен.

Окичен с ореола на тези подвизи, през юни 1123 година Балак влиза тържествено в Алеп. Като повтаря жеста на Ил-гази, той се жени за дъщерята на Редуан, след което предприема, без да губи нито момент и без да претърпи никаква загуба, систематично изтласкване на франджите от владенията им около града. Военното умение на този четиридесетгодишен турски емир, решителността, безкомпромисността по отношение на франджите, трезвостта и последователните му победи нямат нищо общо с отчайващата посредственост на останалите мюсюлмански

князе.

Един град, в частност, вижда в негово лице спасител, изпратен от Провидението – Тир, наново обсаден от франджите, въпреки залавянето на краля им. Положението на защитниците се оказва много по-деликатно, отколкото дванадесет години по-рано по време на победната съпротива, защото този път западните рицари имат контрол по море. Внушителна венецианска ескадра, наброяваща над сто и двадесет кораба, се появява наистина през пролетта на 1123 година край палестинските брегове. Още с пристигането си тя успява да изненада хвърлилата котва пред Аскалон египетска флота и я унищожават. През февруари 1124 година, след като подписват споразумение с Ерусалим за подялба на плячката, венецианците предприемат блокада на пристанището на Тир, а франкската армия се установява на лагер източно от града. Перспективите не са добри за обсадените. Разбира се, тирийци се бият ожесточено. Една нощ например група отлични плувци стигат до венецианския кораб, който пази входа за пристанището, и успяват да го изтеглят до града, където го разоръжават и унищожават. Но въпреки подобни блякави действия, вероятностите за успех са незначителни. Разгромът на фатимидската флота прави невъзможна каквото и да е помощ по море. От друга страна снабдяването с питейна вода се оказва затруднено. Тир – това е главната му слабост – не разполага с извор вътре в града. В мирно време сладка вода се довежда отвън посредством водопровод. При война градът разчита на водохранилищата си и на бързите доставки с малки лодки. Здравата венецианска блокада не позволява да се използва този способ. Ако обръчът не се разхлаби, капитулацията ще бъде неизбежна само след няколко месеца.

Като не очакват нищо от египтяните, техни обичайни покровители, защитниците се обръщат към героя на деня, Балак. По това време емирът обсажда една крепост край Алеп, Манбидж, в която един от васалите му се е разбунтувал. Когато до него стига зовът на тирийци, разказва Камаледдин, той веднага решава да повери обсадата на един от наместниците си, а самият той да отиде на помощ на Тир. На 6 май 1124 година, преди да тръгне на път, емирът прави последен оглед:

С шлем на глава и с щит в ръка, продължава летописецът от Алеп, Балак се приближи до крепостта Манбидж, за да избере място, където да бъдат поставени катапултите. Докато раздаваше заповеди, една стрела, изстреляна откъм крепостните стени, го прониза под лявата ключица. Той сам изтръгна стрелата и като плю презрително върху нея, промърмори: „Този удар ще бъде смъртоносен за всички мюсюлмани!“

След което издъхна.

Думите му са верни. Щом вестта за смъртта му стига в Тир, жителите се обезкуражават и започват да мислят само как да преговарят за условията, при които да се предадат. На 7 юли 1124 година, разказва Ибн ал-Каланиси, те излязоха между два реда войници, без да бъдат закачани от франджите. Всички военни и цивилни граждани напуснаха града, в който останаха само немощните. Едни от изгнаниците отидоха в Дамаск, други се разпръснаха из страната.

Макар че е избегната кървавата баня, удивителната съпротива на тирийци все пак завършва по унизителен начин.

Не само те ще понесат последствията от загубата на Балак. В Алеп властта преминава у Тимурташ, син на Илгази, деветнадесетгодишен младеж, чието единствено занимание, според Ибн ал-Атир, бе да се забавлява. Той побърза да напусне Алеп и да се завърне в родния си град Мардин, защото намираше, че в Сирия се водят прекалено много войни с франджите. Като не се задоволява само да напусне столицата си, Тимурташ побързва да освободи краля на Ерусалим срещу двадесет хиляди динара. Дарява го с почетни дрехи, златна шапчица и ботуши с украса и дори му връща коня, отнет от Балак в деня на пленяването му. Постъпка на княз, вероятно, но напълно безотговорна, защото няколко седмици след освобождаването си Балдуин II пристига пред Алеп с твърдо намерение да го превземе.

Защитата на града ляга изцяло върху Ибн ал-Хашаб, който разполага само с няколкостотин въоръжени мъже. Кадията, като вижда града си заобиколен от хиляди бойци, изпраща пратеник при сина на Илгази. С риск за живота си пратеникът преминава през нощта вражеските линии. Когато стига в Мардин, той се представя в дивана на емира и настойчиво го моли да не изоставя Алеп. Но Тимурташ, толкова нагъл, колкото и страхлив, заповядва да хвърлят в затвора емисаря, чиито оплаквания му дотягат.

Тогава Ибн ал-Хашаб се обръща към друг спасител, ал-Бурсуки, стар турски военачалник, току-що назначен за управител на Мосул. Известен с праволинейността и религиозната си ревност, но и с политическите си умения и амбиции, ал-Бурсуки приема незабавно отправената му от кадията покана и веднага тръгва на път. Пристигането му през януари 1125 година пред обсадения град изненадва франджите, които се разбягват и изоставят палатките си. Ибн ал-Хашаб бърза да излезе насреща на ал-Бурсуки, за да го накара да ги преследва, но емирът е уморен от дългото яздене и преди всичко е нетърпелив да разгледа новото си

владение. Подобно на Илгази пет години преди това, той не се осмелява да използва докрай предимството си и оставя време на противника да се съвземе. Но намесата му е от огромно значение, защото сключеният между Алеп и Мосул съюз ще се окаже ядрото на една могъща държава, която не след дълго ще може да отвърне с успех на франкската арогантност.

Благодарение на упоритостта и поразителната си проникателност Ибн ал-Хашаб успява, както знаем, не само да спаси града си от завладяване, но и допринася най-много от всички за разчистването на пътя пред големите водачи на джихада срещу нашествениците. Кадията няма да доживее да ги види. В един летен ден на 1125 година, на излизане от джамията в Алеп след обедната молитва, мъж, предрешен като аскет, скача върху него и го пробожда с кама в гърдите. Това е отмъщението на асасините. Ибн ал-Хашаб е най-ожесточеният противник на сектата, избива нейните привърженици и никога не се разкайва за това. Така че със сигурност е знаел, че един ден ще заплати с живота си. В продължение на повече от тридесет години нито един враг не е успял да се изпълзне от ръцете на асасините.

Най-страшната на всички времена секта е създадена през 1090 година от човек с широка култура, чувствителен към поезията, любопитен за последните научни открития. Хасан ас-Сабах е роден около 1048 година в град Райи, разположен в непосредствена близост до мястото, където няколко десетилетия по-късно ще бъде основано градчето Техеран. Бил ли е, както разказва легендата, неразделен другар в младежките години на поета Омар ал-Хайям, също страстен почитател на математиката и астрономията? Не знаем точно. За сметка на това с точност се знаят обстоятелствата, накарали една такава блестяща личност да посвети живота си на създаването на секта.

Когато се ражда Хасан, в мюсюлманска Азия властва шиитското учение, към което се числи и самият той. Сирия принадлежи на египетските Фатимиди, а друга шиитска династия, тази на Буйехидите, контролира Персия и държи в ръцете си абасидския халиф в сърцето на Багдад. Но по време на младостта на Хасан положението се променя коренно. Селджуките, защитници на сунитската права вяра, завземат цялата област. От някога триумфиращо учение шиизмът се превръща в едва търпима и често преследвана доктрина.

Хасан, растящ в средата на религиозни персийци, започва да се бунтува срещу подобно положение. Около 1071 година той решава да се установи в Египет, последен бастион на шиизма. Но онова, което

заварва в страната на Нил, не е никак радостно. Старият фатимидски халиф ал-Мустанзир е още по-голяма марионетка от своя абасидски съперник. Той не се осмелява да напусне двореца без разрешението на арменския си везир Бадр ел-Джамали, баща и предшественик на ал-Афдал. В Кайро Хасан попада на мнозина религиозни интегристи, които споделят неговите опасения и искат, подобно на него, да реформират шиитския халифат и да отмъстят на селджуките.

Скоро се създава истинско движение начело с Низар, най-големия син на халифа. Едновременно благочестив и смел, наследникът на Фатимидите не изпитва никакво желание да се отдаде на придворните удоволствия, нито пък да играе ролята на марионетка в ръцете на някой везир. След смъртта на баща си, която не е далеч, той ще го наследи и с помощта на Хасан и другарите си ще осигури нов златен век за шиитите. Разработен е подробен план, чийто главен вдъхновител е Хасан. Персийският поборник ще се установи в центъра на селджукската империя, за да подготви почвата за изтласкване на врага, нещо, което Низар ще предприеме веднага след възкачването си на престола.

Хасан постига повече и от най-смелите мечти, но с методи доста по-различни от тези, които си представя добродетелният Низар. През 1090 година той изненадващо превзема крепостта Аламут, истинско „орлово гнездо“, разположено в планинския масив Елбурс, близо до Каспийско море, в практически недостижим район. Осигурил си по този начин непревземаемо свещено убежище, Хасан предприема създаването на политическо-религиозна организация, чиято ефикасност и дисциплинираност ще останат ненадминати в цялата история.

Привържениците се групират според своето образователно равнище, довереност и храброст, като се започне от новоприетите и се стигне до Великия учител. Те преминават през интензивни курсове на обучение и физическа подготовка. Любимото оръжие на Хасан за всяване на страх сред враговете е убийството. Членове на сектата са пращани поотделно или по-рядко на групички от по двама-трима със задача да убият дадена личност. Обикновено се преобличат като търговци или аскети, движат се из града, където трябва да бъде извършено престъплението, разучават местата и навигират на жертвата, след което – когато планът бъде готов – нанасят удара си. И ако подготовката се извършва в най-дълбока тайна, то екзекуцията трябва задължително да бъде публична, пред възможно най-голяма тълпа. Ето защо избраното място е джамията, а предпочитаният ден – петък, обикновено по обяд. За Хасан убийството е не просто средство да се отървеш от даден противник, а преди

всичко двоен урок, който трябва да бъде даден публично – наказание за убийтия и героична саможертва за привърженика езекутор, наричан „федай“, т.е. „командос самоубиец“, защото почти винаги загива на място.

Спокойният начин, по който членовете на сектата са приемали да загинат, е карал мнозина съвременници да мислят, че те са били упоявани с хашиш, откъдето и прозвището им „хашишиюн“ или „хашишин“, дума, която по-късно е преиначена на „асасин“³ и постепенно е възприета като нарицателно име в много езици. Подобна хипотеза е разбираема, но за всичко, отнасящо се до сектата, действителността е трудно отделима от легендата. Наистина ли Хасан е карал привържениците си да се дрогират, за да им създаде за известно време усещане, че са в рая и да им вдъхне кураж за очакващото ги мъченичество? Или, по прозаично казано, опитвал ли се е да ги привикне към някакво упойващо средство, за да ги държи винаги в подчинение? Или им е давал еуфоризиращо вещество, за да не трепне ръката им по време на убийството? Разчитал ли е главно на сляпата им вяра? Какъвто и да е отговорът, фактът, че съществуват толкова много хипотези, е своеобразна почит към един изключителен организатор, какъвто е бил Хасан.

Успехът му е наистина поразителен. Първото убийство, извършено през 1092 година, две години след основаването на сектата, е само по себе си епопея. По това време Селджукидите са на върха на могъществото си. Основният стълб на империята им, човекът, който в продължение на тридесет години обединява в истинска държава земите, завладени от турските воители, вдъхновителят на възродената сунитска власт и на борбата срещу шиизма, е един стар везир, чието име само по себе си говори за създаденото: Низам ел-Мулк, „Редът на царството“. На 14 октомври 1092 година сподвижник на Хасан го пронизва с кама. След убийството на Низам ел-Мулк, ще отбележи Ибн ал-Атир, държавата се разпадна. И наистина селджукската империя вече никога няма да бъде единна. В историята ѝ ще се редуват не завоевания, а безкрайни войни за наследство. Мисията е изпълнена, би могъл да каже Хасан на другарите си в Египет. Пътят е отворен за завръщането на Фатимидите. На ход е Низар. Но в Кайро въстанието е осуетено. Ал-Афдал, наследил везирството от своя баща през 1094 година, смазва безмилостно приятелите на Низар, който е жив зазидан.

Това поставя Хасан в непредвидено положение. Без да се отказва от

3. На френски и английски думата assassin означава „убиец“ (бел.прев.)

възраждането на шиитския халифат, той разбира, че за това ще му трябва време. И променя стратегията си. Като продължава работата си за подкопаване устоите на официалния ислям и религиозните му и политически представители, той се опитва да намери кътче, където да се наложи и създаде собствено владение. А има ли за това по-добра страна от Сирия, разчленена на безброй съперничаещи си държавици? Достатъчно е сектата да се вмъкне там, да настрои един град срещу друг и един емир срещу брат му, за да може да оцелее до деня, когато фатимидският халифат ще се пробуди.

Хасан изпраща в Сирия персийски проповедник – един загадъчен „лекар-астролог“, който се установява в Алеп и успява да спечели доверието на Редуан. Сподвижниците започват да прииждат в града, където проповядват учението си и създават свои ядки. За да си запазят приятелството на селджукския цар, те не отказват да му вършат дребни услуги, като например да избият известен брой от политическите му противници. След смъртта на „лекаря-астролог“ през 1103 година, сектата веднага изпраща при Редуан нов персийски съветник, златаря Абу Тахер. Много бързо той се сдобива с още по-голямо влияние от предшественика си. Редуан е подчинен изцяло на волята му и според Камаледдин, нито един алепчанин не може вече да измоли и най-малката благосклонност от монарха или да уреди какъвто и да е административен въпрос, без да мине през някой от многобройните сектанти, внедрени в обкръжението на царя.

Но именно заради могъществото си асасините са ненавиждани. Ибн ал-Хашаб, в частност, непрекъснато настоява на дейността им да бъде сложен край. Той ги обвинява не само заради злоупотребата им с влияние, но главно заради симпатията, която проявяват спрямо западните нашественици. Макар и парадоксално, подобно обвинение не е лишено от основание. При пристигането на франджите, асасините, които едва започват разселването си из Сирия, са наричани „батини“, т.е. хора, принадлежащи на друга вяра, а не на тази, която публично изповядват. Названието показва, че сподвижниците са мюсюлмани само привидно. Шиитите, подобно на Ибн ал-Хашаб, не изпитват никаква симпатия към последователите на Хасан заради скъсването му с фатимидския халифат, който си остава, макар и отслабен, всепризнат защитник на шиизма в арабския свят.

Мразени и преследвани от всички мюсюлмани, асасините следователно не са недоволни, когато виждат да пристига християнска армия, нанасяща разгром след разгром както на селджуките, така и на ал-

Афдал, убиеца на Нizar. Няма никакво съмнение, че прекалено примирителното поведение на Редуан спрямо западните рицари се е дължало до голяма степен на съветите на „батините“.

В очите на Ибн ал-Хашаб съглашателството между аса-сини и франджии е равно на предателство. И той действа както спрямо предателите. По време на кланетата, последвали смъртта на Редуан в края на 1113 година, батините са преследвани от улица на улица, от къща на къща. Едни са линчувани от тълпата, а други хвърляни от градските стени. Тогава загиват близо двеста членове на сектата, между които и Абу Тахер, златарят. Все пак, посочва Ибн ал-Каланиси, мнозина успяха да избягат, като намериха убежище при франджиите или се пръснаха из страната.

Напразно Ибн ал-Хашаб изтръгва из ръцете на асасините главния им бастион в Сирия, те все още са в зората на удивителния си път. Извлякла поука от провала си, сектата сменя тактиката. Новият пратеник на Хасан в Сирия, персийски проповедник на име Бахрам, решава да преустанови за известно време зрелищните действия и да се върне към усърдната и дискретна работа по организиране и внедряване на сподвижниците:

Бахрам, разказва летописецът от Дамаск, живееше в най-дълбока тайна и в най-голямо уединение, често променяше самоличността си и дрехите, така че се придвижваше из градове и укрепени селища без никой да го заподозре.

Няколко години по-късно той вече разполага с достатъчно мощна мрежа, за да излезе от нелегалност. И съвсем навреме намира отличен покровител на мястото на Редуан:

Един ден, разказва Ибн ал-Каланиси, Бахрам пристигна в Дамаск, където бе много добре приет от атабек Тогтекин от предпазливост заради собственото му злодейство и това на бандата му. Бе му засвидетелствано внимание и му бе оказано бдително покровителство. Вторият човек в сирийската столица, везир Тахир ал-Маздагани, се споразумя с Бахрам, въпреки че не принадлежеше към неговата секта, и му помогна да разпростре навред своята зловредна паяжина.

И така, въпреки смъртта на Хасан ас-Сабах, настъпила в убежището му в Аламут през 1124 година, дейността на асасините се разгаря. Убийството на Ибн ал-Хашаб не е изолиран случай. Година преди това един друг от първите „съпротивленци с тюрбан“ загива под ударите им. Всички летописци надълго и нашироко отбелязват убийството му, защото човекът, оглавил първата демонстрация на недоволство срещу франкското нашествие, е станал един от най-големите религиозни авторитети

в мюсюлманския свят. От Ирак съобщават, че кадията на кадиите на Багдад, величие на исляма, Абу Саад ал-Харауи бил нападат от батини в голямата джамия в Хамадан. Те го прободили с ками, след което веднага избягали, без да оставят доказателство или следа и без никой да тръгне да ги преследва, до такава степен бил голям страхът от тях. Престъплението предизвиква силно недоволство в Дамаск, където ал-Харауи е живял дълго. Дейността на асасините поражда нарастваща омраза, особено в религиозните среди. Най-ревностните измежду правоверните живеят с натежало от мъка сърце, но се въздържат да говорят, защото батините избиват онези, които им се противопоставят и поддържат тези, които одобряват заблудата им. Никой вече не се осмелява да ги обвини публично, бил той емир, везир или султан!

Страхът е оправдан. На 26 ноември 1126 година ал-Бурсуки, могъщият господар на Алеп и Мосул, става жертва на свой ред на ужасното отмъщение на асасините:

При все това, учудва се Ибн ал-Каланиси, емирът беше нащрек. Носеше ризница, която не пропускаше нито връх на сабя, нито острие на кама, и се обграждаше с въоръжени до зъби войници. Но неумолимата съдба не може да бъде избягната. Както обикновено, ал-Бурсуки бе отишъл в Голямата джамия на Мосул, за да изпълни петъчното си задължение. Злодейците бяха там, облечени като суфи, и се молеха в един ъгъл, без да предизвикват подозрение. Изведнъж те скочиха върху него и му нанесоха множество удари, но не успяха да пробият ризницата. Когато батините видяха, че камите им са безпомощни срещу емира, един от тях извика: „Удряйте горе, по главата!“ Про-бодоха гърлото му и го покриха целия с рани. Ал-Бурсуки умря като мъченик, а убийците му бяха осъдени на смърт.

Никога заплахата от асасините не е била толкова силна. Вече не става въпрос за постоянен тормоз, а за истинска проказа, разяждаща арабския свят в момент, когато той се нуждае от цялата си енергия, за да устои срещу франкското нашествие. Впрочем поредицата от убийства продължава. Няколко месеца след смъртта на ал-Бурсуки, синът му, възцарил се на престола, е убит на свой ред. По това време в Алеп четири-ма емири съперници се борят за власт, а Ибн ал-Хашаб вече не е там, за да поддържа поне малко единство. През есента на 1127 година, докато градът тъне в анархия, франджите отново се появяват пред стените му. Антиохия има нов княз, младият син на великия Боемунд, осемнадесет-годишен русокос гигант, току-що пристигнал от родината си, за да влезе във владение на семейното наследство. Името му е същото като това на

баща му, както и невъздържаният му характер. Алепчани побързват да му заплатят дан, а най-големите пораженици вече виждат в негово лице бъдещия завоевател на града им.

Положението в Дамаск е също така драматично. Атабек Тогтекин, остарял и болен, няма вече никакъв контрол над асасините. Те имат своя собствена въоръжена милиция, управлението е в ръцете им, а везир ал-Маздагани, който им е предан тялом и духом, поддържа тесни контакти с Ерусалим. От своя страна Балдуин II не крие намерението си да увенчае кариерата си с превземането на сирийската столица. Сякаш единствено присъствието на стария Тогтекин все още възпира асасините да предадат града на франджите. Но отсрочката ще бъде кратка. В началото на 1128 година атабекът започва видимо да се топи и се залежава. Интригите край леглото му не спират. След като посочва сина си Бури за наследник, той угасва на 12 февруари. Дамаскчани вече са убедени, че падането на града им е въпрос единствено на време.

Като възкресява век по-късно тази драматична епоха от арабската история, Ибн-ал-Атир справедливо пише:

Със смъртта на Тогтекин изчезна последният човек, способен да противостои на франджите. Те вече бяха в състояние да завладеят цяла Сирия. Но Бог в безкрайната си доброта се смили над мюсюлманите.

ТРЕТА ЧАСТ ОТВЕТНИЯТ УДАР (1128–1146)

Тъкмо се готвех да започна молитвата, когато един франдж се втурна насреща ми, сграбчи ме и изви лицето ми на изток с думите: „Така се молят хората!“

УСАМА ИБН МУНКИЗ
летописец (1095–1188)

ГЛАВА VI ЗАГОВОРИ В ДАМАСК

Везир ал-Маздагани, както всеки ден, се появи в Павилиона на розите, в двореца на Цитаделата в Дамаск. Там бяха, разказва Ибн ал-Каланиси, всички емири и военачалници. Събранието разгледа много въпроси. Господарят на града, Бури, син на Тогтекин, размени мисли с присъстващите, сетне всеки стана, за да се прибере у дома си. Според обичая везирът трябваше да тръгне последен. Когато се изправи, Бури направи знак на един от приближените си и той удари ал-Маздагани няколко пъти със сабя по главата. След това го обезглавиха и изнесоха разсеченото му на две тяло при Ферската порта, така че всеки да види как Бог постъпва с измамниците.

За няколко минути вестта за смъртта на покровителя на асасините се разчува из суковете на Дамаск, последвана веднага от лов на вещици. Огромна тълпа плъзва из улиците, размахвайки саби и ками. Всички батини, родителите им, приятелите им, както и всеки, заподозрян в симпатия към тях, биват преследвани из града, настигани по домовете и безмилостно убивани. Водачите им ще бъдат разпънати върху зъберите на крепостните стени. Мнозина членове на семейството на Ибн ал-Каланиси взимат дейно участие в клането. Допускаме, че самият летописец, който през онзи септември 1129 година е висш чиновник на петдесет и седем години, не се е слял с простолудието. Но тонът му говори много за състоянието на духа му през часовете на кръвопролитие: На сутринта площадите бяха разчистени от батините, а виещи кучета се биеха за телата им.

На дамаскчани очевидно им е било дотегнало самовластието на

асасините над града им. Повече от всеки друг от него страдал синът на Тогтекин – той не искал да приеме ролята на марионетка в ръцете на сектата и на везир ал-Маздагани. Според Ибн ал-Атир все пак тук не става въпрос за обикновена борба за власт, а за спасението на сирийската столица от неминуема гибел: ал-Маздагани писал на франджите, че предлага да им предаде Дамаск, при условие че се съгласят да му отстъпят в замяна град Тир. Споразумението било сключено. Дори бил уточнен денят – петък. Войските на Балдуин II трябвало да се появят изненадващо пред стените на града, а групи от въоръжени аса-сини да отворят портите. Други бойци трябвало да завардят изходите на Голямата джамия, за да не позволят на военачалниците и първенците да излязат, докато франджите не завземат града. Няколко дни преди приверждането на плана в изпълнение, Бури, който бил научил за него, побързал да премахне везира си, като дал по този начин знак на населението да се вдигне срещу асасините.

Наистина ли е имало заговор? Склонни сме да се съмняваме, още повече като се знае, че самият Ибн ал-Каланиси, въпреки словесното си ожесточение срещу батините, не ги обвинява нито за миг, че са искали да предадат града му на франджите. От друга страна разказът на Ибн ал-Атир звучи правдоподобно. Асасините и съюзникът им ал-Маздагани са се чувствали заплашени в Дамаск, както поради растящата народна омраза, така и заради интригите на Бури и обкръжението му. Нещо повече, те са знаели, че франджите са решени да превземат града на всяка цена. Вместо да се бие срещу толкова много врагове едновременно, възможно е сектата да е била решила да си уреди някое убежище, например Тир, откъдето да може да насочва своите проповедници и убийци към фатимидски Египет, главна цел на учениците на Хасан ас-Сабах.

Последвалите събития сякаш потвърждават тезата за заговор. Шепата оцелели от клането батини се установяват в Палестина под покровителството на Балдуин II, комуто предават Баниас, могъща крепост, разположена в подножието на планината Хермон и контролираща пътя от Ерусалим за Дамаск. Нещо повече, няколко седмици по-късно силна франкска армия се появява в околностите на сирийската столица. Тя обединява близо десет хиляди конници и пешаци, дошли не само от Палестина, но и от Антиохия, Едеса и Триполи, както и няколко стотици воители, току-що пристигнали от родината на франджите, които крещат неистово за намерението си да превземат Дамаск. Най-фанатичните измежду тях принадлежат към Ордена на тамплиерите, религиозен и военен орден, основан десет години по-рано в Палестина.

Като не разполага с достатъчно войска, за да се противопостави на нашествениците, Бури бързо повиква няколко турски номадски банди и арабски племена от областта и им обещава добро възнаграждение, ако му помогнат да отблъсне атаката. Синът на Тогтекин знае, че няма да може дълго да разчита на наемниците си – те много бързо ще започнат да дезертират, за да грабят. Така че основната му грижа е битката да започне час по-скоро. През един ноемврийски ден съгледвачите му съобщават, че няколко хиляди франджии са тръгнали да плячкосват богатата долина Гута. Без да се колебае, той хвърля цялата си армия подире им. Напълно изненадани, западните рицари бързо са обкръжени. Някои не успяват дори да се качат отново на конете си:

Турци и араби се върнаха в Дамаск навечер триумфиращи, радостни и натоварени с плячка, разказва Ибн ал-Каланиси. Населението се радваше, духовете бяха успокоени, а армията реши да нападне франджите в лагера им. На другия ден призори множество конници се понесоха в галоп. Виждайки да се издига дим, те помислиха, че франджите са там, но като се приближиха, откриха, че враговете бяха напуснали лагера, след като бяха подпалили снаряжението си, защото вече не разполагаха с товарен добитък, който да го носи.

Въпреки неуспеха Балдуин II събира войските си за ново нападение срещу Дамаск. Но ето че изведнъж, в началото на септември, над областта започва да се лее проливен Дъжд. Земята, върху която франджите са изградили лагера си, се превръща в огромно кално езеро – хора и коне окончателно затъват. Със свито сърце кралят на Ерусалим заповядва изтегляне.

Така Бури, считан при идването си на власт за лекомислен и боязлив емир, успява да спаси Дамаск от двете главни опасности, които го заплашват – франджите и асасините. Извличайки поука от поражението си, Балдуин II се отказва окончателно от каквото и да е ново начинание спрямо възделения град.

Но Бури не е премахнал всичките си неприятели. Един ден в Дамаск пристигат двама души, облечени по турски, с кабаници и островърхи шапки. Те търсят, казват, постоянна работа и синът на Тогтекин ги наема в личната си охрана. През една майска утрин на 1131 година, когато емирът се връща от хамама в двореца, двамата се нахвърлят върху него и го раняват в корема. Преди да ги екзекутират, те признават, че Учителя на асасините ги е пратил от крепостта Аламут да отмъстят за братята си, избити от сина на Тогтекин.

Край леглото на жертвата са повикани много лекари и особено,

уточнява Ибн ал-Каланиси, хирурзи, специалисти в лечението на рани. По това време Дамаск предлага едни от най-добрите медицински услуги в света. Дукак е създал в града болница, „маристан“. Втора болница ще бъде построена през 1154 година. Пътешественикът Ибн Джубайр, който ще ги посети няколко години по-късно, ще опише работата им:

Всяка болница има управители, които водят регистри. В тях вписват имената на болните, разходите, необходими за грижите и прехраната им, както и разни други сведения. Лекарите ходят там всяка сутрин, преглеждат болните и нареждат да бъдат приготвени способни да ги излекуват лекове и храни според това, което е подходящо за всеки поотделно.

След посещението на хирурзите Бури, почувствал се по-добре, настоява да се качи на коня и както всяка сутрин да приеме другарите си на разговор и разпивка. Но прекаляването ще се окаже фатално за болния, раната му не заздравява. През юни 1132 година той склопява очи след тринадесет месеца жестоки мъки. Асасините за пореден път успяват да си отмъстят.

Бури е първият архитект на победоносния отпор, даден от арабския свят на франкското господство, въпреки че прекалено краткото му царуване не успява да остави траен спомен. Вярно е, че то съвпада с появата на една личност от съвсем друга величина: атабек Имадеддин Зинки, новият господар на Алеп и Мосул, един човек, когото Ибн ал-Атир без колебание счита за дар на Божието провидение за мюсюлманите.

На пръв поглед смуглият офицер с разрошена брада не се различава кой знае колко от многобройните турски военачалници, негови предшественици в безконечната война срещу франджите. Често смъртно пиян, готов, подобно на тях, да използва всяка жестокост и всяко коварство, за да постигне целите си, Зинки също воюва с по-голямо ожесточение срещу мюсюлманите, отколкото срещу франджите. При тържественото му влизане на 18 юни 1128 година в Алеп, онова, което се знае за него, не е никак обнадеждаващо. Славата си дължи главно на потушаването предишната година на бунта на багдадския халиф срещу селджукските му покровители. Добрият ал-Мустахир умира през 1118 година и оставя престола на сина си ал-Мустаршид-биллах, двадесет и петгодишен младеж, синеок, риж, с лице обсипано с лунички, който има амбицията да възвърне славната традиция на първите абасидски владетели. Моментът изглежда подходящ, тъй като султан Мохамед току-що е издъхнал и според обичая започва война за наследството му. Младият халиф са възползва от това, за да поеме лично в ръце командването на

войските си, нещо невиждано от два века насам. Талантлив оратор, ал-Мустаршид събира на своя страна населението на столицата.

Но напълно парадоксално, в момент, когато повелителят на правоверните слага край на дългата ленива традиция, султанството преминава в ръцете на четиринадесетгодишен младеж, интересуваш се единствено от лов и харем-ни наслади. Махмуд, син на Мохамед, е гледан снизходително от ал-Мустаршид, който често го съветва да се върне в Персия. Това е чисто и просто бунт на арабите срещу турците, воините чужденци, потискащи ги от толкова дълго време. Неспособен да се противопостави на фрондата, султанът повиква Зинки, по това време управител на богатото пристанище Басора, разположено в дъното на залива. Намесата му е решаваща – разгромени край Багдад, войските на халифа предават оръжието си, а повелителят на правоверните се затваря в двореца си в очакване на по-добри дни. За да възнагради Зинки за безценната му помощ, султанът му поверява няколко месеца по-късно управлението на Мосул и Алеп.

Разбира се, бихме могли да си представим и по-славни подвизи от бъдещия герой на исляма. Но не напразно Зинки ще бъде честван един ден като първия велик воин на джихада срещу франджите. Преди него турските генерали пристигат в Сирия, водещи след себе си войски, нетърпеливи да грабят и да поемат по обратния път с плячката и получената печалба. А резултатът от победите им бързо се стопява след поредното поражение. Войските се разпускат, за да бъдат свикани наново следващата година. Със Зинки нравите се променят. В продължение на осемнадесет години неуморният воин ще прекоси надлъж и нашир Сирия и Ирак, ще спи върху слама, за да се предпази от калта, ще се бие с едни, ще се сдружава с други, ще плете интриги срещу всички. Така и не ще помисли да заживее мирно в някоя от многобройните палати на обширното си владение.

Обкръжението му се състои не от придворни и ласкатели, а от опитни политически съветници, които знае да слуша. Разполага с мрежа от осведомители, които го държат постоянно в течение на онова, което се готви в Багдад, Исфахан, Дамаск, Антиохия, Ерусалим, както и у дома му, в Мосул и Алеп. За разлика от другите армии, борили се срещу франджите, начело на неговата не стоят безброй независими емири, винаги готови за предателство или свади. Дисциплината е строга, за най-малкото отклонение следва безмилостно наказание. Според Камаледдин, войниците на атабека изглеждаха така, сякаш вървяха между две въжета, само и само да не настъпят обработена нива. Един път, ще

разкаже от своя страна Ибн ал-Атир, един от емирите на Зинки, получил във владение малък град, се бе настанил в дома на богат еврейски търговец. Търговецът отиде при атабека и му изложи случая си. Зинки хвърли само един поглед на емира и този веднага напусна дома. Господарят на Алеп е придирчив не само към другите, но и към себе си. Когато пристига в някой град, той ношува извън стените му, в шатрата си, отнасяйки се с неприязън към предоставените му дворци.

Зинки бе освен това, продължава историкът от Мосул, твърде загрижен за женската чест, особено за тази на войнишките съпруги. Той казваше, че ако не са добре пазени, бързо ще пропаднат поради дългите отсъствия на мъжете им по време на военните походи.

Строгост, упоритост, държавническо чувство, все качества, които притежава Зинки и които трагично липсват на управниците в арабския свят. И нещо много по-важно от гледна точка на бъдещето – Зинки изпитва подчертана загриженост към законността. Още с пристигането си в Алеп той прави три стъпки, три символични жеста. Първият е класически: жени се за дъщерята на цар Редуан, вдовица на Илгази и Балак; вторият – премества останките на баща си в града, за да засвидетелства вкореняването на рода си в тази земя; третият – получава от султан Махмуд официален документ, даващ на атабека неоспорима власт над цяла Сирия и Северен Ирак. По този начин Зинки дава да се разбере, че той не е обикновен временно пребиваващ авантюрист, а създател на държава, призвана да съществува и след смъртта му. Елементът на сцепление, който той въвежда сред арабския свят, ще даде резултат едва след много години. Дълго още вътрешните междусобици ще сковават мюсюлманските владетели, както и самия атабек.

Въпреки това моментът изглежда благоприятен за предприемането на широка контраофанзива, защото красивото единство, върху което дотогава се крепи силата на западните рицари, изглежда сериозно разклатено. Говори се, че всред франджите се е зародил раздор, нещо необичайно за тях. Ибн ал-Каланиси се чуди и мае. Твърдят дори, че се били сбили помежду си и че имало доста жертви. Но учудването на хрониста бледнее в сравнение с това, което изпитва Зинки в деня, когато получава послание от Аликс, дъщеря на Балдуин II, крал на Ерусалим, която му предлага съюз срещу собствения ѝ баща!

Странната история започва през февруари 1130 година, когато княз Боемунд II Антиохийски, отправил се да воюва на север, попада на засада, подготвена от Гази, сина на емир Данишменд, заловил Боемунд I тридесет години преди това. Не такъв късметлия като баща си, Боемунд

II е убит по време на боя, а русата му глава, старателно балсамирана и положена в сребърна кутия, е изпратена в дар на халифа. Когато вестта за смъртта му достига в Антиохия, вдовицата му Аликс организира истински държавен преврат. С помощта, изглежда, на арменското, гръцко и сирийско население на Антиохия, тя си осигурява контрол над града и влиза във връзка със Зинки. Любопитно поведение, предвещаващо раждането на ново, второ поколение франджи, което няма кой знае колко общо с първите нашественици. Арменка по майка, нестъпвала в Европа, младата княгиня се чувства ориенталка и действа като такава.

Научил за бунта на дъщеря си, кралят на Ерусалим се отправя незабавно на север начело на армията си. Малко преди Антиохия той случайно среща един рицар с внушителна външност, чийто снежнобял кон е със сребърни подкови и е цял покрит, от главата до гърдите, с великолепна гравирана броня. Това е подарък от Аликс за Зинки, придружен от писмо, в което княгинята моли атабека да ѝ се притече на помощ и му обещава да признае сюзеренството му. След като заповядва да обесят пратеника, Балдуин продължава пътя си към Антиохия и бързо я превзема. Аликс капитулира след символична съпротива в Цитаделата. Баща ѝ я заточва в пристанищния град Латакия.

Но ето че малко след това, през август 1131 година, кралят на Ерусалим умира. Белег на времето, той има право на подобаваща заупокойна възхвала от страна на летописеца от Дамаск. Франджите вече не са както през първите години на нашествието безформена маса, сред която едва се различават отделни вождове. В хрониката си Ибн ал-Каланиси проявява интерес към подробностите и дори прави опит за анализ:

Балдуин, пише той, беше старец, когото времето и нещастията бяха изгладили. Той многократно попада в ръцете на мюсюлманите, но им се изплъзваше благодарение на прочутите си хитрини. Със смъртта му франджите загубиха най-благоразумния си политик и най-компетентния си управник. След него кралската власт премина в ръцете на Анжуйския граф, наскоро пристигнал от страната им по море. Но той не бе нито уверен в преценките си, нито ефикасен в управлението си, така че загубата на Балдуин потопи франджите в смут и безредици.

Третият крал на Ерусалим, Фулк Анжуйски, петдесетгодишен, рижав и набит, оженил се за Мелизанда, по-голямата сестра на Аликс, е наистина новодошъл. Защото Балдуин, подобно на голямото мнозинство франкски князе, няма мъжки наследник. Заради изключително примитивната хигиена, както и поради непривикналост към живота на Изток, процентът на детската смъртност е особено висок сред западните

рицари, а тя поразява на първо място – според добре познатия природен закон – момчетата. Едва с времето те ще се научат как да подобряват положението си, като ползват редовно хамама и прибягват по-често до услугите на арабските лекари.

Ибн ал-Каланиси не греша като презира политическите качества на дошлия от Запад наследник, защото именно при царуването на Фулк „раздорът сред франджите“ ще бъде най-голям. Още с идването си на власт той трябва да се противопостави на ново въстание, организирано от Аликс, което успява трудно да потуши. По-късно се надига бунт в самата Палестина. Мълвата настойчиво обвинява жена му, кралица Мелизанда, в любовна връзка с един млад рицар, Юг дю Пюизе. Сблъсъкът между привържениците на съпруга и тези на любовника довежда до истинско разделение на франкската аристокрация, която заживява единствено с пререкания, дуели и слухове за убийства. Почувствал се заплашен, Юг потърсва убежище в Аскалон при египтяните, които, впрочем, го приемат топло. Поверяват му дори фатимидски войски, с които той превзема пристанищния град Яфа. Оттам ще бъде изгонен няколко седмици по-късно.

През декември 1132 година, докато Фулк събира войските си, за да си възвърне Яфа, новият господар на Дамаск, атабек Исмаил, син на Бурри, превзема с изненада крепостта Баниас, предадена на франджите три години преди това от асасините. Но отвоюването на отнетото е само изолиран акт. Погълнати от собствените си междуособици, мюсюлманските князе са неспособни да се възползват от размириците, тресящи западните рицари. Самият Зинки практически е невидим в Сирия. Поверил управлението на един от своите наместници, той води нова безмилостна борба срещу хали-фа. Но този път по всичко изглежда, че надделява ал-Мустаршид.

Султан Махмуд, съюзник на Зинки, умира на двадесет и шест години и отново избухва война за наследството в средите на селджукския клан. Повелителят на правоверните използва случая, за да надигне глава. Обещавайки на всеки от претендентите да се моли за него в джамиите, той става истински арбитър на положението. Зинки е разтревожен. Събира войските си и тръгва срещу Багдад с намерението да нанесе също такъв съкрушителен разгром на ал-Мустаршид като този пет години по-рано. Но халифът го посреща начело на няколко хиляди войници близо до град Тикрит на река Тигър, северно от абасидската столица. Войските на Зинки са разбити, а самият атабек е на косъм да попадне в ръцете на врага, когато в, критичния миг се намесва един човек, спасил

живота му. Това е управителят на Тикрит, млад кюрдски офицер с неизвестно по това време име: Аюб. Вместо да спечели благоволенieto на халифа като му предаде противника, офицерът помага на атабека да прекоси реката, за да се изплъзне от преследвачите си и да стигне бързо до Мосул. Зинки никога няма да забрави този рицарски жест. Той ще храни към Аюб и цялото му семейство безгранично приятелство, което ще определи години по-късно кариерата на сина на Аюб, Юсеф, по-известен с прозвището Салахеддин или Саладин.

След победата си над Зинки ал-Мустаршид е на върха на славата си. Чувствайки се заплашени, турците се обединяват около един от селджукските претенденти, Масуд, брат на Махмуд. През януари 1133 година новият султан се появява в Багдад, за да получи короната от ръцете на повелителя на правоверните. Общо взето това е само формалност, но ал-Мустаршид преобразява по своему церемонията. Ибн ал-Каланиси, нашият „журналист“ по това време, описва сцената:

Имамът, повелител на правоверните, бе седнал. Въведоха при него султан Масуд, който му отдаде дължимите на сана му почести. Халифът му подари последователно седем празнични кафтана, от които последният беше черен, инкрустирана със скъпоценни камъни корона, гривни и златна огърлица, като му рече: „Приеми това благоволение с благодарност и бой се от Бога и пред хората, и когато си сам“. Султанът целуна земята, след което седна на столчето, определено за него. Тогава повелителят на правоверните му каза: „Тоз, който сам не се държи добре, не е способен да ръководи другите“. Присъстващият везир повтори тези думи на персийски като прибави пожелания и възхвали. След това халифът нареди да бъдат донесени две саби и тържествено ги връчи на султана, както и две знамена, които върза със собствената си ръка. Имам ал-Мустаршид приключи срещата с думите: „Върви си, вземи със себе си онова, което ти дадох и бъди измежду благодарните люде.“

Абасидският владетел показва завидна самоувереност, макар да трябва, разбира се, да вземем предвид и показността. Той непринудено наставява турчина, въпреки убедеността си, че възстановеното селджукско единство в крайна сметка би отново заплашило растящата му мощ, и все пак го признава за законен владетел на султанството. През 1133 година ал-Мустаршид продължава да мечтае за завоевания. И през юни се отправя начело на войските си за Мосул, твърдо решен да го превземе и да се разправи веднъж завинаги със Зинки. Султан Масуд не се опитва да го разубеди. Дори му подшувва да обедини Сирия и Ирак в една държава под своя власт – идея, към която често ще се връщат в

бъдеще. Едновременно с тези си предложения селджукският владетел помага на Зинки да отбие атаките на халифа, напразно обсаждащ Мосул в продължение на три месеца.

Загубата ще отбележи фаталния обрат в съдбата на ал-Мустаршид. Изоставен от повечето от емирите си, през юни 1135 година той ще бъде победен и пленен от Масуд, заповядал жестокото му убийство два месеца по-късно. Повелителят на правоверните ще бъде открит гол в шатратата си, с отрязани уши и нос, с тяло пронизано на двайсетина места от кама.

Напълно погълнат от конфликта, Зинки е, разбира се, неспособен да се занимава пряко със сирийските дела. Той дори възнамерява да остане в Ирак до пълното потушаване на опитите за реставрация на Абасидите, но през януари 1135 година получава отчаян зов за помощ от страна на Исмаил, син на Бури и господар на Дамаск, който го моли да дойде и встъпи във владение на града му колкото се може по-бързо. „Ако закъснеете, ще бъда принуден да повикам франджите и да им предам Дамаск с всичко в него, а отговорността за кръвта на жителите му ще падне на Имадеддин Зинки“.

Исмаил, който се страхува за живота си и комуто се струва, че на всеки тъгъл в двореца дебне убиец от засада, решава да напусне столицата си и да потърси убежище под покровителството на Зинки в крепостта Сархад, на юг от града, където вече е пренесъл богатствата и дрехите си.

Независимо от всичко началото на царуването на сина на Бури е обещаващо. Поел властта на 19 години, той показва възхитителна динамичност, чиято най-добра илюстрация е превземането на Баниас. Разбира се, той е самонадеян и не слуша нито съветниците на баща си, нито тези на дядо си Тогтекин. Но всички са склонни да отдават това му поведение на възрастта. Напротив, онова, което жителите на Дамаск трудно приемат, е растящата алчност на господаря им, непрекъснато измислящ нови данъци.

През 1134 година положението започва да приема трагичен обрат след като един стар роб на име Айлба, служил при Тогтекин, се опитва да убие господаря си. Исмаил, отгървал се на косъм от смъртта, настоява лично да изслуша признанието на нападателя си. „Ако съм постъпил така, отговаря робът, то е, за да спечеля Божието благоволение като отърва хората от пакостното ти съществуване. Ти потискаше бедните и безпомощните, занаятчиите, дребните търговци и селяните. Ти бе безпощаден към граждани и военни“. И Айлба изрежда имената на всички, които според него желаят също смъртта на Исмаил. Уплашен до смърт,

синът на Бури започва да арестува всички споменати и ги избива без съд и присъда. Несправедливите екзекуции не му стигаха, разказва летописецът от Дамаск. Като хранеше подозрения към собствения си брат, Сауиндж, той го осъди на най-тежкото изтезание, оставяйки го да умре от глад в една килия. Злодейството и несправедливостта му вече не знаеха граници.

Исмаил попада в адски водовъртеж. Всяка екзекуция поражда у него още по-голям страх от ново отмъщение и в опита си да се предпази той заповядва нови убийства. Осъзнал, че това не може да трае вечно, той решава да предаде града на Зинки и да се оттегли в крепостта Сархад. Но жителите на Дамаск от години са единодушни в омразата си към господаря на Алеп след като в края на 1129 година той поканва Бури да участват в общ поход срещу франджите. Тогава владетелят на Дамаск побързва да приеме поканата и изпраща петстотин конници, командвани от най-добрите му офицери и придружени от собствения му син, нещастния Сауиндж. Посрещнал ги с внимание, Зинки отнема оръжието на всички и ги хвърля в затвора, като нарежда да кажат на Бури, че ако някога си позволи да му се опълчи, ще изложи на смъртна опасност заложниците. Сауиндж е освободен едва две години по-късно.

През 1135 година споменът за предателството е още жив у дамаскчани и когато първенците на града дочуват за намеренията на Исмаил, те решават да се противопоставят с всички средства. Събират се емирите, градските първенци и главните роби – всички искат да запазят и живота си, и града. Група съзаклятници решават да изложат положението пред майката на Исмаил, княгиня Зумруд („Изумруд“):

Тя остана ужасена, разказва дамаският летописец. Накара да повика сина ѝ и остро му се накара. Сетне, водена от желанието си да стори добро, от дълбоките си религиозни чувства и от интелигентността си, се замисли как да направи така, че злото да бъде изтръгнато из корен, а положението оправено за Дамаск и жителите му. Тя се зае със случая както би се заел един разумен, опитен и гледащ трезво на нещата мъж. Не намери друг лек за злодейството на сина си освен да се отърве от него и така да сложи край на растящия хаос, за който бе отговорен той.

Изпълнението не се забавя.

Княгинята вече мислеше само за плана си. Издебна момент, когато синът ѝ бе сам, без роби и без приближени, и нареди на слугите си да го убият без милост. Самата тя не показа нито състрадание, нито скръб. Накара да отнесат трупа на едно място в двореца, където да го намерят. Всички се радваха на падането на Исмаил. Благодаряха на Бога и

благославяха и славословеха княгинята.

Наистина ли е убила Зумруд собствения си син, за да му попречи да предаде града на Зинки? Съмнително е, като се има предвид, че три години по-късно княгинята ще се омъжи за същия този Зинки и настойчиво ще го моли да завладее града. Не го е направила и от отмъщение за Саундж, който е син от друга съпруга на Бури. В такъв случай без съмнение следва да се доверим на обяснението, дадено ни от Ибн ал-Атир: Зумруд била любовница на главния съветник на Исмаил и когато научила, че синът ѝ възнамерявал да убие любовника ѝ, а вероятно и да накаже самата нея, тя решила да действа.

Каквито и да са били истинските ѝ съображения, княгинята лишава по този начин бъдещия си съпруг от едно лесно завоевание. Защото на 30 януари 1135 година, денят, в който е убит Исмаил, Зинки е на път за Дамаск. Когато армията му пресича Ефрат седмица по-късно, Зумруд вече е поставила на престола друг от синовете си, Махмуд, а населението активно се готви за съпротива. Като не знае за смъртта на Исмаил, атабекът изпраща представители в Дамаск, за да обсъдят с него условията за капитулация. Естествено, приемат ги любезно, но не ги информират за последните събития. Вбесен, Зинки отказва да се върне обратно. Разполага лагера си на североизток от града и нарежда на съгледвачите да видят къде и как може да се атакува. Но бързо разбира, че бранителите са решени да се бият докрай. Начело им е един стар другар на Тогтекин, Моинуддин Унар, хитър и упорит турски офицер, който неведнъж ще се изпречва на пътя на Зинки. След няколко престрелки атабекът скланя да потърси компромис. За да спасят положението, ръководителите на обсадения град решават да му отдадат почит и да признаят, макар и само на думи, неговото сюзеренство.

Така в средата на март атабекът се отдалечава от Дамаск. За да повдигне духа на уморените от безполезния поход войски, той веднага ги повежда на север и с ужасяваща бързина превзема четири франкски крепости, между които и добилият мрачна слава град Маарра. Въпреки тези подвизи престижът му е накрънен. Едва две години по-късно той ще успее благодарение на един блестящ ход да накара да забравят провала му пред стените на Дамаск. Парадоксално, но именно тогава Моинуддин Унар ще му предостави несъзнателно повод за реабилитация.

ГЛАВА VII ЕДИН ЕМИР ПРИ ВАРВАРИТЕ

През юни 1137 година Зинки пристига с внушителни обсадни машини и се разполага на лагер в лозята край Хомс, главен град на Средна Сирия, който традиционно си оспорват алепчани и дамаскчани. По това време градът е в ръцете именно на последните, а негов управител е не друг, а самият стар Унар. Като вижда строените от противника катапулти и други стенобитни оръдия, Моинуддин Унар разбира, че няма да може дълго да се съпротивлява. Той намира начин да съобщи на франджиите, че възнамерява да капитулира. Рицарите от Триполи, нямащи ни най-малко намерение да гледат как Зинки се настанява на два дни път от града им, се вдигат на крак. Хитростта на Унар постига напълно целта си – страхувайки се да не попадне между два огъня, атабекът сключва набързо примирие със стария си неприятел и се обръща срещу франджиите, решен да обсади най-силната им крепост в областта, Баарин. Разтревожени, рицарите от Триполи повикват на помощ крал Фулк и той долита с армията си. И именно под стените на Баарин, в терасовидно обработената долина се разразява първата важна битка между Зинки и франджиите. Учудващо като се има предвид, че атабекът владее Алеп в продължение на повече от девет години!

Битката ще бъде кратка, но решителна. За няколко часа западните рицари, изнурени от дългия и бърз преход, са смазани и разбити от числено превъзходящия ги враг. Единствено кралят и няколко души от свитата му успяват да се укрият в крепостта. Фулк има време само да изпрати пратеник в Ерусалим, за да дойдат да го освободят, след което, разказва Ибн ал-Атир, Зинки отрязва всички съобщения и не позволи на нито една вест да премине, така че обсадените вече не знаеха какво става в страната им – толкова строг бе контролът по пътищата.

Подобна блокада би била безрезултатна спрямо арабите, които използват от векове пощенски гълъби за връзка от един град до друг. Всяка тръгнала на война армия взимала със себе си гълъби от различни мюсюлмански градове и крепости. Те били така дресирани, че винаги да се връщат в първоначалното си гнездо. Така че било достатъчно да се обвие съобщение около едно от крачетата им, за да литнат и разнесат побързо и от най-бързия кон вестта за победа, поражение или владетелска смърт, да поискат помощ или да окуражат защитниците на някой обсаден гарнизон. Колкото по-организирана става арабската съпротива

срещу франджите, толкова по-редовни са пощенските съобщения с гълъби между Дамаск, Кайро, Алеп и други градове като държавата отдели дори заплати за хората, които отглеждат и дресират птиците.

Впрочем именно при престоя си на Изток франджите се запознават с отглеждането на гълъби, което по-късно ще стане изключително модно в родината им. Но по време на обсадата на Баарин те все още не знаят нищо за подобен начин на комуникация, от което се възползва Зинки. Атабе-кът засилва натиска си върху обсадените и след горчиви преговори им предлага изгодни условия за капитулация – да предадат крепостта и да заплатят петдесет хиляди динара. В замяна на това той се съгласява да ги остави мирно да си тръгнат. Фулк и хората му капитулират, след което побягват презглава, доволни, че са се измъкнали толкова евтино. Малко след като напуснаха Баарин, те срещнаха големите подкрепления, които им идваха на помощ, и се разкаяха, макар и късно, че са се предали. А това стана възможно, отбелязва Ибн ал-Атир, именно защото франджите бяха напълно отрязани от външния свят.

Зинки е предоволен, че случаят е разрешен в негова полза, още повече, че до него достигат особено тревожни новини. Византийският император Йоан Комнин, наследил през 1118 година баща си Алексий, е на път за Северна Сирия начело на десетки хиляди войници. Веднага щом Фулк се отдалечава, атабекът яхва коня си и препуска към Алеп. Любима мишена на румите в миналото, градът кипи. В очакване на нападение жителите започват да изпразват рововете около града, където в мирно време имат лошия навик да изхвърлят сметта си. Но скоро пратеници на василевса идват да успокоят Зинки: целта им не е Алеп, а Антиохия, франкският град, за който румите никога не са спирали да претендират. Атабекът скоро научава – не без удовлетворение – че градът вече е обсаден и обстрелван с катапулти. Като оставя християните да разрешат сами споровете си, Зинки потегля да обсади Хомс, където Унар продължава да му се опълчва.

Но руми и франджи успяват да се сдобрят по-бързо от очакванията. За да успокоят василевса, западните рицари обещават да му върнат Антиохия, а Йоан Комнин се задължава да им предостави в замяна няколко мюсюлмански града в Сирия. Това отприщва нова завоевателна война през март 1138 година. Заместници на императора са двама франкски вождове: новият едески граф Жоселин II и един рицар на име Раймонд, който току-що е поел княжество Антиохия след женитбата си с осемгодишната Констанс, дъщеря на Боемунд II и Аликс.

През април съюзниците предприемат обсадата на Шай-зар, като

използват осемнадесет катапулта и стенобитни машини. Старият емир Султан Ибн Мункиз, управител на града още отпреди началото на франкското нашествие, изглежда въобще не е в състояние да се противопостави на обединените сили на руми и франджи. Според Ибн ал-Атир, съюзниците са избрали за своя мишена Шайзар, защото смятаха, че Зинки няма да се втурне да защитава ревностно град, който не му принадлежи. Но това значи, че зле го познават. Турчинът организира и лично ръководи съпротивата. Повече от когато и да било битката за Шайзар му предоставя случай да разгърне удивителните си качества на държавник.

За няколко седмици той разтърсва целия Изток. След като изпраща пратеници в Анадола, които успяват да убедят наследниците на Данишменд да нападнат византийската територия, той проважда бунтари в Багдад, които организират там буна, подобна на предизвиканата от Ибн ал-Хашаб през 1111 година, и принуждават по този начин Масуд да изпрати войски към Шайзар. На всички емири в Сирия и Джебзира той пише и нарежда, без да пести заплахите си, да съберат всичките си сили, за да отблъснат новото нашествие. Армията на самия атабек, доста по-малобройна от тази на противника, се отказва да атакува фронтално и предприема тактиката на тормоз. Междувременно Зинки разменя дейна кореспонденция с василевса и франкските вождове. Той „съобщава“ на императора – впрочем това е точно така – че съюзниците му се страхуват от него и очакват с нетърпение той да напусне Сирия. На франджите – по-точно на Жоселин Едески и Раймонд Антиохийски – той изпраща послания. Не разбирате ли, казва им той, че ако румите превземат една единствена крепост в Сирия, скоро ще владеят всички ваши градове? Всред обикновените византийски и франкски бойци внедрява множество агенти, повечето от които сирийски християни, чиято задача е да разпространяват деморализиращи слухове за приближаването на внушителни военни подкрепления, идващи от Персия, Ирак и Анадола.

Тази пропаганда дава своите плодове, особено сред франджите. Докато василевса, на глава с позлатен шлем, ръководи лично стрелбата на катапултите, сеньорите на Едеса и Антиохия, седнали под една шатра, играят непрекъснато на зарове. Известната още във фараонски Египет игра през XII век е еднакво популярна както на Изток, така и на Запад. Арабите я наричат „аз-зар“, дума, която франджите възприемат, за да обозначат вече не самата игра, а късмета, „случая“.

Играта на зарове на франкските князе отчайва василевса Йоан Комнин. Обезкуражен от липсата на желание у съюзниците си и разтревожен от настойчивите слухове за пристигането на внушителна военна

подкрепа за мюсюлманите – всъщност подобна подкрепа въобще не тръгва от Багдад – той вдига обсадата на Шайзар и на 21 май 1138 година поема обратно за Антиохия. Там влиза на кон, следван пеш от Раймонд и Жоселин, към които се отнася като към свои коняри.

За Зинки това е огромна победа. В арабския свят, където съюзът между руми и франджи е предизвикал силна тревога, от сега нататък атабекът се явява като спасител. Разбира се, той решава да използва авторитета си и да реши без отлагане някои въпроси, които му тежат на сърцето – на първо място проблема с Хомс. В края на май, когато битката за Шайзар е едва приключила, Зинки сключва прелюбопитен договор с Дамаск – той ще се ожени за княгиня Зумруд и ще получи Хомс като зестра. Детеубийцата пристига със свита три месеца по-късно пред стените на Хомс, за да се събере тържествено с новия си съпруг. На церемонията присъстват представители на султана, на халифа на Багдад и на този на Кайро, както и посланици на румския император, който, извлякъл поука от несполуките си, вече е решил да поддържа най-приятелски отношения със Зинки.

Господар на Мосул, Алеп и цяла Средна Сирия, атабекът си поставя за цел да завземе Дамаск с помощта на новата си жена. Надява се, че тя ще успее да убеди сина си Махмуд да му предаде столицата без бой. Княгинята се колебае, отлага. Като не може да разчита на нея, Зинки в края на краищата я изоставя. Но през юли 1139 година, когато се намира в Харан, той получава тревожно послание от Зумруд. Тя му съобщава, че Махмуд е бил намушкан с кама в леглото от трима свои роби. Княгинята настойчиво моли съпруга си незабавно да тръгне за Дамаск, да превземе града и да накаже убийците на сина ѝ. Атабекът веднага потегля на път. Сълзите на жена му го оставят напълно безразличен, но той смята, че би могъл да се възползва от отстраняването на Махмуд, за да осъществи най-накрая обединението на Сирия под свое ръководство.

Но това са сметки без вечния Унар, върнал се в Дамаск след отсъпването на Хомс и лично поел в ръце градските дела след смъртта на Махмуд. В очакване на нападение от страна на Зинки, Моинуддин изготвя незабавно таен план за съпротива. За момента не бърза да го прилага и подготвя отбраната.

Впрочем Зинки не тръгва направо срещу бленувания град. Първо напада древния римски град Баалбек, единственото селище с известно значение, държано все още от дамаскчани. Намерението му е едновременно да обкръжи сирийската столица и да деморализира бранителите ѝ. През август той издига четиринадесет катапулта около Баалбек и

обстрелва града без почивка с надеждата да го превземе за няколко дни и да започне обсадата на Дамаск преди края на лятото. Баалбек капитулира без проблеми, но цитаделата, строена с камъни от древния храм на финикийския бог Ваал, се съпротивлява в продължение на цели два месеца. Зинки е до такава степен вбесен, че когато гарнизонът се предава в края на октомври след като е получил уверения, че животът на всички ще бъде пощаден, той заповядва да бъдат разпънати на кръст тридесет и седемте защитници, а комендантът да бъде одран жив на площада. Този зверски акт, предназначен да убеди дамаскчани, че всеки опит за съпротива би довел до самоубийство, предизвиква обратния ефект. Здравосплетено около Унар, населението на сирийската столица е повече от всякога решено да се бие докрай. Във всеки случай зимата приближава и Зинки не би могъл да атакува преди пролетта. Унар ще използва тези няколко месеца отсрочка, за да изкусури тайния си план.

През април 1140 година, когато атабекът засилва натиска си и се приготвя за голямото нападение, Унар избира момента за осъществяване на плана си: да поиска от армията на франджите, предвождана от крал Фулк, да се притече с цялата си сила на помощ на Дамаск. Не става въпрос за конкретно военно действие, а за прилагането на действителен съюзнически договор, който ще продължи да действа дори след смъртта на Зинки.

Още през 1138 година Унар изпраща в Ерусалим своя приятел, летописеца Усама Ибн Мункиз, за да проучи възможността за франко-дамаско сътрудничество срещу господаря на Алеп. Усама, приет както подобава, постига принципно споразумение. Следват нови посланичества и в началото на 1140 година хронистът тръгва за свещения град с конкретни предложения: франкската армия ще принуди Зинки да се отдалечи от Дамаск; силите на двете държави ще се обединят в случай на нова опасност; Моинуддин ще заплати двадесет хиляди динара за военните действия; ще бъде организиран общ военен поход под предводителството на Унар за превземане на крепостта Баниас, владяна от известно време от васал на Зинки, и предаването ѝ на ерусалимския крал. Като доказателство за добрите си намерения дамаскчани ще предадат на франджите заложици, избрани измежду най-знатните семейства в града.

На практика това означава живот под франкски протекторат, но населението на сирийската столица се примирява. Изплашено от зверските методи на атабека, то единодушно одобрява договора, сключен от Унар, чиято политика се оказва неизменно ефикасна. Като се страхува да не бъде обкръжен, Зинки се оттегля в Баалбек, поверява града на един

сигурен човек, Аюб, и тръгва заедно с армията си на север, но обещава на бащата на Саладин скоро да се върне и да отмъсти за претърпяното поражение. След заминаването на атабека Унар превзема Баниас и предава града на франджите съгласно съюзническия договор. След това прави официално посещение в Ерусалимското кралство.

Придружава го Усама, станал в известен смисъл големият специалист в Дамаск по франкските въпроси. За наше щастие емирът летописец не се ограничава само с дипломатическите преговори. Този любознателен дух и проникателен наблюдател ще ни остави незабравимо свидетелство за нравите и всекидневния живот от времето на франджите:

Когато отивах в Ерусалим, имах навика да се отбивам в джамията ал-Акса, където се бяха настанили моите приятели тамплиерите. От едната страна имаше малък кът за молитва, превърнат от франджите в параклис. Тамплиерите ми отстъпваха това място за моите молитви. Един ден влязох, изрекох „Аллаху акбар!“ и тъкмо се готвех да започна молитвата, когато един франдж се втурна насреща ми, сграбчи ме и изви лицето ми на изток с думите: „Така се молят хората!“ Веднага дотичаха тамплиери и го отдръпнаха от мен. Отдадох се на молитвата си, но този човек, възползвайки се от момент невнимание, отново се нахвърли върху мен и изви лицето ми на изток като повтори: „Така се молят хората!“ Отново дотичаха тамплиери, отдръпнаха го и ми се извиниха с думите: „Чужденец е. Току-що пристига от страната на франджите и никога не е виждал някой да се моли, без да се обърне на изток“. Отговорих, че съм свършил молитвата си и излязох поразен от държането на онзи демон, който се бе ядосал до такава степен, виждайки ме да се моля по посока на Мека.

Ако емир Усама не се колебае да назове тамплиерите „свои приятели“, то е защото смята, че варварските им обичаи са се шлифовали при допира им с Изтока. Измежду франджите, обяснява той, има такива, които са се установили сред нас и които са възприели обществото на мюсюлманите. Те са доста над онези, които току-що пристигат във владенията от тях територии. За него случилото се в джамията ал-Акса е „пример за недодялаността на франджите“. Той цитира и други подобни случки, на които е станал свидетел по време на честите си посещения в Ерусалимското кралство:

Един ден се намирах в Тивериада, където франджите празнуваха някакъв свой празник. Рицарите бяха излезли вън от града, за да помятат копия. Водеха със себе си две немощни старици, които поставиха в единия край на хиподрума; в другия край имаше прасе, окачено на една

скала. Рицарите организираха надбягване между двете старици. Всяка от тях вървеше напред, заобиколена от конници, които ѝ препречваха пътя. На всяка крачка стариците падаха и ставаха всред неописуемия смях на зрителите. Накрая една от жените, пристигнала първа, сграбчи прасето като награда за своята победа.

Един изтънчен и образован емир като Усама не може да оцени подобни дебелашки шеги. Но снизходителната му усмивка се превръща в гримаса на отвращение, когато наблюдава как франджите раздават правосъдие:

В Наблус, разказва той, имах възможността да присъствам на едно прелюбопитно зрелище. Двама души трябваше да водят необичаен бой. Причината бе следната: мюсюлмански разбойници бяха завзели едно от близките села и един от селяните беше набеден, че им е помогнал. Той бе избягал, но скоро се върнал, защото крал Фулк наредил да затворят децата му. „Бъди справедлив към мен, помолил го селянинът, и ми позволи да премеря сили с онзи, който ме набеди“. Тогава кралят казал на сеньора, на който било дадено селото: „Докарай противника“. Сеньорът избрал един ковач, който работел в селото, и му казал: „Ти ще идеш да се биеш на двубой“. Владетелят на селото не искал в никакъв случай някой от селяните му да загине от страх да не пострада селскостопанската работа. Аз видях този ковач. Той беше млад, силен мъж, но имаше навика като върви или седи все да иска нещо за пиене. Що се отнася до обвинения, то той беше един храбър старец, който щракаше с пръсти в знак на предизвикателство. Виконтът, управител на Наблус, се приближи, даде на всеки по копие и щит и нареди в кръг около тях зрителите. Боят започна, продължава Усама. Старецът притискаше ковача назад, отблъскваше го към тълпата и се връщаше обратно в средата на арената. Последваха толкова яростни удари, че съперниците заприличаха на общ кървав стълб. Боят продължи, въпреки призивите на виконта, който искаше да приближи развързката. „По-бързо!“, им подвикваше той. Накрая старецът бе изтощен, а ковачът се възползва от опита си в работата с чук и му нанесе такъв удар, че го преобърна и накара да изпусне копието. След това се наведе над него и се опита да забие пръсти в очите му, но не успя заради кръвта, която шуртеше. Тогава ковачът стана и довърши противника си с копието. Веднага завързаха трупа с въже през шията и го завлякоха до бесилката, където го обесиха. Съдете от този пример какво е правосъдието у франджите!

Нищо по-естествено от възмущението на емира, защото през XII век правосъдието е сериозно нещо за арабите. Съдиите – кадии – са

високоуважавани личности, които, преди да произнесат присъдата си, са задължени да следват строга процедура, установена от Корана: обвинителна реч, защитна реч, свидетелски показания. „Божият съд“, към който западните пришълци прибегват така често, им се струва мрачен фарс. Описаният от хрониста двубой е само една от формите на ордалия. Изпитването с огън е друга такава. Съществува и мъчение с вода, както с ужас открива Усама:

Бяха поставили голяма бъчва, пълна с вода. Заподозреният младеж бе вързан, повесен през ключиците на едно въже и спуснат в бъчвата. Ако е невинен, говореха те, ще потъне във водата и ще го извадим с помощта на въжето. Ако е виновен, ще му бъде невъзможно да потъне. Щом го хвърлиха в бъчвата, нещастникът започна да се мъчи да стигне дъното, но не успя и трябваше да се подчини на жестокия им закон, Господ да ги прокълне! Тогава допряха до очите му нажежени сребърни клещи и го ослепиха.

Мнението на сирийския емир за „варварите“ не се променя, дори когато говори за знанията им. През XII век франджите са силно изостанали от арабите във всички области на науката и техниката. Но изостаналостта между развития Изток и примитивния Запад е най-голяма в областта на медицината. Усама наблюдава разликата:

Един ден, разказва той, франкският управител на Му-нейтра, в Ливанската планина, писа на чичо ми Султан, емир на Шайзар, с молба да му бъде изпратен лекар, който да се занимае с няколко спешни случая. Чичо ми избра един лекар християнин на име Табет. Той отсъства само няколко дни, след това се върна при нас. Всички бяхме крайно любопитни да разберем как е успял толкова бързо да излекува болните и го засипахме с въпроси. Табет отговори: „Доведоха при мен един рицар с абсцес на крака и жена, жертва на изтощение. Сложих мушам на рицаря; туморът се отвори и състоянието се подобри. На жената предписах диета, която да съживи духа ѝ. Но тогава дойде един франкски лекар и каза: «Този човек не знае как да ги лекува!» И като се обърна към рицаря го попита: «Какво предпочиташ – да живееш с един крак или да умреш с два?» Пациентът отговори, че предпочита да живее с един крак и лекарят нареди: «Доведете ми някой рицар здравеняк с добре наострена секира». Видях скоро да идва рицар със секира, Франкският лекар постави крака върху един дръвник и рече на новодошлия: «Удряй хубаво, за да го отрежеш отведнъж!» Пред очите ми мъжът нанесе един удар, после втори, тъй като кракът не падаше. Костният мозък се разхвърча и раненият умря начаса. Що се отнася до жената, франкският лекар я

прегледа и каза: «В главата си има демон, който е влюбен в нея. Отрежете косите ѝ!» Отрязаха ги. Жената започна да се храни с тяхната храна, която е с чесън и горчица, и изтощението ѝ се засили. «Значи дяволът е влязъл в главата ѝ», твърдеше техният лекар. И като сграбчи един бръснач той ѝ направи разрез във формата на кръст, оголи костта на главата и я натърка със сол. Жената умря начаса. Тогава попитах: «Имате ли нужда още от мен?» Отговориха ми, че не и се върнах, научил за медицината на франджите доста неща, които не знаех“.

Взмутен от невежеството на западните рицари, Усама е в много по-голяма степен скандализиран от нравите им. Франджите, възкликва той, нямат чувство за чест! Ако някой от тях излезе на улицата със съпругата си и срещне друг мъж, другият мъж хваща за ръка жената, дръпва я настрана, за да ѝ говори, а съпругът се отдалечава, за да изчака тя да довърши разговора си. Ако той продължи прекалено дълго, съпругът я оставя със събеседника ѝ и си тръгва! Емирът е развълнуван: Помислете малко какво противоречие. Тези хора не изпитват ни ревност, ни чувство за чест, въпреки храбростта си! А нима храбростта не идва от чувството за чест и презрението към всяко зло?!

Колкото повече научава за западните рицари, толкова по-лоша представа добива за тях Усама. Той се възхищава единствено на воинските им качества. Затова разбираме реакцията му, когато веднъж един от новите му „приятели“, рицар от армията на Фулк, предлага да отведе младия му син в Европа, за да го посвети в правилата на рицарството. Емирът вежливо отклонява поканата, промърморвайки на себе си, че „предпочита по-скоро синът му да отиде в затвор, нежели в страната на франджите“. Побратимяването с чужденците си има свои граници. Впрочем прословутото сътрудничество между Дамаск и Ерусалим, дало неочакван случай на Усама да опознае по-добре западните пришълци, скоро се оказва само кратка интермедия. Един поразителен случай подновява безкрайната война срещу завоевателя. В събота, 23 декември 1144 година, град Едеса, столица на най-старата от четирите франкски държави на Изток, пада в ръцете на атабек Имадеддин Зинки.

Ако падането на Ерусалим през юли 1099 година отбелязва края на франкското нашествие, а това на Тир през юли 1124 година – завършека на фазата на завладяване, то възвръщането на Едеса ще остане в историята като връх на арабския отпор срещу нашествениците и като начало на дългия път към победата.

Никой не е очаквал, че чуждото владичество ще бъде отново заплашено по такъв блестящ начин. Вярно е, че Едеса е само преден пост на

франкското присъствие, но графовете ѝ успяват да се присъединят напълно към местните политически игри. Последният западен господар на този град с преобладаващо арменско население е Жоселин II, дребен на ръст, с брада и стърчащ нос, с изпъкнали очи и несъразмерно телосложение, който никога не е блестял със смелостта или мъдростта си. Но поданиците му не го мразят – най-вече поради факта, че майка му е арменка – и положението на владението му въобще не изглежда критично. Той напада и граби своите съседи, те му отговорят със същото и обикновено всичко приключва с примирие.

И ето че внезапно, през есента на 1144 година, положението се променя. Благодарение на умелата си военна маневра Зинки слага край на половинвековното франкско владичество в тази част на Изтока, като постига победа, която ще разтърси и силните, и слабите, от Персия чак до далечната страна „Алман“, и ще отвори вратите за ново нашествие, предвождано от най-великите крале на франджите.

Най-вълнуващият разказ за превземането на Едеса ни е предоставен от един очевидец, сирийския епископ Абул-Фарадж Базил, който се оказва пряко замесен в събитията. Държането му по време на битката свидетелства за драмата на източнохристиянските общности, към които принадлежи, След нападението срещу града Абул-Фарадж участва дейно в защитата му, но в същото време симпатиите му са по-скоро към мюсюлманската армия, отколкото към западните „покровители“, към които не изпитва кой знае колко уважение:

Граф Жоселин, разказва той, беше тръгнал да разбойничества по бреговете на Ефрат. Зинки научи за това. На 30 ноември той пристигна под стените на Едеса. Войската му бе многобройна като звездите по небето. Всички земи около града бяха залети от воините му. Навсякъде се издигаха палатки, а атабекът разположи шатрата си северно от града, срещу Часовниковата порта, на един хълм, който се извисява над Църквата на Изповедниците.

Макар и разположена в дъното на долина, Едеса е трудна за превземане, защото внушителната ѝ триъгълна стена е здраво стъпила на околните хълмове. Но, обяснява ни Абул-Фарадж, Жоселин не бе оставил никаква войска. Имаше само обушари, тъкачи, търговци на коприна, шивачи, свещеници. Така че отбраната се пада на франкския епископ на града, подпомаган от един арменски свещенослужител и от самия летописец, въпреки факта, че последният е склонен на споразумение с атабека:

Зинки, разказва той, непрекъснато отправяше към обсадените

предложения за мир с думите: „О, нещастници! Виджате, че всяка надежда е изгубена. Какво искате? Какво чакате? Имайте милост към себе си, към синовете си, към жените си, към домовете си! Направете така, че градът ви да не бъде унищожен и лишен от жителите си!“ Но в града нямаше вожд, способен да осъществи волята му. Отговаряха глуповато на Зинки със самохвалства и оскърбления.

Като вижда, че сапъори започват да прокопават входове под стените, Абул-Фарадж предлага да изпратят писмо на Зинки, с което да му предложат примирие. Франкският епископ се съгласява. Написахме писмото и го прочетохме на народа, но един безумец, търговец на коприна, протегна ръка, грабна листа и го скъса. Зинки продължава да повтаря: Ако искате няколко дни примирие, ние ще ви го дадем, за да видим дали ще получите подкрепление. Ако не, предайте се веднага и останете живи!

Но никаква помощ не идва. Въпреки че веднага научава за шурма срещу столицата, Жоселин не се осмелява да мери сили с атабека. Предпочита да се настани в Тел Башер и да изчака войските от Антиохия и Ерусалим да му се притекат на помощ.

Турците бяха вече разрушили основите на северната стена и ги бяха запълнили с дървета, колове и греди в голямо количество. Пролуките запушиха с нафта, лой и сѝра, така че кладата да лумне по-бързо и стената да рухне. Тогава, по заповед на Зинки, подпалиха огъня. Глашатаите в лагера се провикнаха всички да бъдат готови за бой и призоваха бойците да се вмъкнат през пробойната веднага щом рухне стената, като им обещаха да ги оставят три дни да плякосват из града. Огънят подпали нафтата и сѝрата и оттам се пренесе върху дървото и стопената лой. Вятърът духаше от север и отнасяше дима към бранителите. Въпреки здравината си стената поддаде и рухна. След като изгубиха много от своите край пробойната, турците проникнаха в града и започнаха да убиват наред. През онзи ден загинаха близо шест хиляди жители. Жените, децата и младежите се стурнаха към високата цитадела, за да се спасят от клането. Но намериха портите заключени по вина на франкския епископ, който бе наредил на пазачите: „Ако не видите лицето ми, не отваряйте вратите!“ Така хората прииждаха едни след други и се тъпчеха взаимно. Плачевна и ужасяваща гледка: блъскащи се, задушавачи се, превърнали се в плътна обща маса, близо пет хиляди души, а може би и повече, загинаха по най жесток начин.

Зинки се намесва лично, за да спре клането, а след това изпраща главния си наместник при Абул-Фарадж: „Преподобни, обръща се той

към него, искаме да ни се закълнеш пред Кръста и Евангелието, че ти и твоята общност ще ни бъдете верни. Ти знаеш много добре, че този град, през двете столетия, когато го управляваха арабите, бе процъфтяващ като истинска столица. Днес, петдесет години след завладяването му от франджите, той е вече разорен. Нашият господар Имадедин Зинки е благоразположен към вас. Живейте в мир, чувствайте се сигурни под негова власт и се молете за живота му“.

И така, продължава Абул-Фарадж, изведоха от цитаделата сирийците и арменците и всеки от тях се прибра у дома си, без да бъде обезпокояван. На франджите, напротив, им взеха всичко, което притежаваха – злато, сребро, църковни утвари, потири, дискози, инкрустирани кръстовете и купища накити. Строица по отделно свещениците, аристократите и първенците. Свалиха дрехите им и оковани ги изпратиха за Алеп. Измежду останалите отделиха занаятчиите, които Зинки взе със себе си като затворници, за да му работят всеки според занаята си. Всички други франджи, близо стотина души, бяха екзекутирани.

Щом новината за освобождението на Едеса се разчува, арабският свят е обхванат от ентузиазъм. Приписват на Зинки най-амбициозни планове. Бежанците от Палестина и крайбрежните градове, които не са малко в свитата на атабека, започват да говорят за освобождение на Ерусалим, цел, която скоро ще се превърне в символ на съпротивата срещу франджите.

Халифът побързва да даде на героя на деня престижни титли: ал-Малик ал-мансур, „победоносен крал“, зайн-ел-ислям, „украса на исляма“, насир амир ал-муминин, „подкрепа на повелителя на правоверните“. Подобно на всички владетели от епохата Зинки гордо носи тези прозвища, символ на могъщество. В една леко сатирична бележка, Ибн ал-Каланиси се извинява пред читателите си, че споменава в своята хроника еди-кой си султан, емир или атабек, без да придружава името с пълните титли. Защото, обяснява той, от X век насам съществува такова обезценяване на почетните прозвища, че текстът би станал нечетим, ако реши всичко да изреди. Като дискретно съжалява за времето на първите халифи, които се задоволявали с внушителната по простотата си титла „повелител на правоверните“, летописецът от Дамаск привежда много примери, за да илюстрира казаното от него, между които и примера със Зинки. Всеки път, когато говори за атабека, Ибн ал-Каланиси напомня, че би трябвало буквално да напише:

Емирът, пълководецът, великият, справедливият, Божият помощник, победоносният, единственият, стълбът на вярата, крайъгълният

камък на исляма, украсата на исляма, защитникът на хората, съдружникът на династията, помощникът на учението, величието на нацията, честта на кралете, подкрепата на султаните, победителят на неверниците, бунтовниците и безбожниците, вождът на мюсюлманските армии, кралят победител, първият измежду князете, слънцето на заслугите, емирът на двата Ирака и Сирия, завоевателят на Иран, Бахлауан Джихан Алп Инасадж Котлог Тогрулбег атабек Абу Саид Зинки Ибн Ак Сонкор, подкрепа на повелителя на правоверните.

Въпреки натруфеността, която кара летописеца от Дамаск да се подсмивва непочтително, тези титли отразяват все пак първостепенното място, което вече заема Зинки в арабския свят. Франджите треперят само при споменаването на името му. Отчаянието им е дотолкова по-голямо от факта, че крал Фулк е починал малко преди падането на Едеса, оставяйки две невръстни деца. Жена му, станала регентка, е побързала да изпрати емисари в страната на франджите, които да съобщят за катастрофата, преживяна от народа й. „Тогавя из всички техни страни, пише Ибн ал-Каланиси, бяха разпространени призови хората да се втурнат и да нападнат ислямската земя“.

Сякаш за да потвърди страховете на западните рицари, след победата си Зинки се връща в Сирия и разпространява новината, че подготвя широкомащабна офанзива срещу главните градове на франджите. В началото плановете му се посрещат с ентузиазъм от сирийските градове. Но малко по малко дамаскчани започват да си задават въпроси относно истинските намерения на атабека, настанил се в Баалбек както през 1139 година, за да строи обсадни машини. Не се ли кани да нападне самите дамаскчани под прикритието на джихада?

Никога няма да научим, защото през януари 1146 година, когато подготовката му за пролетната кампания изглежда завършена, Зинки се вижда принуден да тръгне на север. Шпионите са го информирали, че Жоселин Едески и някои от останалите му в града арменски приятели подготвят заговор с цел да изколят турския гарнизон. Още с пристигането си в завзетия град, атабекът взема положението в ръце, екзекутира привържениците на бившия граф и за да засили антифранкската опозиция в сред населението, настанява в Едеса триста еврейски семейства, в чиято неизменна подкрепа не се съмнява.

Тази тревога убеждава Зинки, че е по-добре да се откаже поне за известно време от разширяването на владението си и да се посвети на неговото укрепване. По-точно казано на главния път от Алеп за Мосул живее един арабски емир, който контролира силната крепост Джаабар,

разположена на река Ефрат, и отказва да признае властта на атабека. Тъй като неподчинението му ненужно заплашва съобщителните връзки между двете столици, през юни 1146 година Зинки обсажда Джаабар. Надява се градът да падне за няколко дни, но начинанието се оказва по-трудно от предвиденото. Изминават цели три месеца, без да отслабне съпротивата на обсадените.

През една септемврийска нощ атабекът заспива след погълнато голямо количество алкохол. Внезапно се събужда от шум в шатратата. Като отваря очи, забелязва един от евнусите си, някой си Яранкаш, от франкски произход, да пие вино от собствената му чаша. Това отприщва яростта на атабека и той се заклева жестоко да го накаже на другия ден. Страхувайки се от гнева на господаря си, Яранкаш го изчаква да заспи отново, намущква го с кама и побягва към Джаабар, където го посрещат с дарове.

Зинки не умира веднага. Докато агонизира в полусъзнание един от приближените му влиза в палатката. Ибн ал-Атир предава свидетелството му:

Като ме видя, атабекът помисли, че идвам, за да го доубия и направих жест с пръста, с който ме молеше за милост. От вълнение паднах на колене и го попитах: „Господарю, кой постъпи така с теб?“ Но той не успя да ми отговори и предаде Богу дух. Господ да се смили над него!

Трагичната смърт на Зинки, настъпила малко след триумфа му, ще впечатли съвременниците. Ибн ал-Каланиси коментира събитието в стихове:

Утринта го завари в постелята, там, където го бе заклал евнухът му, сякаш заспал сред гордата си войска, заобиколен от гора от храбреци и саби.

Той загина и богатства и власт не му помогнаха. Съкровищата му станаха плячка на други, разграбени от синове и противници.

След смъртта му враговете се надигнаха и размахаха мечове, така както не биха се осмелили никога приживе му.

И наистина смъртта на Зинки е сигнал за грабеж. Войниците му, толкова дисциплинирани докато е жив, се превръщат в орда неконтролируеми грабителни. Хазната, оръжията и личните му вещи изчезват за миг. След което армията започва да се разпръсква. Един след друг емирите събират хората си и бързат да тръгнат и да превземат някоя крепост, където да изчакат на сигурно място развитието на събитията.

Когато Моинуддин Унар научава за смъртта на неприятеля си, незабавно напуска Дамаск начело на войските си и превзема Баалбек, като

възстановява за няколко седмици суверенитета си над цяла Средна Сирия. Раймонд Антиохийски, възобновявайки една стара и позабравена традиция, напада и стига чак до стените на Алеп. Жоселин подновява интригите си, за да си възвърне Едеса.

Епопеята на основаната от Зинки могъща държава изглежда приключила. Всъщност, тя току-що започва.

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ ПОБЕДАТА (1146–1187)

Господи, отдай победа на исляма, а не на Махмуд. Кое е това куче Махмуд, за да заслужава победа?

НУРЕДДИН МАХМУД
Обединител на Арабския Изток (1117–1174)

ГЛАВА VIII СВЕТИ КРАЛ НУРЕДДИН

Докато в лагера на Зинки цари объркване, един единствен човек остава несмутим. Той е на двадесет и девет години, висок, с възтъмна кожа, с обръснато лице с изключение на брадата, с широко чело и мек и ведър поглед. Приближава се към все още топлото тяло на атабека, треперейки взима ръката му, сваля пръстена, символ на властта, и го поставя на собствения си пръст. Нарича се Нуреддин. Той е вторият син на Зинки.

Чел съм животописите на владетелите от миналите епохи и не съм открил нито един, освен измежду първите халифи, така добродетелен и така справедлив като Нуреддин. Ибн ал-Атир с основание ще изпитва истински култ към този княз. Ако синът на Зинки е наследил качествата на баща си – суровост, храброст, държавнически усет – той не притежава нито един от недостатъците, направили атабека така отвратителен в очите на съвременниците му. Докато Зинки плаши с просташкото си самохвалство и пълната си безскрупулност, Нуреддин успява още с появата си на сцената да си създаде образ на човек благочестив, сдържан, справедлив, държащ на дадената дума и напълно предан на джихада срещу враговете на исляма.

Нещо много по-важно, защото именно в това се състои геният му, той ще превърне добродетелите си в страшно политическо оръжие. Разбрал в средата на XII век незаемимата роля на психологическата мобилизация, той създава истинска пропагандна машина. Няколкостотин образувани хора, повечето от които свещенослужители, са натоварени със задачата да му спечелят истинска народна симпатия и да накарат по този начин владетелите на арабския свят да се нареждат под знамето му.

Ибн ал-Атир разказва за оплакванията на един емир от Джезира, който веднъж бил „поканен“ от сина на Зинки да участва в поход срещу франджите:

Ако не окажа помощ, рекъл той, Нуреддин ще ми отнеме владението, защото вече е писал на божиите хора и аскетите да ги моли за помощта на молитвите им и да ги накара да подтикнат мюсюлманите за джихад. В този час всеки един от тези хора седи с учениците и другарите си, чете писмата на Нуреддин, плаче и ме проклина. Ако искам да избягна проклятието, трябва да приема искането му.

Впрочем Нуреддин лично наблюдава пропагандния си апарат. Поръчва стихове, писма, книги и следи за разпространението им в точно избран момент, така че да окажат желанния ефект. Принципите, които проповядва, са прости: една религия, сунитски ислям, което означава ожесточена борба срещу всички „ереси“; една държава, за да бъдат обкръжени франджите от всички страни; една цел, джихад, за да бъдат възвърнати завзетите територии и особено, за да бъде освободен Ерусалим. През двадесет и осемгодишното си царуване Нуреддин ще подтикне много улеми да напишат трактати, възхваляващи достойнствата на Свещения град, ал-Кудс, и публични четения ще бъдат организирани в джамии и училища.

При такива случаи никой не пропуска да възхвали върховния му джахид, безупречния мюсюлманин Нуреддин. Но култът към личността е още по-умел и резултатен, защото се крепи – парадоксално – на скромността и суровия начин на живот на сина на Зинки.

Ибн ал-Атир разказва:

Един ден съпругата на Нуреддин се оплака, че няма достатъчно пари, за да посреща нуждите си. Той ѝ даде три магазина, които лично притежаваше в Хомс и които носеха по двадесетина динара годишно. Тъй като тя пак намери, че това не е достатъчно, той ѝ отговори: „Нямам друго. Що се отнася до парите, с които разполагам, аз съм само ковчезник на мюсюлманите и нямам намерение да ги предам, нито пък да горя в пъкления огън заради теб“.

Широко огласени, подобни думи се оказват особено неудобни за князете от областта, които живеят в охолство и изтискват от поданиците си и последните им спестявания. Пропагандата на Нуреддин непрекъснато поставя ударението върху премахването на данъците, нещо което той предприема почти във всички страни, оказали се под властта му.

Неудобен за своите противници, синът на Зинки често затруднява и собствените си емири. С течение на времето той става все по-строг в

спазването на религиозните предписания. Не само на себе си забранява да пие алкохол, но и на цялата армия; забранени са „тамбурините, флейтите и други предмети, неугодни Богу“, уточнява Камаледдин, хронистът от Алеп, който прибавя: Нуреддин се раздели и с най-малката луксозна дреха и покри тялото си с груби платове. Разбира се, турските офицери, свикнали с питието и разкошните тъкани, не винаги се чувстват удобно с господар, който рядко се усмихва и предпочита компанията на улеми с тюрбани пред всички останали.

Още по-тревожна за емирите е склонността на Зинки да се отказва от прозвището си Нуреддин, „Светлина на религията“ и да предпочита собственото си име Махмуд. Господи, молел се той преди битка, отдай победата на исляма, а не на Махмуд. Кое е това куче Махмуд, за да заслужава победа? Подобни демонстрации на смиреност ще му спечелят симпатиите на слабите и на благочестивите, но силните ще започнат да ги считат за проява на лицемерие. При все това убежденията му изглеждат искрени, макар и външният му облик да е бил до известна степен сътворен. Независимо от всичко резултатът е налице: именно Нуреддин ще превърне арабския свят в сила, способна да смаже франджите, а наместникът му Саладин ще обере плодовете на победата.

След смъртта на баща си Нуреддин успява да се наложи в Алеп, което е почти нищо като се има предвид огромното по размери владение на атабека. Но именно скромността на това първо владение ще осигури славата на царството му. Зинки прекарва основната част от живота си в борба срещу халифите, султаните и различните емирства в Ирак и Джезира. Изтощителна и неблагодарна задача, която ще бъде спестена на сина му. Като оставя Мосул и областта му на по-големия си брат Сайфеддин, с когото ще поддържа добри отношения, и следователно уверен, че по източната граница ще може да разчита на приятелска сила, Нуреддин се посвещава изцяло на сирийските дела.

Въпреки това, когато през септември 1146 година пристига в Алеп, придружен от доверения си човек Ширкух, кюрдски емир и чичо на Саладин, положението му не е лесно. Градът живее отново в страх от антиохийските рицари, Нуреддин няма време да утвърди властта си по-далече от стените на своята столица, а ето че в края на октомври идват да му съобщят, че Жоселин е успял да си възвърне Едеса с помощта на част от арменското население. Не става въпрос за обикновен град като някой от онези, изгубени след смъртта на Зинки – Едеса е символ на славата на атабека, падането ѝ поставя под въпрос бъдещето на династията. Нуреддин реагира бързо. Като язди денонощно и изоставя край пътя

изтощените коне, той пристига в Едеса преди още Жоселин да е успял да организира отбраната си. Графът, когото отминалите изпитания не са направили по-смел, решава да побегне с настъпването на нощта. Привържениците му се опитват се да го последват, но са настигнати и изкълани от алепските конници.

Бързината, с която е потушено въстанието, придава на сина на Зинки авторитет, от който силно се нуждае раждащата му се мощ. Разбрал поуката, Раймонд Антиохийски ограничава начинанията си. Що се отнася до Унар, той побързва да предложи ръката на дъщеря си на господаря на Алеп:

Брачният договор бе съставен в Дамаск, уточнява Ибн ал-Каланиси, в присъствието на пратениците на Нуреддин. Веднага започнаха да приготвят прикята и щом тя бе готова, пратениците поеха по обратния път за Алеп.

Положението на Нуреддин в Сирия вече е добре подсигурано. Но в сравнение с очертаващите се на хоризонта опасности заговорите на Жоселин, разбойническите набези на Раймонд и интригите на старата лисица от Дамаск скоро ще изглеждат смешни:

Една след друга от Константинопол, от земята на франджите, както и от съседните страни идваха вести, че кралете на франджите са тръгнали от родината си, за да нападнат ислямската земя. Те били изпразнили земите си, оставили ги без бранители и носели със себе си богатства, съкровища и безброй снаряжения. Броят им, както казваха, достигал един милион пешаци и конници, че дори и повече.

Когато пише тези редове, Ибн ал-Каланиси е на шестдесет и пет години и вероятно помни, че половин век по-рано вече му се е налагало да отразява с почти същите думи почти същото събитие.

Всъщност второто франкско нашествие, предизвикано от падането на Едеса, в началото изглежда като преиздание на първото. Многобройни войници заливат Мала Азия през есента на 1147 година и отново носят пришити на гърба си кръстове от плат. Преминават през Дорилеон, място на историческия разгром на Килидж Арслан – там ги очаква синът му Масуд, за да си отмъсти с петдесетгодишно закъснение. Той залага множество засади и им нанася крайно смъртоносни удари. Непрекъснато съобщаваха, че броят им намалява. Така духовете малко по малко се успокоиха. Все пак Ибн ал-Каланиси добавя, че след всички понесени загуби франджите наброяваха, както се говореше, близо сто хиляди души. Естествено, тези цифри отново не трябва да бъдат взимани за достоверни. Подобно на всички свои съвременници, летописецът от

Дамаск не изпитва култ към точността, а и няма никаква възможност да провери предположенията си. Все пак следва мимоходом да поздравим Ибн ал-Каланиси за словесната му предпазливост. Той отбелязва „както се говореше“ всеки път, когато дадена цифра му изглежда съмнителна. Въпреки че Ибн ал-Атир не изпитва такива скрупули, той също придружава всяко свое лично тълкувание на дадено събитие с думите „Аллаху аалам“, „единствен Бог знае“.

Каквато и да е точната численост на новите франкски завоеватели, едно е сигурно – силите им заедно с тези на Ерусалим, Антиохия и Триполи имат с какво да обезпокоят арабския свят, който наблюдава със страх придвижването им. Един въпрос се върти непрестанно: кой град ще нападнат първо? Логично е да започнат от Едеса. Нали са дошли, за да отмъстят за падането ѝ? Но биха могли да започнат и от Алеп, като така ударят направо в зародиш мощта на Нуреддин, след което Едеса ще падне от само себе си. Всъщност няма да се случи нито едното, нито другото. След дълги спорове между кралете им, разказва Ибн ал-Каланиси, те се споразумяха помежду си да нападнат Дамаск и бяха толкова уверени, че ще успеят да го превземат, че веднага се договориха как да поделят владенията му.

Да се нападне Дамаск? Да се нападне града на Моинуддин Унар, единствения мюсюлмански владетел, сключил договор с Ерусалим? Франджите не биха и могли да направят по-добра услуга на арабската съпротива! Ретроспективно погледнато изглежда, застаналите начело на франкските армии могъщи крале са считали, че само превземането на престижен град като Дамаск би оправдало идването им чак на Изток. Арабските хронисти споменават главно Конрад, германски крал, и въобще не говорят за присъствието на краля на Франция, Людовик VII, наистина личност без особен размах:

Щом получи сведения за намеренията на франджите, разказва Ибн ал-Каланиси, емир Моинуддин започна да се готви да провали злодейските им планове. Укрепи всички места, откъдето можеше да се очаква нападение, разположи войници по пътищата, запълни кладенците и разруши чешмите около града.

На 24 юли 1148 година войските на франджите пристигат пред Дамаск, следвани от дълги редици камили, натоварени с багажите им. Дамаскчани излизат със стотици вън от града, за да се бият с нашествениците. Между тях е и един много стар богослов от северноафрикански произход, ал-Финдалауи:

Като го видя да върви пеша, Моинуддин се приближи до него, ще

разкаже Ибн ал-Атир, поздрави го и му рече: „О, дълбокоуважаеми, напредналата ти възраст те освобождава от задължението да се биеш. На нас се пада да защитим мюсюлманите“. Помоли го да се върне обратно, но ал-Финдалауи отказа с думите: „Аз се продадох и Бог ме купи“. По този начин той цитираше думите на Всевишния: „Бог купи от правоверните техните личности и техните иманета, за им даде рая в замяна“. Ал-Финдалауи тръгна напред и се би с франджите докато не падна под ударите им.

Тази мъченическа смърт е скоро последвана от гибелта на един друг аскет, палестинския бежанец ал-Халхули. Но въпреки героичните действия напредването на франджите не може да бъде спряно. Те са се настанали в равнината Гута и на много места са опънали палатки почти до самите крепостни стени. В навечерието на първия ден от боя, в очакване на най-лошото, дамаскчани започват да издигат барикади по улиците.

На другия ден, 25 юли, беше неделя, разказва Ибн ал-Каланиси, и жителите предприеха набези във от града още призори. Боят престана едва привечер, когато всички бяха изтощени. Тогава всеки се върна при позициите си. Дамаската армия прекара нощта срещу франджите, а гражданите останаха по крепостните стени да дежурят и наблюдават, защото виждаха врага досама себе си.

В понеделник сутринта дамаскчани са отново обнадеждени, защото виждат от север да пристигат на вълни турски, кюрдски и арабски конници. Унар е писал до всички владетели в областта, за да моли за подкрепления и ето че те вече почти стигат до обсадения град. На следващия ден се очаква идването на Нуреддин начело на войската от Алеп, както и това на брат му Сайфеддин с армията от Мосул. Когато те приближават, Моинуддин изпраща, според Ибн ал-Атир, едно послание на чуждестранните франджи и друго на сирийските франджи. Към първите той се обръща с прости думи: Пристига кралят на Изтока. Ако не си тръгнете, ще му предам града и ще съжалявате за това. Към другите, „заселниците“, той си служи с различен език: Нима сте полудели до такава степен, че да помагате на онези там срещу нас? Нима не разбирате, че ако те победят Дамаск, ще се опитат да изтръгнат от вас и собствените ви градове? Що се отнася до мен, ако не успея да защитя града, ще го предам на Сайфеддин. А вие знаете добре, че ако той завземе Дамаск, няма да можете повече да се задържите в Сирия.

Успехът от тактическия ход на Унар е незабавен. Успял да постигне тайно споразумение с местните франджи, които се опитват да убедят

германския крал да се отдалечи от Дамаск преди да пристигнат подкрепленията, той раздава – за да е сигурен в успеха на дипломатическите си совалки – големи подкупи, като в същото време поставя из овощните градини край столицата стотици стрелци, които се скриват и стрелят из засада срещу франджите. Още в понеделник вечерта посетите от стария турчин раздори започват да дават плодове. Обсадителите, изведнъж деморализирани, решават да предприемат тактическо отстъпление, за да прегрупират силите си, но се оказват под стрелите на дамаскчани в една открита от всички страни равнина, лишени и от най-малкия извор. След няколко часа положението им става до такава степен неудържимо, че кралете им вече и не мислят да превземат сирийската столица, а само как да спасят войските и себе си от гибел. Във вторник сутринта франкската армия се оттегля по посока на Ерусалим, преследвана от хората на Моинуддин.

Очевидно франджите не са това, което са били. Нехайството на владетелите и разделението между военачалниците вече не са само, както по всичко изглежда, тъжна привилегия на арабите. Дамаскчани са поражени: възможно ли е мощната франкска експедиция, накарала целия Изток да трепери в продължение на месеци, да се окаже в състояние на пълно разложение след по-малко от четири дни бой? Помислиха си, че те подготвят някаква хитрост, пише Ибн ал-Каланиси. Напротив. Новото франкско нашествие просто е завършило. Германските франджи, ще отбележи Ибн ал-Атир, се върнаха в родината си, отвъд Константинопол, и Бог отърва правоверните от туй бедствие.

Удивителната победа на Унар ще повдигне авторитета му и ще потопи в забвение миналото му компрометиране с нашественика. Но Моинуддин изживява последните дни от живота си. Той умира година след битката. Един ден, след като се беше нахранил обилно както обикновено, той се почувства зле. Разбраха, че е болен от дизентерия. Това е, уточнява Ибн ал-Каланиси, една страшна болест, от която човек рядко се отървава. След смъртта му властта преминава в ръцете на един владетел само по име, Абак, потомък на Тогтекин – шестнадесетгодишен не особено интелигентен младеж, който така и не ще успее да литне със собствени криле.

Истинският победител от битката край Дамаск е без съмнение Нуреддин. През юни 1149 година той успява да смаже армията на антиохийския княз Раймонд, когото Шир-кух, чичо на Саладин, убива със собствените си ръце. Той отрязва главата и я отнася на господаря си, а той, според обичая, я изпраща на багдадския халиф в сребърно ковчеже.

Отстранил по този начин всякаква франкска опасност от Северна Сирия, синът на Зинки е с развързани ръце, за да се посвети изцяло на старата бащина мечта: превземането на Дамаск. През 1140 година градът е предпочел съюза с франджите, вместо да се подчини на суровата власт на Зинки. Но нещата са се променили. Моинуддин го няма, поведението на западните рицари е разклатило увереността на най-верните им привърженици и най-вече репутацията на Нуреддин няма нищо общо с тази на баща му. Той не желае да насилва гордия град на Омаядите, а само да го прелъсти.

Когато начело на войските си стига до овощните градини около града, той е много по-загрижен как да спечели симпатията на населението, отколкото как да се подготви за атака. Нуреддин, пише Ибн ал-Каланиси, се показва доброжелателен спрямо селяните и се постара присъствието му с нищо да не ги утежни. Навсякъде се молеха Богу за него, в Дамаск, както и в околностите. Когато малко след пристигането му, заваляват обилни дъждове, слагайки край на дълго продължилата суша, хората си казват, че заслугата е негова. Това е благодарение на него, говорят те, благодарение на неговата справедливост и неговото образцово поведение.

Макар и природата на амбициите му да е очевидна, господарят на Алеп отказва да се държи като завоевател:

Не съм дошъл да лагерувам по тези места с намерение да воювам с вас или да ви обсаждам, пише той в едно писмо до управниците на Дамаск. Единствено многобройните оплаквания на мюсюлманите ме накараха да постъпя така, защото селяните са лишени от всичкото си имане, разделени са от децата си заради франджите и си нямат никой, който да ги брани. Като се има предвид мощта, която Бог ми даде, за да помагам на мюсюлманите и да воювам с неверниците, като се имат предвид богатствата и войниците, с които разполагам, не ми е позволено да нехая за мюсюлманите и да не ги защитавам. Още повече, когато зная за невъзможността ви да защитите вашите провинции и за унижението, до което стигнахте да молите за помощ франджите и да им давате притежаваното от най-бедните ви поданици, от които го отнемате по най-престъпен начин. Ето това не е угодно нито на Бог, нито на който и да е мюсюлманин!

Писмото разкрива цялата тънкост на стратегията на новия господар на Алеп, който се явява като спасител на дамаскчани, особено на най-бедните измежду тях, и очевидно се опитва да ги разбунтува срещу господарите им. Отговорът на последните чрез своята грубост още повече

сближава гражданите и сина на Зинки: „Между теб и нас вече стои само сабята. Франджите ще дойдат, за да ни помогнат да се защитим“.

Въпреки симпатиите, които си е спечелил сред населението, Нуреддин, предпочита да не напада обединените сили на Ерусалим и Дамаск и приема да се оттегли на север. Но едва след като получава името му да бъде споменавано в проповедите в джамиите веднага след това на халифа и султана, както и да бъдат сечени монети с неговото име – знак на подчинение, често използван от мюсюлманските градове за успокоение на завоевателите.

Нуреддин приема като окуражителен половинчатия успех. Година по-късно той се завръща с войските си в околностите на Дамаск и изпраща ново писмо на Абак и останалите градски първенци: Искам само благополучие за мюсюлманите, джихад срещу неверниците и освобождаване на държаните от тях пленници. Ако застанете до мен с армията на Дамаск, ако си помогнем взаимно, за да водим джихад, желанието ми ще бъде постигнато. Вместо отговор Абак отново призовава франджите, които пристигат водени от своя крал Балдуин III, син на Фулк, и се настаняват пред вратите на Дамаск за няколко седмици. Рицарите им дори се ползват от правото да се разхождат из суковете, което естествено довежда до известно напрежение сред населението на града, още непрежалило загиналите три години по-рано свои деца.

Нуреддин продължава внимателно да избягва всеки сблъсък със съюзените противници. Той отдалечава войските си от Дамаск в очакване франджите да се върнат в Ерусалим. За него битката е преди всичко политическа. Като използва максимално огорчението на гражданите, той изпраща безброй послания до дамаските първенци и свещенослужители, в които разобличава измяната на Абак. Дори влиза във връзка с много военни, отчаяни от откритото съглашателство с франджите. За сина на Зинки вече не е достатъчно само да предизвика недоволство против Абак. Той търси да организира вътре в бленувания град мрежа от съучастници, способни да накарат Дамаск да капитулира. С тази деликатна мисия е натоварен бащата на Саладин. През 1153 година, след умела организационна работа Аюб наистина успява да осигури благосклонната ненамеса на градската стража, чийто комендант е един от по-малките братя на Ибн ал-Каланиси. Много хора от армията възприемат същото поведение, което от ден на ден засилва изолацията на Абак. Около последния остава само малка група емири, които му дават кураж да не се предава. Решен да се отърве и от последните непреклонни противници, Нуреддин изпраща до господаря на Дамаск неверни сведения за скроен

от приближените му заговор. Без да провери истинността им, Абак побързва да екзекутира или хвърли в затвора много от съветниците си. Изолацията му вече е пълна.

Последна операция: Нуреддин внезапно залавя всички I кервани с храна на път за Дамаск. За два дни цената на чувал жито скача от половин на двадесет и пет динара, а населението започва да се бои от глад. На агентите на господаря на Алеп остава само да убедят общественото мнение, че ако има недостиг на храни, то е защото Абак се е съюзил с франджите срещу едновърците си от Алеп.

На 18 април 1154 година Нуреддин се връща с войските си пред Дамаск. Абак прожда ново спешно послание на Балдуин. Но ерусалимският крал няма да има време да пристигне.

В неделя, 25 април, е даден последен шурм източно от града:

Върху крепостните стени нямаше никой, разказва хронистът от Дамаск, нито войници, нито граждани, като изключим шепа турци, които пазеха една от кулите. Един от войниците на Нуреддин се хвърли към крепостната стена, на която бе застанала една еврейка – тя му хвърли въже. Той се покатери по него, стигна до върха на стената, без никой да го забележи и бе последван от неколцина свои другари, които развяха знаме, побиха го на стената и се провикнаха: „Я мансур! О, победителю!“ Дамаската войска и населението се отказаха от всякаква съпротива поради симпатията, която изпитваха към Нуреддин, неговата справедливост и доброто му име. Един сапър изтича до Източната порта, баб-Шарки, и с кирката си разби бравата. Войниците нахлуха и завзеха главните улици, без да срещнат съпротива. Томината порта, баб-Тума, бе също отворена за войските. Накрая крал Нуреддин влезе, придружен от свитата си, за най-голяма радост на гражданите и войниците, обхванати от страх пред глада, както и от ужас да не бъдат обсадени от франкските неверници.

Щедър в победата си, Нуреддин предлага на Абак и близките му земи в околностите на Хомс и ги оставя да избягат с всичкото си имущество.

Без бой, без проливане на кръв Нуреддин завзема Дамаск по-скоро с убеждение, отколкото с оръжие. Градът, съпротивлявал се отчаяно в продължение на четвърт век срещу всеки, опитал се да го подчини – асасини, франджи или Зинки – се оставя да бъде прелъстен от кротката твърдост на един княз, който обещава едновременно да му даде сигурност и да уважава неговата независимост. Дамаск няма да съжалява и ще преживее благодарение на него и наследниците му един от най-

славните периоди в своята история.

Веднага след победата си Нуреддин събира улеми, кадии и търговци, говори им успокоителни думи, заповядва да докарат големи запаси от храни, премахва някои данъци, наложени на пазара на плодове, сука за зеленчуци и водоснабдяването. В този смисъл е издадено и постановление, което още на следващия петък бива прочетено от катедрата след молитвата. Ибн ал-Каланиси, на осемдесет и една години, е също там и се присъединява към радостта на своите съграждани. Населението изръкопляска, разказва той. Граждани, селяни, жени, бедняци, всички отправиха публично молитви към Бога да удължи дните на Нуреддин и знамето му винаги да е победоносно.

За първи път от началото на франкските войни двата главни сирийски града Алеп и Дамаск са част от една държава и се намират под властта на един тридесет и седем годишен княз, твърдо решен да воюва срещу завоевателя. Всъщност цяла мюсюлманска Сирия вече е обединена с изключение на малкото емирство Шайзар, където династията на Мункизидите успява все още да запази независимостта си. Но не за дълго, тъй като историята на тази държавица е обречена да бъде прекъсната най-внезапно.

През август 1157 година, докато в Дамаск се носят слухове за предстоящ поход на Нуреддин срещу Ерусалим, рядко по силата си земетресение разлюлява цяла Сирия, сеейки смърт всред араби и франджи. В Алеп се срутват много от кулите на крепостната стена, а ужасеното население се разпръсва из близката равнина. В Харан земята се разцепва на две и от зейналата огромна пукнатина на повърхността се появяват останките на древно селище. В Триполи, Бейрут, Тир, Хомс, Маарра жертвите и разрушените сгради са неизчислими.

Но два града се оказват най-засегнати от природната катастрофа: Хама и Шайзар. Разказват, че един учител в Хама, който излязъл от класната стая, за да задоволи нетраеща отлагане естествена нужда на едно пусто място, намерил при завръщането си училището разрушено, а всичките си ученици – мъртви. Смазан, той седнал върху развалините, питайки се как да съобщи на родителите, но от тях никой не бил оцелял, за да потърси детето си.

В Шайзар, през същия този ден господарят на града, емир Мохамед Ибн Султан, братовчед на Усама, организира прием в цитаделата, за да отпразнува обрязването на сина си. Всички първенци на града са събрани там, както и членовете на владетелското семейство, когато изведнъж земята се разлюлява и стените рухват – всички присъстващи загиват.

Емирството на Мункизидите просто престава да съществува. Усама, който по това време се намира в Дамаск, е един от малкото оцелели членове на семейството. Силно развълнуван, той ще напише: Смъртта не пристъпи бавно, за да убие хората от моята раса, за да ги премахне двама по двама или всеки поотделно. Всички загинаха за миг, а дворците им се превърнаха в техни гробове. След което добавя обезверен: Земетресения разлюляха тази страна на безразличие, за да я изтръгнат от вцепенението ѝ.

Драмата на Мункизидите наистина кара съвременниците да се замислят за нищожността на човешките дела, но бедствието – напълно прозаично – ще даде възможност на мнозина да завземат или плячкосат без усилие някой отчаян град или крепост с рухнали стени. Шайзар, в частност, е веднага нападнат както от асасините, така и от франджите, преди да бъде превзет от алепската армия.

През октомври 1157 година, докато посещава град след град, за да инспектира възстановяването на стените, Нуреддин се разболява. Лекарят Ибн ал-Уакар от Дамаск, който го следва неотлъчно при всичките му пътувания, е песимист. В продължение на година и половина князът е между живота и смъртта. От това се възползват франджите, за да завземат отделни крепости и опустошат околностите на Дамаск. Но Нуреддин използва отреденото му бездействие за размисъл върху съдбата. През първата част от царуването си е успял да обедини мюсюлманска Сирия под своя егида и да сложи край на изтощителните вътрешни борби. Отсега нататък ще трябва да води джихад за освобождението на големите градове, завладени от франджите. Някои от приближените му, главно алепчани, му внушават да започне от Антиохия, но за тяхна голяма изненада Нуреддин не се съгласява. Този град, обяснява им той, от историческа гледна точка принадлежи на румите. Всеки опит той да бъде превзет ще накара империята да се обърне срещу Сирия, което ще изложи мюсюлманските армии на необходимостта да се бият на два фронта. Не, настоява той, не трябва да се предизвикват румите, по-добре е да бъде освободен някой важен град по крайбрежието или дори, ако Бог даде, самият Ерусалим.

Уви, събитията много бързо ще оправдаят страховете на Нуреддин. През 1159 година, едва започнал да се възстановява, той научава, че внушителна византийска армия, предвождана от император Мануил, син и наследник на Йоан Комнин, се е събрала в Северна Сирия. Нуреддин бърза да изпрати посланици при императора, за да му пожелае най-вежливо добре дошъл. Когато ги приема, величественият и мъдър

василевс, почитател на медицината, обявява намерението си да поддържа изключително приятелски взаимоотношения с господаря им. Дошъл е в Сирия, уверява ги той, само за да даде урок на господарите на Антиохия. Спомнете си, че двадесет и две години по-рано бащата на Мануил пристига със същите мотиви, които не му попречват да се съюзи със западните рицари срещу мюсюлманите. Въпреки това пратениците на Нуреддин не се съмняват в казаното от василевса. Те знаят каква ярост предизвиква у румите името на Реналд Шатийонски, рицарят, който от 1153 година се разпорежда със съдбата на Антиохия – груб, самонадеян, циничен и отблъскващ човек, който един ден ще се превърне за арабите в символ на цялото зло, сторено от франджите, и когото Саладин ще се закълне да убие със собствените си ръце.

Княз Реналд, „бринс Арнат“ както го наричат летописците, пристига на Изток през 1147 година с остарелия манталитет на първите завоеватели – жаден за злато, кръв и завоевания. Малко след смъртта на Раймонд Антиохийски, той успява да съблазни вдовицата му и да се ожени за нея, като по този начин става сеньор на града. Твърде бързо произволът му кара не само съседите му алепчани, но и румите, и собствените му поданици да го намразят. През 1156 година, като използва за претекст отказа на Мануил да му заплати обещана сума, той решава да си отмъсти, организира наказателна акция срещу византийския остров Кипър и поисква от антиохийския патриарх да финансира похода. Тъй като прелатът се показва неотстъпчив, Реналд го хвърля в затвора, подлага го на мъчения и след като намазва раните му с мед, го оковава и оставя на слънце през целия ден. Хиляди насекоми разяждат тялото му.

Разбира се, накрая патриархът разтваря ковчезите си за княза, който събира флотилия, дебаркира на брега на средиземноморския остров, смазва с лекота малкия византийски гарнизон и оставя хората си на острова. Кипър никога няма да се възстанови от преживяното през оная пролет на 1156 година. От север на юг всички обработени полета са до едно опустошени, всички стада са изклани, дворците, църквите и манастирите са разграбени, всяко нещо, което не е могло да бъде отнесено, е разрушено на място или опожарено. Жените са изнасилени, старците и децата са с прерязани гърла, богатите са взети за заложенници, а бедните – обезглавени. Преди да си тръгне натоварен с плячка, Реналд заповядва да бъдат събрани всички гръцки свещеници и монаси. Отрязва им носовете и ги изпроважда в Константинопол.

Мануил трябва да отговори. Но бидейки наследник на римските императори не може да го направи по просташки начин. Той търси как

да възстанови престижа си като публично унижи разбойника-рицар от Антиохия. Реналд знае, че всяка съпротива е безполезна и веднага решава да моли за прошка веднага щом научава, че императорската армия е на път за Сирия. Еднакво талантлив в сервилността, както и в арогантността, той се явява в лагера на Мануил с боси нозе, облечен като просяк и се хвърля по корем пред императорския трон.

Посланиците на Нуреддин присъстват на сцената. Те виждат „бринс Арнат“ легнал в прахта в краката на василевса, който, сякаш без да го забелязва, продължава спокойно разговора си с гостите и изчаква дълги минути преди да благоволи да хвърли поглед на неприятеля си и да му направи снизходително знак с ръка да се изправи.

Реналд получава опрощение и успява да запази княжеството си, но престижът му в Северна Сирия е завинаги накърнен. Още на следващата година той е заловен от алепски войници докато разбойнически североизточно от града и прекарва шестнадесет години в плен, преди отново да се появи на сцената, където съдбата му е отредила най-зловещата роля.

Що се отнася до Мануил, след похода властта му все повече укрепва. Той успява да наложи господството си както над франкското княжество Антиохия, така и над турските държави в Мала Азия, с което възстановява решаващата роля на империята в сирийските дела. Подобно възраждане на византийската военна мощ – последно в историята – за момента променя даденостите в конфликта, противопоставил араби и франджии. Постоянната заплаха, идваща от румите по границите му, не позволява на Нуреддин да се хвърли в огромното начинание за мечтаното освобождение на заграбените земи. В същото време мощта на сина на Зинки не позволява на франджиите да предприемат каквато и да е експанзия. Положението в Сирия се оказва до известна степен блокирано.

Но съдържаната енергия на араби и франджии сякаш търси да се освободи и тежестта на войната се измества по посока на един нов театър на военните действия: Египет.

ГЛАВА IX НАДПРЕВАРАТА КЪМ НИЛ

Чичо ми Ширкух се обърна към мен и рече: „Юсеф, прибери си нещата, тръгваме!“ Сякаш кама разкъса сърцето ми като чух тази заповед и отговорих: „Господи, и цялото египетско царство да ми дадат, няма да тръгна!“

Човекът, който говори така, е не друг, а самият Саладин, разказващ за плахото начало на приключението, превърнало го в един от най-авторитетните владетели в историята. С неизменно бликаща от думите му обаятелна искреност, Юсеф избягва да си приписва заслугата за египетската епопея: Накрая тръгнах с чичо ми, довършва той. Той завзе Египет, след това почина. Тогава Бог сложи в ръцете ми власт, която никак не очаквах. Всъщност, макар и очертал се като големият печеливш от похода срещу Египет, Саладин няма да играе главна роля в него. Както впрочем и Нуреддин, въпреки че страната на Нил е превзета в негово име.

Походът, продължил от 1163 до 1169 година, има за главни герои три удивителни личности: египетския везир Шауер, чиито демонски интриги ще потопят цялата страна в кръв, франкския крал Амори, обсебен до такава степен от идеята да завладее Египет, че ще нахлува в страната пет пъти за шест години, и кюрдския военачалник Ширкух, „Лъва“, който ще се наложи като един от военните гении на своята епоха.

Когато през декември 1162 година Шауер завзема властта в Кайро, той получава титла и длъжност, които носят почести и богатства. Но познава й обратната страна на медала – от петнадесетте управници, негови предшественици начело на Египет, само един е останал жив. Всички останали са били – според случая – обесени, обезглавени, прободени с кама, разпънати на кръст, отровени или линчувани от тълпата; един е бил убит от осиновения си син, друг – от собствения си баща. Всичко това означава, че не следва да търсим и следа от скрупули у този мургавам емир с посивели слепоочия. Още с идването си на власт той побързва да убие предшественика си и цялото му семейство, да си присвои златото, скъпоценностите, дворците им.

Колелото на съдбата продължава да се върти. След по-малко от девет месеца на власт новият везир е свален от един от своите помощници, някой си Диргам. Предупреден навреме, Шауер успява да напусне Египет жив и намира подслон в Сирия, където потърсва помощта на Нуреддин, за да се върне на власт. Въпреки че гостът е интелигентен и говори добре, отначало синът на Зинки го слуша доста разсеяно. Но много бързо обстоятелствата го принуждават да промени държането си.

Защото, както изглежда, в Ерусалим следят отблизо разигралия се в Кайро преврат. От февруари 1162 година франджите имат нов крал с неукротими амбиции: „Мори“, Амори, вторият син на Фулк. Очевидно повлиян от пропагандата на Нуреддин, двадесет и шест годишният монарх се опитва да наложи образа си на трезв, благочестив, отдаден на

религиозни четива и загрижен за справедливостта владетел. Но приликата е само външна. Франкският крал е по-дързък, отколкото мъдър и макар и едър на ръст и с буйни коси, на него странно му липсва величественост. С ненормално тесни рамене, с чести изблици на шумен смях, до степен да притесни околните, той страда на всичко отгоре и от заекване, което никак не улеснява контактите му с другите. Единствено владеещата го фикс идея – да завоюва Египет – и неуморимото ѝ преследване придават на Мори известна значимост.

Мисълта изглежда наистина изкусителна. Откакто през 1153 година западните рицари превземат Аскалон, последният бастион на Фатимидите в Палестина, пътят им към страната на Нил е открит. Идващите един след друг на власт везири, прекалено заети с борбата срещу съперниците си, свикват, като се почне от 1160 година, да плащат годишен данък на франджите, за да се въздържат последните от намеса в делата им. Веднага след падането на Шауер Амори използва смута, обхванал страната на Нил, за да нахлуе с единствения претекст, че уговорената сума от шестдесет хиляди динара не е платена навреме. Като пресича Синай по протежение на средиземноморския бряг, той обсажда град Билбейс, разположен на един от ръкавите на реката – векове по-късно този ръкав ще пресъхне. Защитниците на града са едновременно смаяни и развеселени, когато гледат как франджите издигат обсадни оръдия около стените им:

Септември е и нивото на реката започва да се покачва. Управниците само нареждат да бъдат скъсани няколко диги и западните воители се оказват малко по-малко обкръжени от вода. Едва успяват да избягат и да се върнат в Палестина. Първото им нашествие пропада безславно, но поне успява да разкрие пред Алеп и Дамаск намеренията на Амори.

Нуреддин се колебае. Макар и да няма никакво желание да се остави да бъде въвлечен в блатото на каирските интриги, още повече, че като ревностен сунит изпитва открито недоверие по отношение на всичко, свързано с шиитския фатимидски халифат, той не би искал Египет да се обърне с всичките с богатства на страната на франджите и да ги превърне по този начин в най-великата сила на Изток. А като се има предвид анархията, която цари там, Кайро няма дълго да издържи срещу решителността на Амори. Разбира се, Шауер изпитва истинско удоволствие да хвали пред своя домакин предимствата, които би имал един поход до страната на Нил. За да го примамва, той обещава, ако му помогнат да се върне на власт, да плати всички разходи за похода, да признае сюзеренството на господаря на Алеп и Дамаск и да му плаща ежегодно една

трета от държавните приходи. Но преди всичко Нуреддин трябва да се съобразява със своя доверен човек, самия Ширкух, изцяло спечелен от идеята за въоръжена намеса. Той е до такава степен възхитен от плана, че синът на Зинки му разрешава да организира наказателен корпус.

Трудно бихме си представили две личности едновременно така тясно свързани и така различни като Нуреддин и Ширкух. Докато синът на Зинки става с възрастта все по-величествен, достолепен, трезв и сдържан, чичото на Саладин е дребен на ръст офицер, пълен, едноок, с лице винаги почервеняло от пиене и прекалено ядене. Когато е ядосан, крещи като луд и му се случва напълно да изгуби разсъдък си, дори да убие противника си. Но лошият му характер се харесва на някои. Войниците обожават човека, който живее постоянно сред тях и споделя чорбата и шегите им. В многобройните битки, в които участва в Сирия, Ширкух се проявява като добър военачалник, надарен с изключителна физическа смелост. Походът в Египет ще разкрие забележителните му качества на стратег. Защото начинанието ще бъде от край до край истинско предизвикателство. За франджите е сравнително лесно да стигнат до страната на Нил. По пътя си имат само едно препятствие: полупустинята Синай. Но натоварили на камили няколкостотин меха с вода, рицарите стигат за три дни до портите на Билбейс. За Ширкух нещата не са така прости. За да стигне от Сирия до Египет, той трябва да пресече Палестина и да се изложи на атаките на франджите.

Потеглянето на сирийския експедиционен корпус към Кайро през април 1164 година предполага следователно истинска режисура. Докато армията на Нуреддин извършва набег, за да привлече Амори и рицарите му в северната част на Палестина, Ширкух, придружен от Шауер и близо две хиляди конници, се отправя на изток, следва течението на река Йордан по източния бряг, преминава през бъдеща Йордания, след което южно от Мъртво море се обръща на запад, прекосява реката и бързо препуска по посока на Синай. Там продължава придвижването си като се отдалечава от крайбрежния път, за да не бъде забелязан. На 24 април превзема Билбейс, източната врата на Египет, а на 1 май разпъва стан пред стените на Кайро. Изненадан, везир Диргам няма време да организира съпротива. Изоставен от всички, той е убит по време на бягството си, а трупът му е хвърлен на уличните псета. Шауер е официално възстановен на поста си от фатимидския халиф ал-Адид, тринадесетгодишен младеж.

Светкавичната кампания на Ширкух е образец на военна ефективност. Чичото на Саладин е изключително горд, че е успял да завладе

Египет за толкова кратко време и практически без жертви, както и че е взел връх над Мори. Но едва върнал се на власт, Шауер се завърта на сто и осемдесет градуса за учудване на всички. Забравил дадените на Нуреддин обещания, той призовава Ширкух да напусне Египет незабавно. Онемял от толкова неблагодарност и бесен от ярост, чичото на Саладин известява доскорошния си съюзник за решението си да остане каквото и да става.

Като вижда непоколебимостта му, недоверчивият към собствената си армия Шауер изпраща посланичество в Ерусалим, за да моли Амори за помощ срещу сирийския наказателен корпус. Франкският крал не чаква втора покана. Той, който търси повод, за да нахлуе в Египет, нима може да очаква нещо по-добро от призива за помощ, отправен от самия господар на Кайро? През юли 1164 година франкската армия за втори път поема пътя през Синай. Ширкух веднага решава да напусне околностите на Кайро, където лагерува от края на май, и да се окопае в Билбейс. Там седмица след седмица той отблъсква нападенията на враговете, но положението изглежда отчаяно. Отдалечен от тила си, обкръжен от франджите и новия им съюзник Шауер, кюрдският военачалник не може да се надява на дълга съпротива:

Когато Нуреддин видя как се развиват нещата в Билбейс, ще разкаже Ибн ал-Атир няколко години по-късно, той реши да предприеме голяма офанзива срещу франджите, за да ги принуди да напуснат Египет. Писа на всички мюсюлмански емири, за да поиска от тях да участват в джихада и нападна силната крепост Харим, близо до Антиохия. Всички франджи, останали в Сирия, се събраха, за да му се противопоставят – между тях бяха княз Боемунд, сеньор на Антиохия, и графът на Триполи. В тази битка франджите бяха сразени. Загинаха десет хиляди души, а предводителите им, между които князът и графът, бяха пленени.

Веднага след победата Нуреддин нарежда да му донесат знамена с кръстове и русите коси на няколко франджи, загинали в боя. Като слага всичко в една торба, той я подава на един от най-благоразумните си хора с думите: Тръгни веднага за Билбейс, направи така, че да влезеш вътре и предай трофеите на Ширкух като му съобщиш, че Бог ни дари с победа. Той ще ги нареди по крепостните стени и гледката ще всее страх у неверниците.

Вестите за победата край Харим преобръщат изхода на битката в Египет. Те повдигат духа на обсадените и принуждават франджите да се върнат в Палестина. Пленяването на Боемунд III, наследник на Реналд начело на Антиохийското княжество и натоварен от Амори да ръководи

в негово отсъствие делата на Ерусалимското кралство, както и избиването на хората му, принуждават краля да търси компромис с Ширкух. След няколко контакти двамата се договарят да напуснат Египет едновременно. В края на октомври 1164 година Мори се връща в Палестина по крайбрежието, а кюрдският военачалник се прибира в Дамаск за по-малко от две седмици, като минава по същия път както и на идване.

Ширкух е доволен, че е успял да напусне Билбейс невредим и с вдигната глава, но истинският победител след шестмесечния поход е безспорно Шауер. Използвал е Ширкух, за да се върне на власт, след което си е послужил с Амори, за да неутрализира кюрдския генерал. След това и двамата са побягнали, за да му оставят пълна власт над Египет. В продължение на повече от две години Шауер ще се опитва да я заздрави.

Но с тревога за последиците. Защото знае, че Ширкух няма да му прости измяната. Впрочем от Сирия редовно идват новини, че кюрдският генерал непрекъснато настоява пред Нуреддин да му разреши нов поход до Египет. Синът на Зинки не е склонен на подобно нещо. Статуквото му харесва. Важното е франджите да бъдат държани далече от Нил. Но не винаги е лесно да се измъкнеш от заплетените обстоятелства – като се страхува от нова светкавична експедиция на Ширкух, Шауер взема предпазни мерки и сключва договор за взаимопомощ с Амори. Именно това кара Нуреддин да разреши на заместника си да подготви нова военна сила в случай, че франджите се намесят в Египет. Ширкух избира за експедицията си най-доблестните воители от армията, между които и племенника си Юсеф. Приготовленията на свой ред изплашват везира и той настоява пред Амори да му бъдат пратени войски. През първите дни на 1167 година надпреварата към Нил се подновява. Франкският крал и кюрдският генерал пристигат почти едновременно във възлюбената страна, всеки по обичайния си път.

Шауер и франджите са събрали съюзническите си сили пред Кайро в очакване на Ширкух. Но той предпочита сам да определи обстоятелствата за срещата. Като продължава дългия път, започнат от Алеп, той заобикаля от юг египетската столица, прекарва войските си през Нил с помощта на малки ладии и тръгва отново на север, без въобще да спира. Шауер и Амори, го очакват да се появи от изток, но изведнъж го виждат да идва от противоположната посока. Нещо по-лошо, той се е настанил западно от Кайро, близо до пирамидите в Гиза и една чудесна естествена преграда го дели от неприятелите му – Нил. От добре укрепения си лагер той изпраща послание на везира: Франкският враг е досами нас,

му пише той, отрязан от тила си. Да обединим силите си и да го погубим. Случаят е подходящ и няма да се повтори. Но Шауер не се задоволява само с отказ. Той нарежда да екзекутират пратеника и заная писмото от Ширкух на Амори, за да му докаже лоялността си.

Въпреки жеста франджите продължават да са недоверчиви към своя съюзник, който – знаят го много добре – ще ги предаде веднага щом престане да има нужда от тях. Те смятат, че е дошло време да се възползват от заплашителната близост на Ширкух, за да установят властта си в Египет. Амори настоява между Кайро и Ерусалим да бъде сключен официален съюз, скрепен от самия фатимидски халиф.

Двама рицари, знаещи арабски – нещо нередко сред франджите на Изток – отиват в резиденцията на младия ал-Адид. Шауер, който очевидно държи да ги впечатли, ги отвежда в един великолепен дворец с богати украси, който те пресичат с бърза крачка, заобиколени от цяло ято въоръжени стражи. Кортетът преминава през безкрайна галерия от сводове, където не прониква ни лъч светлина, и най-накрая се озовава пред огромна резбована врата, водеща към преддверие, а оттам – към нова врата. След като прекосяват безброй украсени зали Шауер и гостите му попадат в двор, настлан с мраморни плочи и обграден с позлатени колони, в центъра на който един фонтан излага на показ възхитителните си златни и сребърни тръбички, а навсякъде наоколо хвърчат дошли от всички краища на Африка пестропери птици. Именно на туй място придружаващите ги стражи ги поверяват на живеещите в непосредствена близост до халифа евнуси. Отново трябва да преминат през низ от салони, сетне през градина с укротени зверове – лъвове, мечки, пантери, за да стигнат най-накрая до двореца на ал-Адид.

Още невлезли в обширната зала, чиято стена в дъното е от златоткана коприна, изпъстрена с рубини и изумруди, и ето че Шауер се хвърля три пъти наземи и оставя оръжието си на пода. Едва тогава завесата се вдига и се появява халифът, облечен в коприна и със закрито лице. Като се приближава и сяда в краката му, везирът излага плана за съюз с франджите. След като го изслушва спокойно, ал-Адид, който по това време е на шестнадесет години, изказва уважение към политиката на Шауер. Везирът тъкмо се кани да се изправи, когато двамата франджи поискват от повелителя на правоверните да се закълне, че ще остане верен на споразумението. Очевидно подобно искане звучи възмутително за царедворците около ал-Адид. Самият халиф също изглежда шокиран, а везирът побързва да се намеси. Договорът с Ерусалим, обяснява той на своя господар, е въпрос на живот и смърт за Египет. Той го заклева да

не възприема искането на франджите като проява на неуважение, а само като белег на непознаването им на източните обичаи.

С пресилена усмивка ал-Адид протяга ръка, облечена в копринена ръкавица, и се заклева да спазва договора. Но единият от франкските емисари го прекъсва: „Клетвата, казва той, трябва да бъде дадена с гола ръка, защото ръкавицата би могла да послужи като знак за измяна в бъдеще“. Искането предизвиква нов скандал. Царедворците шушукат помежду си, че това е обида за халифа и че нахалниците трябва да бъдат наказани. Въпреки това след нова намеса от страна на Шауер халифът, запазвайки спокойствие, сваля ръкавицата, протяга голата си ръка и повтаря дума по дума клетвата, която му диктуват представителите на Мори.

Веднага след края на тази необичайна среща съюзените египтяни и франджи изготвят план как да пресекат Нил и разбият армията на Ширкух, който вече е потеглил на юг. Вражи отряд, предвождан от Амори, тръгва по петите му. Чичото на Саладин се преструва, че е в безизходица. Съзнавайки, че главната му слабост е отрязването от тила, той се опитва да постави преследвачите в същото положение. На разстояние една седмица път от Кайро Ширкух заповядва на войските си да спрат и им съобщава в пламенна реч, че е дошъл денят на победата.

Битката се разразява на 18 март 1167 година близо до селището Ел-Бабейн, на западния бряг на Нил. Изтощените от дългото препускане армии се хвърлят в боя с желанието да приключат въпроса веднъж завинаги. Ширкух е поверил на Саладин командването на центъра и му е наредил да отстъпи веднага щом врагът нападне. Амори и рицарите атакуват с широко развети знамена и когато Саладин се престорва, че бяга, те се впускат да го преследват, без да си дадат сметка, че дясното и лявото крило на сирийската армия им отрязват възможността за отстъпление. Загубите на франкските рицари са големи, но Амори успява да се измъкне. Той се връща в Кайро, където е останала по-голямата част от войската му, твърдо решен да си отмъсти колкото се може по-бързо. Със съучастието на Шауер се готви да се върне назад начело на мощна експедиция в Горен Египет, когато пристига трудна за вярване вест: Ширкух е превзел Александрия, най-големия град на Египет, разположен в северния край на страната, на средиземноморския бряг!

Така след победата си край Ел-Бабейн непредвидимият кюрдски генерал, без да чака нито ден и преди още враговете му да са се свързали, пресича с главоломна бързина египетската територия от юг на север и влиза триумфално в Александрия. Населението на голямото

средиземноморско пристанище, враждебно настроено към съюза с франджите, посреща сирийците като освободители.

Шауер и Амори, принудени да следват адския ритъм, наложен от Ширкух на войната, обсаждат Александрия. В града почти няма хранителни запаси и след месец заплашеното от глад население започва да съжалява, че е отворило портите за сирийския експедиционен корпус. Положението дори изглежда отчаяно в деня, когато франкска флота хвърля котва срещу залива. Но Ширкух не се признава за победен. Той поверява командването на крепостта на Саладин, събира няколкостотин от най-добрите си конници и с тях дръзко напуска града през нощта. Като препуска с всички сили, той пресича неприятелските линии и язди ден и нощ чак до... Горен Египет.

В Александрия блокадата става все по-жестока. Скоро към глада се прибавят епидемии, както и ежедневното обстрелване с катапулти. Отговорността е тежка за двадесет и девет годишен младеж като Саладин. Но предприетото от чичо му отвличане на вниманието ще даде резултат. Ширкух знае, че Мори е нетърпелив кампанията да приключи и да се върне в кралството си, изложено на постоянните набези на Нуреддин. Като отваря нов фронт на юг, вместо да стои затворен в Александрия, кюрдският генерал заплашва да проточи до безкрай конфликта. Той дори организира в Горен Египет истински бунт срещу Шауер и кара множество въоръжени селяни да се присъединят към него. Когато войските му стават достатъчно многочислени, той се приближава до Кайро и изпраща на Амори добре обмислено послание. И двамата си губим времето тук, пише той по същество. Ако кралят благоволи спокойно да обмисли нещата, ще забележи ясно, че с прогонването ми от тази страна само обслужва интересите на Шауер. Амори е убеден в това. Дватама бързо постигат споразумение, обсадата на Александрия е вдигната и съпроводен от почетна гвардия Саладин напуска града. През август 1167 година двете армии тръгват както три години по-рано всяка към страната, от която е дошла. Нуреддин, доволен от завръщането на елита на армията си, си пожелава повече да не бъде замесван в безплодните египетски авантюри.

Въпреки това още на следващата година надпреварата за Нил ще започне отново като истинска неизбежност. След тръгването си от Кайро Амори е счел за необходимо да остави там рицарски отряд, който да следи за спазването на съюзническия договор. Една от неговите задачи е да контролира градските порти и да защитава франкските чиновници, натоварени със събирането на годишния данък от сто хиляди динара,

който Шауер е обещал да плаща на Ерусалимското кралство. Подобен тежък данък, прибавен към дългото присъствие на чужда военна сила, накрая предизвиква омразата на гражданите.

Малко по малко общественото мнение се настройва срещу завоевателя. Шепнешком се говори дори в обкръжението на халифа, че един съюз с Нуреддин би бил по-малкото зло. Тайно от Шауер между Кайро и Алеп започват да прелитат послания. Синът на Зинки не бърза да се намесва и се задоволява да наблюдава реакциите на ерусалимския крал.

Настанените в египетската столица франкски рицари и чиновници долавят бързо растящата враждебност и започват да се страхуват. Те пишат на Амори да им се притече на помощ. Отначало монархът се колебае. Мъдростта повелява той да изтегли гарнизона си от Кайро и да се задоволи с един неутрален и безобиден Египет за съсед. Но темпераментът му го кара да върви напред. Окуражен от големия брой западни рицари, наскоро пристигнали на Изток и нетърпеливи да „хапнат сарацинско“, през октомври 1168 година той решава за четвърти път да шурмува с армията си Египет.

Новата кампания започва с клане колкото ужасяващо, толкова и безсмислено. Западните рицари превземат град Билбейс, където без никаква причина избиват жителите – мъже, жени и деца, мюсюлмани и християни копти. Както съвсем справедливо ще отбележи Ибн ал-Атир, ако франджите се бяха държали по-добре в Билбейс, можеха съвсем лесно да завладеят Кайро, защото първенците на града бяха готови да го предадат. Но като видяха кланетата в Билбейс, хората решиха да се съпротивляват докрай. При приближаването на нашествениците Шауер нарежда да подпалят старата част на Кайро. Двадесет хиляди стомни нафта са излети върху дюкяни, къщи, дворци и джамии. Жителите са евакуирани в новия град, основан от Фатимидите през X век, където се намират дворците, администрациите, казармите, както и религиозният университет ал-Азхар. Огънят бушува в продължение на петдесет и четири дни.

Междувременно везирът се е опитал да поддържа контакт с Амори и да го убеди да се откаже от безумното си начинание. Надява се да успее без нова намеса от страна на Ширкух. Но позициите му в Кайро са разклатени. Халиф ал-Адид, в частност, взема инициативата да пише на Нуреддин и го помоли да се притече на помощ на Египет. Фатимидският владетел е прикрепил към писмото си кичур коса, за да развълнува сина на Зинки: Това са, пише той, косите на моите жени. Умоляват те да дойдеш и да ги спасиш от оскърбленията на франджите.

Реакцията на Нуреддин на тревожното послание ни е известна благодарение на едно изключително ценно свидетелство, това на Саладин, предадено ни от Ибн ал-Атир:

Когато пристигнаха призивите на ал-Адид, Нуреддин ме извика и ми съобщи какво става. След това ми каза: „Иди да видиш чичо си Ширкух в Хомс и го накарай да дойде тук възможно най-бързо, защото въпросът не търпи отлагане“. Аз напуснах Алеп и на миля от града срещнах чичо си, който идваше по същия въпрос. Нуреддин му нареди да се приготви да замине за Египет.

Кюрдският генерал поисква от племенника си да го придружи, но Саладин отказва:

Отговорих, че не мога още да забравя преживените в Александрия страдания. Тогава чичо ми каза на Нуреддин: „Юсеф трябва непременно да дойде с мен!“ И Нуреддин ми повтори заповедта. Напразно му обяснявах в какво притеснение се намирам, той накара да ми дадат пари и аз трябваше да тръгна като човек, когото водят на смърт.

Този път не се стига до сблъсък между Ширкух и Амори. Впечатлен от решителността на кайрци, готови по-скоро да разрушат града си, отколкото да му го предадат, и изплашен да не бъде нападнат в тил или във фланг от сирийската армия, на 2 януари 1169 година франкският крал се връща в Палестина. Шест дни по-късно кюрдският генерал пристига в Кайро, където е едновременно посрещнат като спасител от населението и фатимидските първенци. Дори Шауер сякаш се радва. Но никой не се лъже. Въпреки че се е бил срещу франджите през последните седмици, той е смятан за техен приятел и трябва да заплати за това. На 18 януари е привлечен в засада. Затварят го в палатка и Саладин го убива със собствените си ръце с писменото одобрение на халифа. Същия ден Ширкух поема везирския сан. Когато, облечен във везана коприна, отива в резиденцията на предшественика си, за да се настани там, не намира дори възглавница, на която да седне. Всичко е разграбено още при вестта за смъртта на Шауер.

Три похода са необходими на кюрдския генерал, за да стане истински господар на Египет. Но дните на щастието му са преброени. На 23 март, два месеца след победата, в резултат на преяждане е обхванат от неразположение, от ужасното усещане, че се задушавя. Умира няколко мига по-късно. Това е краят на една епопея, но и началото на друга, чий-то отзвук ще бъде неизмеримо по-голям:

След смъртта на Ширкух, ще разкаже Ибн ал-Атир, съветниците на халифа го посъветваха да избере Юсеф за нов везир, защото беше най-

млад и изглеждаше най-неопитен и най-слаб от емирите в армията.

Саладин е повикан в двореца от господаря, където получава титлата ал-Малик ан-насер, „крал победител“, и отличията на везир: извезан със злато бял тюрбан, подплатена с пурпурно червено роба, инкрустиран със скъпоценни камъни меч, дореста кобила със седло и повод, украсени с гравирано злато и перли, както и много други скъпоценни предмети. На излизане от двореца той се отправя с голям кортеж към везирската резиденция.

За няколко седмици Юсеф успява да се наложи. Отстранява фатимидските чиновници, чиято лоялност му се струва съмнителна, на тяхно място поставя свои хора, потушава жестоко бунта сред египетската армия и накрая отблъсква – през октомври 1169 година – жалкото франкско нашествие, предвождано от Амори, пристигнал в Египет за пети и последен път с надеждата да превземе пристанищния град Дамиета, разположен в делтата на Нил. Разтревожен, че вижда един от наместниците на Нуреддин начело на фатимидската държава, Мануил Комнин изпраща византийска флота в подкрепа на франджите. Но напразно. Румите не разполагат с достатъчно провизии, а съюзниците отказват да им ги доставят. След няколко седмици Саладин вече може да започне преговори с тях и с лекота ги убеждава да сложат край на твърде зле започналото начинание.

Краят на 1169 година още не е дошъл, а Юсеф вече е безспорен господар на Египет. В Ерусалим Мори си дава дума да се съюзи с племенника на Ширкух срещу главния враг на франджите, Нуреддин. Колкото и краен да изглежда оптимизмът на краля, той не е неоснователен. Твърде рано наистина Саладин започва малко по малко да се дистанцира от своя господар. Разбира се, той непрестанно му засвидетелства вяност и покорство, но същинската власт над Египет не може да се упражнява нито от Дамаск, нито от Алеп.

Накрая отношенията между двамата придобиват истинска драматична наситеност. Въпреки здравата си власт в Кайро, Юсеф никога не ще се осмели пряко да се противопостави на своя по-голям събрат. А когато синът на Зинки го кани да се срещнат, той винаги се измъква, не от страх да не попадне в клопка, а от боязън да не се разтрепери, когато се озове в присъствието на господаря си.

През лятото на 1171 година избухва първата сериозна криза, когато Нуреддин поисква от младия везир да премахне фатимидския халифат. Бидейки мюсюлманин сунит, господарят на Сирия не може да търпи духовната власт на една „разколническа“ династия да продължава да се

шири над земя, която му принадлежи. И той изпраща няколко послания в този смисъл на Саладин, който реагира неохотно – страхува се да не засегне чувствата на народа, голяма част от който са шиити, и да не отчужди от себе си фатимидските първенци. От друга страна Саладин знае, че дължи на халиф ал-Адид законната си сила като везир и се страхува с детронирането му да не загуби онова, което гарантира властта му в Египет, след което би се превърнал в обикновен представител на Нуреддин. Впрочем в настоятелността на сина на Зинки той съзира много повече желание да бъде поставен в крак с политическите събития, отколкото проява на религиозно усърдие. През август настояването на господаря на Сирия шиитският халифат да бъде унищожен придобива формата на изпълнена със заплахи заповед.

Притиснат, Саладин започва да се готви как да отбие враждебните реакции на населението и дори подготвя публична прокламация за обявяване падането на халифата. Но все още не смее да я разпространи. Ал-Адид, макар и едва двадесетгодишен, е сериозно болен и сприятелилият се с него Саладин не понася мисълта да предаде доверието му.

Но ето че внезапно, на 10 септември 1171 година, петък, един жител на Мосул на посещение в Кайро, влиза в джамия, качва се на катедрата преди проповедника и започва да се моли в името на абасидския халиф. Странно нещо, никой не реагира нито в момента, нито през следващите дни. Да не би това да е шпионин, изпратен от Нуреддин, за да притесни Саладин? Възможно е. Но след този случай везирът не може повече да отлага решението въпреки скрупулите си. Още следващия петък е издадена заповед Фатимидите повече да не бъдат споменавани в молитвите. По това време ал-Адид е на смъртно легло, почти в безсъзнание, и Юсеф забранява на който и да е да му съобщава новината. „Ако се оправи, им казва той, ще има достатъчно време, за да я научи. Ако не, оставете го да умре без терзания“. Така ал-Адид ще угасне малко след това, без да научи за тъжния край на своята династия.

Падането на шиитския халифат след двувековно някога славно владичество ще постави веднага на изпитание, както може да се очаква, сектата на асасините. Както по времето на Хасан ас-Сабах те все още очакват Фатимидите да се събудят от летаргията си и да провъзгласят новия златен век на шиизма. Виждайки, че мечтата им се стопява завинаги, привържениците ѝ са дотолкова объркани, че сирийският им водител Рашидеддин Синан, „Стареца от планината“, изпраща послание на Амори, за да му съобщи, че е готов заедно с всичките си последователи да приеме християнството. По това време асасините притежават

няколко крепости и села в Средна Сирия, където водят сравнително мирен живот. Изглежда, от години са се отказали от зрелищните операции. Разбира се, Рашидеддин разполага все още с групи отлично обучени убийци, както и с предани проповедници, но много от членовете на сектата са се превърнали в добри селяни, често принуждавани да плащат редовен данък на Ордена на тамплиерите.

Като обещава да се покръсти, „Стареца“ се надява между другото да освободи последователите си от данъка, налаган само на нехристияни. Тамплиерите, гледащи сериозно на финансовите си интереси, следят с безпокойство контактите между Амори и асасините. Още щом подуват склучването на договора, те се опитват да го провалят. През един ден на 1173 година, когато пратеници на Рашидеддин се връщат от среща с краля, тамплиерите ги нападат от засада и избиват. Повече никога няма да се заговори за покръстването на асасините.

Независимо от този епизод премахването на фатимидския халифат има една колкото важна, толкова и неочаквана последица: то дава на Саладин политическия размах, който дотогава му липсва. Естествено Нуреддин не е очаквал подобен резултат. Отстраняването на халифа не само че не прави от Юсеф обикновен представител на господаря на Сирия, но и го превръща в истински владетел на Египет и законен пазител на приказните съкровища, натрупани от свалената династия. Оттогава отношенията между двамата непрекъснато ще се влошават.

След събитията, по време на един смел поход срещу франкската крепост Шаубак, източно от Ерусалим, в момента, когато гарнизонът е готов да капитулира, Саладин научава, че Нуреддин идва да се присъедини към него начело на войските си, за да участва в бойните действия. Без да чака нито секунда, Юсеф нарежда на войниците си да вдигнат лагера и да се приберат с бърз ход в Кайро. В писмо до сина на Зинки той споменава като претекст, че в Египет са избухнали метежи, които го принуждават да тръгне така ненадейно.

Но Нуреддин не се заблуждава. Той обвинява Саладин във вероломство и предателство и се заклева сам да отиде в страната на Нил, за да вземе отново нещата в свои ръце. Обезпокоен, младият везир събира най-близките си помощници, между които и собствения му баща Аюб, и ги пита как да постъпи в случай, че Нуреддин изпълни заката си. Едни от емирите заявяват, че са готови да воюват срещу сина на Зинки, самият Саладин е склонен да сподели мнението им, но ето че се намесва треперещ от ярост Аюб. Като прекъсва Юсеф сякаш е малко момче, той заявява: „Аз съм ти баща и ако има някой тук, който да те обича и да ти

желае доброто, то това съм аз. Но знай, че ако Нуреддин дойде, нищо няма да ме спре да се хвърля на земята и да целуна прахта в краката му. Ако ми нареди да ти отсека главата със собствената ми сабя, ще го направя. Защото тази земя му принадлежи. Ето какво ще му пишеш: Научих, че смяташ да предприемеш поход до Египет, но това не е необходимо; тази страна е твоя и е достатъчно да ми изпратиш бърз кон или камила и аз ще дойда при теб смирен и покорен“.

След събранието Аюб смъмря сина си насаме: „Господ ми е свидетел, ако Нуреддин се опита да вземе само педя от земята ти, аз ще се бия срещу него до смърт. Но защо открито да показваш амбициите си? Времето работи за теб, остави Провидението да действа!“ Убеден, Саладин изпраща в Сирия предложеното от баща му послание, а успокоеният Нуреддин се отказва в последния момент от наказателната експедиция. Но Саладин си взима поука от преживяната тревога и проважда един от братята си, Тураншах, в Йемен със задачата да завладее планинската земя в югозападния край на Арабския полуостров, за да има семейството на Аюб къде да се подслони, в случай, че синът на Зинки намисли отново да завладява Египет. И така Йемен е превзет без каквито и да е трудности... „в името на крал Нуреддин“.

През юли 1173 година, по-малко от две години след неосъществяваната среща край Шаубак, събитието се повтаря. Саладин воюва източно от река Йордан, а Нуреддин събира войските си и тръгва към него. Но отново изплашен от мисълта да се изправи пред господаря си, везирът побързва да тръгне назад към Египет с мотива, че баща му е на смъртно ложе. Наистина, Аюб е в кома след падането си от кон. Но Нуреддин не приема подобни извинения. Когато Аюб умира през август, той си дава сметка, че в Кайро вече няма нито един човек, на когото да има пълно доверие. И решава, че е дошъл моментът да поеме лично в ръце египетските дела.

Нуреддин започна да се готви да превземе Египет и да го изтръгне от ръцете на Салахеддин Юсеф, защото бе разбрал, че последният избягва да воюва с франджите от страх да не се наложи да се събере с него. Нашият летописец Ибн ал-Атир, който е петнадесетгодишен по време на събитията, застава открито на страната на сина на Зинки. Юсеф предпочиташе франджите да са на границата му, отколкото да има Нуреддин за непосредствен съсед. Тогава Нуреддин писа в Мосул и на други места да му изпратят войски. Но докато се готвеше да тръгне с войниците си срещу Египет, Бог му изпрати заповед, която никой не може да оспори. Господарят на Сирия ляга тежко болен, повален, както по

всичко личи, от силна ангина. Лекарите му предписват кръвопускане, но той възразява: „Не се пуска кръв на шейсетгодишен човек“. Опитват други лечения, но без резултат. На 15 май 1174 година в Дамаск е обявена кончината на Нуреддин Махмуд, светия крал, муджахида, обединил мюсюлманска Сирия и позволил на арабския свят да се готви за решителна борба срещу завоевателя. Вечерта във всички джамии прииждат хора, за да прочетат стихове от Корана в негова памет. Въпреки конфликта им през последните години с течение на времето Саладин ще се прояви много повече като негов последовател, а не съперник.

Непосредствено след смъртта на Нуреддин неговите роднини и съветници са обхванати от ненавист към Саладин, тъй като се страхуват, че той ще се възползва от общия смут, за да нападне Сирия. И за да спечелят време, решават да скрият вестта от Кайро. Но Саладин, който има приятели навсякъде, изпраща с пощенски гълъб в Дамаск следното добре обмислено съобщение: До нас достигна вест от проклетия враг относно господаря Нуреддин. Ако, Бог да ни пази, тя се окаже вярна, трябва преди всичко да се пазим разединение да не завладее сърцата ни и лудост да не помрачи разсъдъка ни, защото това би било от полза единствено за враговете ни.

Въпреки помирителните думи враждата, породена от възшествието на Саладин, ще бъде жестока.

ГЛАВА X СЪЛЗИТЕ НА САЛАДИН

Твърде далече отиваш, Юсеф, минаваш всякакви граници. Ти си само слуга на Нуреддин, а ето че вече искаш да вземеш властта само за себе си! Не си прави никакви илюзии, защото ние, които те измъкнахме от небитието, знаем как да те върнем пак там!

Няколко години по-късно изпратеното на Саладин предупреждение от първенците на Алеп ще изглежда абсурдно. Но през 1174 година, когато господарят на Кайро започва да се очертава като главна фигура в Арабския Изток, заслугите му все още не са очевидни за всички. Всред обкръжението на Нуреддин, както приживе му, така и непосредствено след смъртта му, името на Юсеф вече въобще не се споменава. Когато говорят за него, го наричат „парвенюто“, „неблагодарника“, „вероломеца“ или най-често „нахалника“.

Нахалник Саладин никога не е бил. Но късметът му се оказва

наистина нахален. И точно това дразни противниците му. Защото тридесет и шест годишният кюрдски офицер никога не е бил амбициозен и онези, които са го наблюдавали от началото, знаят, че той лесно би се задоволил да бъде редови емир, ако съдбата не го бе изтикала въпреки волята му отпред на сцената.

Въпреки нежеланието си той заминава за Египет, където играе значителна роля в завладяването на страната. Независимо от това и сякаш заради отдръпването си, е издигнат начело на властта. Той не се осмелява да обяви падането на Фатимидите, но когато се вижда принуден да реши въпроса, се оказва наследник на най-богатите мюсюлмански династии. А когато Нуреддин решава да го постави на място, дори не се налага Юсеф да се защитава: господарят му внезапно умира и оставя за единствен свой наследник единадесетгодишния ас-Салех.

По-малко от два месеца след това, на 11 юли 1174 година, умира и Амори, станал жертва на дизентерия докато подготвя ново нахлуване в Египет с помощта на мощна сицилийска флота. Той завещава Ерусалимското кралство на сина си Балдуин IV, едва тринадесетгодишен младеж, жертва на най-ужасното проклятие – проказата. В целия Изток остава само един монарх, способен да се противопостави на неударимото възшествие на Саладин – Мануил, румският император, който наистина мечтае един ден да стане владетел на Сирия и да покори Египет в съюз с франджите. Но ето че като добавка към целия низ от събития, могъщата византийска армия, сковавала Нуреддин в продължение на цели петнадесет години, е разгромена през септември 1176 година от Килидж Арслан II, внук на първия, при битката край Мириоцефалум. Мануил ще умре малко след това и смъртта му ще хвърли Източната християнска империя в анархия.

Можем ли да се сърдим на панегиристите на Саладин, които виждат в тази поредица от непредвидени събития ръката на Провидението? Самият Юсеф не се опитва нито веднъж да си припише заслугите за подобна съдба. Той винаги се старае да благодари първо на Бога, а след това на „чичо ми Ширкух“ и на „господаря ми Нуреддин“. Вярно е, че величието на Саладин се крие и в скромността му:

Един ден, когато Салахеддин бе уморен и искаше да си почине, един от мамелюците му отиде при него и му протегна лист хартия за подпис. „Изморен съм, каза султанът, ела след час!“ Но мъжът настоя. Той почти долепи листа до лицето на Салахеддин с думите: „Нека господарят подпише!“ Султанът отвърна: „Нямам подръка мастило!“ Той бе седнал на входа на шатрата си и мамелюкът забеляза, че вътре има

мастилница. „Ето там има мастило, в дъното на шатрата“, рече той сякаш заповядваше на Салахеддин да иде сам да вземе мастилницата. Султанът се обърна, видя мастилницата и каза: „Боже мой, наистина има!“ И се протегна назад, опря се на лявата си ръка и с дясната взе мастилницата. След което подписа документа.

Тази случка, която ни е разказана от Бахаеддин, частен секретар и биограф на Саладин, разкрива по изумителен начин онова, което го отличава от останалите владетели от неговата и от всички други епохи: да бъдеш скромен сред скромните дори и когато станеш най-могъщ сред могъщите. Разбира се, хронистите описват смелостта, справедливостта и рвението му в джихада, но в разказите им непрекъснато прозира един по-чувствителен и по-човешки образ:

Един ден, разказва Бахаеддин, когато се биехме срещу франджите, Салахеддин повика най-близките си при себе си. В ръката си държеше писмо, което току-що бе прочел, и когато се опита да заговори, избухна в сълзи. Като го видяхме в такова състояние и ние зарихме, въпреки че не знаехме за какво става въпрос. Накрая той каза с глас, сподавен от сълзи: „Племенникът ми Такиеддин е мъртъв!“ И отново заплака с горещи сълзи, както и ние. Аз се овладях и му казах: „Нека да не забравяме с кого воюваме и да молим Бога да ни прости, че се отдахме на сълзите“. Салахеддин се съгласи с мен. „Да, рече той, нека Бог ми прости!“ Той повтори това на няколко пъти, след което добави: „Нека запазим в тайна случилото се!“ И нареди да донесат розова вода, за да си измие очите.

Сълзите на Саладин не бликват единствено при смърт на някой от близките му:

Един път, спомня си Бахаеддин, докато яздех край султана в боя срещу франджите, армейски съгледвач дойде при нас заедно с една жена, която плачеше и се удряше в гърдите. „Тя излезе откъм франджите, ни обясни съгледвача, за да се срещне с господаря и ние я доведохме“. Салахеддин нареди на преводача си да я разпита. Тя каза: „Крадци мюсюлмани влязоха вчера в палатката ми и откъмнаха дъщеричката ми. Цяла нощ плаках и накрая нашите вождове ми казаха: Кралят на мюсюлманите е милостив, ще ти позволим да отидеш при него и така ще можеш да го помолиш за дъщеря ти. И ето ме тук, уповаваща се изцяло на теб“. Салахеддин се развълнува и очите му плувнаха в сълзи. Той изпрати човек на пазара за роби, за да подири момичето и не след час пристигна конник с детето на рамене. Щом ги видя, майката се хвърли на земята, покри лицето си с пясък и всички присъстващи заплакаха от

възбуждане. Тя отправи поглед към небето и започна да говори неразбираемо. Върнаха ѝ детето и ги придружиха до лагера на франджите.

Онези, които са познавали Саладин, почти не се спират на физическото му описание – дребен, хилав, с възкъса и правилно оформена брада. Те предпочитат да говорят за лицето му – замислено и леко меланхолично, което грейвало внезапно в предразполагаща усмивка и успокоявало събеседника. Той бил винаги вежлив с гостите си, настоявал да останат за храна, отнасял се към тях с всички почести, дори и когато били неверници, и задоволявал всичките им искания. Не можел да търпи някой да дойде при него и да си тръгне разочарован. Мнозина се възползвали от това. Един ден, по време на примирие с франджите, „бринс“-ът, господар на Антиохия, пристигнал ненадейно пред шатрата на Салахеддин и поискал да му бъде върната една област, завзета от султана четири години преди това. И султанът му я върнал!

Както виждаме щедростта на Саладин често е стигала до безпапетство:

Ковчежниците му, разкрива Бахаеддин, винаги държала тайно настрана известна сума, за да могат да реагират в случай на необходимост, тъй като знаеха, че ако господарят им научи за тези пари, веднага ще ги изхарчи. Въпреки тези мерки при смъртта на султана в държавната съкровищница се оказаха само едно кюлче злато от Тир и четиридесет и седем сребърни дирхама.

Когато някои от помощниците му го обвиняват за това му разточителство, Саладин им отговаря с непринудена усмивка: „Има хора, за които парите са толкова важни, колкото и пясъкът“. И наистина той искрено ненавижда богатството и разкоша. Когато приказните дворци на фатимидските халифи стават негово притежание, той настанява в тях емирите си, като сам предпочита да остане да живее в много по-скромната резиденция, отредена за везирите.

Това е само една от многото черти, които сближават образите на Саладин и Нуреддин. Впрочем противниците му ще видят в него блед подражател на господаря му. В действителност Саладин се разкрива в отношенията си към другите, особено към войниците, много по-сърдечен от предшественика си. Макар и да спазва буквално предписанията на вярата, той е далече от онази леко лицемерна набожност, която е характеризирала отделни постъпки на сина на Зинки. Може да се твърди, общо взето, че Саладин е по същия начин възискателен към себе си, но по-толерантен към другите. Въпреки това той е по-безмилостен от предшественика си спрямо онези, които се осмеляват да хулят исляма, били

те „разколници“ или отделни франджи.

Като изключим различията в характера, особено в началото Саладин е силно повлиян от изумителното величие на Нуреддин, чийто достоен наследник се опитва да бъде, преследвайки неумолимо същите цели като него: обединение на арабския свят, мобилизиране на мюсюлманите както в духовно отношение – благодарение на силния пропаганден апарат, така и във военно отношение с цел да бъдат освободени завзетите земи и преди всичко Ерусалим.

Още през лятото на 1174 година, когато събраните в Дамаск край младия ас-Салех емири обсъждат кой е най-добрият начин да се противопоставят на Саладин, допускайки дори съюз с франджите, господарят на Кайро им отправя истинско предизвикателство с писмото си, в което категорично премълчава конфликта си с Нуреддин и без да се колебае се представя за последовател на делото на своя господар и верен пазител на наследството му:

Ако нашият непрежалим владетел, пише той, бе открил сред вас човек така достоен за доверие като мен, нали нему щеше да даде Египет, най-важната от провинциите? Бъдете уверени, ако Нуреддин не бе умрял без време, той щеше на мен да повери възпитанието на сина си и грижата за него. А ето че виждам как вие се държите като че ли единствени сте служили на господаря и неговия син и как се опитвате да ме изключите. Но аз скоро ще дойда. Ще извърша в памет на моя господар действия, които ще оставят следи и всеки един от вас ще бъде наказан за своето безпътство.

Тук трудно бихме познали вежливия човек от предишните години, сякаш загубата на господаря е отприщила дълго стаявана агресивност. Вярно е, че обстоятелствата са изключителни, защото посланието има точна цел: то е обявяване на война, с която започва завладяването на мюсюлманска Сирия. Когато го изпраща през октомври 1174 година, господарят на Кайро вече е на път за Дамаск начело на седемстотин конници. Броят им е недостатъчен за превземането на сирийската столица, но Юсеф си е направил добре сметката. Изплашени от необичайно заплашителния тон на писмото, ас-Салех и съветниците му са предпочели да се изтеглят по посока на Алеп. Като пресича необезпокояван земите на франджите и поема по пътя, който вече може да назовем „пътя на Ширкух“, Саладин пристига в края на октомври пред Дамаск, където близки на семейството му побързват да отворят портите и да го посрещнат.

Окуражен от победата, извоювана без сабя да звънне, той

продължава нататък. Остава гарнизона на Дамаск на заповедите на един от братята си и се отправя към Средна Сирия, където превзема Хомс и Хама. По време на този светкавичен поход, ни разказва Ибн ал-Атир, Салахеддин говореше, че действа в името на цар ас-Салех, син на Нуреддин. Той твърдеше, че целта му е да защити страната от франджите. Верен на династията на Зинки, историкът от Мосул е най-малкото недоверчив спрямо Саладин, когото обвинява в двуличиe. До известна степен не греша. Юсеф, който не иска да се прави на узурпатор, се представя за покровител на ас-Салех. „Във всеки случай, казва той, младежът не може да управлява сам. Трябва му наставник, регент, а никой не е по-добре поставен от мен за тази роля“. Впрочем той пише писмо след писмо на ас-Салех, в които го уверява във верността си, нарежда името му да бъде споменавано в молитвите в джамиите на Кайро и Дамаск, сече пари с неговия лик.

Младият монарх остава напълно безчувствен към подобни жестове. Когато през декември 1174 година Саладин обсажда дори Алеп, „за да предпази цар ас-Салех от пагубното влияние на съветниците му“, синът на Нуреддин събира градските жители и произнася пред тях развълнувана реч: „Вижте този несправедлив и неблагодарен човек, който иска да ми отнеме страната, като не се съобразява нито с Бог, нито с хората! аз съм сирак и се осланям на вас да ме защитите в памет на моя баща, който ви обичаше толкова много“. Дълбоко развълнувани, алепчани решават да се съпротивляват докрай на „вероломеца“. Юсеф, който иска да избегне пряк сблъсък с ас-Салех, вдига обсадата. В замяна на това решава да се провъзгласи за „крал на Египет и Сирия“, за да не зависи повече от друг властелин. Летописците, Впрочем, ще му дадат титлата султан, с която самият той не се назовава никога. Още много пъти Саладин ще се връща под стените на Алеп, но така и не ще се реши да кръстоса меч със сина на Нуреддин.

За да отстранят постоянната заплаха, съветниците на ас-Салех решават да прибегнат до услугите на асасините. Те влизат във връзка с Рашидедин Синан, който обещава да ги отърве от Юсеф. „Стареца от планината“ не чака по-удобен случай, за да разчисти сметките си с гробкопача на фатимидската династия. Първият опит за покушение става в началото на 1175 година. Асасините проникват в лагера на Саладин, стигат до шатрата му, където един емир ги разпознава и им препречва пътя. Той е тежко ранен, но тревогата е дадена. Стражите се притичват и след ожесточен бой батините са изклани. Но изпълнението на задачата е само отложено. На 22 май 1176 година, когато Саладин отново воюва

в областта край Алеп, един асасин прониква внезапно в шатрата му и му нанася удар с кама по главата. За щастие султанът, нашрек след последния атентат, е взел предпазни мерки и носи под феса си метална шапка. Тогава убиецът нанася нов удар по врата на жертвата. Но отново пътят на острието е препречен. Саладин е облечен в дълга туника от дебел плат, чиято висока яка е подсилена с метална броня. В този момент влиза един от емирите на армията, сграбчва с едната си ръка камата, а с другата удря батина, който се строполява на земята. Саладин не успява да се изправи и ето че втори убиец се нахвърля върху него, а след това и трети. Но стражите вече са дотичали и нападателите са избити. Юсеф излиза от палатката не на себе си, клатушкайки се, невярващ, че още е жив.

Когато се съвзема, той решава да нападне асасините в леговището им в Средна Сирия, където Синан контролира около десетина крепости. Най-страшната от тях е крепостта Масиаф, кацнала на върха на стръмна планина. Саладин я обсажда. Но станалото в страната на асасините през онзи август 1176 година ще остане вероятно винаги загадка. Според една от версиите, тази на Ибн ал-Атир, Синан изпратил писмо на вуйчото на Саладин, в което се заканвал да очисти всички членове на царското семейство. Подобна заплаха не можела да бъде приета лекомислено, тъй като идвала от страна на сектата и то след двата опита за покушение срещу султана. И обсадата на Масиаф била вдигната.

Втората версия за събитията дължим на самите асасини. Откриваме я в едно от редките писания, надживели сектата, оставено ни от един от последователите ѝ, някой си Абу Фирас. Според него Синан, който по това време отсъствал от обсадената крепост, застанал с двама от другарите си на един отсрещен хълм, за да наблюдава развитието на военните действия. Саладин наредил да го пленят. Голям отряд обкръжил Синан, но когато войниците се опитали да го доближат, незначителна сила сковала крайниците им. Казват, че тогава „Стареца от планината“ наредил да съобщят на султана, че желае да се срещне лично с него и насаме. Изплашени, войниците побягнали да разкажат на господаря си какво е станало, а Саладин, като не очаквал нищо добро, накарал да разпръснат вар и пепел около шатрата му, за да личи всяка стъпка. Когато слънцето залязло, той поставил стражи със запалени факли, които да го пазят. Изведнъж, посред нощ, подскочил в съня си и съгледал за по-малко от секунда непозната сянка, която се измъквала навън от шатрата му. Сторило му се, че това е самият Синан. Загадъчният посетител бил оставил на леглото отровна питка и лист хартия, на който Саладин прочел: Ти си в

наша власт. Тогава надал вик и стражите дотичали, като се кълнели, че нищо не са видели. Още на следващия ден Саладин побързал да вдигне обсадата и възможно най-бързо да се прибере в Дамаск.

Няма съмнение, че разказът е силно украсен, но факт е, че Саладин внезапно и изцяло променя политиката си спрямо асасините. Въпреки омразата, която питае към всички разколници, той вече никога не ще нападне земята на батините. Напротив, ще се опитва да се помири с тях, с което ще лиши враговете си, били те мюсюлмани или франджи, от един ценен съюзник. Защото в битката за овладяването на Сирия султанът е решен да използва всички козове. Вярно е, че след превземането на Дамаск на теория победителят е той, но конфликтът продължава. Войните, които се налага да води срещу франкските държави, Алеп, Мосул, управляван също от потомък на Зинки, както и срещу различни князе из Джезира и Мала Азия, са изтощителни. Още повече, че му се налага редовно да отскача до Кайро, за да смразява интриганти и заговорници.

Положението започва да се избистря едва в края на 1181 година, когато внезапно умира ас-Салех, вероятно отровен, на осемнадесетгодишна възраст. Ибн-ал-Атир описва развълнувано последните мигове от живота му:

Когато състоянието му се влоши, лекарите го посъветваха да пийне малко вино. Той им каза: „Няма да го направя, преди да получа разрешение от някой доктор по закон Божи“. Един от главните улеми дойде при възглавието му и обясни, че религията допуска употребата на вино като лекарство. Ас-Салех запита: „Смятате ли, че ако Бог е решил да сложи край на дните ми, би променил мнението си като ме види да пия вино?“ Духовникът бе принуден да отговори отрицателно. „В такъв случай, заключи умиращият, не бих искал да срещна Създателя си със стомах, пълен със забранена храна“.

Година и половина по-късно, на 18 юни 1183, Саладин тържествено влиза в Алеп. Отсега нататък Сирия и Египет са едно цяло – не само на теория както по времето на Нуреддин – но и на практика под неоспоримата власт на аюбидския владетел. Странно нещо, но появата на мощната арабска държава, която с всеки ден все по-плътнo ги обкръжава, не успява да накара франджите да се сплотят. Напротив. Докато кралят на Ерусалим, жестоко обезобразен от проказата, става все по-немошен, два враждуващи клана си оспорват властта. Първият, склонен на споразумение със Саладин, е ръководен от Раймонд, граф на Триполи. Вторият, крайно настроен, има за свой изразител Реналд Шатийонски, бивш княз на Антиохия.

Силно мургав, с орлов нос, говорещ свободно арабски, внимателен читател на ислямските книги, Раймонд би минал за обикновен сирийски емир, но високият му ръст издава западния му произход:

Нямаше измежду франджите, разказва Ибн ал-Атир, мъж по-смел и по-мъдър от господаря на Триполи, Раймонд Ибн Раймонд ас-Санджилли, потомък на Сен-Жил. Но той бе твърде амбициозен и силно желаше да стане крал. За известно време бе регент, но бързо бе отстранен. В сърцето си изпита такава ненавист, че писа на Салахеддин, застана на негова страна и го помоли да му помогне да стане крал на франджите. Салахеддин се зарадва и побърза да освободи рицарите от Триполи, които бяха в плен на мюсюлманите.

Саладин следи внимателно тези раздори. Когато воденото от Раймонд „ориенталско“ течение е на път да победи в Ерусалим, той става сговорчив. През 1184 година Балдуин IV навлиза в последния стадий на проказата. Месото върху стъпалата и бедрата му увисва, погледът му е безжизнен. Но не му липсва нито смелост, нито разум и той се доверява на графа на Триполи, опитващ се да установи добросъседски отношения със Саладин. Андалузкият пътешественик Ибн Джубайр, посетил Дамаск през същата година, с изненада установява, че въпреки войната керваните сноват необезпокоявани между Кайро и Дамаск, прекосявайки земите на франджите. Християните, пише той, карат мюсюлманите да заплащат такса, с която не се злоупотребява. Християнските търговци на свой ред заплащат мита върху стоките, когато преминават през мюсюлманска територия. Военните воюват, но народът живее в мир.

Саладин не само че не бърза да сложи край на съжителството, но дори е склонен да отиде и по далеч по пътя на мира. През март 1185 година умира на двадесет и четири години прокаженият крал, като оставя престола на своя племенник Балдуин V, тогава шестгодишен, а регентството на графа на Триполи, който знае, че му е необходимо време, за да укрепи властта си и изпраща пратеници в Дамаск с молба за примирие. Саладин съзнава, че е в състояние да започне решителна битка срещу западните рицари, но приема да сключи четиригодишен мир, с което доказва, че не търси сблъсък на всяка цена.

Но когато детето-крал умира година по-късно, през август 1186, ролята на регента е поставена под въпрос. Майката на малкия монарх, обяснява Ибн ал-Атир, се бе влюбила в един франдж, наскоро пристигнал от Запад, някой си Ги. Тя се бе омъжила за него и след смъртта на детето постави короната на главата на съпруга си, извика патриарха, свещениците, монасите, хоспиталиерите, тамплиерите, бароните,

известни ги, че е предала властта на Ги и ги закле да му се подчиняват. Раймонд отказа и предпочете да се споразумее със Салахеддин. Въпросният Ги е крал Ги Лузинянки, напълно безличен красавец, лишен от каквито и да е политически или военни умения, винаги готов да възприеме мнението на последния си събеседник. Той е само кукла на конци в ръцете на „ястребите“, предвождани от „бринс Арнат“, Реналд Шатийонски.

След кипърското приключение и безчинствата си в Северна Сирия последният прекарва петнадесет години в затворите на Алеп, преди да бъде освободен през 1175 година от сина на Нуреддин. Пленничеството само е засилило недостатъците му. По-фанатичен, по-лаком и по-крвожаден от когато и да било, Арнат ще предизвика сам много повече омраза между араби и франджи отколкото десетилетия войни и кръвопролития. След пускането си на свобода той не успява да си върне Антиохия, където властва зет му Боемунд III. Така че заживява в Ерусалимското кралство, където побързва да се ожени за една млада вдовица, донесла му в зестра земите, разположени източно от река Йордан – могъщите крепости Керак и Шаубак. Сдружил се с тамплиерите и мнозина новодошли рицари, той започва да упражнява все по-голямо влияние над ерусалимския кралски двор, ограничавано за известно време единствено от Раймонд. Политиката, която се опитва да наложи, е сходна с тази от времето на първото франкско нашествие: постоянна борба срещу арабите, безогледни грабежи и кланета, покоряване на нови територии. За него всеки опит за споразумение, всеки компромис е равен на предателство. Той не се чувства обвързан от никакво примирие, от никаква дума. Нима нещо значи дадената на неверници клетва? – обяснява той цинично.

През 1180 година между Дамаск и Ерусалим е подписан договор, който гарантира свободното движение на стоки и хора в областта. Няколко месеца по-късно керванът на богати арабски търговци, прекосяващ Сирийската пустиня по посока на Мека, е нападнат от Реналд, който оплячкосва стоката. Саладин се оплаква на Балдуин IV, но последният не се осмелява да накаже васала си. През есента на 1182 година се случва нещо още по-лошо. Арнат решава да разграби околностите на самата Мека. Той се качва на борда в Ейлат, по това време малко пристанище на арабски рибари, разположено в залива Акаба, и водената от неколцина пирати в Червено море експедиция се спуска покрай брега. Първо напада Янбо, пристанище в Медина, а след това Рабиг, недалече от Мека. По пътя хората на Реналд потопяват кораб с мюсюлмански

поклонници на път за Джеда. Всички бяха изненадани, обяснява Ибн ал-Атир, защото хората по тези земи не бяха никога виждали франдж, бил той търговец или воин. Опиянени от успеха си, нападателите не бързат и тъпчат корабите си с плячка. А докато самият Реналд се връща в земите си, хората му прекарват дълги месеци, кръстосвайки из Червено море. Братът на Саладин, ал-Адел, който управлява Египет в негово отсъствие, въоръжава цяла флота и я хвърля в преследване на грабителите, които са разгромени. Неколцина от тях са отведени в Мека, за да бъдат публично обезглавени: наказани за назидание, завършва историкът от Мосул, на всички, опитали се да осквернят светите места. Разбира се, вестите за налудничавата експедиция бързо облитат мюсюлманския свят, а Арнат става символ на най-отвратителното у франкския враг.

В отговор Саладин напада няколкократно земите на Реналд. Но въпреки яростта си, султанът запазва великодушието си. Така например през ноември 1183 година, след като разполага катапулти около цитаделата Керак и започва да я обсипва с каменни блокове, бранителите му съобщават, че в същия момент вътре в крепостта има княжеска сватба. Въпреки че младоженка е заварената дъщеря на Реналд, Саладин поисква от обсадените да му посочат дома, където ще се настанят младите съпрузи, и заповядва на войниците си да щадят въпросната част от града.

Подобни жестове, уви, са безсмислени по отношение на Арнат. За момент неутрализиран от мъдрия Раймонд, той получава възможност отново, след възцаряването на крал Ги през септември 1186 година, да налага волята си. Няколко седмици по-късно, нехайки за примирието, до чието изтичане остават още две години и половина, князът напада подобно на хищна птица голям керван от арабски поклонници и търговци, който спокойно се придвижва по пътя за Мека. Въоръжените мъже са избити, а всички останали са отведени в плен в Керак. Когато неколцина измежду тях се осмеляват да напомнят на Реналд за примирието, той им извиква предизвикателно: „Нека вашият Мохамед дойде да ви освободи!“ Няколко седмици по-късно думите му стигат до Саладин и той се заклева да убие Арнат със собствените си ръце.

Но на първо време султанът се опитва да печели време. Той проважда пратеници при Реналд, за да поиска съгласно споразуменията пленниците да бъдат освободени, а имуществото им върнато. Князът отказва да ги приеме и емисарите се отправят към Ерусалим, където ги посреща крал Ги. Той изразява изумлението си от постъпките на своя васал, но не се осмелява да влезе в конфликт с него. Посланиците

настояват: нима заложниците на княз Арнат ще продължат да вехнат в душегубките на Керак въпреки сключените договори и дадените клетви? Некадърникът Ги си измива ръцете.

Примирието е нарушено. Въпреки решението си да го спазва докрай Саладин не се притеснява от подновяването на военните действия. Той изпраща пратеници при емирите на Египет, Сирия и Джезира, съобщава им, че франджите предателски са потъпкали дадената дума и призовава съюзници и васали да обединят всичките си сили, за да участват в джихада срещу завоевателя. Към Дамаск започват да прииждат конници и пешаци от всички краища на исляма. Градът заприличва на кораб сред морето от разлюлени платнища, палатки от камилска кожа, под които се крият войниците при слънце и дъжд, просторни владетелски шатри, богато обагрени и украсени с цитати от Корана или калиграфирани стихове.

Докато мобилизацията продължава франджите са разкъсвани от междусобици. Крал Ги счита, че е настъпил моментът да се отърве от съперника си Раймонд и го обвинява в благоразположеност към мюсюлманите. Ерусалимската армия се готви да нападне Тивериада, малък град в Гали-лея, принадлежащ на съпругата на графа на Триполи. Разтревожен, последният се среща със Саладин и му предлага съюз, който е сключен начаса. Султанът изпраща един отряд от войските си да подсилят гарнизона на Тивериада. Ерусалимската армия отстъпва.

На 30 април 1187 година, докато последователни вълни от арабски, турски и кюрдски бойци продължават да прииждат към Дамаск, Саладин изпраща пратеник в Тивериада, за да поиска от Раймонд, съгласно сключения съюз, да позволи на съгледвачите му да разузнаят по посока на Галилейското езеро. Графът е затруднен, но не може да откаже. Единственото условие, което поставя, е мюсюлманските воители да напуснат земите му преди падането на нощта и да обещаят да не нападнат нито поданиците му, нито собствеността им. За да избегне и най-малкия инцидент, той уведомява всички селища в околността за преминаването на мюсюлманските части и нарежда на жителите да не напускат домовете си.

На следващия ден, 1 май, петък, призори, седем хиляди конници, командвани от един от наместниците на Саладин, минават под стените на Тивериада. Същата вечер се връщат по обратния път след като са спазили буквално условията на графа, не са нападнали нито селата, нито замъците, не са грабили нито злато, нито добитък и въпреки това не са успели да избегнат инцидента. Всъщност Великите учители на

тамплиерите и хоспиталиерите, оказали се и двамата съвсем случайно в една от близките крепости, научават още от вечерта от пратеник на Раймонд за пристигането на мюсюлманския отряд. Кръвта кипва във вените на монасите-воини. За тях не съществува никакъв договор със сарацините! Събират набързо няколкостотин рицари и пешаци и решават да нападнат мюсюлманските конници край село Са-фурия, северно от Назарет. За няколко минути франджите за разбити. Единствено Великият учител на тамплиерите успява да избяга:

Уплашени от поражението, разказва Ибн ал-Атир, франджите изпратиха при Раймонд патриарха, свещеници и монаси, както и много рицари, които горчиво го упрекнаха за съюза му със Салахеддин. Те му казаха: „Вероятно си приел исляма, иначе нямаше да можеш да понесеш станалото. Не би приел мюсюлмани да преминат през твоята територия, да избиват тамплиери и хоспиталиери и да се оттеглят с взетите от тях пленници, без ти да се опиташ да им се противопоставиш“. Собствените войници на графа, тези от Триполи и Тивериада, му отправиха същите упреци, а патриархът заплаши да го анатемоса и да разтрогне брака му. Подложен на целия този натиск, Раймонд се уплаши. Той помоли за прошка и се разкая. Те му простиха, помириха се с него и го накараха да предостави войските си на разположение на краля, както и да участва в борбата срещу мюсюлманите. И графът тръгна с тях. Тогава франджите събраха войските си, конници и пешаци, близо до Акра, и поеха с бавна крачка към село Сафурия.

В лагера на мюсюлманите разгромът на военните религиозни орденни, от които се страхуват и които са единодушно ненавиждани, донася вкуса на победата. Емири и войници нямат търпение да премерят сили с франджите. През юни Саладин събира всичките си войски в средата на пътя между Дамаск и Тивериада: две хиляди конници преминават пред него, без да се броят пешаците и опълченците. От седлото на коня си султанът изкрещява бойния лозунг, подет като ехо от хиляди зейнали гърла: „Победа над врага Божи“!

Саладин е направил спокоен анализ на обстановката пред собствения си генерален щаб: „Случаят, който ни се предоставя, може би никога няма да се повтори. По мое мнение мюсюлманската армия трябва да нападне всички неверници в боен ред. Трябва решително да започнем джихада преди войските ни да се разпръснат“. Онова, което султанът иска да избегне, е васали и съюзници да си тръгнат по домовете с настъпващия през есента край на сезона на битките, преди още да е извоювал решителната си победа. Но франджите са изключително

предпазливи воини. Няма ли да се опитат да избегнат боя, когато видят строените мюсюлмански сили?

Саладин решава да им скрои клопка и моли Бога те да се хванат в нея. Той се отправя към Тивериада, превзема града за един ден, нарежда да бъдат запалени множество пожари и обсажда цитаделата, в която живее графинята, съпруга на Раймонд, и шепа бранители. Мюсюлманската армия е напълно в състояние да сломи съпротивата им, но султанът възпира хората си. Трябва бавно да усилят натиска, да се преструват, че се готвят за последна атака и да чакат реакция:

Когато франджите научиха, че Саладин е превзел и опожарил Тивериада, разказва Ибн ал-Атир, те се събраха на съвет. Някои предложиха да настъпят срещу мюсюлманите, за да ги разбият и не им позволят да превземат цитаделата. Но Раймонд се намеси: „Тивериада е моя, им каза той, и собствената ми жена е обсадена вътре. Но аз съм готов да приема цитаделата да бъде превзета и жена ми да бъде пленена, ако офанзивата на Саладин спре дотук. Защото, Господ ми е свидетел, виждал съм много мюсюлмански армии в миналото и никоя не е била по-многочислена, нито по-силна от тази, с която разполага днес Саладин. Нека избегнем да мерим сили с него. Винаги можем да си върнем Тивериада и да платим откуп, за да освободим нашите“. Но княз Арнат, господар на Керак, му каза: „Опитваш се да ни изплашиш като описваш силата на мюсюлманите, защото ги обичаш и предпочиташ приятелството им. Иначе нямаше да говориш такива думи. А щом твърдиш, че са много, аз ще ти кажа: огънят не се страхува от количеството дърва за горене“. Тогава графът отговори: „Аз съм с вас, ще направя както искате, ще се бия на ваша страна, но ще видите какво ще стане“.

Отново доводите на най-крайния побеждават при западните рицари.

Всичко е готово за битката. Армията на Саладин се е разположила в благодатна долина, покрита с плодни дървета. Зад нея се простира сладководното Тивериадско езеро, през което минава река Йордан, а подалече, по посока на североизток, се откроява величественият силует на Голанските възвишения. Близко до мюсюлманския лагер се издига двувърх хълм, наречен Хитински рога по името на село Хитин, разположено на един от склоновете му.

На 3 юли наброяващата близо дванадесет хиляди бойци франкска армия потегля. Разстоянието, което трябва да измине от Сафурия до Тивериада, не е дълго, най-много четири часа път в нормално време. Но през лятото тази част от палестинската земя е напълно безводна. Няма

нито извор, нито кладенец, а реките са пресъхнали. Когато тръгват сутринта от Сафурия, франджите са убедени, че още следобед ще могат да утолят жаждата си на брега на езерото. Саладин внимателно е подготвил клопката си. През целия ден конниците му не оставят на мира противника, нападат го отпред, отзад, отстрани, покриват го с облаци стрели. Западните рицари дават известни жертви, но което е по-важно, принудени са да забавят придвижването си.

Малко преди залез слънце франджите стигат до едно възвишение, от което могат да обхванат цялата картина. Точно под краката им е село Хитин с няколко землисти на цвят къщи, а в дъното на долината блестят водите на Тивериадското езеро. В непосредствена близост, всред зеленеещата се равнина, която се простира покрай брега, е армията на Саладин. За да се напият, трябва да помолят за разрешение султана!

Султанът се усмихва. Той знае, че франджите са изморени, че умират от жажда, че вече нямат нито сили, нито време да стигнат по светло до езерото и че са осъдени да останат до сутринта без капка вода. Ще могат ли наистина да се бият при тези условия? Саладин ще прекара нощта между молитви и заседания на генералния Си щаб. Нареща на част от емирите да минат откъм тила на неприятеля, за да му препречат пътя за отстъпление, уверява се, че всеки е заел добра позиция и повтаря заповедите си.

На другия ден, 4 юли 1187 година, още при първите лъчи на заревото франджите, напълно обкръжени и замаяни от жажда, отчаяно се опитват да се спуснат по хълма и да стигнат до езерото. Пешаците, много по-изнурени от конниците след изтощителния поход предния ден, тичат слепешком, носейки като товар брадвите и боздуганите си и на вълни се разбиват върху здравата стена от саби и копия. Оцелелите отстъпват безредно по посока на хълмовете, където се смесват с рицарите, вече уверени в поражението. Нито една отбранителна линия не може да издържи. Въпреки това продължават да се бият храбро и отчаяно. Раймонд, начело на шепа хора от своите, се опитва да си пробие път през мюсюлманските редици. Наместниците на Саладин го разпознават и оставят да избяга. Той продължава да препуска към Триполи.

След заминаването на графа франджите на малко да капитулират, разказва Ибн ал-Атир. Мюсюлманите бяха подпалили сухата трева и вятърът отнасяше дима в очите на рицарите. Оказали се в плен на жаждата, пламъците, дима, лятната горещина и огъня на битката, франджите не издържаха повече. Но си казваха, че единственият начин да избегнат смъртта е като ѝ се противопоставят. И те нападаха с такова

ожесточение, че мюсюлманите бяха на път да отстъпят. Но при всяка атака понасяха жертви и броят им намаляваше. Мюсюлманите сложиха ръка на истинския кръст. За франджите това означаваше най-тежката от загубите, защото, твърдяха те, Месията, мир нему, бил разпнат на него.

Според исляма Христос е разпнат само привидно, защото бог обичал прекалено много сина на Мария, за да позволи той да бъде подложен на подобно отвратително мъчение.

Въпреки загубата последните оцелели измежду франджите, около сто и петдесет от най-добрите им рицари, продължават храбро да се бият и се укрепяват на един издигнат терен над село Хитин, за да опънат палатки и организират съпротивата си. Но мюсюлманите ги притискат от всички страни и само кралската шатра остава да стърчи. Останалото е разказано от самия син на Саладин, ал-Малик ал-Афдал, тогава седемнадесетгодишен:

Бях, разказва той, до баща ми в битката край Хитин, първата, в която взех участие. Когато кралят на франджите се появи на хълма, той нападна толкова яростно, че нашите войски отстъпиха до мястото, където беше застанал баща ми. Погледнах го. Беше тъжен, притеснен и нервно подръпваше брадата си. Потегли напред с вика: „Сатаната не трябва да победи!“ Мюсюлманите отново се втурнаха да превземат хълма. Когато видях франджите да отстъпват под натиска на войските ни, аз изкрещях от радост: „Бихме ги!“ Но франджите нападнаха още по-бясно и нашите отново се озоваха до баща ми. Той отново ги призова да нападнат и те принудиха врага да се изтегли към хълма. Аз отново изкрещях: „Бихме ги!“ Но баща ми се обърна към мен и ми рече: „Млъкни! Ще ги победим едва когато онази палатка там горе падне!“ Още не бе довършил думите си и ето че палатката на краля се свлече. Тогава султанът слезе от коня си, просна се на земята и благодари на Бога, като плачеше от радост.

Саладин се изправя сред виковете на радост, яхва отново коня си и тръгва към хълма. Довеждат му знатните пленници – крал Ги и княз Арнат. Писателят Имадеддин ал-Асфяхани, съветник на султана, присъства на сцената:

Салахеддин, разказва той, покани краля да седне до него, а когато влезе и Арнат, той го настани до краля и припомни злодействата му: „Колко пъти се кле, а след това нарушаваше клетвите си, колко пъти подписва договори, които не спазваше!“ Арнат отговори чрез преводача: „Всички крале са постъпвали така. Не съм направил нищо повече.“ В същото време Ги изгаряше от жажда, климаше с глава сякаш беше пиян, а лицето му издаваше голяма уплаха. Салахеддин се обърна към него с

успокоителни думи, нареди да донесат ледена вода и му я поднесе. Кралят пи, след това предложи остатъка на Арнат, който на свой ред утоли жаждата си. Тогава султанът рече на Ги: „Ти не ме попита дали да му дадеш да пие. Следователно не съм длъжен да го помилвам“.

Според арабската традиция пленник, комуто дадат да пие или да яде, трябва да бъде помилван. Задължение, което Саладин явно не е искал да изпълни по отношение на човек, когото се е заклел да убие със собствените си ръце. Имадеддин продължава:

След като каза тези думи султанът излезе, яхна коня си и се отдалечи, оставяйки задържаните в плен на ужаса. Той инспектира завръщането на войските, а после се върна в палатката си. Там накара да доведат Арнат, насочи се към него със сабята си и го удари между врата и плешката. Когато Арнат се строполи на земята, му отрязаха главата, а след това завлякоха тялото за краката пред краля, който се разтрепери. Като го видя така да се тресе, султанът му каза с успокоителен тон: „Този човек бе убит единствено заради злодейството и коварството си!“

Кралят и повечето от пленниците ще бъдат пощадени, но тамплиерите и хоспиталиерите ще споделят съдбата на Реналд Шатийонски.

Без да дочака края на този паметен ден, Саладин събира главните си емири и ги поздравява с победата, която – казва той – е възстановила дълго потъпкваната от нашествениците чест. Отсега нататък, счита той, франджите нямат вече армия и трябва да се възползваме незабавно, за да отвоюваме несправедливо завзетите земи. Още на следния ден, неделя, той напада цитаделата Тивериада, където съпругата на Раймонд знае, че вече не си струва да се съпротивлява. Тя се предава на Саладин, който, разбира се, оставя защитниците да се измъкнат необезпокоявани с цялото си имущество.

На следващия вторник победоносната армия се отправя към пристанищния град Акра, който капитулира без съпротива. През последните години градът е придобил значителна стопанска важност, защото през него минава цялата търговия със Запада. Султанът се опитва да накара многобройните италиански търговци да останат, като обещава да им осигури необходимата защита. Но те предпочитат да се настанят в близкото пристанище Тир. Макар и да съжالياва за заминаването им, султанът не се противопоставя. Дори им позволява да отнесат със себе си всичките си богатства и им дава ескорт, който да ги защитава от бандити.

Като решава, че е безсмислено лично да стои начело на огромната армия, султанът натоварва емирите си да превземат различни укрепени

селища в Палестина. Една след друга франкските крепости в Галилея и Самария се предават за няколко часа или за няколко дни. Такъв е именно случаят с Наблус, Хайфа и Назарет, чиито жители се отправят вкупом към Тир или Ерусалим. Единственият сериозен сблъсък става край Яфа, където дошлата от Египет армия под предводителството на ал-Адел, брат на Саладин, среща твърда съпротива. След като я сломява ал-Адел взема в робство цялото население. Ибн ал-Атир разказва, че самият той си купил на пазара в Алеп млада франкска пленница, пристигнала от Яфа:

Тя имаше дете на годинка. Един ден, както го носеше на ръце, то падна и си ожули лицето. Тя избухна в ридания. Опитах се да я успокоя с думите, че раната не е сериозна и че човек не трябва да плаче за толкова малко нещо. Тя ми отговори: „Не плача за това, а заради сполетялото ни нещастие. Имах шест братя и всички загинаха, не знам какво е станало с мъжа ми и сестрите ми“. От всички франджи по крайбрежието само тези от Яфа, уточнява арабският историк, бяха застигнати от подобна съдба.

Навсякъде другаде освобождението на земите преминава спокойно. След кратък престой в Акра Саладин се отправя на север. Преминава пред Тир, но решава да не губи време под внушителните крепостни стени и предприема триумфален поход по крайбрежието. На 29 юли, след седемдесет и седем годишна окупация, Сайда капитулира без какъвто и да е опит за съпротива. Няколко дни по-късно примерът ѝ е последван от Бейрут и Джбайл. Мюсюлманските войски са вече съвсем близо до графство Триполи, но Саладин счита, че няма от какво да се страхува от тази страна, връща се на юг и спира отново пред Тир, чудейки се дали го обсади:

След известно колебание, ни казва Бахаеддин, султанът се отказа. Войските му бяха пръснати на много страни, хората му бяха уморени от прекалено дългия поход, а Тир беше твърде добре защитен, защото в този момент всички франджи от крайбрежието се бяха събрали там. Така че той предпочете да нападне Аскалон, който беше по-лесен за превземане.

Ще дойде ден, когато Саладин горчиво ще се кае за това си решение. Но за момента триумфалният поход продължава. На 4 септември капитулира Аскалон, последван от Газа, принадлежаща на тамплиерите. Саладин веднага изпраща неколцина емири от армията си по посока на Ерусалимската област, където те превземат множество селища, между които и Витлеем. Отсега нататък султанът има само едно желание: да

увенчае победоносната си кампания, както и кариерата си, с освобождението на Свещения град.

Ще може ли и той подобно на халиф Омар да влезе в туй почитано място, без да руши и без да пролива кръв? На жителите на Ерусалим изпраща послание, в което ги приканва да започнат преговори за бъдещето на града. Делегация от градски първенци го посещава в Аскалон. Предложението на победителя е разумно: градът се предава без бой, жителите, които желаят да го напуснат, могат да сторят това като отнесат със себе си всичко, което притежават, местата на християнското вероизповедание се запазват, а онези, които в бъдеще пожелаят да дойдат на поклонение, няма да бъдат обезпокоявани. Но за голяма изненада на султана франджи-те отговарят по същия арогантен начин както по времето на най-голямото си могъщество. Да предадат Ерусалим, града, в който е умрял Христос? И дума да не става! Градът им принадлежи и те ще го защитават до последно.

Тогава, като се заклева да превземе Ерусалим с оръжие в ръка, Саладин заповядва на разпръснатите по четирите краища на Сирия свои войски да се съберат около Свещения град. Всички емири се стичат. Нима има мюсюлманин който да не желае да каже на своя Създател в деня на Страшния съд: Аз се бих за Ерусалим! Или още по-добре: Аз умрях като мъченик за Ерусалим! Саладин, комуто преди това астролог бил предрекъл, че ще загуби едното си око, ако влезе в Свещения град, отговорил: „За да го превзема, съм готов да дам и двете си очи!“

Вътре в обсадения град съпротивата се води от Балиан д'Ибелин, господар на Рамле, сеньор, който според Ибн ал-Атир, притежаваше у франджиите почти същия ранг като краля. Той успява да напусне Хитин малко преди разгрома на своите, след което намира убежище в Тир. Тъй като съпругата му се намира в Ерусалим, през лятото той поисква от Саладин разрешение да отиде и я отведе със себе си, като обещава да не носи оръжие и да прекара само една нощ в Свещения град. Но когато пристига там, започват да го умоляват да остане, защото никой друг не притежава достатъчно авторитет, за да организира съпротивата. Балиан, човек на честта, не може да приеме да защитава Ерусалим и народа си, като измени на дадената на султана дума. И той се обръща към самия Саладин с въпроса как да постъпи. Великодушният султан го освобождава от дадената клетва. Щом дълга му налага да остане в Свещения град и да носи оръжие, нека го направи! И тъй като Балиан е прекалено зает със защитата на Ерусалим и не може да осигури закрила за жена си, султанът ѝ дава ескорт, който да я отведе до Тир!

Саладин не отказва нищо на един човек на честта, бил той и най-ожесточеният му враг. Вярно е, че в този случай, рискът е минимален. Въпреки храбростта си Балиан не е сериозна заплаха за мюсюлманската армия. Колкото и здрави да са стените, колкото и привързано да е франкското население към престолния град, броят на бранителите се свежда до шепа рицари и до няколкостотин граждани без каквото и да е военен опит. От друга страна, живеещите в Ерусалим източни християни – православни и яковити – са добре настроени към Саладин, особено църковният клир, постоянно унижаван от латинските прелати. Един от главните съветници на султана е православен свещеник на име Юсеф Батит. Именно нему са поверени контактите с франджите и източнохристиянските общности. Малко преди началото на обсадата православният клир обещава на Батит да отвори портите на града, ако западните рицари упорстват прекалено дълго.

Всъщност съпротивата на франджите е смела, но кратка и лишена от илюзии. Обсадата на Ерусалим започва на 20 септември. Шест дни по-късно Саладин, който е построил лагера си на Елеонската планина, нарежда на войските си да засилят натиска и да се готвят за последна атака. На 29 септември сапъори успяват да направят пробив в северната част на стената, съвсем близо до мястото, откъдето западните рицари проникват през 1099 година. Като вижда, че вече е безсмислено да продължава борбата, Балиан поисква да му бъде осигурен коридор и се явява пред султана.

Саладин е неумолим. Нима не е предложил на жителите най-добрите условия за капитулация доста преди битката? Вече не е време за преговори, защото се е заклел да превземе града с оръжие в ръка както това са сторили и франджите! Единственият начин да бъде освободен от клетвата си е Ерусалим сам да отвори портите си и да му се предаде напълно и безусловно:

Балиан настоя поне да му кажат, че животът на хората ще бъде пощаден, разказва Ибн ал-Атир, но Саладин не обеща нищо. Опита се да го умилостиви, но напразно. Тогава се обърна към него със следните думи: „О, султано, знай, че в града има такова множество, че само Господ може да го преброи. Хората се колебаят дали да продължат битката, защото се надяват, че ти ще пощадиш живота им, както си постъпвал толкова пъти, защото те обичат живота и ненавиждат смъртта. Но ако видим, че смъртта е неизбежна, тогава, Господ е свидетел, ще убием децата и жените си, ще изгорим, всичко, което притежаваме, няма да ви оставим нито един динар, нито един дирхам за плячкосване, нито един

мъж и нито една жена за поробване. Сетне ще разрушим Свещената скала, джамията ал-Акса и много други места, ще избием петте хиляди мюсюлмански затворници, а след това ще изколим конете и всички животни. Накрая ще излезем и ще се бием срещу вас както човек се бие за живота си. Никой от нас няма да умре преди да е избил много от вашите.“

Без да се впечатли от заплахите, Саладин е разчувстван от патоса на събеседника си. За да не се покаже прекалено лесно разнежен, той се обръща към съветниците си и ги запитва дали, за да спаси свещените места на исляма, не може да бъде освободен от дадената клетва да превземе града с оръжие в ръка. Отговорът им е положителен, но като познават непоправимата щедрост на господаря си те настояват да получат от франджите, преди да ги пуснат на свобода, финансова компенсация, защото дългата военна кампания напълно е изпразнила държавната хазна. Неверниците, обясняват съветниците, са потенциални пленници. За да се откупят, всеки от тях трябва да заплати определена сума: десет динара за мъжете, пет за жените и един за децата. Балиан приема по принцип, но се застъпва за бедните, които не могат, казва той, да заплатят такава сума. Не може ли седем хиляди от тях да бъдат освободени срещу трийсет хиляди динара? Отново молбата е приета за ужас на ковчезниците. Доволен, Балиан заповядва на хората си да сложат оръжие.

В петък, 2 октомври 1187 година, 27 раджаб на година 583 от егира, в деня, когато мюсюлманите честват нощното пътуване на Пророка до Ерусалим, Саладин тържествено влиза в Свещения град. Емирите и войниците му са получили строги заповеди: нито един християнин, бил той франкски или източен, да не бъде безпокоен. Няма нито клане, нито плякосване. Неколцина фанатици поискват църквата на Божи гроб да бъде разрушена като наказание за извършените от франджите безчинства, но Саладин ги поставя на мястото им. Точно обратното, той засилва стражата край култовите места и разгласява, че и самите франджи ще могат да идват на поклонение, когато пожелаят. Естествено издигнатият върху Скалната джамия франкски кръст е свален, а превърнатата в църква джамия ал-Акса отново става мюсюлманско обредно място след като напръскват стените ѝ с розова вода.

Докато Саладин, обкръжен от цяло ято придружители, посещава едно светилище след друго, плачейки, молейки се и падайки ничком на земята, повечето франджи остават в града. Богатите търсят да продадат домовете, търговията или мебелите преди да бъдат заточени, а купувачите са главно православни християни или яковити, които няма да заминават никъде. Други имоти по-късно ще бъдат продадени на еврейски

семейства, настанени от Саладин в Свещения град.

Балиан се опитва от своя страна да намери пари, за да откупи свободата на най-бедните. Сам по себе си откупът не е прекалено тежък. Подобна сума за князете обикновено достига няколко десетки хиляди динара, дори сто хиляди или повече. Но за най-бедните двайсетина динара на семейство е доходът им за цяла година, дори за две. Хиляди нещастници са се събрали пред портите на града, за да изпросят няколко монети. Ал-Адел, също така чувствителен като брат си, поисква от Саладин разрешение да освободи без откуп хиляда бедни пленника. Когато научават за това, франкският патриарх се застъпва за седемстотин други, а Балиан – за петстотин. Всички те са освободени. След това по своя собствена инициатива султанът обявява, че всички стари хора ще могат да заминат, без нищо да заплащат, както и че задържаните глави на семейства ще бъдат освободени. Що се отнася до франкските вдовици и сираци, той не само ги освобождава от откуп, но дори им дава дарове преди да ги пусне да вървят.

Ковчежниците на Саладин са отчаяни. Щом бедните са пускани безвъзмездно, то поне да се увеличи откупът на богатите! Гневът на достойните държавни служители достига своя връх, когато патриархът на Ерусалим излиза от града, придружен от няколко коли, натоварени със злато, килими и всевъзможни скъпоценности. Имадедин ал-Асфхани е възмутен, както самият той споделя:

Аз казах на султана: „Този патриарх пренася богатства, които струват най-малко двеста хиляди динара. Разрешихме им да отнесат, това което имат, но не и съкровищата на църквите и манастирите. Не трябва да им ги оставяме!“ Но Салахеддин отговори: „Трябва да изпълним и буквата на договорите, които подписахме, така никой не ще може да обвини правоверните, че са нарушили споразуменията. Дори напротив, християните навсякъде ще споменават доброто, което сме им сторили“.

И така, патриархът заплаща десет динара подобно на всички други и дори получава ескорт, за да стигне необезпокояван до Тир.

Саладин завладява Ерусалим, не за да трупа злато и още по-малко, за да мъсти. Той търси, както сам обяснява, да изпълни дълга си по отношение на Бога и вярата си. Победата му е в това, че успява да освободи Свещения град от робството на завоевателите без кървава баня, без разрушения, без омраза. Щастието му е, че може да коленичи на места, където, ако не беше той, нито един мюсюлманин не би могъл да се моли. В петък, 9 октомври, седмица след победата, в джамията ал-Акса е организирана тържествена служба. За паметната цел много духовни

лица си оспорват правото да произнесат проповедта. Най-накрая кадията на Дамаск, Мохиеддин Ибн ал-Заки, наследник на Абу Саад ал-Харави, е посочен от султана да се изкачи облечен във везана черна роба на катедрата. Гласът му е ясен и силен, но леко треперене издава вълнението му: „Слава на Бога, който дари исляма с тази победа и който върна този град в лоното му след като един век бе въвн от него! Чест на тази армия, която Той избра, за да довърши освобождението! И поздравления за теб, Салахеддин Юсеф, син на Аюб, който върна на тази нация потъпканото ѝ достойнство!“

ПЕТА ЧАСТ ОТСРОЧКАТА (1187–1244)

Когато господарят на Египет реши да предаде Ерусалим на франджите, огромна буря от възмущение разтърси всички ислямски страни.

СИБТ ИБН АЛ-ДЖАУАЗИ
арабски летописец (1186–1256)

ГЛАВА XI НЕВЪЗМОЖНА СРЕЩА

Тачен като герой след освобождението на Ерусалим, Саладин въпреки всичко е и критикуван. Приятелски от близките си и все по-ожесточено от противниците:

Салахеддин, разказва Ибн ал-Атир, никога не показваше твърдост в решенията си. Когато обсадеше някой град и защитниците се съпротивляваха по-дълго, той се уморяваше и вдигаше обсадата. А един монарх не трябва никога да постъпва така, дори и да е галеник на съдбата. Често е за предпочитане да загубиш, но да останеш твърд, отколкото да успееш, а след това да прахосаш плодовете на успеха си. Нищо не разкрива по-добре тази истина от поведението на Салахеддин в Тир. Претърпяното от мюсюлманите поражение пред тази крепост е единствено негова грешка.

Макар и не постоянно враждебен, верният на династията на Зинки историк от Мосул е винаги сдържан спрямо Саладин. След Хитин и Ерусалим Ибн ал-Атир се присъединява към общото ликуване в арабския свят. Но това не му пречи да отбелязва без сянка от снизхождение грешките на героя. А когато става въпрос за Тир, упреците на историка са напълно справедливи:

Всеки път, когато превземеше някой франкски град или крепост като Акра, Аскалон или Ерусалим Салахеддин разрешаваше на рицарите и вражеските войници да се изтеглят в Тир, така че градът стана на практика непревзимаем. Франджите от крайбрежието изпратиха послания на своите отвъд морето и те обещаха да им се притекат на помощ. Не трябва ли да се каже, че сам Салахеддин подготви в известен смисъл

съпротивата на Тир срещу собствената си армия?

Разбира се, не можем да виним султана за великодушието, с което се отнася към победените. Отвращението, което изпитва от безсмисленото проливане на кръв, стриктното спазване на дадената дума, трогателното благородство на всеки негов жест имат от гледна точка на историята поне толкова стойност колкото и завоеванията му. Но е неоспорим факт, че той допуска сериозна политическа и военна грешка. Саладин знае, че със завладяването на Ерусалим предизвиква Запада и че той ще реагира. При тези условия да разреши на десетки хиляди франджии да се изтеглят в Тир, най-силната крепост по крайбрежието, означава да създаде идеален подстъп за ново нахлуване. Още повече, че рицарите успяват да намерят в отсъствието на крал Ги, който е все още в плен, един особено упорит предводител в лицето на човека, когото арабските летописци наричат „ал-Маркиш“ – маркиз Конрад Монфератски, токущо пристигнал от Запад.

Саладин съзнава опасността, но я подценява. Още през ноември 1187 година, няколко седмици след завземането на Свещения град, той обсажда Тир. Но без необходимата убеденост. Древният финикийски град може да бъде превзет само с помощта на египетската флота. Саладин го знае. Въпреки това се явява пред стените на града с всичко на всичко десет кораба, пет от които са набързо опожарени от обсадените по време на смело нападение. Другите побягват към Бейрут. Лишена от флота, мюсюлманската армия е в състояние да нападне Тир само през тясната ивица земя, която свързва града със сушата. При такива условия обсадата може да се проточи с месеци. Още повече, че франджите, мобилизирани от ал-Маркиш, сякаш са решени да се бият до последния воин. Изтощени от безкрайната кампания, повечето емири съветват Саладин да се откаже. Със злато султанът би могъл да убеди някои от тях да останат с него. Но през зимата войниците струват скъпо, а държавната хазна е празна. Самият той е уморен. И Саладин разпуска половината от войските, вдига обсадата и се отправя на север, където доста крепости могат да бъдат превзети без много усилия.

За мюсюлманската армия започва нов триумфален поход: Латакия, Тартус, Баграс, Сафед, Каукаб... Дълъг е списъкът със завоевания. Полесно е да се изброи какво остава на франджите на Изток: Тир, Триполи, Антиохия и пристанището ѝ, както и три отдалечени крепости. Но най-проницателните в обкръжението на Саладин не се заблуждават. Каква полза от нови завоевания, ако не може да бъде предотвратено ново нашествие? Самият султан се държи предизвикателно спокойно.

„Ако откъм морето пристигнат франджи, ще бъдат постигнати от същата съдба като събратята си!“ провиква се той, когато сицилианска флота се появява край Латакия. През юли 1188 година той не се поколебава да освободи Ги, като го кара тържествено да се закълне, че повече няма да воюва срещу мюсюлманите.

Този последен подарък ще му струва скъпо. През август 1189 година кралят на франджите, нарушавайки дадената дума, обсажда пристанищния град Акра. Силите, с които разполага, са скромни, но вече пристигат ежедневно кораби – вълни западни воители заливат една след друга брега:

След падането на Ерусалим, разказва Ибн ал-Атир, франджите се облякоха в черно и заминаха отвъд морето, за да потърсят помощ и подкрепа из всички страни, най-вече във Великия Рим. За да подтикнат хората към мъст, те носели изображение на месията, Мир Нему, целият окървавен под ударите на един арабин. Говорели: „Вижте! Този тук е Месията, а този там Мохамед, мюсюлмански пророк, който го удря до смърт!“ Развълнувани, франджите се събрали, включително и жените, а онези, които не могли да отидат, платили разходите на тези, които щели да се бият вместо тях. Един от вражите пленници ми разказа, че той бил единствен син и че майка му продала дома си, за да му купи снаряжение. Религиозните и психологически подбуди на франджите бяха такива, че те бяха готови да преодолеят каквито и да са трудности, за да постигнат целите си.

Още през първите дни на септември войските на Ги получават нови и нови подкрепления. Започва битката за Акра, една от най-дългите и изтощителни битки през всички франкски войни. Акра е издигната на нособразен полуостров: на юг е пристанището, на запад – морето, на север и изток – две здрави стени, ключващи прав ъгъл. Градът е двойно обсаден. Около стените, храбро бранени от мюсюлманския гарнизон, франджите образуват все по-плътен обръч, но са принудени да се съобразяват с армията на Саладин зад гърба си. На първо време той се опитва да стегне врага в клещи с надеждата да го разгроми. Но бързо си дава сметка, че няма да успее. Въпреки няколкото последователни победи на мюсюлманската армия, франджите веднага компенсират загубите си. От Тир или отвъд морето, всеки нов ден им носи нови бойци.

През октомври 1189 година, докато битката за Акра бушува, Саладин получава известие от Алеп, че „кралят на алманите“, император Фридрих Барбароса се приближава към Константинопол на път за Сирия с около двеста-двеста и шестдесет хиляди войници. Султанът е

сериозно разтревожен от новината, казва ни верният му Бахаеддин, който по това време се намира край него. Като имаше предвид крайната сериозност на положението, той прецени, че е необходимо да призове всички мюсюлмани за джихад и да извести халифа за развитието на събитията. Така той ме изпрати да се срещна с господарите на Синджар, Джезира, Мосул, Ирбил и да ги накарам лично да дойдат с бойците си, за да участват в джихада. След това трябваше да замина за Багдад, за да подтикна повелителя на правоверните да реагира. Така и постъпих. За да накара халифа да се събуди от летаргията си, Саладин му изпраща писмо, че папата, който живее в Рим, е наредил на франкските народи да тръгнат срещу Ерусалим. В същото време Саладин изпраща послания до управниците на Северна Африка и мюсюлманска Испания, в които ги кани да се притекат на помощ на своите братя така както франджите от Запада се притекоха на помощ на франджите от Изтока. В целия арабски свят предизвиканото от възвръщането на Ерусалим въодушевление отстъпва място на страха. Говори се, че отмъщението на франджите ще бъде ужасно, че ще настане отново истинска кървава сеч, че Свещеният град ще бъде загубен, че Сирия и Египет ще паднат заедно в ръцете на завоевателите. Но ето че още веднъж случаят – или провидението – се намесва в полза на Саладин.

След като прекосява триумфално Мала Азия през пролетта на 1190 година германският император пристига пред Кония, столицата на наследниците на Килидж Арслан, чиито порти бързо преодолява и изпраща пратеници в Антиохия да съобщят за пристигането му. Арменците от Южен Анадол са стреснати. Клирът им изпраща пратеник при Саладин с молба да ги защити срещу новото франкско нашествие. Но намесата на султана няма да бъде необходима. На 10 юни, по време на адска жегга, Фридрих Барбароса се къпе в една рекичка в подножието на планината Тавър, когато, вероятно станал жертва на сърдечна криза, се удавя на едно място, уточнява Ибн ал-Атир, където водата му стигала едва до кръста. Армията му се разпръсна и господ спести на мюсюлманите злините на германците, които са измежду франджите един особено многоброен и упорит вид.

Немската опасност е по чудо отстранена, но едва след като парализира Саладин в продължение на месеци и му попречва да започне решителната битка срещу обсадителите на Акра. Положението около палестинското пристанище си остава непроменено. Въпреки големите подкрепления, притекли се на помощ на султана срещу евентуална контраофанзива, франджите вече не могат да бъдат изгонени оттам. Малко по

малко между обсадители и обсадени се установява определен начин на живот. Между две атаки рицари и емири се канят на трапезата и спокойно разговарят, като понякога дори се отдават заедно на игри, както разказва за това Бахаеддин:

Един ден войниците от двата лагера, уморени от боя, решиха да организират борба между децата. Две момчета излязоха от града, за да премерят сили с двама невръстни неверника. В огъня на борбата едно от мюсюлманчетата скочи върху съперника си, събори го и го хвана за гущата. Като видяха, че може да го убие, франджите се приближиха към него и му казаха: „Спри! Той наистина стана твой пленник и ние ще го откупим“. Той взе два динара и го пусна.

Въпреки панаирджийската атмосфера, положението на воюващите не е никак за завиждане. Мъртвите и ранените са много, бушуват епидемии, а снабдяването през зимата не е никак лесно. Саладин е преди всичко притеснен за положението на гарнизона в Акра. Колкото повече кораби пристигат от Запад, толкова по се затяга блокадата по море. На два пъти египетска флота, наброяваща няколко десетки морски съда, успява да си пробие път до пристанището, но загубите са сериозни и много скоро се налага султанът да започне да прибегва до хитрости, за да снабдява с храни обсадените. През юли 1190 година той приготвя в Бейрут огромен кораб, натоварен с жито, сирене, лук и овце:

Група мюсюлмани се настаниха на кораба, разказва Бахаеддин. Те се облякоха като франджи, обръснаха брадите си, закачиха кръстове по мачтите и сложиха свине на видно място на палубата. Приближиха се към града, спокойно минавайки между вражеските кораби. Спряха ги с думите: „Виждаме, че се отправяте към Акра!“ Преструвайки се на учудени, те попитаха: „Нима още не сте превзели града?“ Франджите, които мислеха, че наистина си имат работа със сънародници, отговориха: „Не, още не сме го превзели“. „Добре, казаха нашите, тогава ще акостираме край лагера, но зад нас има още един кораб. Трябва веднага да го предупредите, за да не отиде към града“. Всъщност бейрутчани просто бяха забелязали на идване, че франкски кораб плава зад тях. Вражите моряци се отправиха веднага към него, а нашите надуха всички платна по посока на Акра, където бяха приети с викове на радост, защото в града цареше глад.

Подобни хитрини все пак не могат да се повтарят твърде често. Ако армията на Саладин не успее да разкъса обръча, Акра ще капитулира. Но колкото по изтичат месеците, толкова по-слаба изглежда вероятността за победа на мюсюлманите, за нов Хитин. Вместо да пресъхне,

потокът от западни войни непрекъснато набъбва. През април 1191 година самият френски крал Филип Август дебаркира с войските си близо до Акра, последван през юни от Ричард Лъвското сърце:

Този английски крал, Малик ал-Инкитар, ни разказва Бахаеддин, бе мъж смел, енергичен и храбър в боя. Макар и по-долу по ранг от краля на Франция, той бе по-богат и с по-голяма военска слава. По пътя си той се спря в Кипър, като го превзе, а когато се появи пред Акра придружен от двадесет и пет галери, претъпкани с бойци и оръжие, франджите нададоха викове на радост и запалиха големи огньове, за да отбележат пристигането му. Що се отнася до мюсюлманите, събитието изпълни сърцата им със страх и ужас.

Тридесет и три годишен, рижият великан, който носи короната на Англия, е първообраз на войнствения и суетен рицар, у когото благородството на идеалите прикрива зле стъписваща грубост и пълна безскрупулност. И докато няма западен воин, останал безчувствен към неговия чар и безспорна харизматичност, самият Ричард е привлечен от Саладин. Още не пристигнал и търси да се срещне с него. Изпраща пратеник при ал-Адел и го моли да му уреди среща с брат си. Султанът отговаря без минута колебание: „Царете се срещат само след сключване на споразумение, защото не е подходящо да воюваш с хора, които познаваш и с които си ял заедно“. Но разрешава на брат си да се срещне с Ричард при условие, че всеки от тях бъде заобиколен от войниците си. Контактите продължават без големи резултати. Всъщност, обяснява ни Бахаеддин, изпращайки ни пратеници, главното намерение на франджиите бе да научат нашите силни и слаби страни. Ние, като ги приемахме, имахме точно същата цел. Макар и искрено да желае да се запознае с човека, превзел Ерусалим, сигурно е, че Ричард не е дошъл на Изток, за да води преговори.

Докато траят срещите английският крал се готви дейно за последен шумр срещу Акра. Изцяло откъснат от света, градът е в плен на глада. Само отделни отлични плувци могат все още да достигнат до него с риск за живота си. Бахаеддин разказва историята на един от тези самоотвержени бойци:

Става въпрос, уточнява той, за един от най-любопитните и поучителни епизоди в тази продължителна битка. Един мюсюлмански плувец на име Иса имаше навика да се гмурва нощем под вражеските кораби и да се появява от другата страна, където го чакаха обсадените. Той пренасяше обикновено привързани за колана си пари и съобщения, предназначени за гарнизона. Една нощ, след като се бе гмурнал с три кесии с

по хиляда динара и много писма, той бе открит и убит. Ние веднага разбрахме, че се е случило нещастие, защото Иса ни съобщаваше редовно, че е пристигнал, като пускаше гълъб от града в наша посока. През онази нощ до нас не достигна никакъв знак. Няколко дни по-късно жители на Акра, които се намирали на брега, видели един труп, изхвърлен от вълните. Като се приближили, те разпознали Иса плувеца, който все още носел на колана си златото и восъка, с които били запечатани писмата. Виждал ли е някой някога човек, изпълнил мисията си след смъртта си така точно, сякаш е жив?

Героизмът на отделни арабски воители не е достатъчен. Положението на гарнизона в Акра става критично. В началото на лятото на 1191 година молбите на обсадените се превръщат във викове на отчаяние: „На края на силите си сме и нямаме вече друг избор, освен капитулация. Още утре, ако не направите нищо за нас, ще поискаме животът ни да бъде запазен и ще предадем града“. Саладин се поддава на отчаянието. Загубил всяка надежда за обсадения град, той плаче с горещи сълзи. Близките се страхуват за здравето му, а лекарите му предписват успокоителни сиропи. Той нарежда на глашатаята да оповестят из целия лагер, че ще бъде предприета масирана атака за освобождението на Акра. Но емирите го изоставят. „Защо, възразяват те, безполезно да излагаме на опасност цялата мюсюлманска армия?“ Франджите са вече толкова много и така добре окопани, че всяка офанзива би била самоубийствена.

На 11 юли 1191 година, след двегодишна обсада, знамена с кръстовете се появяват внезапно по стените на Акра:

Франджите нададоха мощен радостен рев, докато в нашия лагер всички бяха зашеметени. Войниците плачеха и се каеха. А султанът приличаше на майка, току-що изгубила рожбата си. Отидох да го видя, като правех всичко възможно да го утеша. Казах му, че отсега насетне трябва да мисли за бъдещето на Ерусалим и крайбрежните градове, както и да се погрижи за съдбата на пленените мюсюлмани в Акра.

Като преодолява болката си, Саладин изпраща пратеник при Ричард, за да обсъдят условията за освобождение на пленниците. Но англичанинът бърза. Твърдо решен да се възползва от успеха си, за да приеме широкомащабна офанзива, той няма време да се занимава с пленници, както и султанът четири години по-рано, когато франкските градове падат един след друг в ръцете му. Единствената разлика е, че като не желае да губи време с пленниците, Саладин ги пуска на свобода. Докато Ричард предпочита да ги избие. Две хиляди и седемстотин войници от гарнизона на Акра са изведени пред стените на града заедно с

близо триста от техните жени и деца. Навързани с въжета, така че да образуват обща човешка маса, те са предадени на франкските войници, които изливат цялата си жестокост върху тях със саби, копия и дори камъни, докато и последното стенание не заглъхва.

Решил въпроса по този експедитивен начин, Ричард напуска Акра начело на войските си. Отпраща се на юг по крайбрежието, неотлъчно следван от флотата си. В същото време Саладин поема успоредно на него, но далече от брега. Безброй са сблъсъците между двете армии, но нито един не се оказва решаващ. Султанът знае, че вече не би могъл да попречи на нашествениците да възстановят контрола си над палестинския бряг, нито пък да разгроми армията им. Амбицията му се свежда до това да ги задържи, да им препречи на всяка цена пътя към Ерусалим, чиято загуба би била ужасна за исляма. Съзнава, че преживява най-тежкия миг в своята кариера. Дълбоко наранен, той все пак се опитва да запази духа на войските и своите близки. Пред последните признава, че е преживял тежък обрат, но – обяснява им – той и народът му са тук, за да останат, докато франкските крале участват в поход, който рано или късно ще свърши. Не напусна ли кралят на Франция Палестина през август, след като прекара сто дни на Изток? Не повтаря ли често кралят на Англия, че няма търпение да се прибере в далечното си кралство?

Впрочем Ричард предприема множество дипломатически ходове. През септември 1191 година, след известни успехи на армията си главно в приморската равнина Арсуф, северно от Яфа, той настоява пред ал-Адел за постигането на бързо споразумение:

И наши и ваши са мъртви, му пише той в едно послание, страната е разорена и ние всички не постигнахме целта си. Не смяташ ли, че това е достатъчно? От наша гледна точка има само три причини за раздор: Ерусалим, истинският кръст и територията. Като говорим за Ерусалим, това е място на нашата вяра и ние никога няма да се откажем от него, дори и да трябва да се бием до последно. Що се отнася до територията, бихме искали да ни бъде върнато онова, което се намира на запад от река Йордан. Относно кръста, за вас той е само парче дърво, докато за нас цената му е неизмерима. Нека султанът ни го даде и да сложим край на изтощителната борба.

Ал-Адел веднага докладва на брат си, който се допитва до главните си съветници, преди да продиктува отговора:

Свещеният град е толкова наш, колкото и ваш. Той дори е по-важен за нас, защото към него бе предприел чудодейното си нощно пътуване нашият пророк и именно там ще се събере нашата общност в деня на

Страшния съд. Така че изключено е да го изоставим. Мюсюлманите никога не биха се съгласили с това. Що се отнася до територията, тя винаги е била наша, а вашето завоевание е само временно. Вие се настанихте там поради слабостта на мюсюлманите, които я населяваха по това време, но докато има война ние няма да ви позволим да се ползвате от вашите владения. Що се отнася до кръста, той представлява голям коз в нашите ръце и ние няма да се лишим от него докато не получим в замяна важна отстъпка в полза на исляма.

Твърдостта на двете послания не бива да ни заблуждава. Макар и всеки да излага максималните си искания, ясно е, че пътят за компромис остава отворен. Така например три дни след тази размяна, Ричард изпраща на брата на Саладин доста странно предложение: Ал-Адел ме извика, разказва Бахаеддин, за да ме запознае с резултатите от последните си контакти. Според предвижданото споразумение ал-Адел трябваше да се ожени за сестрата на английския крал. Тя била женена за господаря на Сицилия, който починал. И англичанинът бе довел сестра си със себе си на Изток и я предлагаше за жена на ал-Адел. Съпрузите ще живеят в Ерусалим. Кралят ще даде земите, които контролира, от Акра до Аскалон, на сестра си и тя ще стане кралица на крайбрежието, на „сахел“-а. Султанът ще отстъпи владенията си по крайбрежието на брат си, който ще стане крал на „сахел“-а. Кръстът ще им бъде поверен, а пленниците и от двата лагера ще бъдат освободени. След като така бъде сключен мир английският крал ще отпътува към отвъдморската си родина.

Очевидно ал-Адел е изкушен. Той заръчва на Бахаеддин да положи всички усилия, за да убеди Саладин. Летописецът обещава да направи необходимото:

Аз се представих пред султана и му повторих онова, което бях чул. Той веднага ми отговори, че не вижда нищо неудобно, но че според него кралят на Англия никога няма да приеме подобно разрешение и че вероятно се касае само за шега или хитрост. На три пъти го помолих да потвърди съгласието си и той го направи. Върнах се при ал-Адел, за да го известя за съгласието на султана. Той побърза да изпрати пратеник във вражеския лагер, който да предаде отговора. Но проклетият англичанин нареди да му кажат, че сестра му изпаднала в бясна ярост, когато я запознал с предложението; тя се кълняла, че никога няма да се отдаде на мюсюлманин!

Както Саладин предполага, Ричард се опитва да хитрува. Той очаква султанът да отхвърли плана му изцяло, нещо, което никак не би се харесало на ал-Адел. Но давайки своето съгласие, Саладин всъщност

принуждава франкския монарх да разкрие двойната си игра. И наистина от няколко месеца Ричард се опитва да установи привилегирвани отношения с ал-Адел, когото нарича „братко мой“ и чиито амбиции ласкае, за да го използва срещу Саладин. Твърде умела тактика. От своя страна султанът използва същите методи. Успоредно с водените с Ричард разговори той започва преговори с господаря на Тир, ал-маркиш Конрад. Последният поддържа изключително обтегнати отношения с английския монарх, защото го подозира в намерение да го лиши от владенията му. Той дори предлага на Саладин съюз срещу „морските франджии“. Без да приема буквално предложението, султанът го използва, за да засили дипломатическия си натиск върху Ричард, който до такава степен се отчайва от политиката на маркиза, че няколко месеца по-късно нарежда да го убият.

След като замисълът му пропада, кралят на Англия поисква от ал-Адел да му уреди среща със Саладин. Но отговорът на султана е същият както няколко месеца по-рано:

Царете се срещат само след сключен договор. Във всеки случай, прибавя той, аз не разбирам езика ти и ти не разбираш моя, така че имаме нужда от преводач, на когото и двамата да имаме доверие. Нека този човек бъде пратеник между нас. Когато постигнем споразумение, ще се съберем и приятелството ще се възцари между нас.

Преговорите ще се протакат още цяла година. Укрепил се в Ерусалим, Саладин оставя времето да тече. Предложенията му за мир са прости: всеки запазва онова, което притежава; ако франджите искат, нека идват без оръжие на поклонение в Свещения град, но той ще остане в ръцете на мюсюлманите. Ричард, който гори от нетърпение да се върне у дома си, се опитва да ускори решението като на два пъти потегля към Ерусалим, но не го напада. За да освободи излишъка си от енергия, той строи в продължение на месеци страшна крепост в Аскалон и мечтае да я превърне в изходна база за бъдещ поход срещу Египет. Когато съоръжението е завършено, Саладин поисква то да бъде разрушено камък по камък преди сключването на мира.

През август 1192 година Ричард не издържа вече. Тежко болен, изоставен от мнозина рицари, които го укоряват, че не се е опитал да си възвърне Ерусалим, обвинен в убийството на Конрад, притискан от приятелите си незабавно да се върне в Англия, той не може повече да отлага заминаването. Почти умолява Саладин да му остави Аскалон. Но отговорът е отрицателен. Тогава изпраща ново послание, в което повтаря молбата си като уточнява, че ако приемлив мир не бъде сключен в

близките шест дни, ще бъде принуден да изкара зимата тук. Прикритият ултиматум кара Саладин да се усмихне. Той приканва пратеника да седне и се обръща към него с думите: „Ще кажеш на краля, че що се отнася до Аскалон, аз няма да отстъпя. Колкото до намерението му да прекара зимата в тази страна, мисля, че това е неизбежно, защото земята, която е завзел, ще му бъде отнета веднага щом си замине и той знае това. Дори е вероятно тя да му бъде отнета още докато е тук. Нима наистина възнамерява да прекара зимата тук, на два месеца път от семейството и родината си и то сега, когато е в разцвета на силите си и когато може да се възползва от удоволствията на живота? Колкото до мен, аз мога тук да прекарам зимата, след това лятото, след това нова зима и ново лято, защото това е моята страна, аз съм сред децата и близките си, които се грижат за мен, имам армия за лятото и друга за зимата. Аз съм стар човек, комуто вече са ненужни удоволствията на живота. Така че ще остана да чакам докато Бог отреди победата на един от нас“.

Очевидно впечатлен от тези думи, Ричард съобщава през следващите няколко дни, че е готов да се откаже от Аскалон. В началото на септември 1192 година е сключен петгодишен мир. Франджите си запазват бреговата зона от Тир до Яфа и признават властта на Саладин над останалата част от страната, включително и над Ерусалим. Западните воини, получили от султана коридор, се втурват към Свещения град, за да се помолят на гроба на Христос. Саладин вежливо приема най-знатните измежду тях, като ги кани дори да споделят трапезата му и им заявява твърдото си намерение да запази свободата на вероизповедание. Но Ричард отказва да посети града. Той не желае да влезе като гостенин там, където е дал обет да влезе като завоевател. Месец след сключването на мира той напуска земята на Изтока, без да е видял нито Божи Гроб, нито Саладин.

В края на краищата султанът излиза победител от мъчителния сблъсък със Запада. Разбира се, франджите са си възвърнали контрола над няколко града, като са постигнали по този начин отсрочка за близо сто години напред. Но повече никога те няма да имат сила да налагат волята си на арабския свят. От тях вече не ще зависят истински държави, а само образувания на книга.

Въпреки успеха Саладин се чувства уязвен и до известна степен унижен. Това вече не е харизматичният герой от Хитин. Властта му над емирите е отслабнала, отрицателите му стават все по-язвителни. Физически се чувства зле. Здравето му, разбира се, никога не е било отлично и от години той редовно се съветва с придворни лекари, било то в

Дамаск или Кайро. В египетската столица е назначил на служба при себе си един виден „табиб“, полуевреин, полуарабин, дошъл от Испания, на име Муса Ибн Маймун, повече известен като Маймонид. Към това следва да прибавим и факта, че през годините на най-яръстната борба срещу франджите той често става жертва на пристъпи на малария, които го приковават към леглото в продължение на дълги дни. Но през 1192 година лекарите са разтревожени не толкова от еволюцията на определена болест, колкото от едно общо отпадане, подобно на преждевременно остаряване, което установяват всички, добили се до султана. Саладин е едва на петдесет и пет години, но самият той се чувства сякаш е стигнал предела на дните си.

Последните дни от живота си Саладин прекарва тихо в любимия си град Дамаск, заобиколен от близките си. Бахаеддин е неотлъчно край него и с любов описва всеки жест на господаря. В четвъртък, 18 февруари 1193 година, той отива при него в градината на двореца в цитаделата:

Султанът беше седнал на сянка, заобиколен от най-малките си деца. Попита кой чака да влезе. „Франкски пратеници, му отговориха, както и група емири и първенци“. Той накара да доведат франджите. Когато те застанаха пред него, султанът държеше на коленете си един от най-малките си синове, емир Абу Бакр, когото много обичаше. Като видя франджите с техните голобради лица, прически и странни дрехи, детето се изплаши и заплака. Султанът се извини пред франджите и сложи край на срещата, без да е изслушал онова, което имаха да му съобщят. След това ми рече: „Ял ли си нещо днес?“ По този начин канеше на трапезата. И прибави: „Донесете ни нещо за ядене!“ Сервираха ни ориз с кисело мляко и други също така леки ястия и той яде. Това ме успокои, защото мислех, че напълно е загубил апетит. От известно време се чувстваше натежал и не можеше нищо да сложи в устата. Движеше се мъчително и се извиняваше за това пред хората.

През онзи четвъртък Саладин дори се чувства достатъчно добре и потегля на кон да посрещне керван с поклонници, връщащи се от Мека. Но два дни по-късно не успява да стане от леглото. Малко по малко изпада в състояние на летаргия. Моментите, в които е в съзнание, стават все по-редки. И тъй като новината за болестта му се разпространява из града, дамаскчани започват да се страхуват, че столицата скоро ще потъне в анархия:

Платовете бяха махнати от суковете поради страха от грабежи. И всяка вечер, когато напусках възглавието на султана и се прибирах у дома, хората се скупчваха по пътя ми и се опитваха да отгатнат по

изражението ми дали неизбежното вече се случило.

На 2 март вечерта стаята на болния се изпълва с жени от двореца, които едва съдържат сълзите си. Състоянието на Саладин е толкова критично, че най-големият му син ал-Афдал помолва Бахаеддин, както и един друг от близките сътрудници на султана, кадията ал-Фадил, да прекарат нощта в цитаделата. „Би било непредпазливо, отговаря кадията, защото хората от града, ако не ни видят да излизаме, ще си помислят за най-лошото и могат да започнат грабежи“. За да бди над болния е повижан един шейх, който живее вътре в цитаделата:

Той четеше стихове от Корана, говореше за Бог и за отвъдното, а султанът лежеше в несвяст. Когато се върнах на сутринта, той вече бе мъртъв. Бог да се смили над него! Разказаха ми, че когато шейхът прочел стиха: „Няма друг бог освен Аллах и на него се осланям“, султанът се усмихнал, лицето му светнало и издъхнал.

Щом се разчува новината за смъртта му, множество дамаскчани се отправят към цитаделата, но стражите не им разрешават да влязат. Само великите емири и главните улеми имат право да поднесат съболезнованията си на ал-Афдал, най-големия син на починалия султан, седнал в една от залите на двореца. Поетите и ораторите са приканени да запазят тишина. Най-малките деца на Саладин излизат на улицата и се смесват, хълцайки, с тълпата:

Тези неударжими сцени, разказва Бахаеддин, продължиха и след обедната молитва. Сетне измиха тялото и го покриха със саван. Наложени са всички предмети, използвани за целта, да бъдат взети назаем, защото султанът не притежаваше нищо лично. Въпреки че бях поканен на церемонията по умиването, извършено от богослова ал-Даулахи, нямах смелостта да присъствам. След обедната молитва изнесоха тялото навън в ковчег, обвит с платно. Щом забеляза траурния кортеж, тълпата нададе жални викове. След това хората заидваха на групи да оплачат тленните му останки. Накрая султанът бе отнесен към дворцовите градини, там, където бе лекуван по време на болестта си, и бе погребан в Западния павилион. Положиха го в земята в часа на следобедната молитва. Нека Бог спаси душата му и освети гроба му!

ГЛАВА XII СПРАВЕДЛИВИЯ И СЪВЪРШЕНИЯ

Подобно на всички велики мюсюлмански владетели от неговата

епоха пряк наследник на Саладин се оказва гражданската война. Веднага след смъртта му империята е раздробена. Един от синовете му взема Египет, друг – Дамаск, трети – Алеп. За щастие повечето от седемнадесетте му синове, както и единствената му дъщеря, са прекалено малки, за да се бият и това ограничава до известна степен разпокъсването. Но султанът оставя и двама братя, както и множество племенници, всеки от които иска своя дял от наследството или ако е възможно, цялото наследство. Ще изминат близо девет години на борби, съюзи, предателства и убийства преди аюбидската империя да се подчини отново на един единствен водач: ал-Адел, „Справедливия“, умения посредник, който за малко да стане зет на Ричард Лъвското сърце.

Саладин не се доверява изцяло на по-малкия си брат, прекалено речовит и твърде голям одумник, крайно амбициозен и безкрайно благосклонен към западните рицари. Затова му и дава владение без голяма стойност: отнетите от Реналд Шатийонски замъци на източния бряг на река Йордан. От тази неплодородна и почти безлюдна земя, си казва султанът, той никога няма да успее да предяви претенции за ръководене на империята. Което означава, че не го познава. През юли 1196 година ал-Адел отнема Дамаск от ал-Афдал. Двадесет и шест годишният син на Саладин се е показал напълно неспособен да управлява. Оставил действителната власт на своя везир Дияеддин Ибн ал-Атир, брат на историка, той се е отдал на алкохола и удоволствията на харема. Чичо му се отървава от него чрез заговор и го заточва в близката крепост Салхад, където ал-Афдал, разяждан от угризения, дава обет да изостави разпуснатия живот и да се отдаде на молитва и съзерцание. През ноември 1198 година друг син на Саладин, ал-Азиз, господар на Египет, загива при падане от кон по време на лов за вълци в близост до Пирамидите. Ал-Афдал не устоява на изкушението да напусне убежището си, за да поеме наследството, но чичо му с лекота го лишава от новото владение и го връща към отшелническия му живот. През 1202 година ал-Адел, на петдесет и седем години, е безспорен господар на аюбидската империя.

Макар и да няма нито харизматичността, нито гения на прочутия си брат, той е по-добър администратор. Под негово ръководство арабският свят преживява време на мир, благоденствие и търпимост. Като счита, че свещената война е загубила своя смисъл след освобождението на Ерусалим и отслабването на франджите, новият султан възприема по отношение на последните политика на съжителство и търговски обмен. Той дори покровителства настаняването в Египет на няколко италиански търговци. На арабо-франкския фронт ще се възцари

безпрецедентно затишие в продължение на дълги години.

На първо време, докато Аюбидите са погълнати от вътрешни раздори, франджите се опитват да въведат известен ред в тежко орязаната си територия. Преди да напусне Изтока, Ричард поверява Ерусалимското кралство, чийто престолен град вече е Акра, на един от племенниците си, „ал-конд Херри“, граф Хенрих Шампански. Що се отнася до Ги Лузинянки, изгубил доброто си име след поражението при Хитин, той е заточен с почести и става крал на Кипър, където династията му ще царува в продължение на четири века. За да компенсира слабостта на държавата си, Хенрих Шампански търси споразумение с асасините. Лично посещава една от крепостите им, ал-Кахф, за да се срещне с Великия учител. Синан, „Стареца от планината“, е починал малко преди това, но наследникът му упражнява върху сектата същата абсолютна власт. За да го докаже на франкския гост, той заповядва на двама от сподвижниците си да се хвърлят от крепостните стени и те се подчиняват без миг колебание. Великият учител желае да продължи убийствената демонстрация, но Хенрих го умолява да спре. Сключен е съюзнически договор. В чест на своя гост асасините го питат няма ли някое убийство, което да им повери. Хенрих им благодари, като обещава да прибегне до услугите им, ако се наложи. По ирония на съдбата, малко след като е присъствал си на горната сцена, племенникът на Ричард загива на 10 септември 1197 година при случайно падане от прозорец на двореца си в Акра.

През седмиците, последвали смъртта му, стават единствените сериозни сблъсъци за целия период. Фанатизирани германски поклонници превземат Сайда и Бейрут, но веднага след това са избити по пътя за Ерусалим. Същевременно ал-Адел си връща Яфа. На 1 юли 1198 година е подписано ново примирие за пет години и осем месеца. Примирие, което братът на Саладин използва, за да укрепи властта си. Предвидлив държавник, той знае, че за да избегне ново нашествие вече не е достатъчно да се споразумее с франджите по крайбрежието, а трябва да се обърне направо към Запада. Няма ли да е добре да се възползва от добрите си отношения с италианските търговци и да ги убеди да спрат да заливат Египет и Сирия с безконтролни потоци воини?

През 1202 година той заръчва на сина си ал-Камел, „Съвършения“, вицекрал на Египет, да започне преговори с Венецианската република, главната морска сила в Средиземно море. Тъй като и двете държави говорят на езика на прагматизма и търговските интереси, те бързо постигат споразумение. Ал-Камел гарантира на венецианците достъп до пристанищата в делтата на Нил – Александрия и Дамиета – и им предлага

защита и помощ в случай на нужда. В замяна на това републиката на дождовете обещава да не подкрепя нито една западна експедиция срещу Египет. Италианците, които току-що са подписали – срещу обещание за голямо възнаграждение – договор с група западни князе за превозването на тридесет и пет хиляди франкски войници към Египет, предпочитат да запазят споразумението в тайна. Умели посредници, венецианците са решени да не нарушат нито едно от поетите задължения.

Когато готовите за отплаване рицари пристигат в града на адриатическия бряг, те са топло посрещнати от дожа Дандоло. Той беше, разказва Ибн ал-Атир, твърде стар и сляп, а когато яздеше на кон, имаше нужда от слуга, който да води добичето. Въпреки възрастта и недъга си, Дандоло обявява намерението си сам да участва в похода под знамето на кръста. Въпреки това, в момента на отплаването, той поисква от рицарите уговорената сума. А когато те помолват плащането да бъде отсрочено, той приема само при условие, че походът ще започне с превземането на пристанищния град Зара, който от няколко години съперничи на венецианците в Адриатическо море. Рицарите се съгласяват едва след доста колебание, защото Зара е християнски град, принадлежащ на унгарския крал, верен слуга на Рим. Но нямат избор: дождът настоява за тази малка услуга или за незабавно плащане на уговорената сума. Така през ноември 1202 година Зара е нападната и разграбена.

Но венецианците се целят по-далече. Те се опитват да убедят водачите на експедицията да се отбият в Константинопол, за да качат на императорския престол един млад княз, благосклонен към Запада. И макар крайната цел на венецианския дож да е очевидно на републиката да се даде пълна власт в Средиземно море, аргументите, с които си служи, са умели. Като използва недоверието на рицарите спрямо гръцките „разколници“ и ги примамва с приказки за баснословните богатства на Византия, обяснявайки на вождовете им, че ако контролират града на румите ще могат по-ефикасно да нападнат мюсюлманите, той успява да ги убеди. През юни 1203 година венецианската флота пристига пред Константинопол:

Румският император избяга без бой, разказва Ибн ал-Атир, и франджите поставиха на престола своя млад претендент. Но той беше владетел само по име, защото всички решения взимаха франджите. Те наложиха на хората свръхтежки налози и когато те не можаха да платят, им взеха златото и скъпоценностите, дори онова, което бе по кръстовете и образите на Месията, мир Нему! Тогава румите се разбунтуваха, убиха младия монарх, изгониха франджите от града и залостиха портите. Тъй

като не разполагаха с големи сили, проводиха пратеник при Сюлейман, син на Килидж Арслан, господар на Кония, да им се притече на помощ. Но той не можа.

Наистина румите не са в състояние да се отбраняват. Не само армията им се състои от множество франкски наемници, но и градът гъмжи от безброй венециански агенти. През април 1204 година, само след седмица съпротива, Константинопол е превзет и изоставен в продължение на три дни на грабежи и кланета. Икони, статуи, книги, безчет произведения на изкуството, свидетелстващи за гръцката и византийска цивилизация, са откраднати или унищожени, хиляди жители са изклани:

Всички руми бяха убити или ограбени, разказва историкът от Мосул. Неколцина велможи опитаха да се скрият в голямата църква, наречена София, преследвани от франджите. Група свещеници и монаси излязоха тогава, носейки кръстове и евангелия, за да измолят от нападателите пощада за живота си, но франджите не обърнаха никакво внимание на молитвите им. Те избиха всички и разграбиха църквата.

Разказват също, че една лека жена, дошла с франкската експедиция, седнала на патриаршеския престол и запяла скверни песни. В същото време пияни войници насилвали гръцки монахини из близките манастири. Плячкосването на Константинопол, едно от най-позорните деяния в историята, е последвано, както отбелязва Ибн ал-Атир, от възкачването на престола на източнороманския император Балдуин Фландърски, чиято власт румите не ще признаят никога. Оцелелите от императорския двор ще се установят в Никея, която ще стане временна столица на гръцката империя до възраждането на Византия, петдесет и седем години по-късно.

Налудничавият поход срещу Константинопол не само не укрепва франкските колонии в Сирия, но и им нанася сериозен удар. За търсещите богатство на Изток рицари гръцката земя предлага отсега нататък по-добри възможности. Чакат ги владения и трупане на богатства, докато тясната крайбрежна ивица около Акра, Триполи или Антиохия с нищо не привлича авантюристите. На първо време отклоняването на експедицията лишава франджите в Сирия от подкрепленията, които биха им позволили да подновят бойните действия срещу Ерусалим, и през 1204 година ги принуждава да поискат от султана подновяване на примирието. Ал-Адел приема за още шест години. Въпреки че е на върха на могъществото си, братът на Саладин няма никакво намерение да се хвърля в борба за освобождение на териториите. Присъствието на франджите по крайбрежието никак не го притеснява.

В мнозинството си франджите в Сирия искат мирът да продължи, но отвъд морето, по-точно в Рим, мислят единствено как да започнат нова война. През 1210 година по силата на сключен брак кралството в Акра се пада на Жан дьо Бриен, шестдесетгодишен рицар наскоро пристигнал от Запад. Примирил се с мисълта, че през юли 1212 година примирието трябва да бъде продължено за нови пет години, той непрекъснато изпраща пратеници при папата, за да го накара да ускори подготвяната могъща експедиция, така че през лятото на 1217 година да започне офанзива. В действителност първите кораби с въоръжени поклонници пристигат в Акра с известно закъснение през септември. Скоро са последвани от стотици други. През април 1218 година започва ново франкско нашествие. Неговата цел е Египет.

Ал-Адел е изненадан и най-вече огорчен от подобна агресия. Нима не е сторил всичко от идването си на власт и дори по-рано, по време на преговорите си с Ричард, за да сложи край на военното положение? Нима в продължение на години не е търпял подигравките на религиозни люде, обвиняващи го, че се е отказал от каузата на джихада заради приятелството си с русокосите мъже? Месеци наред седемдесет и три годишният болен владетел отказва да повярва на достигащите до него сведения. Че шайка подивели германци опустошават села в Галилея е нещо, с което е свикнал и което не го безпокои. Но че след четвървековен мир Запада започва масирано нашествие, му се струва невъзможно.

Въпреки това сведенията са все по-точни. Десетки хиляди франкски бойци са се събрали пред град Дамиета, контролиращ достъпа до главния ръкав на Нил. По заповед на баща си ал-Камел тръгва срещу тях начело на войските си. Изплашен от числеността им, той не ги напада. Предпазливо разполага лагера си южно от пристанището, така че да може да подкрепи гарнизона, без да е принуден да влиза в открит бой. Градът е един от най-добре защитените в Египет. Крепостните му стени са заобиколени на изток и юг от тясна ивица блатиста земя, а на север и запад реката Нил осигурява постоянна връзка с вътрешността на страната. Дамиета може да бъде ефикасно обкръжена, само ако врагът си осигури контрол над реката. За да предотврати подобна опасност, градът разполага с находчиво средство – огромна желязна верига, закрепена в единия край на градските стени, а в другия на издигнатата на малък остров в близост до отсрещния бряг цитадела, пресича достъпа до Нил. Като установяват, че нито един кораб не може да премине, ако веригата е спусната, франджите ожесточено нападат цитаделата. В продължение на три месеца напъните им са отблъсквани, до момента, когато им

хрумва да закотвят два големи съда и да изградят върху тях плаваща кула, висока колкото цитаделата. Превземат я с шум на 25 август 1218 година. Веригата е разкъсана.

Когато няколко дни по-късно пощенски гълъб донася в Дамаск новината за поражението, ал-Адел остава дълбоко съкрушен. Ясно е, че падането на цитаделата ще доведе до падане и на Дамиета и че няма препятствие, което да възпре нашествениците по пътя им към Кайро. Задава се дълга война, а той няма нито сили, нито желание да я води. Няколко часа по-късно е покосен от сърдечен удар.

За мюсюлманите истинската катастрофа не е падането на речната цитадела, а смъртта на стария султан. Във военен план ал-Камел успява да задържи врага, да му нанесе сериозни загуби и да му попречи да обхване в плътен обръч Дамиета. Но от друга страна, в политически план, започва неизбежната борба за наследството, въпреки старанието на султана да предпази синовете си от фаталността. Още приживе той поделва владенията си: Египет на ал-Камел, Дамаск и Ерусалим на ал-Моаззам, Дджезира на ал-Ашраф и по-незначителните земи на най-малките. Но кой би могъл да задоволи всички амбиции? Въпреки относителната хармония, която цари между братята, известни конфликти не могат да бъдат избягнати. В Кайро редица емири използват отсъствието на ал-Камел, за да се опитат да качат на престола един от по-малките му братя. Превратът е на път да успее, когато информираният за това господар на Египет забравя Дамиета и франджите, вдига лагера си и се връща в престолния град, за да въведе ред и накаже заговорниците. Нашествениците веднага завземат изоставените от него позиции. Дамиета е обкръжена.

Въпреки подкрепата на брат си ал-Моаззам, долетял с армията си от Дамаск, ал-Камел вече не е в състояние да спаси града, още по-малко да прекрати нашествието. Ето защо предложенията му за мир са прекалено щедри. След като поисква от ал-Моаззам да разруши укрепленията на Ерусалим, той изпраща послание на франджите, в което ги уверява, че е готов да им предаде Свещения град, ако напуснат Египет. Но чувстват се силни, франджите отказват да преговарят. През октомври 1219 година ал-Камел прави уточнения в предложението си: ще даде не само Ерусалим, но и цяла Палестина западно от река Йордан и като връх на всичко – истинския кръст. Този път нашествениците си правят труда да разгледат предложенията му. Жан дьо Бриен е благосклонен, както и всички франджи в Сирия. Но окончателното решение ще бъде взето от някой си Пелагий, испански кардинал, привърженик на безпощадната

свещена война, поставен от папата начело на експедицията. Никога, заявява той, няма да приема да преговарям със сарацините. И за да подчертае отказа си, той нарежда незабавно да започне атаката срещу Дамиета. Гарнизонът, оредял от битките, глада и скорошната епидемия, не оказва никаква съпротива.

Пелагий решава да завземе целия Египет. И ако не тръгва веднага срещу Кайро, то е защото съобщават, че всеки момент начело на голяма експедиция ще пристигне Фридрих Хохеншауфен, крал на Германия и Сицилия, най-могъщият западен монарх. Ал-Камел, до когото също стига новината, се готви за война. Пратениците му обхождат страните на исляма, за да призовават братя, роднини и съюзници на помощ. В същото време западно от делтата, недалече от Александрия, той въоръжава флота, която през лятото на 1220 година изненадва корабите на западните рицари край Кипър и им нанася съкрушителен разгром. След като е лишил врага от превъзходство по море, ал-Камел бърза отново да поднови предложението си за мир, като прибавя и обещанието да подпише тридесетгодишно примирие. Напразно. Пелагий съзира в прекалената щедрост доказателство, че господарят на Кайро е в безизходица. Нали току-що е станало известно, че Фридрих II е бил коронясан за император в Рим и че се е заклел незабавно да тръгне за Египет? Би трябвало да пристигне най-късно до пролетта на 1221 година начело на стотици кораби и десетки хиляди воители. Докато го чака, франкската армия не трябва нито да воюва, нито да сключва мир.

В действителност Фридрих ще пристигне чак след осем години! Пелагий запазва търпение до началото на лятото. През юли 1221 година франкската армия напуска Дамиета и поема решително по пътя за Кайро. В египетската столица се налага войниците на ал-Камел да използват сила, за да не позволят на гражданите да се разбягат. Но султанът е спокоен, защото двама от братята му са се притекли на помощ: Ал-Ашраф, който се присъединява с войските си от Джезира, за да попречи на нашествениците да стигнат до Кайро, и ал-Моаззам, който се отправя начело на сирийската армия на север, вклинявайки се храбро между врага и Дамиета. Самият ал-Камел наблюдава внимателно, с едва скрита радост, покачването на Нил. Водите на реката започват да прииждат, без западните рицари да забележат това. В средата на август земята става толкова кална и хлъзгава, че се налага рицарите да спрат и да изтеглят армията си.

Изтеглянето току-що е започнало, когато отряд египетски войници решава да разруши дигите. Датата е 26 август 1221 година. За няколко

часа, след като мюсюлманските войски са завардили всички излази, франкската армия затъва в калното море. Два дни по-късно отчаяният Пелагий, безсилен да спаси войската си от унищожение, изпраща пратеник при ал-Камел да моли за мир. Аюбидският султан диктува условията си: франджите трябва да напуснат Дамиета като подписват осемгодишно примирие; в замяна на това армията им може необезпокоявана да отплава. Естествено, вече и дума не става да им бъде даден Ерусалим.

В радостта си от голямата и неочаквана победа доста араби се питат доколко искрен е бил ал-Камел в предложението си да предаде Свещения град на франджите. Не е ли било просто примамка с цел да се печеле време? Въпросът ще се изясни съвсем скоро.

По време на мъчителната криза около Дамиета господарят на Египет често си задава въпроси относно прочутия Фридрих, „ал-енборор“, чието пристигане очакват франджите. Наистина ли е толкова могъщ както разправят? Наистина ли е готов да води свещена война срещу мюсюлманите? Като разпитва съветниците си и пътници, пристигнали от Сицилия, острова, чийто крал е Фридрих, ал-Камел остава все по-изненадан. Когато през 1225 година научава, че императорът се е оженил за Йоланда, дъщерята на Жан дьо Бриен, ставайки по този начин крал на Ерусалим, той решава да изпрати при него посланичество начело с един ловък дипломат, емир Фахреддин Ибн аш-Шейх. Още с пристигането си в Палермо емирът е възхитен: да, всичко, което се говори за Фридрих, е вярно! Той говори и пише съвършено на арабски, не крие възхищението си от мюсюлманската цивилизация, отнася се презрително към варварския Запад и най-вече към папата на Великия Рим. Най-близките му сътрудници са араби, както и войниците от охраната му, които в часовете за молитва коленичат по посока на Мека. Прекарал младостта си изцяло в Сицилия, по това време огнище на арабските науки, този любознателен дух не изпитва почти никаква близост с тъпите и фанатични франджи. В кралството му ехти свободно гласът на мюезина.

Много скоро Фахреддин става приятел и довереник на Фридрих. Чрез него връзките между германския император и султана на Кайро се затягат. Двамата монарси разменят писма, в които се говори за логиката на Аристотел, безсмъртието на душата, произхода на Вселената. Научил за страстта на своя другар по писма към наблюдението на животни, Ал-Камел му подарява мечки, маймуни, едногърби камили, както и слон, които императорът поверява на грижите на арабски пазачи в личната си зоологическа градина. Султанът е доволен, че е открил на Запад образован държавник, способен да проумее, подобно на него, безсмислието на

безкрайните религиозни войни. Ето защо не се колебае да изрази пред Фридрих желанието си той да дойде на Изток в близко бъдеще, като прибавя че ще бъде щастлив да го види владетел на Ерусалим.

Бихме разбрали по-добре този пристъп на щедрост, ако знаем, че в момента, когато предложението е отправено, Свещеният град принадлежи не на ал-Камел, а на брат му ал-Моаззам, с когото току-що се е скарал. Ал-Камел смята, че завладяването на Палестина от съюзника му Фридрих би създало буферна държава, способна да го защитава срещу действия от страна на ал-Моаззам. В по-далечно бъдеще укрепналото Ерусалимско кралство би могло да се намеси резултатно между Египет и войнстващите народи от Азия, опасността от които се засилва. Един ревностен мюсюлманин никога не би разглеждал така хладнокръвно отстъпването на Свещения град, но ал-Камел е твърде различен от чичо си Саладин. За него въпросът за Ерусалим е преди всичко политически и военен. Верският аспект може да бъде взет под внимание само дотолкова, доколкото влияе на общественото мнение. Чувствайки се еднакво далечен както на християнството, така и на исляма, Фридрих разсъждава по същия начин. Ако желае да завладее Свещения град, то в никакъв случай не е, за да се поклони на Гроба господен, а защото подобен успех би усилил позициите му в борбата срещу папата, който току-що го е отлъчил от Църквата заради забавянето на похода на Изток.

Когато през септември 1128 година императорът дебаркира в Акра, той е убеден, че с помощта на ал-Камел ще успее да влезе като победител в Ерусалим като така накара враговете си да замлъкнат. Но господарят на Кайро е напълно объркан от последните събития, разтърсили изцяло разположението на силите в областта. Ал-Моаззам е починал внезапно през ноември 1127 година, оставяйки Дамаск на младия си и неопитен син ан-Насер. За ал-Камел, който вече мисли как лично да завземе Дамаск и Палестина, вече и дума не може да става за създаването на буферна държава между Египет и Сирия. С други думи пристигането на Фридрих и желанието му съвсем по приятелски да получи Ерусалим и околностите му съвсем не го радват. Човек на честта, той не може да се отрече от обещанията си, но се опитва да протака, като обяснява на императора, че положението внезапно се е променило.

Фридрих е пристигнал само с три хиляди войници, защото е смятал, че завладяването на Ерусалим ще бъде формално. Ето защо не се осмелява да отправя заплахи, а се опитва да разнежи ал-Камел: Аз съм твой приятел, му пише той. Ти ме накара да предприема това пътуване. Сега папата и всички крале на Запад знаят за мисията ми. Ако се върна с

празни ръце, ще падна в очите им. Имай милост, дай ми Ерусалим, за да мога да остана с вдигната глава! Ал-Камел е разчувстван и изпраща при Фридрих приятеля си Фахреддин, натоварен с дарове и един двусмислен отговор: Аз също, обяснява той, трябва да държа сметка за общественото мнение. Ако ти предам Ерусалим, това би могло да доведе не само до осъждане на действията ми от страна на халифа, но и до религиозен бунт, който би отнесъл трона ми. И единият, и другият се опитват да запазят приличие. Фридрих стига дотам, че моли Фахреддин да намери достоен изход от ситуацията. И Фахреддин му хвърля – с предварителното съгласие на султана – спасителен пояс: Народът никога няма да се съгласи да отстъпим без бой Ерусалим, превзет с толкова много жертви от Саладин. Но ако споразумението за Свещения град би осуетило една кървава война... Императорът е разбрал. Усмихва се, благодари на приятеля си за съвета и заповядва на нищожната си войска да се готви за бой. В края на ноември 1128 година, докато Фридрих тържествено се отправя към пристанищния град Яфа, ал-Камел поръчва да разтръбят из цялата страна всички да се готвят за продължителна и тежка война срещу могъщия западен владетел.

Няколко седмици по-късно без никакъв бой текстът на споразумението е готов: Фридрих получава Ерусалим, свързан посредством коридор с крайбрежието, както и Витлеем, Назарет, околностите на Сайда и силната крепост Тибнин, източно от Тир. Мюсюлманите запазват присъствие в Свещения град в района на Харам аш-Шариф, където се намират основните им светилища. Договорът е подписан на 18 февруари 1229 година от Фридрих и от посланик Фахреддин от името на султана. Месец по-късно императорът влиза в Ерусалим, чието мюсюлманско население е изведено от ал-Камел, с изключение на няколко свещеници, грижещи за светите места на исляма. Посреща го кадията на Наблус, Шамседдин, който му предава ключовете на града и изпълнява в известен смисъл ролята на водач. Кадията разказва сам за посещението:

Когато императорът, крал на франджите, дойде в Ерусалим, аз останах с него, както ме беше помолил ал-Камел. Влязохме в Харам аш-Шариф, където той обиколи малките джамии. Сетне отидохме в джамията ал-Акса, на чиято архитектура той се възхити, както и на тази на Скалната джамия. Той бе очарован от красотата на катедрата и изкачи стъпалата ѝ догоре. Когато слезе, ме хвана за ръка и ме отведе отново в ал-Акса. Там попадна на един свещеник, който искаше да влезе в джамията с евангелие в ръка. Разгневен, императорът започна да го хокка: „Какво те води на туй място? Господ ми е свидетел, ако някой от вас

се осмели отново да стъпи тук без разрешение, ще му избода очите!“ Свещеникът се отдалечи треперейки. Същата нощ помолих мюезина да не вика за молитва, за да не смушава императора. Но когато на другия ден отидох да го видя, той ме попита: „Кади, защо мюезините не викаха за молитва както обикновено?“ Отговорих: „Аз им попречих да го стоят от уважение към Твое Величество“. „Не трябваше да го правиш, казат императорът, защото ако прекарах нощта в Ерусалим, то бе главно, за да чуя вика на мюезина през нощта“.

По време на посещението си в Скалната джамия Фридрих прочита следния надпис: Салахеддин очисти Свещения град от мушрикините. Думата, която означава „асоциационисти“, дори „многобожници“, се отнася за хора, които асоциират други богове към култа на единния Бог. С нея се назовават, в частност, християните, привърженици на Светлата Троица. Преструвайки се, че не знае, императорът с усмивка пита притеснените си домакини кои са тези мушрикини. Няколко минути по-късно, видял решетка на входа за Скалната джамия, той пита за какво служи тя. Отговарят му: „За да не позволява на птиците да влизат на туй място“. Пред смаяните си придружители Фридрих коментира казаното като очевидно алюзията се отнася за франджите: „Виж ти! А Господ позволи на свинете да влезнат!“ Дамаският летописец Сибт Ибн ал-Джауази, който през 1229 година е четиридесет и три годишен блестящ оратор, вижда в тези размисли доказателство, че Фридрих не е нито християнин, нито мюсюлманин, а най-вероятно безверник. Той прибавя, като се опира на свидетелствата на хора, срещали се с него в Ерусалим, че императорът е рижав, плешив и късоглед; ако беше роб, нямаше да струва повече от двеста дирхама.

Враждебността на Сибт към императора отразява чувствата на голямата част от арабите. При други обстоятелства те вероятно биха оценили приятелското му отношение към исляма и неговата цивилизация. Но обществеността е възмутена от условията на подписания от ал-Камел договор. Щом новината за ново предаване на Свещения град на франджите се разчу, разказва летописецът, истинска буря разтърси всички страни на исляма. С оглед на сериозността на станалото бяха организирани публични траурни прояви. В Багдад, Мосул, Алеп хората се събират в джамиите, за да изобличат предателството на ал-Камел. Но най-силна е реакцията в Дамаск. Цар ан-Насер ме помоли да събера народа в голямата джамия на Дамаск, свидетелства Сибт, за да разкажа какво е станало в Ерусалим. Веднага се съгласих, защото задълженията ми към вярата ми налагаха да го сторя.

В присъствието на развълнувана тъпла летописецът-проповедник се качва на катедрата с глава обвита в черен копринен тюрбан: „Покъртителната новина, която научихме, разби сърцата ни. Поклонниците ни вече няма да могат да ходят в Ерусалим, стихове от Корана вече няма да бъдат четени в училищата на града. Колко голям е днес срамът на мюсюлманските управници!“ Ан-Насер присъства лично. Това е началото на открита война между него и чичо му ал-Камел. Още повече, че в момента, когато последният предава Ерусалим на Фридрих, египетската армия плътно обсажда Дамаск. За населението на сирийската столица, здраво сплотено около младия си владетел, борбата срещу измяната на господаря на Кайро се превръща в призив за мобилизация. Но красноречието на Сибт не е достатъчно, за да спаси Дамаск. Разполагащ със смазващо числено превъзходство, ал-Камел излиза победител от този сблъсък. Градът капитулира и единството на аюбидската империя е възстановено в негова полза.

През юни 1229 година се налага ан-Насер да напусне столицата си. Огорчен, но не и отчаян, той се установява на изток от река Йордан, в крепостта Керак, където през годините на примирието името му става символ на твърдостта пред врага. Много дамаскчани остават привързани към неговата личност, много борци за вярата, разочаровани от крайно помирителната политика на останалите Аюбиди, съхраняват надеждата си благодарение на младия и буен княз, зовящ равните нему на джихад срещу нашественика. Кой друг освен мене, пише той, полага всичките си усилия за защита на исляма? Кой друг воюва при всеки възможен случай за Божията кауза? През ноември 1239 година, сто дни след изтичането на примирието, ан-Насер изненадващо напада и превзема Ерусалим. Целият арабски свят ликува. Поетите сравняват победителя с прачичо му Саладин и му благодарят, че е измил позора, нанесен от предателството на ал-Камел.

Онези, които го славословят, забравят все пак да споменат, че ан-Насер междувременно се е помирил с господаря на Кайро малко преди смъртта му, надявайки се, че той ще му върне управлението на Дамаск. По същия начин поетите избягват да споменават, че аюбидският княз не прави нищо, за да задържи превзетия Ерусалим. Като счита, че градът е незащитим, той нарежда да бъдат разрушени Кулата на Давид и наскоро издигнатите от франджите укрепления. След което се оттегля с войските си в Керак. Религиозното усърдие не изключва политическия или военен реализъм, бихме могли да кажем. Но бъдещето поведение на този стигащ до крайности владетел е не по-малко интересно. По време на

неизбежната война за наследството, разразила се след смъртта на ал-Камел, ан-Насер не се колебае да предложи на франджите съюз срещу братовчедите си. За да примами западните рицари, той официално признава през 1243 година правото им над Ерусалим, като дори предлага да изтегли мюсюлманските свещеници от Харам аш-Шариф. Никога Ал-Камел не е стигал толкова далече в компромисите си!

ШЕСТА ЧАСТ ИЗГОНВАНЕТО (1244–1291)

Нападнати от монголите (татарите) от изток и от франджите от запад, мюсюлманите никога не са изпадали в по-критично положение. Единствен Бог може все още да им се притече на помощ.

ИБН АЛ-АТИР

ГЛАВА XIII МОНГОЛСКИЯТ БИЧ

Събитията, за които ще разкажа, са толкова ужасни, че години наред избягвах да ги споменавам. Не е лесно да се изрече, че смърт връхлетя исляма и мюсюлманите. Ох! По-добре майка ми да не ме бе раждала или да бях умрял, без да видя всичките тез злини! Ако някой ден ви рекат, че Земята не е познала по-голямо бедствие, откакто Господ създаде Адам, не се колебайте дали да вярвате, защото това е самата истина. Измежду най-прочутите трагедии в Историята се споменават обикновеното избиването на синовете Израилеви от Навуходоносор и разрушаването на Ерусалим. Но туй е нищо в сравнение с онова, което се случи. Не, сигурно до края на света човек не ще види такава страшна погибел.

Никъде в многотомната си Съвършена история Ибн ал-Атир не използва толкова прочувствен тон. Мъката, страхът и неверието избухват страница след страница, за да отдалечат сякаш от суеверие мига, когато най-накрая трябва да бъде произнесено името на бича: Чингиз хан.

Възшествието на монголския завоевател започва малко след смъртта на Саладин, но арабите усещат надвисналата заплаха едва четвърт век по-късно. На първо време Чингиз хан обединява под властта си отделните турски и монголски племена из Средна Азия, преди да се впусне да превзема света. В три посоки: на изток, където първо превръща в свой васал, а след това и присъединява Китайската империя; на северо-запад, където разорява Русия и Източна Европа; на запад, където превзема Персия. „Всички градове трябва да бъдат изравнени със земята, заявява Чингиз хан, за да се превърне отново целият свят в огромна степ, сред която монголските майки ще откърмват свободни и щастливи деца“. И действително цветущи градове като Бухара, Самарканд и Херат

са разрушени, а населението им е избито.

Първият монголски набег в страните на исляма съвпада с франкското нашествие в Египет между 1218 и 1221 година. Тогава арабският свят изпитва усещането, че се е озовал между два огъня, което и обяснява до известна степен примирителното отношение на ал-Камел по отношение на Ерусалим. Но Чингиз хан се отказва да навлезе в Западна Персия. След смъртта му през 1227 година, на шестдесет и седем годишна възраст, натискът на степните конници над арабския свят отслабва за няколко години.

В Сирия бичът се усеща първо по косвен начин. Измежду многото династии, които монголите смазват по пътя си, са и турците хауарезми, изместили селджуките междуременно. Разрушаването на мюсюлманската империя, познала своя миг на слава, принуждава остатъците от армията ѝ да бягат далече от страшните победители. Така над десет хиляди хауарезмийски конници пристигат един хубав ден в Сирия, плякосват и изнудват градовете, взимат участие като наемници в междуособните войни на Аюбидите. През юни 1244 година, почувствали се достатъчно силни, за да създадат своя държава, хауарезмите нападат Дамаск. Опустошават околните села, съсипват овощните градини в равнината Гута, но неспособни на дълга обсада, за да смажат съпротивата на града, те променят намерението си и внезапно се отправят към Ерусалим. Градът е превзет с лекота на 11 юли. Макар че голяма част от франкското население е пощадено, градът е разграбен и опожарен. При новото им нападение срещу Дамаск няколко месеца по-късно те са смазани от коалиция на аюбидските князе за най-голямо облекчение на всички сирийски градове.

Този път франкските рицари не ще си върнат Ерусалим. Фридрих, благодарение на чиято дипломатическа ловкост знамето с кръста е продължило да се вее над стените на града още петнадесет години, изгубва интерес към съдбата му. Отказал се от източните си амбиции, той предпочита да поддържа най-приятелски отношения с управниците в Кайро. Когато през 1247 година френският крал Людовик IX замисля да предприеме поход срещу Египет, императорът се опитва да го разубеди. Нещо повече, той редовно уведомява Аюб, сина на ал-Камел, за подготовката на френската експедиция.

През септември 1248 година Людовик пристига на Изток, но не се отправя веднага към египетските брегове, тъй като счита, че е прекалено рисковано да започне похода преди пролетта. Отсяда в Кипър, като се опитва за няколко месеца отсрочка да осъществи мечтата, която ще

навестява франджите чак до края на XIII век и дори след това: да бъде сключен договор с монголите и арабският свят да бъде стегнат в обръч. Започва редовна размяна на посланици между западните и източните завоеватели. В края на 1248 година Людовик приема в Кипър делегация, която дори намеква за евентуално покръстване на монголите. Развълнуван от подобна перспектива, кралят бърза да изпрати в отговор скъпи и набожни дарове. Но наследниците на Чингиз хан не разбират жеста му. Отнасяйки се с краля на Франция като с обикновен васал, те поискват от него да им изпраща всяка година дарове на същата стойност. Недоразумението ще спести на арабския свят, за момента поне, общо нападение от страна на противниците.

Така на 5 юни 1249 година западните рицари предприемат сами нападение срещу Египет и то след като двамата владетели са разменили, според обичаите на епохата, гръмогласни обявления за война: Вече ти изпратих, пише Людовик, многобройни предупреждения, но ти нехаеше за тях. Решението ми е взето: ще нападна територията ти и дори да засвидетелстваш върност към Кръста, аз няма да променя намерението си. Армиите, които ръководя, са покрили хълмовете и долините, безбройни като камъчетата по земята, и те вървят срещу теб с копията на съдбата. В подкрепа на тези заплахи кралят на Франция припомня на противника си за неколкократните успехи на християните срещу мюсюлманите в Испания предишната година: Ние подгонихме вашите пред себе си като стадо добитък, избихме мъжете, оставихме жените вдовици, пленихме дъщерите и синовете. Нима това не ще ви послужи за урок? Отговорът на Аюб е в същия дух: Безумецо, забрави ли земите, които държахте и които ние завехме в миналото, а и съвсем наскоро? Забрави ли щетите, които ви причинихме? Очевидно притеснен от числената си слабост, султанът открива в Корана успокоителния цитат: Колко пъти малката войска е побеждавала голямата с Божие разрешение, защото Бог е на страната на храбрите. Това му дава сила да отпрати следното предсказание към Людовик: Поражението ти е неизбежно. След някое време горчиво ще се каеш за авантюрата, която си предприел.

Още в началото на офанзивата си франджите постигат решителен успех. Дамиета, храбро съпротивлявала се на последната франкска експедиция тридесет години по-рано, този път е изоставена без бой. Падането ѝ потопява в унияне арабския свят и разкрива по болезнен начин крайното безсилие на наследниците на великия Саладин. Повален от туберкулоза и неспособен да поеме командването на войските, султан Аюб предпочита да се върне към политиката на баща си ал-Камел

вместо да загуби Египет. И той предлага на Людовик да размени Дамиета срещу Ерусалим. Но кралят на Франция отказва да преговаря с един победен и умиращ „неверник“. Аюб решава да се съпротивлява и нарежда да го отнесат на носилка в град Мансура, „Победния“, издигнат от ал-Камел на мястото, където е била разгромена предишната франкска експедиция. За нещастие здравето на султана бързо се влошава. Разтърсван от безкрайни пристъпи на кашлица, на 20 ноември той изпада в кома, точно когато франджите, окуражени от спадането на Нил, напускат Дамиета и се отправят към Мансура. Три дни по-късно за най-голям ужас на хората около него той умира.

Как да се извести на армията и народа, че султанът е мъртъв, когато врагът е пред вратите на града, а синът на Аюб, Тураншах, се намира нейде в Северен Ирак, на няколко седмици път? Именно в този момент се намесва един добър гений: Шаджарат ад-Дур, „Дървото със скъпоценности“, робиня от арменски произход, красива и хитра, която в продължение на дълги години е била любимата жена на Аюб. Тя събира членовете на семейството на султана и им нарежда да запазят мълчание до пристигането на наследника, като дори поисква от стария емир Фахреддин, приятеля на Фридрих, да напише писмо от името на султана, за да призове мюсюлманите към джихад. Според един от сътрудниците на Фахреддин, сирийския хронист Ибн Уасел, кралят на Франция научава веднага за смъртта на Аюб и това го кара да засили военния си натиск. Но в египетския лагер тайната е запазена достатъчно дълго, за да бъде избягнато разложението на войските. През цялата зима около Мансура продължава битката, докато на 10 февруари 1250 година, в резултат на измяна, франкската армия прониква изненадващо в града. Ибн Уасел, който по това време е в Кайро, разказва:

Емир Фахреддин бил във ваната си, когато дошли да му съобщят новината. Слисан, той веднага скочил на седлото без оръжие и без ризница, за да отиде и да види какво става. Един противников отряд го нападнал и убил. Кралят на франджите влязъл в града и стигнал досами султанския дворец; войниците му се пръснали из улиците, а мюсюлманските бойци и жителите търсели спасение в безредното бягство. Ислямът изглеждал смъртно ранен и франджите щели да откъснат плода на победата, когато пристигнали турските мамелюци. Тъй като врагът се бил разпръснал из улиците, техните конници храбро ги нападнали. Навсякъде франджите били изненадвани и убивани с меч или боздуган.

В началото на деня гълъби бяха донесли в Кайро послание, в което се съобщаваше за нападението на франджите, но нямаше и дума за

изхода на битката – затуй бяхме в тревога. Хората из кварталите останаха омърлушени чак до следващия ден, когато нови послания ни известиха за победата на турските лъвове. По улиците на Кайро настана празник.

През следващите седмици летописецът наблюдава от египетската столица две отделни, но успоредни събития, които ще променят лицето на Арабския Изток. От една страна победната борба срещу последното голямо франкско нашествие, а от друга една невиджана в историята революция, която ще изкачи на власт за близо три века напред кастата на офицерите-роби.

След поражението си при Мансура кралят на Франция разбира, че военното му положение е нестабилно. Безсилен да превземе града, атакуван от всички страни от египтяните върху калния и пресичан от безброй канали терен, Людовик решава да преговаря. В началото на март той изпраща на току-що пристигналия в Египет Тураншах примирително послание, в което изразява готовността си да приеме предложението на Аюб, тоест да върне Дамиета в замяна на Ерусалим. Отговорът на новия султан не закъснява: щедрите предложения на Аюб е трябвало да бъдат приети по времето на Аюб! Вече е прекалено късно. Людовик може единствено да се надява да спаси армията си и да напусне жив и здрав Египет, защото натискът около него се засилва. В средата на март няколко десетки египетски галери успяват да разгромят франкската флота – разрушени или пленени са стотици различни по големина кораби. Всяка възможност за отстъпление на нашествениците по посока на Дамиета е отрязана. На 7 април армията на завоевателя прави опит да разсече блокадата, но се оказва обкръжена от мамелюкските батальони, към които се присъединяват хиляди опълченци. Само за няколко часа франджите се оказват в безизходно положение. За да избегне клането на своите, кралят на Франция капитулира и моли животът му да бъде пощаден. Окован във вериги, той е отведен в Мансура и затворен в дома на един аюбидски чиновник.

Онова, което е любопитно, е, че блестящата победа на новия аюбидски султан не само че не заздравява авторитета му, но и довежда до падането му от власт. Съществува конфликт между Тураншах и главните мамелюкски офицери от армията му. Последните смятат не без основание, че Египет дължи спасението си именно на тях и настояват да играят определена роля в управлението на страната. В същото време султанът иска да се възползва от спечеления авторитет и да постави свои хора на най-отговорните места. Три седмици след победата над

франджите, група мамелюци, събрани по инициатива на един блестящ четиридесетгодишен турски офицер, Байбарс, стрелец с арбалет, решава да премине към действия. На 2 май 1250 година, след пиршество, дадено от монарха, избухва бунт. Тураншах, ранен в рамото от Байбарс, се спуска към Нил с намерението да избяга с лодка, но преследвачите му го настигат. Той ги моли да пощадят живота му като обещава да напусне завинаги Египет и да се откаже от властта. Но последният аюбидски султан е убит безжалостно. Дори се налага да се намеси пратеник на халифа, за да се съгласят мамелюците да погребат своя бивш господар.

Въпреки успеха на държавния преврат офицерите-роби не се решават да посегнат директно на престола. Най-мъдрите измежду тях успяват да намерят компромисно решение, което да придаде на новородената им власт отсянка на аюбидска законност. Изнамерената от тях формула ще пребъде в историята на мюсюлманския свят, както отбелязва Ибн Уасел, недоверчив свидетел на странното събитие:

След убийството на Тураншах, разказва той, емирите и мамелюците се събраха край павилиона на султана и решиха да издигнат на власт Шаджарат ад-Дур, съпруга на султан Аюб, която стана царица и султанка. Тя взе в ръце държавните дела, направи си собствен царски печат, върху който пишеше „Ум Ха-лил“, майката на Халил, едно от децата й, което бе умряло още невръстно. Във всички джамии петъчната молитва бе прочетена в името на Ум Халил, султанка на Кайро и целия Египет. Това бе безпрецедентен факт в историята на исляма.

Малко след възкачването си на престола Шаджарат ад-Дур се омъжва за един от мамелюкските водачи, Айбек, и му дава титлата султан.

Замяната на Аюбидите с мамелюци отбелязва явното радикализиране на мюсюлманския свят спрямо нашественика. Наследниците на Саладин са се показали твърде примирителни по отношение на франджиите. Още повече, че отслабващата им власт не е вече в състояние да се противопоставя на грозящите исляма опасности както на Изток, така и на Запад. Революцията на мамелюците ще се превърне твърде бързо в начинание за военно, политическо и религиозно обновление.

Извършеният в Кайро преврат с нищо не променя съдбата на краля на Франция, за когото е сключен договор по принцип още по времето на Тураншах. Според този договор Людовик ще бъде освободен в замяна на изтеглянето на всички франкски войски от територията на Египет, тоест от Дамиета, и заплащането на откуп от един милион динара. Няколко дни след идването на власт на Ум Халил френският монарх е

действително освободен. Но първо е нахокан от египетските посредници: „Как мъж разумен, мъдър и начетен като тебе може да се качи на кораб, за да отиде в страна, населявана от безчет мюсюлмани? Според нашия закон човек, пресякъл така морето, не може да свидетелства в съда“. „Защо да не може? – пита кралят“. „Защото се смята, че не е с всички си“.

Последният франкски воин ще напусне Египет преди края на май.

Повече западните рицари не ще се опитат да покоряват страната на Нил. „Русата угроза“ ще бъде бързо засенчена от много по-страшна опасност – потомците на Чингиз хан. След смъртта на великия завоевател империята му е до известна степен отслабена от борбите за наследството. Мюсюлманският Изток е получил неочаквана отсрочка. Но през 1251 година степните конници са отново обединени под властта на трима братя, внуци на Чингиз хан: Монгка, Кубилай и Хулагу. Първият е избран за безспорен владетел на империята с престолен град Каракорум в Монголия. Вторият царува в Пекин. Третият, установил се в Персия, има амбицията да завладее целия мюсюлмански Изток, чак до бреговете на Средиземно море, а може би и до Нил. Хулагу е сложна личност. Страстен почитател на философията и науките, търсещ компанията на образовани люде, по време на походите си той се превръща в кръвожадно животно, алчно за смърт и разруха. Отношението му към религията е не по-малко противоречиво. Силно повлиян от християнството – майка му, любимата му жена и много от сътрудниците му принадлежат на несторианската църква, той не се отказва докрай от шаманизма, традиционната религия на народа му. В териториите, които владее, тоест в Персия, е познат с търпимостта си спрямо мюсюлманите, но воден от волята да руши всяка политическа структура, способна да му се противопостави, той води унищожителна война срещу най-цветущите градове на исляма.

Първата му цел ще бъде Багдад. На първо време Хулагу поисква от абасидския халиф ал-Мутасим, тридесет и седми поред от династията си, да признае монголското сюзеренство както в миналото неговите предци са признали това на Селджукидите. Твърде опиянен от собствения си авторитет, повелителят на правоверните поръчва да кажат на завоевателя, че всяко нападение срещу престолния град на халифата би вдигнало на крак целия мюсюлмански свят, от Индия до Северна Африка. Ни най-малко впечатлен, внукът на Чингиз хан обявява намерението си да превземе града със сила. Начело сякаш на стотици хиляди конници в края на 1257 година той напредва към абасидската столица, като по пътя си разрушава свещеното убежище на асасините в Аламут, където е

унищожена безценна библиотека – така всяко задълбочено изследване върху учението и дейността на сектата ще бъде завинаги затруднено. Осъзнал мащабите на опасността, халифът решава да преговаря. Той предлага на Хулагу да споменава името му в багдадските джамии и да му даде титлата султан. Твърде късно е. Монголският вожд определено е избрал пътя на силата. След няколко седмици храбра съпротива повелителят на правоверните е принуден да капитулира. На 10 февруари 1258 година той отива лично в стана на победителя и го накарва да обещае, че животът на всички граждани ще бъде пощаден, ако те сложат оръжие. Напразно. Веднъж разоръжени, мюсюлманските бойци са незабавно избити. Сетне монголската орда плъзва из великолепия град, руши сгради, опожарява квартали, коли безмилостно мъже, жени и деца. Загиват близо осемдесет хиляди души. Единствено християнската общност в града е пощадена благодарение намесата на жената на хана. Повелителят на правоверните ще бъде удушен няколко дни след поражението си. Трагичният край на абасидския халифат вцепенява мюсюлманския свят. Вече не става въпрос за битка, чиято цел е да бъде овладян даден град или страна, а за отчаяна борба в името на оцеляването на исляма.

Още повече, че татарите продължават триумфално да напредват към Сирия. През януари 1260 година армията на Хулагу обсажда Алеп – градът е бързо превзет въпреки героичната съпротива. Подобно на Багдад древният град, чиято единствена вина е, че се е противопоставил на завоевателя, е подложен на клане и разрушения. Няколко седмици по-късно нашествениците се озовават пред вратите на Дамаск. Аюбидските царчета, които все още владеят различни сирийски градове, са, разбира се, безсилни да спрат вълната. Някои от тях решават да признаят сюзеренството на Великия хан, като дори замислят – връх на безумието! – да се присъединят на страната на завоевателите срещу египетските мамелюци, врагове на династията им. При християните, били те източни или франджии, мненията се различават. Арменците, в лицето на своя цар Хетум, както и княз Боемунд Антиохийски, негов зет, застават на страната на монголите. За сметка на това франджите от Акра заемат неутрална позиция, клоняща по-скоро към мюсюлманите. Но впечатлението, което преобладава както на Изток, така и на Запад, е, че монголската кампания е нещо като свещена война, насочена срещу исляма, и като такава допълва франкските походи. Подобно впечатление се подкрепя и от факта, че главният наместник на Хулагу в Сирия, генерал Китбука, е християнин несторианин. Когато на 1 март 1260 година Дамаск е

превзет, трима християнски князе – Боемунд, Хетум и Китбука – влизат в града като победители за най-голямо възмущение на арабите.

До къде ще стигнат татарите? До Мека, твърдят едни, за да унищожат религията на Пророка. Във всеки случай до Ерусалим и то много скоро. Цяла Сирия е убедена в това. След падането на Дамаск два монголски отряда побързват да завземат два палестински града: Наблус, в центъра, и Газа, на югозапад. Тъй като последният се намира на границата със Синай, през онази трагична пролет на 1260 година изглежда почти сигурно, че дори Египет няма да избегне унищожението. Впрочем Хулагу дори не дочаква края на сирийската кампания, а изпраща пратеник в Кайро, който настоява за безусловна капитулация на страната на Нил. Емисарят е приет и изслушан, а сетне обезглавен. Мамелюците не се шегуват. Методите им нямат нищо общо с тези на Саладин. Султаните-робии, които управляват Кайро от десет години, олицетворяват твърдостта и непримиримостта на обкръжения от всички страни арабски свят. Те се бият с всички средства. Без скрупули, без великодушни жестове, без компромиси. Но храбро и ефикасно.

Във всеки случай към тях са обърнати всички погледи, защото те въплъщават последната надежда нашественикът да бъде спряна. В Кайро властта е от няколко месеца в ръцете на един военен от турски произход – Куруз. Шаджарат ад-Дур и съпругът ѝ Айбек, след като са управлявали заедно в течение на седем години, взаимно се избиват. В тази връзка дълго време се разпространяват различни версии. Между тях любима на народните разказвачи е историята, в която любов и ревност са примесени с политически амбиции. Султанката помагала на своя съпруг да се изкъпе, както правела обикновено, когато, възползвайки се от този миг на спокойствие и интимност, упрекнала султана, че си е взел за жена една красива четиринадесетгодишна робиня. „Нима вече не ти харесвам?“, попитала тя, за да го разнежи. Но Айбек грубо отвърнал: „Тя е млада, а ти вече не си“. Шаджарат ад-Дур се разтреперила от гняв. Тя покрила очите на мъжа си със сапун, казала му няколко помирителни думи, за да приспи недоверието му, след което изведнъж сграбчила една кама и го прободла в слабините. Айбек се строполил. Султанката останала няколко минути неподвижна, сякаш парализирана. Сетне се отправила към вратата и извикала няколко верни робини, за да ѝ помогнат да се отърве от тялото. Но за нейно нещастие един от синовете на Айбек, петнадесетгодишен, забелязал, че водата, която изтича от банята навън, е червена, втурнал се в стаята и видял изправена до вратата Шаджарат ад-Дур, полугола и с окървавена кама в ръка. Тя хукнала из коридорите на

двореца, а по петите я следвал доведеният ѝ син, който вдигнал на крак и стражите. Тъкмо щели да я хванат, когато султанката се спънала. Главата ѝ се ударила силно върху мраморните плочи. Когато я настигнали, тя вече не дишала.

Макар и силно романизирана, версията е от истински интерес за историка, тъй като възпроизвежда по всяка вероятност онова, което действително се е говорило из улиците на Кайро веднага след трагедията през април 1257 година.

Каквото и да е било, след смъртта на двамата владетели на престола се възкачва младият син на Айбек. Но не за дълго. Колкото по се очертава монголската опасност, толкова по-ясно си дават сметка предводителите на египетската армия, че един младеж не би могъл да я поведе в подготвяния решителен бой. През декември 1259 година, докато ордите на Хулагу заливат Сирия, държавен преврат довежда на власт Кутуз, човек зрял и енергичен, който веднага заговорва на езика на свещената война и призовава към обща мобилизация срещу нашественика, враг на исляма.

От гледна точка на историческата отдалеченост новият държавен преврат в Кайро прилича на истински патриотичен подем. Страната заживява веднага на бойна нога. През юли 1260 година мощна египетска армия навлиза в Палестина, за да срещне врага.

Кутуз знае: монголската армия е загубила основната част от бойците си след като се е наложило Хулагу да замине с войските си, за да вземе участие в борбата за наследството, последвала смъртта на Монгка, върховния монголски хан. Внукът на Чингиз хан е напуснал Сирия веднага след превземането на Дамаск. В страната са останали само няколко хиляди конници, командвани от наместника му Китбука.

Султан Кутуз съзнава, че сега или никога е моментът да нанесе съкрушителен удар на нашественика. И египетската армия напада монголския гарнизон в Газа, който, изненадан, почти не се съпротивлява. Сегне мамелюците се отправят към Акра, знаейки, че франджите от Палестина са по-безкомпромисни от антиохийските си събратя спрямо монголите. Ако някои от бароните им все още се радват на претърпените от исляма поражения, то повечето от тях са изплашени от бруталността на азиатските завоеватели. И когато Кутуз им предлага съюз, отговорът не е отрицателен: макар и да не са готови да участват в битките, те нямат нищо против да пропуснат египетската армия през земите си и да ѝ разрешат да си набави провизии. Така султанът може да напредне до вътрешността на Палестина и да стигне дори до Дамаск, без да се налага да

охранява тила си.

Китбука се готви да тръгне срещу тях, когато в Дамаск избухва народно въстание. Мюсюлманите в града, на които до гуша им е дошло от произвола на нашествениците, са се възползвали от заминаването на Хулагу, за да издигнат барикади по улиците и да подпалят пощадените от монголите църкви. На Китбука са му необходими няколко дни, за да възстанови реда, което позволява на Куруз да укрепи позициите си в Галилея. Двете армии се срещат на 3 септември 1260 година край село Айн Джалут, „Чешмата на Голиат“. Куруз е имал време да скрие по-голямата част от войските си – на бойното поле е само авангардът, предвождан от най-блестящия от офицерите, Байбарс. Китбука пристига стремително и зле осведомен, попада в клопката. Начело на всичките си отряди се втурва в бой. Байбарс отстъпва и монголският предводител, докато го преследва, се оказва изведнъж обграден от всички страни от египетските сили, по-многочислени от неговите собствени.

За няколко часа монголската конница е унищожена. Самият Китбука е пленен и начаса обезглавен.

На 8 септември вечерта мамелюкските конници влизат като освободители в ликуващия Дамаск.

ГЛАВА XIV ГОСПОД ДА ДАДЕ ПОВЕЧЕ КРАКЪТ ИМ ДА НЕ СТЪПИ ТУК!

Макар и не така впечатляваща като Хитин и по-скромна във военно отношение, Айн Джалут се явява все пак като една от най-съдбоносните битки в Историята. И наистина, тя ще позволи на мюсюлманите не само да се спасят от унищожение, но и да си възвърнат всички земи, покорени от монголите. Не след дълго установилите се в Персия потомци на Хулагу сами ще приемат исляма, за да укрепят властта си.

На първо време, бунтът на мамелюците ще доведе до поредица от разчиствания на сметки с всеки, оказал помощ на завоевателя. Сигналът е даден. Вече и дума не може да става да се даде отсрочка на неприятелите, били те франджи или татари.

Возвърнали си Алеп в началото на октомври 1260 година и отблъснали с лекота контраофанзивата на Хулагу, мамелюците възнамеряват да организират наказателни набези срещу Боемунд Антиохийски и

Хетум Арменски, главни съюзници на монголите. Но сред египетската армия избухва борба за власт. Байбарс иска да се настани в Алеп като полунезвисим владетел. Кутуз, уплашен от амбициите на наместника си, отказва. Той не желае да има равностойна на себе си сила в Сирия. За да пресече в зародиш конфликта, султанът събира армията си и потегля към Египет. На три дни път от Кайро, на 23 октомври, той дава едnodневна почивка на войниците си, а сам решава да се посвети на любимия си спорт, лов на зайци, заедно с първите пълководци от армията. Постарава се Байбарс да е край него от страх да не би да организира бунт в отсъствието му. Призори малкият отряд напуска лагера. След два часа спира за кратък отдих. Един емир се приближава до Кутуз и взима ръката му, сякаш за да я целуне. В същия момент Байбарс изважда меча си и го забива в гърба на султана, който се строполява. Без да губят нито минута, двамата заговорници яхват конете си и препускат с всички сили към лагера. Явяват се пред емир Актай, стар офицер, почитан от всички в армията, и му съобщават: „Убихме Кутуз“. Актай запазва спокойствие и пита: „Кой от вас го уби със собствената си ръка?“ Байбарс отговаря без колебание: „Аз!“ Стариият мамелюк се доближава до него, приканва го да се настани в султанската шатра и се навежда, за да му отдаде почит. Скоро цялата армия приветства новия султан.

Тази неблагодарност към победителя от Айн Джалут, само два месеца след бляскавия му подвиг, естествено не прави чест на мамелюците. Все пак за оневиняване на офицерите-роби следва да се каже, че повечето от тях смятат от дълги години Байбарс за свой водач. Не е ли той първият, осмелил се през 1250 година да удари с оръжието си Тураншах, наследника на Аюбидите, и по този начин изразил волята на самите мамелюци да завземат властта? Не е ли негова решаващата роля в победата срещу монголите? Благодарение на политическата си прозорливост, военния си талант и изключителна физическа храброст, той се е наложил като пръв между своите.

Роден през 1223 година, мамелюкският султан започва живота си като роб в Сирия. Първият му господар, аюбидският емир на град Хама, го продава от суеверие, защото погледът му го притеснявал. Младият Байбарс е мургав гигант с прегракнал глас и светли сини очи – на дясното си око има голямо бяло петно. Бъдещият султан е купен от един мамелюкски офицер, който го включва в охраната на Аюб. Благодарение на личните си качества и най-вече на пълната липса на скрупули, той бързо си прокарва път до върха на йерархията.

В края на октомври 1260 година Байбарс влиза като победител в

Кайро, където лесно признават властта му. В сирийските градове, напротив, други мамелюкски офицери се възползват от смъртта на Кутуз, за да обявят независимостта си. Но султанът светкавично превзема Дамаск и Алеп и обединява под своя власт бившето аюбидско владение. Много бързо кръвожадният и неграмотен офицер се проявява като голям държавник, архитект на едно истинско възраждане за арабския свят. По време на царуването Египет и в по-малка степен Сирия ще се превърнат отново в средища на културата и изкуствата. Байбарс, който ще посвети живота си на разрушаването на всяка франкска крепост, способна да му се противопостави, се утвърждава от друга страна като голям строител – разкроява Кайро, строи мостове и прокарва пътища из цялото си владение. Той възражда и пощенските съобщения – с гълъби или с коне, като ги прави още по-ефикасни от времето на Нуреддин и Саладин. Управлението му ще бъде строго, понякога жестоко, но просветено и лишено от каквото и да е произвол. По отношение на франджите той възприема още с идването си на власт твърдо поведение, целящо ограничаване на влиянието им. Но Байбарс прави разлика между франджите от Акра, които иска само да отслаби, и тези от Антиохия, присъединили се към монголските завоеватели.

В края на 1261 година той решава да организира наказателна експедиция срещу земите на княз Боемунд и арменския цар Хетум. Но се сблъсква с татарите. Макар и неспособен да покори Сирия, Хулагу все още разполага с достатъчно сили в Персия, за да осуети възмездието срещу съюзниците си. Байбарс решава предпазливо да изчака по-добри времена.

Случаят му е предоставен през 1265 година, веднага след смъртта на Хулагу. Байбарс се възползва от започналото разделение между монголите и завладява първо Гали-лея, като превзема множество крепости със съучастието на част от местното християнско население. След това се отправя внезапно на север, навлиза в земите на Хетум, разрушава един след друг всички градове, между които и столицата Сис, голяма част от чието население е избито, а над четиридесет хиляди души са взети в плен. Арменското царство повече няма да се възстанови. През пролетта на 1268 година Байбарс потегля отново на поход. Първо напада околностите на Акра, превзема замъка Бофор, след което повежда армията си на север и на 1 май се появява пред стените на Триполи. Там зарварва господаря на града, който е не друг, а самият Боемунд, княз и на Антиохия. Последният е напълно в течение на омразата, която султанът питае към него, и се готви за дълга обсада. Но Байбарс има други

планове. Няколко дни по-късно той продължава пътя си на север и на 14 май се спира пред Антиохия. Най-големият от франкските градове, устоял в продължение на сто и седемдесет години на атаките на всички мюсюлмански владетели, ще окаже само четиридневна съпротива. Още на 18 май е направен пробив в крепостната стена недалече от цитаделата; войските на Байбарс нахлуват из улиците. Завладяването не напомня с нищо за победите на Саладин. Цялото население е изклано или взето в робство, самият град е сринат до основи. От величествената престолнина ще остане само тъжно поселение, осяяно с развалини, което времето ще погребее под зеленина.

Боемунд научава за падането на града си от едно паметно писмо, изпратено му от Байбарс – всъщност то е написано от официалния летописец на султана, египтянина Ибн Абд-ел-Захер:

До благородния и храбър рицар Боемунд, княз, превърнал се в обикновен граф, благодарение на превземането на Антиохия.

Сарказмът не спира дотук:

Когато се разделихме с теб край Триполи, ние се отправихме веднага към Антиохия, където пристигнахме в първия ден на тачения месец рамазан. Веднага след пристигането ни войските излязоха да се бият с нас, но бяха победени, защото, макар и сплотени, на тях им липсваше Божията помощ. Да беше видял рицарите си, повалени и тъпкани от конете, дворците си, подложени на грабеж, жените си, продавани из градските квартали – човек можеше да ги купи само за един динар, който на всичко отгоре бе взет от твоите пари!

След дълго описание, в което и най-малката подробност не е спестена на получателя на посланието, султанът заключава по същество:

Това писмо ще ти достави радост, като научиш, че Бог те помилва, запазвайки те жив и здрав и удължавайки дните ти, тъй като те нямаше в Антиохия. Защото ако беше там, сега щеше да си мъртъв, ранен или пленен. Но вероятно Бог те е пощадил, за да се подчиниш и покориш.

Бидейки разумен и най-вече безпомощен, в отговор Боемунд предлага примирие. Байбарс приема. Той знае, че изплашеният до смърт граф не представлява вече никаква опасност подобно на Хетум, чието царство е практически заличено от картата. Що се отнася до франджите в Палестина, те са особено доволни от получената отсрочка. Султанът им изпраща в Акра своя летописец Ибн Абд-ел-Захер, за да се сключи договорът: Кралят им се опитваше да увърта, за да постигне най-добрите условия, но аз бях непоколебим съгласно указанията на султана. Ядосан, кралят на франджите рече на преводача: „Кажи му да погледне зад

себе си!“ Обърнах се и видях цялата франкска армия, строена за бой. Преводачът допълни: „Кралят казва да не забравяш съществуването на всички тези войници“. Тъй като не отговорих, кралят настоя пред преводача. Тогава попитах: „Мога ли да бъда сигурен, че няма да ме постигне смърт, ако кажа какво мисля? – Да. – Добре тогава, кажете на краля, че в армията му има по-малко войници отколкото са франкските пленници в затворите на Кайро!“ Кралят щеше да се пръсне от ярост и сложи край на срещата. Но малко по-късно ни прие, за да сключим примирието.

Франкските рицари повече няма да безпокоят Байбарс. Но той знае, че неизбежната реакция, предизвикана от падането на Антиохия, няма да дойде от тях, а от господарите им, кралете на Запада.

Годината 1268 още не е приключила, когато настойчиво се заговаря, че кралят на Франция отново ще пристигне на Изток начело на могъща армия. Султанът често разпитва търговци и пътешественици. През лятото на 1270 година до Кайро стига вестта, че Людовик е дебаркирал с шест хиляди бойци на картагенския бряг, близо до Тунис. Без да се колебае, Байбарс събира главните мамелюкски емири, за да ги извести за намерението си да потегли начело на многобройна армия към далечната африканска провинция и да помогне на мюсюлманите да отблъснат новото франкско нашествие. Но няколко седмици по-късно султанът получава новини, подписани от ал-Мустанзир, емир на Тунис, че кралят на Франция е бил намерен мъртъв в лагера си и че армията му си е заминала след като е била покосена от болести и битки. Опасността е отстранена и за Байбарс е време да предприеме нова офанзива срещу източните франджии. През март 1271 година той превзема страшната крепост Хоснал-Акрад, Рицарския Крак, останала непокорена дори от Саладин.

През следващите години франджите и най-вече монголите, предвождани от Абага, син и наследник на Хулагу, ще организират няколко нападения над Сирия. Но всеки път ще бъдат отблъсквани. Когато през юли 1277 година отровен умира Байбарс, франкските владения на Изток наподобяват броеница, обхванала крайбрежните градове всред морето на мамелюкската империя. Здравата им мрежа от крепости е напълно разрушена. Отсрочката, дадена им по време на Аюбидите, е изтекла. Изгонването им е неизбежно.

Но няма нужда да се бърза. Сключеното от Байбарс примирие е подновено през 1283 година от Калаун, новия мамелюкски султан. Той не показва никаква враждебност към франджите. Готов е да гарантира присъствието и сигурността им на Изток, при условие, че се откажат да играят ролята на помощници на враговете на исляма при всяко

нашествие. Текстът на договора, предложен на кралство Акра от умелия и просветен управник, представлява уникален опит за „уреждане“ на положението на франджите:

Ако франкски крал тръгне от Запад, пише в текста, за да нападне земите на султана или на неговия син, регентът на кралството и великите господари на Акра са задължени да информират султана за пристигането му два месеца предварително. Ако той дебаркира на Изток след изтичането на тези два месеца, регентът на кралството и великите господари на Акра няма да носят отговорност за това. Ако дойде враг от страна на монголите или от другаде, онази от двете страни, която първа научи, трябва да уведоми другата. Ако такъв враг – не дай Боже! – нападне Сирия и войските на султана отстъпят пред него, управниците на Акра имат право да започнат преговори с него, за да спасят поданиците и земите си.

Подписано през май 1283 година за десет години, десет месеца, десет дни и десет часа, примирието обхваща всички франкски страни по крайбрежието, тоест град Акра с овощните градини, парцелите, мелниците, лозята и прилежащите седемдесет и три села; град Хайфа с лозята, овощните градини и седемте прилежащи села... Що се отнася до Сайда, замъкът и градът, лозята и предградията принадлежат на франджите, както и прилежащите петнадесет села ведно с околната равнина, реките, потоците, изворите, овощните градини, мелниците, каналите и дигите, които служат от край време за напояване на земите ѝ. Ако изброяването е пространно и подробно, то е, за да бъде избягнат и най-малкият спор. Все пак цялата франкска територия изглежда смешно малка – тясна и удължена крайбрежна ивица, която с нищо не напомня старата и страшна регионална сила, представлявана от франджите в миналото. Вярно е, че споменатите места не изчерпват всички франкски владения. Тир, откъснал се от кралство Акра, сключва отделен договор с Калаун. По на север, градове като Триполи и Латакия са изключени от примирието.

Такъв е случаят и с крепостта Маркаб, владяна от Ордена на хоспиталиерите, „ал-осбитар“. Монасите-рицари застават изцяло на страната на монголите, като дори се бият редом с тях по време на новия опит за нашествие през 1281 година. Ето защо Калаун решава да ги накаже. През пролетта на 1285 година, ни разказва Ибн Абд-ел-Захер, султанът приготви в Дамаск обсадни машини. Той достави от Египет голям брой стрели и разни видове оръжия и ги раздаде на емирите. Приготви също железни оръдия и огнехвъргачки, каквито не могат да бъдат видени нийде другаде освен в „махазен“ – маазите (погребите) – и „дар-ал-

синаа“, арсенала на султана. Наети бяха специалисти пиротехници и Маркаб бе стегната в обръч от катапулти, три от които от „франкски“ и четири от „дяволски“ тип. На 25 май страничните крила на крепостта бяха толкова силно подкопани, че защитниците се предадоха. Калаун им разреши да заминат невредими за Триполи и да отнесат със себе си личните си вещи.

Още веднъж съюзниците на монголите са наказани, без последните да успеят да се намесят. Дори и да бяха искали да реагират, петте седмици обсада са недостатъчни за организирането на поход от Персия. Въпреки това през 1285 година татарите са решени повече от всякога да подновят офанзивата си срещу мюсюлманите. Новият им вожд, илхан Аргхун, внук на Хулагу, е прегърнал отново старата мечта на своите предци: да сключи договор със западните рицари. Установяват се редовни контакти между Табриз и Рим с цел да се организира съвместен или поне съгласуван поход. През 1289 година Калаун предусеща неизбежната опасност, но съгледвачите му не успяват да му донесат точни сведения. Това, което не знае в частност, е, че подробен военен план, изготвен от Аргхун, е изпратен писмено на папата и най-големите западни крале. Едно от писмата, адресирано до френския монарх Филип IV Хубави, е запазено. В него монголският вожд предлага нахлуването в Сирия да започне през първата седмица на януари 1291 година. Той предполага, че Дамаск ще падне в средата на февруари и че Ерусалим ще бъде превзет малко след това.

Без наистина да знае какво се крои, Калаун е все по-разтревожен. Той се страхува да не би завоевателите от Изток или Запад да намерят всред франкските градове в Сирия подстъп, който да улесни проникването им. Но макар и вече убеден, че присъствието на франджите е постоянна заплаха за сигурността на мюсюлманския свят, той не е съгласен да се поставят под един знаменател хората от Акра и тези от северната половина на Сирия, застанали открито на страната на монголския завоевател. Във всеки случай, като човек на честта, султанът не може да нападне Акра, защитена от договора за мир за още пет години напред, и решава да се разправи с Триполи. Именно пред стените на този град, завладян сто и осемдесет години преди това от сина на Сен-Жил, се събира мощната му армия през март 1289 година.

Измежду десетки хилядите бойци на мюсюлманската армия е и Абул-Фида, млад шестнадесетгодишен емир. Произхождащ от аюбидската династия, но станал васал на ма-мелюците, той ще царува няколко години по-късно над градчето Хама, където ще се посвети на четене и

писане. Творчеството на този историк, който е също географ и поет, е интересно за нас главно с разказа си за последните години от франкското присъствие на Изток. Защото Абул-Фида присъства, внимателно наблюдава и се бие с оръжие в ръка по всички бойни полета:

Град Триполи, отбелязва той, е обграден от морето и по суша може да бъде нападнат само от източната страна, по една тясна ивица. След като го обсади, султанът изправи срещу града множество различни по размери катапулти и го стегна в здрава блокада.

След повече от месец боеве, на 27 април, градът пада в ръцете на Калаун:

Мюсюлманските войски влязоха силом вътре, добавя Абул-Фида, без да се опитва да скрие истината. Населението се стече към пристанището. Там някои се спасиха на корабите, но голямата част от хората бяха изклани, жените и децата пленени, а мюсюлманите се сдобиха с голяма плячка.

Когато нашествениците спират да убиват и грабят, градът – по заповед на султана – е сринат и изравнен със земята:

Близо до Триполи, всред морето, се намираше малък остров с църква. Когато градът бе превзет, много франджии се подслониха там заедно със семействата си. Но мюсюлманските войски се хвърлиха в морето, доплуваха до островчето, избиха всички мъже, които бяха намерили там подслон, и отнесоха жените и децата заедно с плячката. След клането аз лично отидох до островчето с лодка, но не можах да остана, толкова силна бе смрадта от труповете.

Младият потомък на Аюбидите, пропит от величието и великодушното на предците си, не може да не се възмути от безсмислените кланета. Но той знае, че времената са други.

Любопитен е фактът, че изгонването на франджии става всред същата атмосфера, като тази, която цари по време на пристигането им, близо двеста години по-рано. Кланетата в Антиохия през 1268 година сякаш възпроизвеждат станалите през 1098, а ожесточението срещу Триполи ще бъде представено от бъдните арабски историци като късен отговор на разрушаването през 1109 година на града на рода Бану Амар. Въпреки това, именно по време на битката за Акра, последната голяма битка на франкските войни, възмездието ще се превърне в основна тема на мамелюкската пропаганда.

След победата офицерите не оставят на мира Калаун. Вече е ясно, твърдят те, че нито един франкски град не може да устои на мамелюкската армия и че трябва веднага да шурмуват, без да чакат Запада,

разтревожен от падането на Триполи, да организира нов поход в Сирия. Не трябва ли веднъж завинаги да приключат с остатъка от франкската империя? Но Калаун отказва: той е подписал примирие и никога няма да наруши клетвата си. В такъв случай не би ли могъл, настояват хората от обкръжението му, да поиска от докторите по право да провъзгласят нищожността на договора с Акра, един начин така често използван от франджите в миналото? Султанът е отвратен. Той напомня на емирите си, че се е заклел, в рамките на договора от 1283 година, да не прибегва до юридически консултации с цел прекратяването на примирието. Не, заявява Калаун, той ще покори всички земи, незащитени от споразумението, и нищо повече. И изпраща посланичество в Акра, което да потвърди пред последния франкски крал Хенрих, „суверенен владетел на Кипър и Ерусалим“, че поетите задължения ще бъдат спазени. Нещо повече, той решава да продължи прословутото примирие за нови десет години, считано от юли 1289 година, и подтиква мюсюлманите да използват Акра за търговските си контакти със Запада. И наистина през първите месеци палестинското пристанище се радва на голяма активност. Стотици дамаски търговци отсядат в множеството ханове край суковете и сключват изгодни сделки с венецианските търговци или богатите тамплиери, превърнали се в главни банкери за Сирия. От друга страна хиляди арабски селяни, главно от Галилея, прииждат към франкската столица, за да продадат реколтата си. Благоденствието се отразява добре на всички страни в областта и най-вече на мамелюците. От дълги години обменните потоци с Изтока са нарушени от монголското присъствие и недостигът може да бъде компенсиран единствено чрез развитието на средиземноморската търговия.

За по-реалистично мислещите измежду франкските управници новото предназначение на града им – голямо търговско средище, осъществяващо връзката между два свята, е неочакван шанс да оцелеят в един край, където повече не могат да се надяват на ръководна роля. И все пак не всички смятат така. Някои все още се надяват да предизвикат религиозна мобилизация на Запад, достатъчно голяма, за да организират нови военни експедиции срещу мюсюлманите. След падането на Триполи крал Хенрих проважда пратеници в Рим, за да иска подкрепления. В средата на лятото на 1290 година внушителна флота акостира в пристанището на Акра, изсипвайки хиляди фанатизирани франкски бойци на брега. Жителите наблюдават недоверчиво клатушкащите се от пиене западни рицари, които се държат като грабители и не се подчиняват на нито един вожд.

Изминали са едва няколко часа и ето че инцидентите започват. Дамски търговци са нападнати на улицата, ограбени и изоставени едва живи. Властите успяват горе-долу да възстановят реда, но към края на август положението се влошава. След едно богато полято пиршество, пришълците плъзват из улиците. Всеки, който носи брада, е преследван и безмилостно съсичан. По този начин загиват множество араби, кротки търговци или селяни, християни както и мюсюлмани. Другите побягват, за да разкажат какво се е случило.

Калаун е бесен от ярост. Нима за това е подновил примирието с франджите? Емирите му го карат да действа незабавно. Но бидейки отговорен държавник, той не иска да действа в плен на яростта си. И изпраща посланичество в Акра, за да поиска обяснения, като изисква преди всичко убийците да му бъдат предадени, за да бъдат наказани. Франджите са раздвоени. Малцинството от тях препоръчва да се приемат условията на султана, за да се избегне нова война. Останалите отказват и дори отговарят на пратениците на Калаун, че мюсюлманските търговци били сами виновни за клането, тъй като един от тях се опитал да съблазни франкска жена.

Калаун престава да се колебае. Събира емирите си и ги известява за намерението си веднъж завинаги да сложи край на франкското владичество, продължило и без това твърде дълго. Подготовката започва веднага. Призовани са васалите от четирите краища на султанството, за да вземат участие в последната битка от свещената война.

Преди армията да потегли от Кайро, Калаун се заклева върху Корана да не сложи оръжие докато и последният франк не бъде прогонен. Клетвата е толкова по-изумителна, като се има предвид, че по това време султанът е немощен старец. Въпреки че никой не знае на колко години е точно, вероятно е доста над седемдесетте. На 4 ноември 1290 година впечатляващата мамелюкска армия потегля. Още на следващия ден султанът ляга болен. Извиква емирите край леглото си, заклева ги във вярност към сина си Халил и поисква от последния и той да се врене, подобно на баща си, да доведе до край войната срещу франджите. Калаун умира седмица по-късно, почитан от поданиците си като велик владетел.

Смъртта на султана ще забави само с няколко месеца последната офанзива срещу франджите. През март 1291 година Халил потегля начело на армията си към Палестина. В началото на май множество сирийски дружини се присъединяват към него в равнината край Акра. Абул-Фида, по това време осемнадесетгодишен, участва в боя редом с баща

си. Той дори е натоварен с отговорности, тъй като на него е по-верен един страшен катапулт, наречен „Победоносния“, пренесен на части от Хосн-ел-Акрад до околностите на франкската столица:

Колите бяха толкова натоварени, че превозването ни отне повече от месец, докато при нормални обстоятелства биха ни стигнали осем дни. Когато пристигнахме, воловете, теглещи колите, бяха ни живи, ни умрели от изтощение и студ.

Боят започна веднага, продължава нашият летописец. Ние, хората от Хама, бяхме заели позиция, както обикновено, на най-десния фланг на армията. Намирахме се на брега на морето и бяхме изложени на атаките на франкски лодки, съоръжени с покрити с биволски кожи дървени кулички, откъдето врагът ни обстрелваше с лъкове и арбалети. Така че трябваше да се бием на два фронта – срещу хората от Акра, които бяха срещу нас, и срещу флотата им. Бяхме вече понесли тежки загуби, когато един франкски кораб, пренасящ катапулт, започна да изсипва каменни отломъци върху палатките ни. Но една нощ се надигнаха силни ветрове. Люлян от вълните, корабът започна да се накланя и катапултът се разби на парчета. През една друга нощ група франджи неочаквано излязоха от града и стигнаха до лагера ни, но в тъмнината някои от тях се спънаха във въжетата, с които бяха опънати палатките. Един рицар дори падна в отходната яма и бе убит. Нашите войски скочиха, нападناха франджите от всички страни и ги накараха да се отдръпнат към града, оставяйки след себе си множество жертви. На следващата сутрин братовчед ми ал-Малик ал-Музафар, владетел на Хама, накара да окачат главите на убитите франджи на шиите на конете, които бяхме заловили, и ги изпрати на султана.

На 17 юни 1291 година разполагщата със смазващо военно превъзходство мюсюлманска армия най-накрая влиза със сила в обсадения град. Крал Хенрих и повечето първенци набързо отплават по посока на Кипър. Останалите франджи са до един пленени или избити. Градът е изравнен със земята.

Град Акра бе превзет, уточнява Абул-Фида, по обяд на седемнайсетия ден от втория месец джумада на година 690. Именно на същия ден, в същия час, през 587 година франджите завземат Акра от Саладин, като пленяват и избиват всички мюсюлмани, които се намират там. Не е ли впечатляващо подобно съвпадение?

Според християнския календар съвпадението е още по-удивително, като се има предвид, че победата на франджите в Акра е станала през 1191 година, сто години – ден по ден – преди окончателния им разгром.

След превземането на Акра, продължава Абул-Фида, Бог хвърли в смут онези франджи, които още живееха по сирийското крайбрежие. Те набързо опразниха Сайда, Бейрут, Тир и всички останали градове. Така на султана се падна щастливата съдба, отказвана другиму, да завземе с лекота всички тези крепости, които той нареди да бъдат разрушени.

Като част от триумфа си Халил нарежда по протежение на цялото крайбрежие да бъде разрушена всяка една крепост, която някой ден би могла да послужи на франджите, в случай, че решат да се завърнат на Изток:

Благодарение на тези завоевания, заключава Абул-Фида, всички земи по крайбрежието бяха изцяло върнати на мюсюлманите – един неочакван резултат. Така франджите, които някога бяха смятали да покорят Дамаск, Египет и много други страни, бяха изгонени от цяла Сирия и крайбрежието. Дано Господ не даде те отново да стъпят тук!

ЕПИЛОГ

На пръв поглед арабският свят току-що е спечелил бляскава победа. Ако Запада е търсил чрез последователните си нашествия да спре разпространението на исляма, то резултатът е точно обратен. Източните франкски държави се оказват изтръгнати из корен след двувековна колонизация, а мюсюлманите се мобилизират до такава степен, че тръгват под знамето на османските турци да превземат самата Европа. През 1453 година Константинопол пада в ръцете им. През 1529 година конниците им разпъват стан пред стените на Виена.

Но това е, както отбелязахме, само привидно. Благодарение на историческата отдалеченост се налага следната констатация: по време на кръстоносните походи арабският свят – от Испания до Ирак – е интелектуалният и материален пазител на най-напредналата цивилизация на планетата. След кръстоносните походи центърът на света се премества решително на запад. Има ли тук причинно-следствена връзка? Може ли да твърдим, че кръстоносните походи отприщват възхода на Западна Европа, която малко по-малко ще се наложи в света, и възвестяват последния час на арабската цивилизация?

Без да е погрешно, подобно съждение следва да бъде нюансирано. Арабите страдат още отпреди кръстоносните походи от известни „недъзи“. Франкското присъствие изважда тези недъзи на бял свят и вероятно ги усложнява, но в никакъв случай не ги създава.

Народът на Пророка изгубва още през IX век контрола върху съдбата си. На практика всичките му управници са чужденци. Кои от многостотинте герои, които видяхме да преминават през двата века франкско владичество, са били араби? Летописците, кадиите, някое и друго местно царче – Ибн Амар, Ибн Мункиз – и безпомощните халифи. Но истинските владетели и дори главните герои на борбата срещу франките – Зинки, Нуреддин, Кутуз, Байбарс, Калаун – са турци. Ал-Афдал е арменец. Ширкух, Саладин, ал-Адел, ал-Камел са кюрди. Разбира се, повечето от тези държавници са били арабизирани от културна гледна точка и като личности. Но да не забравяме, че през 1134 година султан Масуд разговаря чрез преводач с халиф ал-Мустаршид, защото селджукският владетел, осемдесет години след завладяването на Багдад от клана му, все още не знае и дума арабски. Нещо още по-лошо, голям брой степни воини, които нямат нищо общо с арабската или средиземноморска

цивилизация, редовно се вливат в управляващата военна каста. Покорени, потискани, подигравани, чужденци в собствената си земя, арабите не успяват да продължат започналия през VII век културен разцвет. В момента на пристигането на франджите те вече тъпчат на едно място и се задоволяват да живеят с придобивките от миналото. Макар и отчетливо изпреварили новите завоеватели в много области, залезът им вече е започнал.

Втори „недъг“ на арабите, свързан с първия, е неспособността им да изграждат стабилни институции. Още с пристигането си на Изток франджите успяват да създадат истински държави. В Ерусалим наследството се предава по принцип без сблъсъци, кралски съвет осъществява ефикасен контрол над водената от монарха политика, а клирът има своето всепризнато място в играта за власт. Нищо подобно не съществува в мюсюлманските държави. Всяка монархия е заплашена след смъртта на владетеля, всяко предаване на властта от баща на син води до гражданска война. Трябва ли да припишем отговорността за това явление на непрекъснатите нашествия, които постоянно са поставяли под въпрос самото съществуване на държавите? Трябва ли да виним за това номадския произход на народите, живели по тези места, били те араби, турци или монголи? В рамките на този епilog не можем да отговорим на подобен въпрос. Ще се задоволим само да отбележим, че той е все още на дневен ред, с едва доловими разлики, в арабския свят от края на XX век.

Липсата на стабилни и общопризнати институции естествено има своето отражение върху свободите. На Запад властта на монарсите почива – в епохата на кръстоносните походи – върху труднонарушими принципи. Усама забелязва при едно от посещенията си в Ерусалимското кралство, че „когато рицарите издадат присъда, тя не може да бъде изменена или отменена от краля“. Още по-знаменателно е свидетелството на Ибн Джубайр за последните дни от пътуването му на Изток:

След като напуснахме Тибнин (близо до Тир), прекосихме безкрайна поредица от чифлици и села с добре обработени ниви. Жителите им са само мюсюлмани, но те живеят в разбирателство с франджите – Бог да ни предпази от изкушения! Те притежават къщите, в които живеят, както и всички вещи. Всички краища, които са под властта на франджите в Сирия, са подчинени на този режим: недвижимите имоти – села и чифлици – са оставени в ръцете на мюсюлманите. И съмнение се заражда в душите на голяма част от тези хора, когато сравняват собствената си съдба с тази на събратята си, живеещи на мюсюлманска земя. Последните страдат от несправедливостта на едностранците си, докато

франджите действат равноправно.

Ибн Джубайр има право да се тревожи, защото е видял по пътищата на днешен Южен Ливан една действителност с много последствия: макар и схващането за справедливост на франджите да притежава отделни страни, които бихме могли да определим като „варварски“, както подчертава това Усама, то обществото им има предимството да е „разпределител на права“. Понятието гражданин, разбира се, все още не съществува, но феодалите, клирът, университетът, буржоата и дори селяните „неверници“ имат до един добре установени права. В Арабския Изток съдебното производство е по-рационално, но нищо не ограничава произвола на княза. Това забавя развитието на търговските градове, както и еволюцията на идеите.

Реакцията на Ибн Джубайр заслужава по-внимателен прочит. Макар и достатъчно честен, за да признае качествата на „проклетия враг“, по-нататък той не спестява клетвите, защото счита, че равенството у франджите и добрата им администрация са смъртна опасност за мюсюлманите. Няма ли опасност последните да обърнат гръб на едностранците си – и на вратата си – ако намерят благоденствие всред франкското общество? Макар и разбираемо, поведението на пътешественика е по-скоро симптоматично за една болест, от която страдат събратята му – през цялата епоха на кръстоносните походи арабите отказват да възприемат дошлите от Запад идеи. И може би тъкмо в това се състои най-катастрофалният резултат от сполетелите ги нашествия. За завоевателите е въпрос на умение да научиш езика на покорения народ; за последния да научиш езика на завоевателя е компромис, дори предателство. Всъщност много са франджите, научили арабски, докато местните жители, с изключение на някои християни, остават невъзприемчиви към езиците на западните рицари.

Бихме могли да цитираме и други примери, защото във всички области на живота франджите учат от арабите, било то в Сирия, Испания или Сицилия. И наученото се оказва необходимо за по-нататъшната им експанзия. Наследството на гръцката цивилизация нямаше да бъде предадено на Западна Европа, ако не бяха арабите, преводачи и продължители. В медицината, астрономията, химията, географията, математиката, архитектурата франджите извличат знания от арабските книги, които асимилират, имитират и след това надминават. Колко думи все още свидетелстват за това: зенит, надир, азимут, алгебра, алгоритъм или дори обикновената дума „цифра“. В областта на промишлеността европейците първо заимстват и едва след това усъвършенстват използваните от

арабите способи за производство на хартия, обработка на кожа, работа с текстил, дестилиране на алкохол и получаване на захар – впрочем и последните две думи са заети от арабски. Не можем да забравим и колко много се обогатява европейското селско стопанство от допира си с Изтока: кайсии, патладжани, „ешалот“ (червен лук), портокали, дини⁴... Списъкът на „арабските“ думи е безкраен.

Докато за Западна Европа епохата на кръстоносните походи е начало на истинска революция, едновременно стопанска и културна, на Изток свещените войни отприщват упадък и мракобесие, продължили векове наред. Обсаден от всички страни, мюсюлманският свят се стгушва в себе. Става зиморничав, недоверчив, нетолерантен, неплоден – все качества, които се задълбочават колкото по-напред върви планетарната еволюция, по отношение на която арабите се чувстват изолирани. Прогресът, това са вече другите. Модерността, това са другите. Трябвало ли е арабският свят да отстоява собственото си културно и верско своеобразие, отхвърляйки символизираната от Запада модерност? Не е ли трябвало, напротив, да поеме решително по пътя на модернизиранието с риск да изгуби своеобразието си? Нито Иран, нито Турция, нито арабският свят са успели да решат тази дилема. И затова и днес още продължаваме да сме свидетели на едно понякога жестоко редуване на периоди на насилствено отваряне към Запада и периоди на краен интегрисъм, характерен със силната си омраза към чужденците.

Едновременно заслепен и изплашен от тези франджии, които първоначално му се явяват като варвари, които той надвива, но които впоследствие успяват да покорят света, арабският свят не може да се реши да погледне на кръстоносните походи като на обикновен епизод от далечното минало. Често с почуда откриваме до каква степен поведението на арабите – и на мюсюлманите като цяло – по отношение на Запада си остава повлияно и днес още от събития, които би трябвало да са приключили преди седем века.

В навечерието на третото хилядолетие политическите и религиозни водачи на арабския свят постоянно споменават Саладин, падането на Ерусалим и освобождението му. Израел е оприличаван – в народните представи и дори в някои официални речи – на нова кръстоносна държава. От трите поделения на Армията за освобождение на Палестина едно все още носи името на Хитин, а друго – това на Айн Джалут. В епохата на своята слава президентът Насер бе редовно сравняван със Саладин,

4. На френски тези думи са от арабски произход (бел.прев.)

който, подобно на него, бе обединил Сирия и Египет – и дори Йемен! Що се отнася до Суец-ката експедиция през 1956 година, то тя бе възприета – подобно на тази от 1191 година – като кръстоносен поход, организиран от французи и англичани.

Вярно е, че приликите смушават. Как да не си спомним за президента Садат, когато слушаме как Сибт Ибн ал-Джаузи изобличава пред народа на Дамаск „предателството“ на ал-Камел, господар на Кайро, осмелил се да признае суверенитета на врага над Свещения град? Как да отделим миналото от настоящето, когато говорим за борбата между Дамаск и Ерусалим кой да контролира Голан или Бекаа? Как да не се замислим, когато четем размишленията на Усама за военното превъзходство на нашествениците?

В един мюсюлмански свят, изложен на постоянни агресии, не може да не се зароди чувство за преследване, придобило у някои фанатици формата на опасна натрапчива мисъл. Не видяхме ли на 13 май 1981 година турчинът Мехмед Али Агджа да стреля срещу папата, след като бе обяснил в едно писмо: Реших да убия Йоан-Павел II, върховен предводител на кръстоносците. Като оставим настрана личната постъпка, видно е, че Арабският Изток продължава да вижда в лицето на Запада свой естествен враг. Всяко враждебно действие срещу него, било то политическо военно или петролно, е само законно възмездие. И няма никакво съмнение, че пукнатината между тези два свята датира от времето на кръстоносните походи, възприети и възприемани от арабите като насилие.

БЕЛЕЖКИ И ИЗВОРИ

За две години работа върху кръстоносните походи човек попада на много произведения и автори. Прелистени накратко или многократно препрочитани, всяко от тях упражнява своето въздействие върху извършваната работа. Макар и всички те да заслужават да бъдат споменати, целта на настоящата книга налага да се направи подбор. Защото смятаме, че читателят ще потърси в нея не изчерпателна библиография на кръстоносните походи, а сведения, които да му позволят да придобие по-пълна представа за „другата версия“.

Три вида произведения ще намерят място в настоящите бележки. На първо място, разбира се, тези на арабските историци и летописци, оставили ни свидетелства за франкското нашествие. Ще ги цитираме глава след глава, винаги, когато споменаваме имената на техните автори, ще даваме сведения за оригиналното произведение, на което се базираме, както и за съществуващите преводи на френски език. Нека още тук да отбележим превъзходния сборник от текстове, събрани от италианския ориенталист Франческо Габриели, публикуван на френски език под заглавието Арабски хроники за кръстоносните походи, изд. Синдбад, Париж, 1977 г.

Вторият вид произведения са свързани със средновековната арабска и мюсюлманска история, що се отнася до взаимоотношенията ѝ със Запада. Ще споменем измежду тях следните:

Е. Ащор, Обществена и стопанска история на Близкия Изток през Средновековието, изд. Колинс, Лондон, 1976 г.

К. Коен, Мюсюлманските народи в средновековната история, издание на Френския институт в Дамаск, 1977 г.

М. Ходжсън, Ислямската авантюра, издание на Чикагския университет, 1974 г.

Р. Палм, Знамената на Пророка, изд. Жан-Клод Латес, Париж, 1981 г.

Дж. Дж. Саундърс, История на средновековния ислям, изд. РКП, Лондон, 1965 г.

Ж. Соваже, Увод в историята на мюсюлманския Изток, изд. Адриен-Мезонньов, Париж, 1961 г.

Дж. Шахт, Ислямското наследство, издание на Оксфордския

университет, 1974 г.

Е. Сиван, Ислямът и кръстоносният поход, изд. Адриен-Мезонньов, Париж, 1968 г.

Х. Монтгомъри Уат, Влиянието на исляма върху Средновековна Европа, изд. Гьотнер, Париж, 1974 г.

Третият вид произведения са свързани с историческите преразкази, подробни или частични, на кръстоносните походи. От само себе си се разбира, че ни бе необходимо да ги прегледаме, за да обединим разкъсаните арабски свидетелства в последователен разказ, обхващаш два века франкски завоевания. Ще ги споменаваме многократно в настоящите бележки. Нека още сега да отбележим два класически труда: История на кръстоносните походи и франкското Ерусалимско кралство от Рене Грусе, в три тома, изд. Плон, Париж, 1934–36 г., и История на кръстоносните походи на Стивън Рънсиман, също в три тома, издание на Кеймбриджкия университет, 1951–54 г.

ПРОЛОГ

Арабските историци не са на единно мнение дали речта, която цитираме, е действително на ал-Харауи. Според дамаския летописец Сибт Ибн ал-Джауази (вж Глава XII) тези думи са произнесени от кадията. Историкът Ибн ал-Атир (вж Глава II) твърди, че те принадлежат на поета ал-Абиуарди, очевидно вдъхновен от воплите на ал-Харауи. Във всеки случай няма никакво съмнение относно тяхното съдържание – цитираните думи съответстват напълно на посланието, което водената от кадията делегация е искала да предаде на халифския двор.

Тръгнал от Валенсия, в мюсюлманска Испания, Ибн Джубайр (1144–1217) пътува из Ориента между 1182 и 1185 година. Той отбелязва своите наблюдения в една книга, която може да се прочете и на френски език (изд. Гьотнер, Париж, 1953–56 г). Оригиналният текст е преиздаден на арабски от издателство Садер, Бейрут, през 1980 г.

Роден и починал в Дамаск, Ибн ал-Каланиси (1073–1160) е заемал висши административни длъжности в града. Оставил ни е един летопис, озаглавен Зайл Тарих Димашк, който може да бъде прочетен единствено

в оригиналното издание от 1908 г. На френски език излезе част от него под заглавието Дамаск от 1075 до 1154 година, издание на Френския институт в Дамаск и издателство Адриен-Мезонньов, Париж (1952 г).

ГЛАВА I

„През онази година“ в цитата от Ибн ал-Каланиси означава година 490 от егира. Всички арабски летописци и историци, съвременници на епохата, използват, с малки изключения, един и същ начин на изложение: те изреждат обикновено без ред събитията, станали в дадена година, а след това преминават към следващата.

С думата рум – в единствено число руми – през XX век в някои арабски страни наричат понякога не просто гърците, а всички жители на Запада.

Думата емир – ал-амир – първоначално означавала „който ръководи“. Амир ал-муминин е князът или повелителят на правоверните. Емирите във войската са нещо като висши офицери. Амир ал-джуюш е върховният военачалник на войските, а амир ал-бахр командва флотата – дума, заета от западните пришълци в съкратен вид – „адмирал“.

Произходът на Селджукидите е забулен в тъмнина. Основателят на клана, Селджук, е имал двама синове на име Михаил и Израил, което дава основание да се мисли, че династията, обединила мюсюлманския Изток, е имала християнски или еврейски произход. След помохамеданчването си Селджукидите променят някои от имената си – например Израил става Арслан.

Песента на цар Данишменд е публикувана през 1960 г. в оригинал и превод от Френския археологически институт в Истанбул.

ГЛАВА II

Основното произведение на Ибн ал-Атир (110–1233), Съвършена история, (Ал-Камел фит-Тарих), съществува на френски само в

откъслечни преводи главно в Сборник на историците на кръстоносните походи, издаван в Париж между 1841 и 1906 година от Академията за надписи и литература. Арабският текст на произведението, в 13 тома, бе преиздаден през 1979 г. от издателство Садер, Бейрут. За франкските завоевания се говори, между другото, в т. 10, 11 и 12.

За сектата на асасините вж Глава V.

Цитатът за нефта е от книгата Пътешествия на Ибн Джубайр (стр. 268 във френското издание и стр. 209 в арабското издание).

За Антиохия и областта ѝ може да се прочете повече в книгата на К. Коен Северна Сирия от епохата на кръстоносните походи и франкското Антиохийско княжество, изд. Гьотнер, Париж, 1940 г.

ГЛАВА III

Във франкските хроники от онова време разказите, свидетелстващи за прояви на човекоядство сред франкските войски в Маарра през 1098 година, са много и съвпадат помежду си. До средата на XIX век те могат да бъдат прочетени в подробности и у европейските историци. Например в труда на Мишо История на кръстоносните походи, публикуван през 1817–1822 г. (вж том 1, стр. 357 и 577), както и в Библиография на кръстоносните походи (стр. 48, 76, 183, 248). През XX век, напротив, подобни разкази по принцип се избягват. Цивилизаторската мисия задължава! Гусе изобщо не споменава за тях в трите тома на своята История. Рънсиман се задоволява с една алюзия: „Настана глад... човекоядството изглеждаше единствено решение“ (цит. съч., т. 1, стр. 261).

За тафурите вж Ж. Прауер, История на франкското Ерусалимско кралство, издание на Националния център за научни изследвания в Париж, 1975 г. (т. 1, стр. 216).

За Усама Ибн Мункиз вж Глава VII.

За произхода на наименованието Рикарския Крак вж Пол Дешан, Топономастика на Светите земи от епохата на кръстоносните походи,

изд. Гьотнер, Париж, 1955 г.

Франджите ще намерят писмото на василевса в шатрата на ал-Афдал след битката при Аскалон през август 1099 г.

ГЛАВА IV

За удивителното минало на Нахр ел-Калб вж П. Хити, Тарих Лубнан, изд. Асакафа, Бейрут, 1978 г.

След завръщането си в Европа Боемунд ще се опита да нахлуе във Византийската империя. За да отблъсне атаката, Алексий ще помоли Килидж Арслан да му изпрати подкрепления. Победен и пленен, Боемунд ще бъде принуден да признае чрез договор правата на румите над Антиохия. Това унижение ще го принуди повече никога да не стъпи на Изток.

Едеса се намира в днешна Турция. Името ѝ е Урфа.

ГЛАВА V

За битката при Тир и всичко, което се отнася до града, вж М. Шехаб, Тир по времето на кръстоносните походи, изд. Адриен-Мезонньов, Париж, 1975 г.

Алепчанинът Камаледдин Ибн ал-Адим (1192–1262) посещава на историята на своя град само първата част от живота си. Претрупан от политически и дипломатически задължения, посветил много време на пътуванията си из Сирия, Ирак и Египет, той прекратява воденото на хрониката през 1223 г. Оригиналният текст на неговата История на Алеп е публикуван от Френския институт в Дамаск през 1968 г. Книгата не е превеждана на френски.

Мястото, където се разразява битката между Илгази и антиохийската армия, е назовавано с различни имена в различните извори: Сармада, Дарб Сармада, Тел Акбарин... Франджите го наричат „Агер сангвинис“,

кърваво поле.

За асасините вж М. Ходжсън, Орденът на асасините, изд. Мутон, Хага, 1955 г.

ГЛАВА VI

Болницата, основана в Дамаск през 1154 година, ще продължи да съществува до... 1899 година, когато е превърната в училище.

Бащата на Зинки, Ак Сонкор, е управител на Алеп до 1094. Обвинен в предателство от Тутуш, баща на Редуан, той е обезглавен. Младият Зинки е прибран от Карбука от Мосул, който го отглежда и води със себе си във всички битки.

Княгиня Зумруд е дъщеря на емир Джауали, бившия управител на Мосул.

ГЛАВА VII

Роден през 1095 година, две години преди пристигането на франките в Сирия, и починал през 1188 година, една година след освобождението на Ерусалим, емир Усама Ибн Мункиз заема особено място сред арабите, свидетели на кръстоносните походи. Писател, дипломат, политик, той лично е познавал Нуреддин, Саладин, Моинуддин Унар, крал Фулк и много други. Амбициозен, интригант, заговорник, той е обвинен в убийството на един фатимидски халиф и един египетски везир, както и в опит за сваляне от власт на чичо си Султан и дори на приятеля си Моинуддин. Но той оставя след себе си образа на изкусен литератор, проникателен и изпълнен с хумор наблюдател. Основното произведение на Усама, неговата автобиография, е публикувана в Париж през 1893 година благодарение на Х. Деренбург. През 1983 година Андре Микел прави ново френско издание, аотира-но и великолепно илюстрирано, под заглавието За уроците от живота (Национална печатница, Париж).

За битката при Едеса вж Ж.-Б. Шабо, Един епизод от историята на

кръстоносните походи, изд. Гьотнер, Париж, 1924 г.

ГЛАВА VIII

За сина на Зинки и неговото време може да се научи повече от Н. Елисеев, Нур-ад-Дин, велик сирийски мюсюлмански княз от епохата на кръстоносните походи, издание на Френския институт в Дамаск, 1967 г. Различното изписване на Нуреддин и Нур-ад-Дин ни кара да уточним, ако е въобще необходимо, че в тази книга, предназначена не само за специалисти, не сме възприели академичната транскрипция на арабските имена.

Основният законен източник на доходи за князете, включително и за Нуреддин, е тяхната част от взетата от врага плячка: злато, сребро, коне, пленници, продавани в робство. Цената на последните намалявала значително, когато били прекалено много, уточняват летописците. Стигало се дотам жив човек да бъде разменен за чифт чехли!

През цялата епоха на кръстоносните походи силни земетресения опустошават Сирия. Макар и най-впечатляващо да е земетресението от 1157 година, не минава и десетилетие без земята да бъде разтърсена от силен трясък.

ГЛАВА IX

Източният ръкав на Нил, днес пресушен, се е наричал „Пелузийски ръкав“, защото пресичал древния град Пелуза. Вливал се в морето близо до Сабхат ал-Бардауил („Балдуиновата лагуна“).

Семейството на Аюб е било принудено да напусне Тикрит през 1138 година, малко след раждането на Саладин в същия град, след като Ширкух убил човек, за да отмъсти – според собственото му признание – за опетнената чест на една жена.

Произхождащи от Северна Африка, Фатимидите управляват Египет от 966 до 1171 година. Именно те основават град Кайро. Считали себе

си за наследници на Фатима, дъщеря на Пророка и съпруга на Али, вдъхновителя на шиизма.

За перипетиите на удивителната битка за Египет вж Г. Шлюмберже, Походите на крал Амори I Ерусалимски в Египет, изд. Плон, Париж, 1906 г.

ГЛАВА X

Писмото на алепчани, както и повечето от посланията на Саладин, се намират в Книга на двете градини от дамаския летописец Абу Шама (1203–1267). Произведението съдържа голям брой ценни официални документи, които не могат да бъдат открити другаде.

Бахаеддин Ибн Шадад (1145–1234) постъпва на служба при Саладин малко преди битката при Хитин. До смъртта на султана той е негов довереник и съветник. Написаната от него биография на Саладин бе наскоро преиздадена в оригинал и в превод на френски в Бейрут и Париж (изд. Медите-ране, 1981 г.).

Що се отнася до сватбата в Керак, не само Саладин проявява изискани маниери. Майката на младоженеца изпраща на обсадителите изкусно приготвени ястия, за да могат и те да вземат участие в празника.

Свидетелството на сина на Саладин за битката при Хитин е взето от Ибн ал-Атир, том 9, година 583 от егира.

Сътрудник на Нуреддин преди постъпването си на служба при Саладин, Имадеддин ал-Асфхани (1125–1201) е автор на множество исторически и литературни произведения, между които и една забележителна поетична антология. Крайно витиеватият му стил до известна степен намалява стойността на останените от него свидетелства за преживените събития. Книгата му Завладяването на Сирия и Палестина от Саладин е публикувана от Академията за надписи и литература в Париж през 1972 г.

ГЛАВА XI

Според мюсюлманската вяра през една нощ Бог повел Пророка на чудодейно пътешествие от Мека до джамията ал-Акса и оттам към небесата. Станала среща с Исус и Мойсей, символизираща приемствеността на религиите.

За хората от Изтока, били те араби, арменци или гърци, брадата е признак на мъжественост. Голобрадите лица на повечето кръстоносци предизвиквали усмивки, но понякога и възмущение.

Измежду многобройните произведения, посветени на Саладин, следва да отбележим труда на С. Лейн-Пул, издаден в Лондон през 1898 г. под заглавието Саладин и падането на Ерусалимското кралство и за съжаление потънал в забвение от известно време насам. През 1964 книгата бе преиздадена в Бейрут (изд. Хаят'с).

ГЛАВА XII

Изглежда, че през 1219 година ал-Камел е приел Франциск Асизки, пристигнал на Изток с напразната надежда да възстанови мира. Той изслушал госта си благосклонно, поднесъл му дарове и наредил да го придружат до лагера на франджите. До колкото ни е известно, нито един арабски извор не говори за подобно събитие.

Дамаският оратор и летописец Сибт Ибн ал-Джаузи (1186–1256) е написал една многотомна обща история, озаглавена Мираат аз-заман („Огледало на времето“), от която са издадени само отделни части.

За удивителната личност на императора вж Беноа-Мешен, Фридрих Хохеншауфен или анатемосаната мечта, изд. Перен, Париж, 1980 г.

ГЛАВА XIII

За историята на монголите вж Р. Грусе, Степната империя, изд.

Пайо, Париж, 1939 г. Размяната на писма между Людовик IX и Аюб е спомената от египетския летописец ал-Макризи (1364–1442).

Дипломат и магистрат, Джамаледдин Ибн Уасел (1207–1298) ни е оставил една хроника на аюбидските времена и началото на мамелюкската епоха. Доколкото ни е известно, произведението му никога не е било издавано, като изключим откъслечните цитати и преводи у Мишо и Габриели (вж цит. съч.)

След разрушаването на Аламут сектата на асасините продължава да съществува под една изключително миролюбива форма – исмаилите, привърженици на Ага Хан, за когото често се забравя, че е пряк наследник на Хасан ас-Сабах.

Разказаната тук версия за смъртта на Айбек и Шаджарат ад-Дур е взета от една средновековна народна епопея, Сират ал-Малик аз-захер Байбарс (изд. Ас-сакафия, Бейрут).

ГЛАВА XIV

Секретар на султан Байбарс и султан Калаун, египетският летописец Ибн Абд ел-Захер (1223–1293) е имал нещастieto книгата му Животът на Байбарс да бъде преработена в съкратен вариант от един неграмотен племенник, който ни е оставил осакатен и безличен текст. Няколкото оцелели фрагмента от оригиналното произведение говорят за истинския му талант на писател и историк.

Измежду цитираните от нас арабски летописци и историци Абул-Фида (1273–1331) е единственият държавник. Вярно е, че е управлявал изключително малко емирство, Хама, но това е позволило на този аюбидски емир да посвети основното си време на многобройните си произведения, между които Мухтасар тарих ал-башар („Преглед на историята на човечеството“). Последното може да се прочете в оригинал и превод на френски във вече цитирания Сборник на историците на кръстоносните походи.

След 1289 година и сложения край на западното господство над

Триполи, в града и околността продължават да съществуват – дори и днес – множество имена от франкски произход: Анджул (Анжу), Дуейхи (дьо Дуе), Декиз (дьо Гиз), Даблиз (дьо Близ), Шанбур (Шамбор), Шанфур (Шамфор), Франджие (Франк)...

Преди да приключим този преглед на изворите, нека да споменем и:

З. Олденбург, Кръстоносните походи, изд. Галимар, Париж, 1965 г. – една книга, изпълнена с християнска ориенталска чувствителност;

Р. Перну, Воините на кръстоносните походи, изд. Таландие, Париж, 1977 г.

Ж.Соваже, Арабски историци, изд. Адриен-Мезонньов, Париж, 1946 г.

ХРОНОЛОГИЯ

ПРЕДИ НАШЕСТВИЕТО

622 – Изселване – егира (на арабски хиджра) – на Пророк Мохамед от Мека в Медина

638 – Халиф Омар превзема Ерусалим

VII – VIII век – Арабите създават огромна империя, простираща се от река Инд до Пиренеите

809 – Умира халиф Харун ал-Рашид. Арабската империя е в своя апогей X век – Въпреки че арабската цивилизация е все така цветуща, за арабите започва политически упадък. Халифите отстъпват властта си на персийски и турски военни

1055 – Селджукските турци стават господари на Багдад 1071 – Селджуките разгромяват византийците при Малазгерд и завладяват Мала Азия. В скоро време властта им ще се разпростре над целия мюсюлмански Изток, с изключение на Египет

НАШЕСТВИЕТО

1096 – Килидж Арслан, султан на Никея, разбива франкските нашественици, предвождани от Петър Пустинника

1097 – Първият голям кръстоносен поход. Завладяване на Никея и разгром на Килидж Арслан при Дорилеон

1098 – Франджите завземат Едеса и Антиохия и разгромяват изпратената на помощ мюсюлманска армия начело с Карбука, господар на Мосул. Прояви на човекоядство в Маарра

1099 – Падане на Ерусалим, последвано от клане и грабежи. Идващата на помощ египетска армия е разбита. Кадията на Дамаск, ал-Харуи, отива в Багдад начело на делегация от бежанци, за да изобличи бездействието на мюсюлманските управници пред лицето на нашественика

ЗАВЛАДЯВАНЕТО

1100 – Балдуин, граф на Едеса, успява да избегне засада край Бейрут и се провъзгласява за крал на Ерусалим

- 1104 – Победа на мюсюлманите при Харан. Напредването на франджите на изток е спряно
- 1108 – Любопитната битка при Тел-Башер – една срещу друга са две ислямо-франкски коалиции
- 1109 – Падане на Триполи след две хиляди дни обсада
- 1110 – Падане на Бейрут и Сайда
- 1111 – Кадията на Алеп, Ибн ал-Хашаб, организира бунт срещу багдадския халиф, за да предизвика намесата му срещу франкските нашественици
- 1112 – Победоносна съпротива на жителите на Тир
- 1115 – Съюз на мюсюлманските князе със сирийските франджи срещу изпратената от султана армия
- 1119 – Илгази, господар на Алеп, разбива франджите при Сармада
- 1124 – Франджите превземат Тир. Вече владеят цялото крайбрежие, с изключение на Аскалон
- 1125 – Ибн ал-Хашаб е убит от асасините

ОТВЕТНИЯТ УДАР

- 1128 – Неуспех на франкския опит за превземане на Дамаск. Зинки става господар на Алеп
- 1135 – Зинки опитва безуспешно да превземе Дамаск
- 1137 – Зинки разгромява франко-византийската коалиция. Битката при Шайзар
- 1140-Дамаск и Ерусалим се съюзяват срещу Зинки
- 1144 – Зинки превзема Едеса, като по този начин унищожава първата от четирите франкски държави на Изток
- 1146 – Зинки е убит. Синът му Нуреддин го наследява в Алеп

ПОБЕДАТА

- 1148 – Разгром при Дамаск на нов франкски поход, предвождан от германския император Конрад и френския крал Людовик VII
- 1154 – Нуреддин поставя Дамаск под свой контрол, като по този начин обединява под своя власт цяла мюсюлманска Сирия
- 1163–1169 – Борба за Египет. Ширкух, наместник на Нуреддин, побеждава. Провъзгласен за везир, той умира само два месеца по-късно. Властта преминава в ръцете на племенника му Саладин

1171 – Саладин провъзгласява премахването на фатимидския халифат. Единствен господар на Египет, той влиза в конфликт с Нуреддин

1174-Умира Нуреддин. Саладин превзема Дамаск

1183 – Саладин превзема Алеп. Отсега нататък Египет и Сирия са обединени под негова власт

1187 – Година на победата. Саладин разгромява франкските войски при Хитин, близо до Тивериадското езеро. Освобожава Ерусалим и по-голямата част от владенията от франджите територии. Под властта на насхвениците остават само Тир, Триполи и Антиохия

ОТСРОЧКАТА

1190–1192 – Неуспех на Саладин при Акра. Пристигането на английския крал Ричард Лъвското сърце позволява на франджите да си върнат някои градове, но не и Ерусалим

1193 – Саладин умира в Дамаск на петдесет и пет годишна възраст. След няколкогодишна гражданска война империята му отново е обединена под властта на брат му ал-Адел

1204 – Франджите превземат Константинопол. Плячкосване на града

1218–1221 – Франджите нахлуват в Египет. Превземат Дамиета и се отправят към Кайро, но султан ал-Камел, син на ал-Адел, успява да ги отблъсне

1229 – Ал-Камел предава Ерусалим на император Фридрих II Хоренщатен, с което предизвиква буря от възмущение в арабския свят

ИЗГОНВАНЕТО

1244 – Франджите окончателно изгубват Ерусалим

1248–1250 – Френският крал Людовик IX нахлува в Египет, но е разбит и пленен. Падане от власт на династията на Аюбидите и възцаряване на мамелюците

1258 – Монголският вожд Хулагу, внук на Чингиз хан, опустошава Багдад, избива населението и убива последния абасидски халиф

1260 – Монголските войски, превзели Алеп и Дамаск, са разбити в битката при Айн Джалут, в Палестина. Байбарс застава начело на мамелюкското султанство

1268 – Байбарс превзема Антиохия, преминала на страната на

монголите. Разрушения и кланета

1270 – Людовик IX умира близо до Тунис по време на неуспешен поход

1289 – Мамелюкският султан Калаун превзема Триполи

1291 – Султан Халил, син на Калаун, превзема Акра, с което слага край на двувековното франкско присъствие на Изток

КРАЙ

© 1983 Амин Маалуф
© 2001 Любляна Гоцева, превод от френски

Амин Маалуф
Les Croisades vues par les Arabes, 1983

Източник: Спиралата
Последна редакция: NomaD, март 2009 г.

Издание:

„Агенция Меридиани“, София, 2001
Консултант: Мая Ценова
Jean-Claude Lattes, Paris, 1983

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/10972>]